

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SOSYAL YARDIM
CEMİYETLERİ VE FAALİYETLERİ (1908-1918)

Yeliz USTA
2502090020

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mahir AYDIN

İstanbul-2016

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SOSYAL YARDIM
CEMİYETLERİ VE FAALİYETLERİ (1908-1918)**

**Yeliz USTA
2502090020**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mahir AYDIN**

İstanbul-2016

ÖZ

Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)

Yeliz Usta

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi Osmanlı Devleti açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yaşanan göreceli özgürlük ortamında cemiyetlerin sayılarında büyük bir artış gerçekleşmiştir. *Meşrutiyet Dönemi Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)* isimli tezde, Osmanlı Devleti'nde sosyal yardım cemiyetlerinin kurulmasıyla birlikte sosyal yardım anlayışının uğradığı değişim ve bu cemiyetlerin muhtaçlara yönelik faaliyetlerinin ele alınması amaçlanmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde bu cemiyetlerin faaliyetleri neticesinde bir sivil toplum kültürünün gelişip gelişmediği konusu üzerinde de durulmuştur. Bu amaçla hazırlanan tez, giriş bölümünün ardından üç ana bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde öncelikli olarak sosyal yardım ve sivil toplum kavramları açıklanmış ardından Osmanlı toplumunda cemiyetlerin ortaya çıkışı ve bununla ilgili olarak hazırlanan Cemiyetler Kanunu'na yer verilmiştir.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra kurulmuş olan yardım cemiyetleri üç ayrı bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi ve Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti ele alınarak cemiyetlerin Osmanlı ordusundaki askerlere yönelik yardım faaliyetleri ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, Teâlî-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği ve Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi cemiyetlerin eğitim alanındaki faaliyetlerini ortaya koymak üzere incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Fukaraperver Cemiyetleri, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Şehit Ailelerine Yardım Birliği ve Bîkes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti ve yoksullara yönelik yardım faaliyetleri incelenmiştir.

Tezin hazırlanmasında öncelikli olarak Başbakanlık Osmanlı ve Kızılay Arşivlerinde bulunan belgelerden yararlanılmıştır. Arşiv belgeleri dışında dönemin gazete ve dergileri, devrin yazarlarının kitap ve makaleleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Meşrutiyet, Cemiyetler, Sosyal Yardım, Sivil Toplum.

ABSTRACT

Social Aid Associations in the Constitutional Monarchy Era and Their Activities(1908-1918) **Yeliz Usta**

The proclamation of constitutional monarchy in 1908 and the entrance into force of the constitution again become the beginning of a new era for the Ottoman State. There had been a great increase in the number of associations thanks to the environment of relative liberty emerged with the proclamation of Second Constitutional Monarchy. The thesis titled *Social Aid Associations in the Constitutional Monarchy Era and Their Activities(1908-1918)* aimed to elaborate on the change in the perception of social aid in the Ottoman State with the establishment of social aid associations and the activities of these associations targeting the people in need. In addition to this, the issue of whether a sense of civil society within the Ottoman State in consequence of the activities of these associations developed or not was also considered. The thesis prepared with this objective is composed of three chapters in addition to the introduction part. The concepts of social aid and civil society were firstly explained in the introduction part, as well as the emergence of associations in the Ottoman society and The Law of Associations adopted in this scope.

Social aid associations established after Second Constitutional Monarchy were examined under three different chapters. The first chapter deals with the Committee of National Defense (*Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti*), the Ottoman Red Crescent Association Women's Center (*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi*), Women Benevolent Service Association (*Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi*) and Ottoman Women Aid Association (*Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti*) and their aid activities targeting Ottoman soldiers. The second chapter examines the Women Benevolent Association (*Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye*), Şişli Women Benevolent Association (*Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi*), Women's Improvement Association (*Teâli-i Nisvan Cemiyeti*), Ottoman Turkish Women Protection Association (*Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği*) and Guide to Aid Benevolent Association (*Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi*) and their

activities related to education. The third chapter focus on the Associations Supporting of the Poor (*Fukaraperver Cemiyetleri*), Ottoman Women Compassion Benevolent Association (*Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi*), Progressive Ottoman Women Association (*Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti*), Ottoman Women for the Improvement of the Homeland Association (*Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*), Association of the Women Supporting Soldiers' Families (*Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti*), Union for Aiding Martyr's Families (*Şehit Ailelerine Yardım Birliği*) and Association of the Women Supporting Alone Families (*Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti*) and their activities targeting the poor.

The thesis is prepared with the documents primarily taken from the Ottoman Archive of the Prime Ministry and Red Crescent Archive. In addition of archive documents, the newspapers and magazines of the era, the books written by the authors of the era and the journal articles were used.

Key words: Ottoman, Constitutional Monarchy Associations, Social Aid, Civil Society

ÖNSÖZ

Çağdaş dünyanın en önemli özelliklerinden birisi sivil toplum örgütleridir. Bugün yoğun bir şekilde gündemde olan sivil toplum kuruluşlarını oluşturan dernek, kulüp, cemiyet gibi örgütlenmeler Batı'da Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Osmanlı toplumunda ise bu tür örgütlerin benzerleri Tanzimat Devrinde görülmeye başlamıştır. Sivil toplum örgütlerinin Osmanlı'daki ilk adımları olarak tanımlanabilecek cemiyetlerin ortaya çıkışı on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı'da yaşanan değişimin önemli göstergelerinden birisidir. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte cemiyetlerin sayılarında büyük patlama olmuştu. Bu cemiyetlerin önemli bir kısmı sosyal yardım, yoksullukla mücadele, toplumsal refah alanlarında faaliyet göstermekteydi.

Bu tez çalışması hazırlanırken ilk aşamada araştırma ve inceleme eserler taranarak bir değerlendirme yapılmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalar arasında bulunan Nadir Özbek'in *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset İktidar ve Meşruiyet 1876-1914* isimli kitabı siyaset, iktidar ve meşruiyet bağlamında sosyal yardımları inceleyen önemli bir çalışmadır. Yazar, Osmanlı Devleti'nde sosyal devlet, refah sistemi ve hayır işlerinin incelendiği çalışmasında esas olarak, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Osmanlı tarihçiliğinde sosyal devlet, refah rejimi, sosyal politika, sosyal yardım, hayır işleri, yardım dernekleri, yardım ve bağış kampanyaları ve yoksulluk oldularını kavramsal bir perspektifle ortaya koymuştur. 1908-1918 yıllarını inceleyen bu çalışmada ise cemiyetler üzerinden yapılan sosyal yardımların iktidar odağından ziyade toplum eksenli incelenmesi amaçlanmıştır.

Bir diğer önemli akademik çalışma ise Safiye Kıranlar'ın 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yapmış olduğu *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)* isimli doktora tez çalışmasıdır. Arşiv belgelerine dayanan titiz ve detaylı çalışmasıyla yazar, ele aldığı dönemin sosyal yardım politikalarıyla ilgili oldukça önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca savaş yıllarında sosyal yardımın ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması açısından da önemli bir çalışmadır. Bununla birlikte sosyal yardım

cemiyetlerine kısmen yer verdiği söylenebilir. Bu çalışmadan farklı olarak tezimizde sosyal yardım cemiyetlerinin önemli bir kısmı detaylı olarak ele alınmıştır.

Bununla birlikte Serpil Çakır, Yavuz Selim Karakışla ve Zafer Toprak'ın cemiyetler üzerine yaptıkları çalışmalar referans alınmıştır. Genelde tek bir cemiyet üzerinden ya da bir konu hakkında birkaç cemiyetten bahsedilen bu çalışmaların incelenmesi neticesinde, cemiyetlerin önemli bir kısmının bir arada, derli toplu bir şekilde olması ve ayrıntılı olarak incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçtan hareketle hazırladığımız tezde yer alacak cemiyetleri tespit ederken öncelikli olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler dikkate alınmıştır. Ardından Kızılay Arşivi ve dönemin gazete ve dergileri cemiyetlerin kurumsal yayınları faydalanılan diğer önemli kaynaklardır.

Burada zikredilen çalışmaların dönemsel olarak devamı niteliğinde olan Yaşar Baytal'ın 2009 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde hazırladığı *Atatürk Döneminde Sosyal yardım Faaliyetleri 1923-1938* isimli doktora tez çalışmasını da belirtmek gerekir. Yazar, bu çalışmada Atatürk dönemi sosyal yardım faaliyetlerini incelerken bu dönemde sosyal devletin varlığını sorgulamaktadır. Bu bağlamda bir diğer çalışma ise Neslihan Can'ın 2015 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde hazırladığı *Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950)* isimli doktora tez çalışmasıdır. Yazar, Osmanlı Dönemindeki sosyal politika yaklaşımı ile Cumhuriyet dönemi sosyal politika yaklaşımı karşılaştırmalı olarak incelemiş; Osmanlı Devleti'nden devir alınan miras ile Cumhuriyet dönemine intikal eden söz konusu mirasın üzerine neler eklendiği üzerinde durmuştur. Ayrıca yazar, Atatürk döneminde yapılan yardımları, devletin sosyal yardımlarda uyguladığı politikalar, getirilen yenilikler, resmi ve gayri resmi sosyal yardım faaliyetleri, faaliyetlerin finansmanı şeklinde incelemiştir.

Bu tezde II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 23 Temmuz 1908 tarihi ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihi arasındaki dönemde ilk kez kurulmuş ve bu yıllar içerisinde faaliyet göstermiş cemiyetlerin önemli bir kısmına yer verildi. Bu yıllar arasında en çok dikkat çeken cemiyetler dolaylı devlet

desteğiyle kurulmuş olan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti olmuştur. Fakat önceliğimiz sosyal yardımlar olduğu için çalışmamızın ana eksenini Bahriye Nezareti’ni maddi olarak desteklemek olan Donanma Cemiyeti’ni bu tezin dışında tuttuk. Tespit edilen arşiv belgeleri doğrultusunda seçtiğimiz cemiyetlere ayrı başlıklar açılmış ve taşra teşkilatlamalarında ziyade merkezdeki faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Haklarında yeterince bilgi ve belgeye ulaşamadığımız ve bölüm başlıklarıyla doğrudan ilişkilendiremediğimiz cemiyetler de “diğer yardım cemiyetleri” başlığıyla son bölümde yer verilmiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nde her millet kendi cemaati içerisinde hareket ettiği için kurulan cemiyetler de genellikle bu cemaatler içerisinde kalmıştır. Burada ele alınan cemiyetler ise Müslüman-Türk cemiyetleridir. Ayrıca belirtmek gerekir ki gayrimüslimlerin kurduğu sosyal yardım cemiyetleri ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Bununla birlikte Müslim ve gayrimüslimlerin aynı cemiyet içinde birlikte hareket ettikleri ve ırk, din, mezhep ayrımı göstermeksizin faaliyetlerini sürdürdüklerini de belirtmemiz gerekir.

Nihayetinde ortaya çıkan resimde II. Meşrutiyet döneminde cemiyetlerin artmasıyla birlikte sivil toplumun nispeten geniş bir kesime ulaşması ve onu destekleyerek denetim altında tutmaya çalışan siyasi iktidar dikkat çekmektedir. Diğer taraftan bu dönemde kurulan kadın cemiyetleri dikkat çeken bir durumdur. Osmanlı toplumundaki cemiyetleşme hareketi kadınların toplum içerisindeki rolünde etkili olmuştur ve cemiyetler aracılığıyla sosyal hayatta görünür olmaları artmıştır.

Bu vesileyle bu tez çalışmam sırasında değerli fikirleri ile yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu’na, Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan’a ve Prof. Dr. Ali Fuat Örenç’e teşekkürü borç bilirim. Son olarak tez konusunun tespit edilmesinden son aşamasına kadar fikirlerinden ve tecrübesinden istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Mahir Aydın’a teşekkür ederim.

Yeliz Usta
İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VII
TABLOLAR LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	18
ASKERİ AMAÇLI SOSYAL YARDIM CEMİYETLERİ	18
1.1. Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi	18
1.2. Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti	19
1.3. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi	20
1.3.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları	23
1.3.2. Cemiyetin Faaliyetleri	27
1.3.3. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssinâası	35
1.3.4. Cemiyetin Gelirleri	44
1.4. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti	49
1.4.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları	49
1.4.2. Cemiyetin Gelirleri	54
1.4.3. Cemiyetin Faaliyetleri	60
1.4.4. Cemiyetin Faaliyetlerine Son Vermesi	67
İKİNCİ BÖLÜM	70
EĞİTİM AMAÇLI SOSYAL YARDIM CEMİYETLERİ	70
2.1. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye	70
2.1.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları	70
2.1.2. Cemiyetin Faaliyetleri	71
2.2. Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi	75
2.2.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları	75
2.2.2. Cemiyetin Faaliyetleri	75
2.2.3. Cemiyetin Gelir ve Giderleri	78
2.4. Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi	82
2.3. Teâlî-i Nisvan Cemiyeti	85
2.3.1. Kuruluşu ve Amaçları	85
2.3.2. Cemiyetin Faaliyetleri	86
2.5. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği	90

2.5.1.	Derneğin Kuruluşu ve Amaçları	90
2.5.2.	İktisat Şubesi	96
2.5.3.	Derneğin Gelirleri	98
2.5.4.	Derneğin Faaliyetleri.....	100
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		104
YOKSULLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM CEMİYETLERİ		104
3.1.	Fukaraperver Cemiyetleri.....	104
3.1.1.	Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti	105
3.1.2.	Topkapı Fukaraperver Cemiyeti	107
3.1.2.1.	Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları	107
3.1.2.2.	Cemiyetin Faaliyetleri.....	110
3.1.2.3.	Cemiyetin Gelir Kaynakları.....	116
3.1.2.4.	Basının İlgisi.....	120
3.1.3.	Eyüp Sultan (ve Civarı) Fukaraperver Cemiyeti.....	122
3.1.4.	Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti	128
3.2.	Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi.....	129
3.2.1.	Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları.....	129
3.2.2.	Cemiyetin Gelir Kaynakları	131
3.2.3.	Cemiyetin Faaliyetleri.....	133
3.3.	Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti	134
3.4.	Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti.....	136
3.5.	Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti.....	140
3.5.1.	Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları.....	140
3.5.2.	Cemiyetin Gelir Kaynakları	142
3.5.3.	Hatıra-i Celadet Topu.....	146
3.5.4.	Cemiyetin Faaliyetleri.....	155
3.6.	Şehit Ailelerine Yardım Birliği	163
3.7.	Bîkes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti	163
3.8.	Diğer Yardım Cemiyetleri.....	164
SONUÇ		176
BİBLİYOGRAFYA		179
EKLER.....		191
ÖZGEÇMİŞ		212

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Şişli Cemiyet-i Hayriyesi Nisvaniyesi, 14 Şubat - 31Aralık 1917 tarihleri arasındaki bilançosuna ait gelirler.

Tablo 2: Şişli Cemiyet-i Hayriyesi Nisvaniyesi, 14 Şubat – 31 Aralık 1917 tarihleri arasındaki bilançosuna ait giderler.

Tablo 3: Şişli Cemiyet-i Hayriyesi Nisvaniyesi'ne nakdi yardımda bulunanların isimlerini gösteren liste.

Tablo 4: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1913/1914 (1329) Senesi Genel Bilançosu: Gelirler.

Tablo 5: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1913/1914 (1329) Senesi Genel Bilançosu: Giderler.

Tablo 6: 12 Nisan 1916 tarihli Hatıra-i Celadet Topu resmi açılışındaki bağışçıların isimleri ve bağış tutarları.

Tablo 7: 14 Nisan 1916 Tarihli TaninGazetesinde Yer Alan Hatıra-i Celadet Topuna Bağış Yapanların Listesi.

Tablo 8: 2 Mayıs 1916 Tarihli TaninGazetesinde Yer Alan Hatıra-i Celadet Topuna Bağış Yapanlar Listesi.

Tablo 9: Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti Tarafından 5 Aralık 1915 Tarihine Kadar Yardım Edilmekte Olan Asker Ailelerinin Sayısını Gösteren Tablo.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
BEO	:Babıali Evrak Odası Belgeleri
Bkz./bkz.	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
DH. MUI	:Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
DH.EUM	:Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri
DH.EUM.THR	:Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı
DH.HMŞ	:Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Belgeleri
DH.İ.UM	:İdâre-i Umumiye Belgeleri
DH.İ.UM.EK	:İdâre-i Umumiye Ekleri
DH.KMS	:Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri
DH.MKT	:Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DH.MTV	:Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİBY	:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Haz.	:Hazırlayan
HR.SYS	:Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
İ. DUIT	:İrade Tasnifi Dosya Usulü Evrakı
İ.TAL	:İrade Taltifat
MF.MKT	:Mektubi Kalemi
MV	:Meclisi Vükela Mazbataları
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
t.y.	:Tarih yok
ŞD	:Şura-yı Devlet Evrakı

yay. haz. :Yayına hazırlayan
y.y. : Basım yeri yok
ZB :Zabtiye Nezareti Evrakı

GİRİŞ

23 Temmuz 1908 tarihinde Jön Türkler Meşrutiyetin ilanında başarılı olmalarının ardından anayasal bir rejim kurdular. Fakat 1908’de anayasanın yeniden yürürlüğe konulmasından sonra, II. Meşrutiyet Dönemi boyunca Osmanlı Devleti birçok savaş ve isyanla mücadele etti. 5 Ekim 1908’de Avusturya, Bosna-Hersek’i ilhak etti. Ardından Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve her ikisi de Sultanın egemenliğini reddederek vergi ödemeyi kestiler. 6 Ekim 1908’de Girit Yunanistan’la birleşme kararı aldı. Osmanlı Devleti’nin Berlin Antlaşmasını imzalayan ve maddelerin garantörü bulunan devletlere yaptığı başvurular sonuçsuz kaldı.¹ Sonraki üç yıl içinde Arnavutluk, Suriye ve Yemen’deki isyanlar devletin ordusunun gücünü çökertirken diğer taraftan 1911’de İtalyanlarla yapılan Trablusgarp Savaşı Osmanlı’nın Afrika’daki son toprağını kaybetmesine neden oldu. Osmanlı Devleti peş peşe yaşanan bu krizlerin ardından 1912-1913 Balkan Savaşlarıyla büyük bir şok yaşadı. Ardından Birinci Dünya Savaşı ile uzun yıllar sürecektir bir sürecin içine girdi.

İşte bu uzun süren savaş döneminde Osmanlı toplumunun yaşadığı en önemli değişikliklerden birisi sosyal yardım alanlarındaki değişikliklerdi. Toplum özellikle bu 10 yıl içerisinde sosyal yardım cemiyetleri ile tanışmıştı. Osmanlı Devleti’nde sosyal yardım cemiyetlerinin yardımlarını hangi çerçevede gerçekleştirdiklerini anlamak için öncelikle, muhtaçlık, sosyal yardım, sivil toplum gibi kavramların içeriklerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Osmanlı Devleti’nde yardım kelimesinin anlamını *muavenet* karşılamaktaydı ve yardıma ihtiyacı olanlar *muhtac-ı muavenet* olarak tanımlanmaktaydı. Muhtaç durumdaki kişiye yardım etmek, çeşitli sebeplerden kaynaklanabilir. Bu doğrultuda yardım eden kişinin motivasyonu kimi zaman dini inancı, gelenek ve görenekleri ya da iyilik yapma isteği olabilir. *Sosyal yardım* ise temel ihtiyaçlarını karşılayabilmekten yoksun olan kişilere yönelik bir sosyal hizmet alanıdır. Yani,

¹ Feroz Ahmad, “1914-1918 Savaşı Sırasında Jön Türk Politikasının İkilemleri”, **Tarık Zafer Tunaya Anısına: Yedigâr-ı Meşrutiyet**, haz. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.38; Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 2, çev. Mehmet Harmanlı, E Yayınları, İstanbul, 2010, s. 332.

muhtaçlık tespitine göre yoksullara karşılıksız olarak verilen ve onları kendilerine yeterli duruma getirmek amacıyla yapılan ayni ve nakdi yardımlardır.² Bu yardımların daha düzenli yapılması için resmi ya da yarı resmi kuruluşlar tarafından yeni mekanizmalar oluşturulmakta ve devlet de bunları düzenleyici politikalar geliştirmekte ve kurallar koymaktadır. İşte bu resmi ya da yarı resmi kuruluşlar tarafından yoksul, muhtaç ve az gelirli kişilere devlet bütçesinden yapılan katkılara *sosyal yardım* adı verilmektedir.³

Modern anlamda sosyal yardımlar sanayileşme döneminde özellikle gelirin yeniden dağıtımını sürecinde işlevsellik kazanan bir vasıta olarak gelişmişse de sosyal yardım kavramını çok daha eski dönemlere dayandırmamız mümkündür.⁴ Nitekim Aristo'ya göre, en iyi devlette bile fakir bireylerin olması kaçınılmaz olduğundan özel ve kamusal hizmetlerin birleşiminden oluşan bir güvenlik ağı tasarlanmalıdır ve bu hizmetler ile yoksul bireylerin kendi kendilerine yetebilecek hale gelmeleri sağlanmalıdır.⁵

Sosyal yardımlar tarihsel gelişimine göre değerlendirildiğinde her ülkede farklı bir sosyal yardım anlayışının gelişmiş olduğu söylenebilir. Tarih öncesi toplumalarda yardıma muhtaç kişilerin ihtiyaçlarını aileleri ya da yakın çevreleri üstlenirken, Ortaçağ Avrupası'nda muhtaçlara yönelik yardımlar kiliselerin sorumluluğundaydı. Batılı ülkelerde kısa süreli yardımlar dışında ilk ciddi uygulama 1520 yılından sonra şehirlere ait "*fakirler tüzüğü*"nın kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. 1530 yılında Almanya'da kabul edilen "*Devlet Polis Tüzüğü*" ile fakirler, şehir idarecilerince ve belediyelerce bakılmaya mecbur bırakılmıştır.⁶ Devletin yoksulları koruması gerekliliği on yedinci yüzyılda Avrupa'daki gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. On yedinci yüzyıla İngiltere'de I. Elizabeth 1601'deki ünlü *Yoksullar Yasası (Poverty Act)* ile hümanizmi ve Protestan ahlakını harmanlamıştı. Fakat burada belirtmek gerekir ki bu yasa, yoksulluğu değil

² Eyüp Zengin; Ayhan Şahin; Salih Özcan, "Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları", **Yönetim ve Ekonomi**, C.19, S.2, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2012, s.134.

³ Hande Hacımahmutoğlu, **Türkiye'deki Sosyal Yardım ve Sisteminin Değerlendirilmesi**, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s. 23, 24.

⁴ Faruk Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım**, Nobel, Ankara, 2010, s.37.

⁵ Hacımahmutoğlu, a.e., s.24.

⁶ Taşçı, a.e., s. 66.

dilenciliği toplumsal bir sorun olarak gördüğü için yürürlüğe konulmuştu. Bu yasa ile çalışabilecek durumda olanlara iş olanakları sunuluyor ve reddederlerse cezalandırılıyorlar; çalışamayacak durumdaki yoksullar evlerine yerleştiriliyor ve çocuklarına bakamayacak durumda olan ailelerin çocukları koruyucu ailelere veriliyordu. Dolayısıyla bu yasa, fakirleri “çalışabilecek durumda olan fakirler”, “çalışma imkânından yoksun fakirler” ve “bakıma muhtaç fakirler” olarak üç kategoriye ayırmıştır. Bu yasanın neredeyse tüm maddeleri Amerika ve kolonilerinin yardım programlarında uygulanmıştır.⁷

Sanayi Devrimi sürecinde dini motivasyonla yapılan yardımların yerini devlet ve birtakım yerel kuruluşlarca yapılan yardımların aldığı görülmektedir. Geleneksel yardımlaşma kurumları önemini yitirmiş ve bireyselliği ön plana çıkaran “*Protestan Ahlakı*” dönemi olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda ise çalışamayacak durumda olan muhtaçlara yönelik kamuyu sorumlu tutan uygulamalar gelişmiştir. Bu yüzyıl sonunda ABD, 1898 yılında *Sosyal Yardım Okulu*’nu kurmuştur ve bu alanda profesyoneller yetiştirmeyi amaçlamıştır. 1901 yılına gelindiğinde İngiltere, savaşlarda ölenlerin geride bıraktığı dulların ve yetimlerin bakılmasının devletin sorumluluğunda olduğu fikrine dayalı bir program geliştirmiştir. Yine İngiltere’de 1908 yılında ise *Yaşlı Sosyal Yardımları Yasası* ile 70 yaş üstü ihtiyaç sahiplerine yardım yapılması sağlanmıştır.⁸ Genel olarak bakıldığında Sanayi Devrimi ile birlikte sosyal yardımlar, gönüllü olmaktan çıkıp zorunluluk ilkesi etrafında şekillenmeye başlamış ve sosyal yardım kamuya bir görev olarak verilmiştir.

Modern anlamda sosyal yardım anlayışının yerleşmeye başladığı Batı’da ilk sosyal refah örgütlenmesi ise 1820’de John Griscom tarafından New York’ta kurulan *Yoksulluğu Engelleme Derneği* olmuştur. Bu tür örgütlenmeler ilerleyen yıllarda artarak devam etmiştir ve 1880’lerin ikinci yarısına kadar olan süreçte işsizlere, yoksullara, hastalara, engellilere, yetimlere yardım etmek üzere büyük kentlerde çok sayıda inanç kurumu kurulmuştur. Bunların içerisinde özellikle bir İngiliz kuruluşu olan *Hayırseverlik Örgütlenme Cemiyeti (Charity Organization Society-COS)* 1877’den itibaren çok sayıda Amerikan kentinde benimsenmiş ve COS hareketiyle

⁷ Charles Zastrow, **Sosyal Hizmete Giriş**, Nika Yayınevi, Ankara, 2013, s. 166.

⁸ Taşçı, a.e., s.68, 69.

eşzamanlı olarak “yerleşim evleri” kurulmuştur. Yerleşim evlerinden ilki 1884’te Londra’da kurulan *Toynbee Hall*’dur. İlk yerleşim evlerinin çalışanları çoğunlukla orta ve üst sınıftan bürokratların kızlarıydı ve onlar, yoksulların barınak, sağlık ve yaşama koşullarını iyileştirmek için çalıştılar.⁹

Batı’da sosyal yardım amaçlı modern örgütlenmeler ortaya çıkarken Osmanlı’da ise Tanzimat Dönemine kadar sosyal yardımlaşma ağlarında çok ciddi değişimler mevcut değildir. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti’nde üç önemli yardımlaşma sisteminden bahsedebiliriz. Bunlardan ilki aile içi yardımlaşmadır. Sanayileşmenin olmadığı, ekonomisi tarıma dayalı toplumlarda aile içi yardımlaşma etkili bir sistem olarak öne çıkmaktadır. İkinci önemli sistem ise din kuralları çerçevesinde yapılan yardımlardır. Din eksenli yapılan yardımların en önemli kısmını zekât,¹⁰ sadaka, fitre¹¹ kurumları oluşturmaktadır. Sosyal yardımlaşmada üçüncü sistem ise vakıflardır. Vakıf Osmanlı’da gördüğü hizmetleri birkaç başlık altında toplayabiliriz. Öncelikle dini hizmetler daha ziyade vakıflar vasıtasıyla yerine getirilmekteydi. Aynı şekilde eğitim hizmetleri de vakıf yoluyla sağlanmaktaydı. Sıbyan mektepleri, idadiler üniversite düzeyindeki kurumlar vakıftı. Keza sağlık, sosyal yardım, şehircilik, belediye ve bayındırlık gibi hizmetlerin yanı sıra kamu hizmetlerinin de nemli bir kısmı vakıflar tarafından üstlenilmiş durumdaydı. Vakıflar bu tür fonksiyonlarını icra ederken sınıf ayrılıkları esasına göre değil, din, dil, ırk, renk ayrımı yapmadan gerçekleştirme düşüncesine göre kurulmuşlardır.¹²

⁹ Zastrow, a.e., s. 2-5. Yerleşim evi hareketinde en dikkat çekici isim *Chicago Hull House*’dan Jane Addams’tır. Jane Addams, sosyal hizmetin kurucusu olarak kabul edilir. Topluma yaptığı katkılardan dolayı 1931 yılında Nobel barış ödülüne layık görülmüştür. Bkz. <http://www.hullhousemuseum.org/about-jane-addams/> (çevrimiçi), 17.12.2015.

¹⁰ İslam’ın beş temel şartından biri olan Zekât, mali bir ibadettir. Zekât, akıl baliğ ve hür olup nisap miktarından fazla mala sahip olan her Müslümana farzdır. Bkz. **Zekât**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 10,11.

¹¹ Zekât’tan farklı olarak insanın kendi arzusuyla yaptığı ve verdiği hayra sadaka denmiştir. Toplumda sosyal dayanışma açısından önemli bir rolü olan sadakaların İslam hukukunda müesseseleştirildiği sadaka çeşitleri vardır. Ramazan bayramından önce verilen Sadaka-i Fıtr, orucun yerine getirilmesine muvaffak olunması sebebiyle verilen bir sadaka türüdür. Bunun dışında fide ve kefarete zenginler için dini emirleri özürlerinden dolayı yerine getirememeleri durumunda ödenecek bir bedel olarak belirlenmiştir. Bkz. Mehmet Şeker, **İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, DİBY, Akara, 2007, s. 184-185.

¹² Adnan Ertem “Osmanlı’da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi” **Osmanlı Medeniyeti: Siyaset, İtisat, Sanat**, Haz. Coşkun Çakır, Klasik, İstanbul, 2005, s. 28, 29.

Osmanlı Devleti'nin sosyal hizmet geleneğinde önemli bir yere sahip olan vakıflar, “bir malı mülkiyetten çıkarıp çıkarlarını sürekli olarak hayır işine tahsis ederek saklamak” anlamına sahiptir. Vakıflar, devlet bütçesinden para harcanmadan sosyal hizmet faaliyetlerini yürütebilmişlerdir. Dolayısıyla vakıfların günümüzdeki sivil toplum örgütlerinin yaptığı işi yürüttüğü söylenebilir. Vakıflar, sosyal hizmet sunan kurumlar olarak yaptıkları hizmetlere göre gruplara ayrılabilir: Yol, cami, medrese yapımlarının yanı sıra hayır vakıfları içerisinde fakirlere, öğrencilere, yoksullara ve misafirlere yemek hizmeti veren imaretler; vakıflar aracılığıyla kurulan ve hastaları ücretsiz tedavi eden bimârhaneler; evsizlerin ve yoksulların barındığı tabhaneler ve barınma ve toplanma yeri olarak zaviyeler.¹³ Sosyal yardımlar sunan bir değer vakıf türü olarak avârız vakıfları ise bir köy veya mahalle halkının ödemekte güçlük çektikleri avârız, kürekçi bedeli ve diğer ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere kurulmuş olan akar ve para vakıflarıdır. Bu tür vakıflar, düşük gelirli köy ve mahalle sakinlerinin geçimlerini zorlaştıracak durumlarda ihtiyaçlarının karşılanması ve tedavilerinin görülmesi hizmetini üstlenmiştir.¹⁴ Vakıflar fertler arasında sosyal yardımlaşma ve işbirliğini amaç edindiğinden, bu tür hizmetlerin doğal sonucu olarak sosyal bütünleşme ortaya çıkmıştır.¹⁵

Vakıfların Osmanlı toplumsal yaşamındaki yerini Esat Arsebük'ün tanımlaması oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. Arsebük, “*Osmanlı İmparatorluğu devrinde pek büyük bir inkişafa mazhar olan vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir yerde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur, vakıf bir mezarlığa gömülürdü*” diyerek vakıfların önemini belirtmektedir.¹⁶ Tanzimat Döneminde Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte denetim altına alınmaya çalışılan vakıflar Osmanlı Devleti'nin son devirlerinde gittikçe etkilerini kaybetmekle birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir.

¹³ Bahaeddin Yediyıldız “Vakıf”, **DİA**, C. 42, s. 479-480.

¹⁴ Halil Sahillioğlu, “Avârız Vakıfları”, **DİA**, C. 4, s. 109.

¹⁵ Ertem, “Osmanlı’da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi”, s. 30.

¹⁶ Esat Arsebük, “Mameleke İstinat Eden Şahsiyet: Vakıf”, **Adliye Ceridesi**, İstanbul, 1937, s. 1133-1134; Adnan Ertem, “Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar” **Divan**, S. 6, 1999, s. 121.

Vakıf müesseselerinin bozulmasının ardından kurulan modern kurumlar ise dikkat çekiyordu. Bunlardan en önemlisi olan Darülaceze idi. İstanbul'daki dilencilerin artması yapılan yeni düzenlemelerle dilencilerin barınabileceği bir yapıya ihtiyacı doğurdu. 1896 yılında açılan Darülaceze'ye İstanbullu, göçmen veya eskiden beri İstanbul'da oturan hasta, sakat ve bakacak kimsesi olmayan ve iş yapacak durumda olmayanlar ile ebeveyni olmayan çocuklar kabul edilecekti.¹⁷

Tanzimat Dönemi ve Birinci Dünya Savaşı bitimine kadar olan dönemde (1839-1918), Osmanlı'da sosyal yardımın üç farklı aşaması mevcuttu. İlk olarak merkezi devlet hazinesinden yoksullara dönük maaş ödemeleri yapılmaktaydı. *Muhtacın maaşı*, modern anlamda sosyal yardım alanındaki en önemli gelişmelerden birisidir. Bu uygulamayla devlet, kendi geçimini sağlayamayan ve hayatı boyunca desteğe ihtiyacı olan muhtaçlara maaş bağlamaktadır. Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde Maliye bütçesinden ödenmeye devam eden muhtacın maaşı, Meşrutiyet döneminde belli bir düzen içerisinde yürütülmesi amacıyla 1910 yılında *Muhtacın Maaşı Hakkında Nizamname* yürürlüğe konmuştur. Buna göre, hiçbir geçim aracı olmayan ve geçimini sağlamakla yükümlü yakını bulunmayan ve kazanç elde edemeyecek kadar yaşlı, malul veya yetim olan kişilere muhtacın maaşı bağlanabilecekti.¹⁸ İkinci olarak, II. Abdülhamid'in kişisel ihsanları ve sadakaları vasıtasıyla yoksullara yardım edilmekteydi. Örneğin II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında Rumeli'den İstanbul'a gelen göçmenlere 4.200 okka kavurma yardımında bulunmuştur. Yine kendisine ait 41.490 kuruş 5 parayı muhacirlere bağışlamıştır.¹⁹ Üçüncü aşama ise Meşrutiyet dönemi hükümetinin, sosyal yardım alanında II. Abdülhamid'in izlerini silecek ve modern bürokratik bir sosyal yardım sistemi kurma çabası şeklinde ortaya çıkmıştır.²⁰

¹⁷ Nuran Yıldırım, **İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi**, Darülaceze Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 142.

¹⁸ Hacımahmutoğlu, a.e, s. 67.

¹⁹ Nedim İpek, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 82.

²⁰ Özbek, 2000, s. 25; II. Abdülhamit, yaptığı bağışlarla toplumda yardıma en çok ihtiyaç duyan fiziksel engelliler ile iş kazası ya da doğal afet mağduru bireylere sosyal yardım hizmetleri sağlamıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. İzi Karakaş Özbayrak, **II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)**, Libra Kitap, İstanbul, 2011.

II. Meşrutiyet idaresi kendi politikalemini geliştirmek için eski uygulamaları silmek zorundaydı. II. Abdülhamid'in açmış olduğu sosyal yardım kurumları yardım kurumları ya kapatılacak ya da farklı bir uygulamaya tabi tutulacaktı. Örneğin, Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi kurularak II. Abdülhamid'in açmış olduğu Darülaceze ve Etfal Hastanesi bu kurumun alt birimleri olacaktı. Hamidiye Etfal Hastanesinin adı da Şişli Etfal'e dönüştürülmüştü. Yine Darülhayr-ı Ali kapatılmış fakat Birinci Dünya Savaşı yıllarında buna benzer darüleytamlar kurulmuştu.²¹

Asker ailelerine yapılacak yardımlar için Balkan Savaşları esnasında bir kanun çalışması yapılmış ve 1914 yılında Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı'nın yürürlüğe girmesiyle asker ailelerine düzenli yardım sistematik ve yerleşik bir hale gelmişti.²² Bu kanuna göre, muhtaç asker ailelerine askerlikleri süresince kişi başına aylık 30 kuruş maaş verilecekti.²³ Kanunun uygulanması için 1914 bütçesine 10 milyon kuruşluk ödenek aktarılmaktaydı.²⁴ Kanun Aralık 1912'de hükümet tarafından kabul edildi ve 5 Şubat 1913'te Takvim-i Vekâyi'de yayınlandı ve 1916'da kanunla ilgili düzenlemeler yapıldı.²⁵

Sosyal yardım kavramının modernleşme sürecinde gittikçe yer edinmesi ile birlikte geleneksel kurumların yanında bu alanı tamamlayacak modern örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Batı'ya göre daha geç bir dönemde ortaya çıkmış olsa da Osmanlı'da modern anlamda sosyal yardım örgütlenmelerinin yansıması cemiyetler olmuştur. Osmanlı'da yaşanan değişimin en önemli göstergelerinden birisi olan cemiyetlerin ortaya çıkışını sivil toplumun oluşması²⁶ bağlamında ele almayı amaçladığımızdan, öncelikli olarak "*sivil*", "*sivil*

²¹ Safiye Kıranlar, "Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 13.

²² Ali İhsan Öztürk, "Cumhuriyet Döneminde Belediyelerin Asker Ailelerine Yardımları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Y. 2012, C. 11, S. 21, ss.27-57, s.30,31.

²³ Hal-i harb münasebetiyle taht-ı silaha celp olunan muinuz efrâd-ı redife ve mustahfızanın ailelerine tahsis olunacak maaş hakkında kanun-ı muvakkat 25 Zilhicce 1130/5.12.1912 Düstur, Tertip/C. 11/5, s. 34.

²⁴ Öztürk, **a.g.m.**, s. 31.

²⁵ Nicole A.N.M. van Os, "Taking Care of Soldiers' Families: The Ottoman State and the Muinsiz Aile Maaşı", **Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925**, ed. Erik J. Zürcher, London: I.B. Tauris, 1999, s. 97.

²⁶ Modern kentin oluşumu ile ortaya çıkmaya başlayan sivil toplum örgütleri, hayatın her yönünü kuşatan bir araya gelmeler biçimidir. Avrupa'da feodal ekonominin hâkim olduğu dönemlerde aile

toplum" ve "*cemiyet*" gibi kavramların açıklanması gerekmektedir. *Sivil* kavramı, esas olarak şehirli yaşamı ifade etmekte ve medeni yaşam ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu bağlamda, medeniyet kavramı İngilizcede "*Civilization*" olarak ifade edilmektedir.²⁷ Esas olarak sivil sözcüğü kökeni olarak kent-soylu yaşamını niteleyen bir kavramdır. Ancak bizim anladığımız anlamda sivil, devletin ve resmi olanın dışında olan hayatı ifade eder. Bu çerçevede sivil toplum örgütlerinin devletten maaş alması düşünülemez. Fakat Osmanlı toplumunda ve daha sonradan da Türkiye Cumhuriyeti'nde gördüğümüz askeri olmayana ifade eden sivil algısı daha farklıdır.²⁸

Sivil toplum ise modern tarih boyunca teorik ve siyasi pratik içerisinde iki farklı anlama sahip olmuştur. Modern dünyada bu kavramı popüler hale getiren düşünürler Hegel ve Gramsci'dir. Onların kavrama yüklediği ortak anlam sivil toplumun, politika dışında kalan bir alana işaret etmesidir. Kavramın siyasal pratik içerisinde kazandığı anlam ise NGO (Non-Governmental Organizations- Hükümet Dışı Kuruluşlar) ile ifade edilmektedir. Bu sivil toplum örgütlerinin hükümet dışı olmaları ve bir örgüt yapısına sahip olmaları şeklinde iki boyutu söz konusudur.²⁹ On yedinci yüzyılda Locke, sivil toplum kavramını tabii toplumun karşıtı olarak ifade etmekteydi. Aile merkezli aşiret düzeni içinde yaşayan insanların bir araya gelerek kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları toplumun adı sivil toplumdur. Sanayileşmenin yükseldiği, feodalizmin çözüldüğü bir dönemde sivil toplum, kısaca yeni oluşan medeni topluma işaret etmekteydi. Ayrıca Locke, sivil toplumu, özel aile alanının dışında yani kamusal alanda gerçekleşen sosyal ve politik içerikli bir sözleşme olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda sivil toplumun gelişmesi için her

bağları ve dinsel aidiyet üzerinden birliktelik oluşturan insanlar, özellikle sanayi devrimiyle birlikte birey haline gelmeye başladılar. Endüstrileşme ve kentselleşmenin meydana getirdiği yalnız bireyler haklarını aramak kendi çıkarlarını korumak için sivil örgütlenmeleri ortaya çıkardılar. Böylece, sendikalar, mesleki örgütler, bilim ve düşünce örgütleri ortaya çıkmış oldu. Osmanlı'da ise ortak çıkarları koruma düşüncesi etrafında tek tek bireylerin bir araya gelerek örgütlenmesi olarak tanımlayabileceğimiz sivil örgütlenmelerin, İstanbul'da oluşabilmesi için gerekli sosyo-ekonomik koşullar, Avrupa'dan çok daha geç dönemde oluşmuştur. Ahmet Karaçavuş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri" (Basılmamış Doktora Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, s. 39.

²⁷Longman, **Dictionary of Contemporary English**, Pearson, Essex, 2005, s. 267.

²⁸Karaçavuş, a.e. s.43.

²⁹Ömer Çaha, "Sivil Toplum Üstüne", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, haz. Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.13.

şeyden önce kamusal bir alanın gelişmesi gerekmektedir.³⁰ Burada unutmamamız gereken, bu düşünürlerin kendi ideallerindeki toplumsal modeli yakalamak üzere tanımladıkları bir sivil toplum kavramıdır. Sivil toplumun temel özelliklerinden biri devletle toplumun arasındaki ilişkiyi hukuksal normlara göre düzenlemesidir. Devlet, hukukun gölgesinde “sivil yönetim” tarafından yönetilir.³¹ Gönüllülük esasına dayanan insanlar arası dayanışma sivil toplumun temel prensibini oluşturur. Sivil toplum on sekizinci yüzyıldan itibaren devletin kapsadığı alanın dışında kalan topluluk olarak tarif edilmiştir. Bazı sivil toplum kuruluşları devletin ya da politikalarının karşısında olabilir ama bu zorunlu bir tutum değildir.³² Bununla birlikte sivil toplum değerleri ilk olarak ticaret toplumları arasında yayılmıştır. Mülkiyet hakkı, kişisel özgürlük kanunlar önünde eşitlik gibi değerlerin kökleri Cerman Avrupası’na kadar dayandırılmakta ve sivil toplum teorisyenleri tarafından on üçüncü yüzyıldan itibaren yayıldıkları belirtilmektedir. Sivil toplum idealleri on yedinci yüzyılda İngiltere’de dahası geç on yedinci ve on sekizinci yüzyıldan itibaren özellikle Kuzey Avrupa ve Fransa’da yayılmıştır.³³

Sivil toplum kavramı, son yıllarda günümüz Türkiye’sinde sıkça ön plana çıkan ve itibar kazanan kavramlardan birisidir. Bu bağlamda "Osmanlı Devleti’nde sivil toplumun varlığı söz konusu mudur ve ne şekilde ortaya çıkmıştır?" şeklindeki sorulara cevap aranmalıdır. Öncelikle Osmanlı’da on dokuzuncu yüzyıl ilk yarısında ortaya çıkan fakat Batı’dakinin aksine kurumsallaşamayan sivil toplum girişimleri mevcuttur. On dokuzuncu yüzyıl ikinci yarısında ise Müslüman olmayanların örgütlenmeleri belirli bir kurumsallaşma gösterebilmişti. Fakat bu devirde de Osmanlı aydınlarının kurumsallaşmada bir gelenek oluşturmayı başardıkları söylenemez. Bunun nedeni olarak, ilk aşamadaki Osmanlı Müslümanlarının sivil örgütlenmelerinin ana çerçevesini, devleti koruma ve yüceltme anlayışının

³⁰ Çaha, **a.g.m.** s.15, 19.

³¹ Çaha, **a.g.m.**, s. 16.

³² Egbert Harmsen, **İslam, Civil Society and Social Work: Muslim Voluntary Welfare Associations**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2008, 37-38; Ali Arslan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sivil Toplum Kuruluşları”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Cemiyetler**, haz. Ekrem Sırma, Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013, s. 1.

³³ Antony Black, **Guilds and Civil Society in European Political Thought from the Twelfth Century to the Present**, Cornell University Press, London, 1984, s. 153.

oluşturması ve böylesi sivil örgütlenmeleri oluşturan kişilerin bürokrat olmaları dolayısıyla devlete bağımlı bulunmalarının etkisi gösterilebilir. Ayrıca devlet merkezli düşünüşün temelinde yatan bir diğer etken de sivil örgütlenmeleri destekleyecek, devlet dışı ekonomik grupların Osmanlı Devleti'nde henüz oluşmamış olmasıdır.³⁴

Arapçada birlik, topluluk nihayetinde de dernek kavramını ifade eden cemiyet, Osmanlı Devleti'nde oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir.³⁵ Resmi kurumlara, suç gruplarına, bilimsel ve düşünsel topluluklara, şirketlere vesaire birçok uygulamaya cemiyet adı verilmektedir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde cemiyetler kurulmaya başlanmışsa da³⁶ gönüllülük esasına dayalı çalışmaların yürütüldüğü sosyal yardım cemiyetleri özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkmıştır. 1908'de Meşrutiyetin ilanı ile birlikte göreceli bir hürriyet ortamı meydana geldi. Bu hürriyet ortamında pek çok cemiyet ve siyasi parti teşekkül etti. Bu cemiyetler arasında yardım cemiyetleri de önemli bir yer tutmaktaydı.³⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti 31 Mart Vakası'ndan sonra cemiyetler üzerinde kontrol sağlamaya çalıştı. 1909 tarihinde Zaptiye Nezareti'nin lağvedilmesiyle Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kuruldu. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti her türlü dernekleşme faaliyetini kontrol etmenin yanı sıra yardım toplama, gelir amacıyla düzenlenen konser, tiyatro, müsamere, piyango etkinliği, rozet satışıyla gelir elde etme, kutu dolaştırılarak yardım toplama gibi her türlü faaliyeti denetleyen bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle ortaya çıkan olaylar hürriyet ortamının gerilemesinde önemli rol oynamıştır. Bu olaydan sonra da İttihat ve Terakki

³⁴ Karaçavuş, a.e., s. 42.

³⁵ **Türkçe Sözlük**, s. 451. Redhouse, aynı şekilde topluluk manasını vermekle birlikte, sivil toplum kuruluşu olarak manasını *association* olarak vermektedir. Bkz. **Türkçe/Osmanlıca/İngilizce Redhouse Sözlüğü**, 17. Baskı, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, 1999, İstanbul, s. 221.

³⁶ Mehmet Ö. Alkan on dokuzuncu yüzyılı "Cemiyetler Çağı" olarak adlandırmaktadır. Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'da Cemiyetler Çağı", **Tarih ve Toplum**, Ekim 2003, S.238, s. 4-12. Mecelle Cemiyeti ve Tercüme Cemiyeti tamamen resmi komisyonlardandır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise yarı resmidir. Hüseyin Hatemi, "Bilim Derneklerinin Hukuki Çerçevesi -Dernek Tüzel Kişiliği, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, **OİMC-1 Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu**, 3/5 Nisan 1987, s. 45.

³⁷ Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, C. I, 1985, s. 205-208.

Cemiyeti siyasi veya başka amaçlarla kurulan her türlü cemiyet üzerindeki etkisini ve denetimini artırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk cemiyet yapılanmaları Tanzimat Dönemi'nde görülmüştür. Tanzimat'la birlikte geleneksel siyasi sistemde yapılan reformların yanında ticaret ve kent yaşamında değişiklikler yaşanmıştır. Bu ortamda ilk ortaya çıkan cemiyet de, devrin önde gelen âlim ve edebiyatçılarından bir araya gelmesiyle teşekkül eden İstanbul'da *Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi* olmuştur. *Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi* dışında bu dönemle birlikte çeşitli amaçlar için kurulmuş cemiyet yapılanmalarına rastlanır. Örneğin 1856 yılında İstanbul'daki İngiliz ve Fransız hekimleriyle gayrimüslim Osmanlı hekimlerin bir araya gelmesiyle *Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiyesi* kurulmuş ve bir yıl sonra bu cemiyet Sultan Abdülmecid'e yapılan müracaatla *Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane* adını almıştır. Yine 1861'de batı ilminin Osmanlı Devleti'ne girişinde önemli bir rol oynamış olan Munif Mehmed Paşa'nın öncülüğünde *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyye* kurulmuştur. Hükümetten izin almak suretiyle kurulan ilk cemiyet ise Müslüman çocuklarla isteyenlere dini ve temel bilgiler vermek amacını güden *Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiye'dir*.³⁸ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı Devleti kaybettiği topraklardaki Müslümanlar tarafından *Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye*, *Cemiyet-i Tedrissiye-i İslamiyye*, *Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyye* adlarıyla dini eğitim ve dayanışma faaliyetleri için teşkilatlar kurulmuştur.³⁹

Cemiyetlerin ortaya çıkması ile birlikte bu örgütlerin yapısı için hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Öncelikle Osmanlı Devleti'nde, Batılımanada bir dernek tüzel kişiliğinin oluşturulması için padişahın izni gerekmektedir.⁴⁰ I. Meşrutiyetle birlikte anayasal sisteme geçilmiş olmasına rağmen cemiyetlerin kuruluşlarını düzenleyen bir cemiyetler kanunu hazırlanmadı. Bununla birlikte 1876 Kanun-ı Esasi'nin on üçüncü maddesinde Osmanlı tebaasına, kanunlara riayet etmek suretiyle ticaret ve sanat alanlarında cemiyet olarak kast edilen her türden şirket kurma izni verildi. 1889'da çıkarılan bir irade ile de devlet tarafından izin

³⁸ Bu cemiyet 1864 yılında kurulmuştur. Şükrü Hanioglu, "Cemiyet", *DİA*, C. 7, s. 329.

³⁹ Hanioglu, *a.g.m.*, s. 330.

⁴⁰ Hüseyin Hatemi, "Bilim Derneklerinin Hukuki Çerçevesi -Dernek Tüzel Kişiliği, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *OİMC-1 Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, 3/5 Nisan 1987, s. 45.

verilmedikçe hiçbir şirketin teşekkülüne müsaade edilmemesi hükmü getirildi. Bu dönemde, Musevilerin Türkçe öğrenmelerini ve kullanmalarını yaygınlaştırmaya çalışan *Ta'mim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti* hariç siyasi faaliyetlerde bulunmaları endişesiyle cemiyet kurulmasına müsaade edilmedi.⁴¹

Sultan II. Abdülhamid dönemi boyunca sıkı bir kontrol özelliği gösteren yönetimin, Osmanlı toplumunun doğal seyrinde gelişecek bir sosyalleşmeye kapalı olması yüzünden, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, cemiyet sayısında bir patlamaya neden olmuştur. Ortaya çıkan göreceli özgürlük ortamında Osmanlı Devleti'nin her yerinde birçok alanda cemiyet teşekkül etmiştir. Bu cemiyetleri siyasi, iktisadi, dini, ilmi, mesleki, hayır cemiyetleri olarak sınıflandırabiliriz.⁴² Partilerden çok dernekler ortamı⁴³ olan II. Meşrutiyet ortamında hiçbir yasal sınırlama tanımaksızın kendiliğinden kurulan cemiyetler ancak 16 Ağustos 1909 (3 Ağustos 1325) tarihinde Cemiyetler Kanunu ile meşruiyet kazanmış ve söz konusu kanun 23 Ağustos 1909 tarihinde Takvim-i Vekâyi ile neşredilmiştir.⁴⁴ Ardından, 21 Ağustos 1909 tarihli bir yasayla Kanun-i Esasi'ye yüz yirminci madde eklenerek dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. 1909 değişiklikleriyle de eksiklikler tamamlanarak dernek kurma hakkı ve toplanma özgürlüğü tanınmıştır.⁴⁵

II. Meşrutiyetle birlikte sayıları artan cemiyetlere düzenleme getiren 1909 Cemiyetler Kanunu'nun ilk maddesinde “*eşhâs-ı müteadide tarafından ma'lûmât veya mesâîlerini sûret-i dâimedebi't-tevhidmukâseme-i ribahdan gayrı bir maksadla teşkîl edilen hey'etdir*”denilerek cemiyetin tanımı, kazanç paylaşma amacı gütmeyen

⁴¹ Hatemi, **a.g.e.**, s. 45.

⁴² Başlangıçta, Meşrutiyetin oluşturduğu hürriyet ortamında gelişen bu sosyal hadiseden endişe duyulmasını gösterecek bir neden gözükmemekle birlikte ilerleyen aylarda ihtilalci amaçlar güden bir takım yapılanmalar olduğu da belirtilmelidir. Ortaya çıkan ayrılıkçı cemiyetlerden biri için bkz. Bülent Bakar, “II. Meşrutiyet Döneminde Ayrılıkçı Bir Rum Cemiyeti: Adelfiya”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, S. 7, Bahar 2008, 23-45.

⁴³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 395.

⁴⁴ “Cemiyetler Kanunu”, **Takvim-i Vekâyi**, 10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909), S. 310, s. 11-13.

⁴⁵ Kanun-i Esasi'deki ilgili 120. madde şöyledir: “*Kanun-i mahsusuna tebaiyet şartıyla Osmanlılar Hakk-ı içtimaa maliktir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamıyet-i mülkiyesini ihlâl ve şekl-i meşrutiyet ve hükümeti tagyir ve Kanun-ı Esasî ahkâmı hilafında hareket ve anâsır-ı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hâdim veya ahlâk ve âdab-ı umumiye'ye mugayir cemiyetler teşkili de memnudur*”. Tunaya, **a.g.e.**, s. 396; Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu” s. 205.

bir topluluk⁴⁶olarak yapılmıştır. İkinci maddeye göre cemiyet kurmak için önceden izin alınması mecburiyeti yoktu. Fakat kurulduktan sonra hükümete bildirme gerekliliği vardı.Böylece önceden izin almaksızın kurulan ve kurulduktan sonra da hükümete ihbar edilen cemiyetlerin hukuki ehliyeteye sahip olmaları sağlanmıştır.⁴⁷

Kanunnameyle yürürlükteki yasalara ve genel ahlak kurallarına aykırı amaçlara sahip ya da hükümetin şeklini değiştirecek ya da ortadan kaldıracak cemiyetlerle,⁴⁸ milliyet kavmiyet esasına dayalı ayrılıkçı cemiyetlerin kurulması yasaklanmıştır. Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği sınırlamaların ana hedefinin Osmanlıcılığı korunmak olduğundan yola çıkılarak bu sınırlamaların varoluş nedeni daha iyi anlaşılabilir. Her şeyden önce Osmanlılık ideolojisi etrafında devletin bütünlüğünü korumanın hedeflendiği bir İmparatorlukta, toplumu oluşturan etnik unsurların salt kendi birliklerini koruma adına “kavmiyetçi” ve “infradçı” örgütler oluşturmalarına müsaade edilmesi beklenemezdi. Bu nedenle de bu türden dernekler yasaklanmıştır.⁴⁹ Ayrıca II. Abdülhamid döneminin adeta bir özelliği olarak ortaya çıkan gizli cemiyet kurulması da Cemiyetler Kanunu ile yasaklanmıştır.⁵⁰

Kanunun beşinci maddesi herhangi bir cemiyete üye olacak kişilere sınırlandırmalar getiriyordu. Buna göre herhangi bir cemiyete üye olmak için 20 yaşını geçmiş olmak;ayrıca üye olacak kişinin cinayetle “mahkûm” veya medeni haklardan mahrum olmaması gerekiyordu.⁵¹ Altıncı madde ise cemiyetlerin teşkilatlanmaları esnasında yerine getirmekle sorumlu oldukları yükümlülükleriyle

⁴⁶ “Cemiyetler Kanunu”, **Düstur**, 2. Tertip, C. 2, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1330, s. 604; Zehra Arslan, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, V: 3/11 Spring 2010, s. 59.

⁴⁷ Cemiyetler Kanunu'nun ikinci maddesi şöyledir: “*cemiyet teşkili evvelce ruhsat istihsâline menûd değildir. Şu kadar ki te’essüsünü müteâkip altıncı maddeye tevfikân behemehâl hükümete ihbâr edilmesi lazımdır*”. **Düstur**, 2. Tertip, C. 2, s. 604.

⁴⁸Üçüncü maddede “*Ahkâm-ı kavânine ve âdâb-ı umumîye mugâyir bir esâs-ı gayr-i meşru’u veya âsâyış-i memleket ve tamâmiyet-i mülkiye-i devlet-i ihlâl ve şekl-i hazır-ı hükümeti tağyir ve anâsır-ı muhtelif-i Osmaniyye-i siyâseten tefrik maksadına müstenid olmak üzere cemiyetler teşkili câ’iz değildir*” denilmiştir”. **Düstur**, 2. Tertip, C. 2, s. 604.

⁴⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s. 397.

⁵⁰**Düstur**, 2. Tertip, C. 2, s. 605; Tunaya, **a.g.e.**, s. 397. Bu yasağı koyan gizli örgütlenme ile siyasi hayatı başlayan İttihat ve Terakki'dir. II. Meşrutiyet Dönemine geldiğimizde, bu dönemin gerçekleştircisi olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908 Temmuz’dan itibaren sadece “cemiyet” adıyla anılmıştır. Hanioglu, **a.g.m.**, s. 330.

⁵¹**Düstur**, 2. Tertip, C. 2, s. 605.

ilgilidir. Kurulan cemiyetin idare merkezi İstanbul'da ise Dâhiliye Nezareti'ne, taşrada ise bölgenin en büyük mülkiye memuruna, cemiyetin unvanını, amacını, idare merkezini, yöneticilerin isim, meslek ve ikametgâhlarını içeren bir beyanname verilecek, karşılığında ilmühaber alınacaktır. Beyannameye nizamnameden iki adet, cemiyetin resmi mührüyle tasdik edilmiş şekilde eklenecekti. Nizamname, idare heyetinde ya da ikametgâhlardaki en ufak değişiklik hemen merkeze bildirilecekti.⁵² Ayrıca tanzim edilen beyannamelerin Lisan-ı Osmani ile yazılması gerekiyordu.⁵³

Kanun'da cemiyetlerin idari heyetlerinin tanzimi ile ilgili kurallar da mevcuttur. Buna göre cemiyetin idare heyetinin en az iki kişiden oluşması gerekiyordu. Cemiyetin şubeleri varsa, onların da merkeze bağlı birer idare heyetleri olacaktı. Bu heyetler, cemiyet üyelerinin kimliklerini ve üye kayıt tarihlerini; idare heyeti karar, yazışma ve tebligatlarını, cemiyete ait gelir ve giderleri kayda geçireceklerdi. Bu kayıtları adli ve mülki merciler gereğinde görebileceklerdi. Bu doğrultuda, kanuna uygun olarak çeşitli cemaatler tarafından hükümete verilecek beyanname ve nizamnamelerin altına Türkçe mühür veya imza atılması mecburi idi.⁵⁴

Kanunda cemiyet üyelerinin ve cemiyete maddi yardımda bulunmak isteyenlerin tabi olacakları kurallar ile sahip olunan menkul ve gayrimenkullerin durumu ile ilgili hükümler mevcuttur. Öncelikle yardımda bulunmak isteyen cemiyet üyelerinin, yıllık yirmi dört altını aşmamak şartıyla aidat ödemelerinin önünde engel bulunmuyordu. Bunun yanında yardımda bulunmak isteyenlerin hükümetin iznine tabi olmaları şartı getirilmişti. Ayrıca, cemiyetlerin resmi makamlara yapacakları başvuruların şekli ve temsil yetkisine sahip kişilerin kimliklerinin cemiyetin tüzüğünde belirtilmesi gerektiğini ortaya koymaktaydı. Cemiyet içerisinde bulundukları süre içinde aidatlarını düzenli olarak ödemiş olan üyelerin istedikleri zaman cemiyetten ayrılabilimleri güvence altına alınmıştı. On dördüncü madde, cemiyet üyelerinin kendi istek ve rızasıyla veya cemiyet nizamnamesi gereğince feshedilen veya hükümetçe men edilen cemiyete ait malların, cemiyetin

⁵² **Düstur**, 2. Tertib, C. 2, s. 605; Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu” s. 205.

⁵³ BOA. **DH.MUİ**, 36/61, 11 Zilkade 1327 (24 Kasım 1909).

⁵⁴ **Düstur**, 2. Tertib, C. 2, s. 605, 606; BOA. **DH.HMS**, 19/16, 5 Şevval 1328 (10 Ekim 1910); **DH.HMS**, 28/5 5 Şevval 1328 (10 Ekim 1910).

nizamnamesinde bir açıklama varsa ona göre, yoksa cemiyet idare heyetinin vereceği karara göre hareket edileceği belirtilmiştir. Fakat bu cemiyet üçüncü maddede belirtildiği gibi kötü maksatlarla kurulmuş ise tüm mal varlığına hükümet tarafından el konulacaktı.⁵⁵

Resmi olarak kuruluşu gerçekleşmiş olsa da kanunla cemiyetlerin merkez ve şubelerinde ateşli ve yaralayıcı silah bulundurmaları yasaklanmıştı. Yalnızca avcılık ve atıcılık kulüpleri durumlarını zabıtaya bildirmek koşuluyla ve ihtiyaç duydukları silahlardan yeteri kadarını bulundurabileceklerdi. İlan ve bildirim yükümlülüklerini yerine getirmeyen cemiyetlerin, hükümetçe men edileceği ve sorumluların para cezası ile cezalandırılacağı da kanunda belirtilen bir diğer husustu.⁵⁶ On beşinci madde ile aynı durumu taşımaları halinde kulüplere de cemiyetlere uygulanan hükümlerin yerine getirilmesi hükmü getirilmiştir. On altıncı maddeye göre, Cemiyetler Kanunu'ndan önce kurulmuş olan ve halen varlığını sürdüren cemiyetlerin, yasanın çıkarılması tarihinden itibaren iki ay içerisinde ikinci ve altıncı maddeler gereğince beyanname vermek, ilan ve kanunun diğer maddelerindeki şartları da yerine getirmek zorundadır.⁵⁷

Cemiyetler Kanunu'nun ikinci faslı cemiyetlerin kamuya yararı ve denetimiyle ilgilidir. On yedinci maddeye göre, bir cemiyetin umumi menfaate yararı Şura-yı Devlet kararıyla ve bu kararın devletçe tasdik edilmesiyle belirlenebilirdi. Cemiyetler, nizamnamelerinin engel olmadığı "*kâffe-i muâmelât-ı hukûkîyeyi*" yerine getirebilirdi. Cemiyet namına alınacak malların kayıt ve tahviligerekliydi. 18. maddede zabitanın cemiyetler ve kulüpler üzerinde teftiş yapabileceği hükmü bulunmaktaydı. Son olarak, Cemiyetler Kanunu'nun uygulanması için Dahiliye ve Adliye Nezaretleri görevlendirilmiştir.⁵⁸ Devletin iç ve dış güvenliğini tehdit edecek muamelelerde bulunacak cemiyetler Meclis-i Vukelâ kararıyla ve padişah iradesiyle

⁵⁵ Arslan, a.g.m. s. 59-65; **Düstur**, 2. Tertib, C. 2, s. 606-607.

⁵⁶ **Düstur**, 2. Tertib, C. 2, s. 607.

⁵⁷ **Düstur**, 2. Tertib, C. 2, s. 607.

⁵⁸ **Düstur**, 2. Tertib, C. 2, s. 608.

kapatılırdı. Belgelerde Cemiyetler Kanununa uygun hareket etmeyen cemiyetlerin kapatıldığına dair örnekler mevcuttur.⁵⁹

Kanun hazırlanırken cemiyetlere karşı oldukça temkinli davranılmıştır. Bir taraftan cemiyetler denetim altına alınmaya çalışılırken diğer taraftan da “hürriyet”in ilanı ile oluşan özgürlük ortamında yasakçı tutumdan kaçınılmıştır. Nihayetinde gizli bir örgüt olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin temkinli davranması anlaşılır bir durumdur. Bunun yanı sıra, Cemiyetler Kanunu’yla birçok eski, gizli, ihtilalci ve çeteci komite kurumsallaşılıyor, siyasal amaçlarını, görünürde değişik amaçlı cemiyetler ardında gizliyorlardı. Bu nedenle birçok cemiyet, yanıltıcı görünüm taşıyabiliyordu.⁶⁰

Cemiyetler hakkındaki kanun 1 Temmuz 1901 Fransız Cemiyetler Kanunu örnek alınıp tanzim edilerek 3 Ağustos 1909 tarihinde çıkarıldı. Kanun merkez ve taşradaki bütün cemiyetleri kapsıyordu. Bu doğrultuda, Cemiyetler Kanunu suretlerinden, merkez ve merkeze bağlı yerlere yeteri kadar gönderilmesi talep edilmiştir.⁶¹ 1909 tarihli kanun, 28 Haziran 1938 günü çıkartılan Cemiyetler Kanunu’na kadar yürürlükte kalmıştır.

II. meşrutiyet Devrinde cemiyetleşmeye devletin tavrı, bazen sessiz kalmak gerektiğinde de müdahale etmek şeklindeydi. Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesinden sonra yönetimde tam anlamıyla söz sahibi olan İttihat ve Terakki Partisi, 1913 yılından itibaren kendi kontrol ve denetiminde yaşayan cemiyetlere onay verdi. Bu amaçla öncelikle Zaptiye Nezareti’ni lağvederek Emniyet-i Umumiye Müdüriyetini oluşturdu ve bu müdüriyet eliyle bir kontrol mekanizması geliştirmeye çalıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin aşırı baskı ve denetimi elinde tutma politikalarının bir sonucu olarak 5 Eylül 1915 tarihinden itibaren Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti içinde tek bir cemiyet olarak toplamak şeklinde ortaya çıkmıştır.⁶² Ayrıca bütün hayır cemiyetlerinden *Menafi-i Umumiye Hadim Cemiyet* (Kamu

⁵⁹ BOA. **DH.MUI**, 120/12, 2 Şaban 1328 (9 Ağustos 1910) ; BOA. **DH.MUI**, 44/46, 14 Zilhicce 1327 (27 Aralık 1909).

⁶⁰ Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu” s. 207.

⁶¹ BOA. **DH. MUI**, 22/9, 29 Ramazan 1327 (14 Ekim 1909).

⁶² Nadir Özbek, “90 Yıllık Bir Hayır Kurumu: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti.” **Tarih ve Toplum** 30, No. 180 (1998), s. 5.

yararına hizmet eden cemiyet) statüsüne sahip olmaları istenmiştir. Bunun üzerine birçok hayır cemiyetinin irade-i seniyye ile bu statüye sahip olmak için başvurdukları hatta bazı cemiyetlerin istenilen şartları sağlayamadığı için faaliyetlerini tatil ettikleri görülmüştür.⁶³

⁶³ Özbek, “90 Yıllık Bir Hayır Kurumu.”, s. 5; Kıranlar, **a.g.e.**, s. 283.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERİ AMAÇLI SOSYAL YARDIM CEMİYETLERİ

1.1. Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi

Meşrutiyet yıllarında kurulan sosyal yardım cemiyetleri çoğunlukla kadın cemiyetleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu cemiyetlerin kurucuları ise genellikle tanınmış ailelerin, önemli bürokratların ve askerlerin kızları veya eşleridir. 1897 yılında Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, cephedeki askerlere yardım amacıyla Cemiyet-i İmdadiye'yi⁶⁴ kurmuştu. 1908 yılına gelindiğinde ise kardeşi Emine Semiye Hanım⁶⁵ kocası Reşit Paşa'nın vali olarak bulunduğu Edirne'de Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi'ni kurmuştu.⁶⁶

Emine Semiye, Edirne'den Kadın dergisine gönderdiği 5 Aralık 1908 tarihli bir yazıdan, Selanik'te yayımlanan bu derginin yazı heyetinin çoğunluğunun Şefkat Cemiyet-i Hayriye'sinin üyeleri olduğu anlaşılmaktadır. Emine Semiye Hanım bu durumdan duyduğu memnuniyeti belirterek kendisinin de Edirne'nin hayırsever kadınlarıyla birlikte Hidmet-i Nisvan Cemiyeti'ni kurduğunu Selanik'teki yardımsever hemşirelerine haber vermekteydi.⁶⁷

⁶⁴ Fatma Aliye tarafından 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında kurulmuş olan Cemiyet-i İmdadiye bünyesinde yaralı askerler için kullanılmak üzere bir hayli nakdi ve aynı yardım toplanmakla birlikte tıbbi malzemeler tedariki hususunda önemli gayretler gösterilmiştir. Fatma Aliye ve Safiye Hanımefendiler bu çabalarından dolayı 1898 tarihinde II. Abdülhamid tarafından ikinci rütbe şefkat nişanı ile taltif edilmişlerdi. BOA, İ.TAL, 161/41, 4 Şaban 1316 (18 Aralık 1898).

⁶⁵ Cemiyetin kurucusu Emine Semiye Hanım(1868-1944), Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı ve ilk kadın roman yazarı Fatma Aliye Hanım'ın da kız kardeşidir. Osmanlı kadın hareketinin öncü isimlerinden biri olan Emine Semiye Hanım, yazarlık yapmanın yanı sıra siyasetle ilgilenmekte ve aynı zamanda gazetecilik, öğretmenlik ve hemşirelik de yapmıştır. İttihat ve Terakki Fırkasının faal bir üyesiiken daha sonra ona tepki olarak kurulan Osmanlı Demokrat Partisine katılmıştır. Sonrasında tutuklanma endişesi nedeniyle Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. Şahika Karaca, "Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım", **Bilig**, Bahar 2011, sayı.57, ss.115-134; Şefika Kurnaz, "Siyasal Tarihimizin İsimsiz Kahramanlarından: İttihatçı Semiye Hanım", **Turkish Studies**, vol. 2/4 Fall, 2007, ss. 625.

⁶⁶ Karaca, **a.g.m.**, s. 128; Şefika Kurnaz, **Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye: Hayatı, Eserleri, Fikirleri**, İstanbul: Timaş, 2008, s. 128.

⁶⁷ Emine Semiye, "Kadın Mecmua-i Muhteremesine", **Kadın**, No. 9, 8 Kânûn-ı evvel 1324 (21 Aralık 1908), s. 2.

Kadın dergisinde Cemiyetin Başkanı Emine Semiyye, İkinci Başkanı madam Fındıklıyan, Sekreteri ise Dilber Hanım olarak kayda geçmiştir. Cemiyetin 10 Müslüman ve 6 gayrimüslim üyesi mevcuttu. Ayrıca yardım toplamak üzere görevlendirilmiş memurlar da Cemiyette yer almaktaydı. Cemiyetin Müslüman üyeleri; Hâkim Beyefendi'nin eşi, Vilayet İdare Meclisi üyelerinden Salih Beyefendi'nin eşi, Müftü Efendi'nin gelini Hoca Hanımefendi, Karaağaç Belediye Müdürü Mehmet Beyefendi'nin eşi, Evrak Müdürünün eşi, Mirliya Cevdet Paşa'nın eşi, Mesut Paşa'nın eşi, Ferik Âkil Paşa'nın gelini, Hamidiye Alayı kaymakamlarından Tevfik Bey'in eşi ve İstihkam Binbaşı Hacı Arif Efendi'nin eşi idi. Gayrimüslim üyelerin isimleri ise şu şekildeydi: Madam Tatusyan, Madam Menzilciyan, Madam Bahor Mitriyani, Madam Şapat Algovadiş, Madam Altunalmaz, Madam Karabidi.⁶⁸ Müslüman kadın üyelerin isimlerinin eşleriyle birlikte anılmaktayken gayrimüslim üyelerin isimlerinin doğrudan yazılmış olması dikkat çekicidir.

Emine Semiye Hanım, Cemiyetin kuruluş amacını “*arşlan yürekli asker kardeşlerimizin ihtiyaçlarını karşılamak ve diğer hayır işlerinde bulunmak*” şeklinde açıklamaktaydı.⁶⁹ Edirne Balık Pazarı'nda askerlerin perişan vaziyette olduklarını görünce oldukça üzölmüş ve askerlere maddi manevi destek sağlayabilmek için cemiyeti kurmak için harekete geçmiştir.⁷⁰ Cemiyet, askerlerin ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra Türk kadınlarının iş hayatına katılması, kılık kıyafetlerinin düzeltilmesi gibi çeşitli alanlarda da hizmette bulunmuştur.⁷¹

1.2. Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti

Nisvan-ı Osmaniye Cemiyeti, Fatma Aliye Hanım tarafından ilk kez olarak, 1897 Yunan Harbinde yaralananlara yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Bütün münevver tanıdıklarını da etrafına toplamak ve hayırseverleri teşvik etmek için Tercüman-ı Hakikat'e makaleler yazmıştır. Bu makalelerin tesiriyle halk, yaralı askerler için

⁶⁸ “Şu‘ûn-ı Nisvan: Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi”, **Kadın (Selanik)**, No. 10, 15 Kânûn-ı evvel 1324/28 Aralık 1908, s.16.

⁶⁹ “Şu‘ûn-ı Nisvan: Hidmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi”, **Kadın (Selanik)**, No. 10, 15 Kânûn-ı evvel 1324/28 Aralık 1908, s.16.

⁷⁰ Kurnaz, **Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: Emine Semiye**, s. 128.

⁷¹ Karaca, **a.g.m.**, s. 128.

battaniyeler, bandaj, çamaşır, gibi eşyalar göndermiş ve Tercüman-ı Hakikat depo gibi kullanılmıştır. Bu eşyaların askerlere dağıtımı noktasında hanımlara Ahmet Midhat ve Ahmet Cevdet yardım etmiştir.⁷² Ayrıca Fatma Aliye Hanım askerler için yaptığı yardım faaliyetlerinden dolayı II. Abdülhamid tarafından ikinci rütbeden Şefkat Nişanı ile taltif edilmişti.⁷³

1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilanıyla Fatma Aliye Hanım tekrardan yardım için iş başına geçmiştir. Bu kez, Rumeli sınırlarında savaşıyan Osmanlı askerlerine aba, mintan ve çamaşır gibi kışlık giyecek tedariki için Cemiyet-i İmdadiye'yi kurmuştur. İstanbul'da kurulan bu cemiyet faaliyetlerini din, ırk, mezhep ayrımı gözetmeden yerine getirecektir. Cemiyetin başkanlığını da Fatma Aliye Hanım üstlenmiştir. Nezihe Muhiddin'e göre Cemiyet-i İmdadiye ilk resmi kadın cemiyeti olarak tarihteki yerini almıştır. Nezihe Muhiddin Cemiyetin faaliyetlerinin, sınırdaki çarpışmaların sona ermesiyle sonlandırıldığını belirtmişti.⁷⁴

1.3. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ne geçmeden evvel kısaca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşuna değinmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin ilk ve en büyük sivil toplum kuruluşu olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluş hikâyesi Kızılhaç'ın ortaya çıkış serüveninden bağımsız değildir. Şöyle ki, on dokuzuncu yüzyılda ateşli silahlar teknolojisindeki gelişmeler savaş alanlarındaki ölü ve yaralıların sayısının korkunç derecede artmasına neden olmuştu. Bu gelişmelerin sonucu Kırım Savaşı'nda (1854-1856), *Solferino* Savaşı (1859) ve Amerikan İç Savaşı'nda (1862-1864) yoğun bir şekilde görülmüştü. Ateşli silah teknolojisindeki ilerleme sadece ölü ve yaralı sayılarının artmasına neden olmamıştı aynı zamanda savaş alanlarındaki yaralıların da kurtarılmasını güçleştirmişti.⁷⁵ 24 Haziran 1859 tarihinde gerçekleşen *Solferino* Savaşı'nda III. Napolyon'un

⁷² Nezihe Muhiddin, **Bütün Eserleri: Hikâyeler, Mensureler, Makaleler, Hitabeler, Yazılar, Türk Kadını**, C. 4, Haz. Yaprak Zihinoğlu, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 365-366.

⁷³ BOA, **İ.TAL**, 161/316, 4 Şaban 1316 (18 Aralık 1898).

⁷⁴ Nezihe Muhiddin, **a.g.e.** s. 366; "Şuun-ı Nisvan", **Kadın**, No. 7, 24 Teşrîn-i sâni 1324 (7 Aralık 1908), s. 15.

⁷⁵ François, **Red Cross, Red Crescent, Red Crystal**, ICRC, Switzerland, 2007, s. 3.

komutasındaki Fransa ve Sardinya birlikleri Avusturya'yı yenmişti.⁷⁶ Savaşa bizzat yerinde şahitlik eden Henry Dunant, 1862 yılında “*Un Souvenir de Solferino/ Bir Solferino Hatırası*” isimli bir eser yayınladı. Bu eserde, 300.000’den fazla askerin karşı karşıya geldiği ve savaşın 15 saat sürdüğü yazmaktadır. Yaralıları için yeterli sağlık yardımı, yiyecek veya içecek bulunmamaktaydı. Henry Dunant şahit olduğu bu felaket karşısında köylü kadınlarla birlikte yardım için harekete geçmişti.⁷⁷ Dunant, yüzlerce gönüllü ve tecrübeli hasta bakıcı ve hemşireler olması ve yaralıları, savaş mağdurlarına yardım edilmesinin gerekliliğinden bahseden bir eser kaleme aldı. İşte bu eserden sonra hasta ve yaralı askerlere yardım etmenin bir insanlık vazifesi olduğu fikri kabul gördü. Eserin yayınlanmasından aylar sonra, Cenevre’de beş kişiden oluşan geçici bir komite kuruldu. Bu beş kişilik komite daha sonra Uluslararası Kızıl Haç Komitesi’ni oluşturdu.⁷⁸ 9 Şubat 1863 tarihinde Cenevre Cemiyet-i Hayriyesi’nin öncülüğünde İsviçre Genelkurmay Başkanı’nın katıldığı bir toplantı düzenlendi. 26-29 Ekim 1863 tarihinde ise bu toplantılar Avrupa’dan 16 ülke 36 temsilci ile gerçekleştirildi. 8 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre’de bir kongre düzenlendi ve ardından kongrenin bitiş tarihi olan 22 Ağustos 1864’te Cenevre Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme, savaş sırasında sağlık görevlilerinin durumları ile yaralı askerlere ve halka yapılacak yardımları kapsıyordu. Sözleşme, savaşlar dışında yaşanabilecek doğal afetler, salgın hastalıklar gibi durumları da içeriyordu.⁷⁹ Bütün bunlarla birlikte, Kızılhaç’ın kuruluşu ve Cenevre Sözleşmesi’nin tek sebebi vicdan ve hayırseverlik değildi. Bu aynı zamanda ateşli silah teknolojisinin hızlı gelişiminin dolaylı bir sonucuydu.

Osmanlı Devleti, 1863 yılında Cenevre’de düzenlenen uluslararası toplantıya katılmamıştı. Diğer taraftan, Cenevre Sözleşmesi’nin 32. maddesi konferansa katılmayan devletlerin bir yıl içerisinde anlaşmanın maddelerini kabul edip imzalamaları hükmünü içeriyordu. Böylece, bu hükmün Osmanlı Devleti’ne

⁷⁶ <http://www.redcross.org.uk/About-us/Who-we-are/Museum-and-archives/Historical-factsheets/The-Battle-of-Solferino>, Erişim tarihi, 07.10.15.

⁷⁷ Henry Dunant, **A Memory of Solferino**, ICRC (International Committee of Red Cross, Switzerland, 1959, s.16-17.

⁷⁸ <http://www.redcross.org.uk/About-us/Who-we-are/Museum-and-archives/Historical-factsheets/The-Battle-of-Solferino>, Erişim Tarihi, 07.10.15.

⁷⁹ Mesut Çapa, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010, s. 10.

bildirilmesi üzerine Cenevre Sözleşmesi'nin Osmanlı Devleti tarafından imzalaması 5 Temmuz 1865 tarihinde gerçekleşti.⁸⁰ Sözleşmenin imzalanmasıyla birlikte her ülke kendi Kızılhaç teşkilatını kurmaya başladı. Milletlerarası ilk Kızılhaç kongresi 1867 yılında Paris'te toplandı. Osmanlı Devleti'ni kongrede Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Doktor Abdullah Bey temsil etti. Doktor Abdullah Bey'in kongre dönüşü girişimleriyle 1868 yılında Hilâl-i Ahmer'in temellerini oluşturan *Mecruhin ve Marda-yı Askeriyye İmdat ve Muavenet Cemiyeti* kuruldu. Fakat bu cemiyet Doktor Abdullah Bey'in ölümünden sonra 1874'te dağıldı. 1876 yılında Balkanlar'da Sırp lar ve Karadağlılarla ardından Ruslarla yapılan savaşlarda Kızılhaç görevlilerinin yabancı askerlere yapmış oldukları yardımların görülmesi ve Osmanlı ordusunda yardımların yetersiz kalması üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulması faaliyetlerine yeniden başlandı. Bunun üzerine Cemiyet 14 Nisan 1877 yılında tekrar kurulmuş oldu.⁸¹ Osmanlı ordusunda “kızıl haç” sembolünün kullanılması dinen uygun görülemezdi. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti, Cenevre Sözleşmesi'ni 1865 yılında imzalamış olduğu halde “kızıl haç” sembolü yerine “hilâl-i ahmer” yani kızıl ay sembolünü kullanacağını ilan etti ve nizamnamede bu şekilde yer aldı.⁸² Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanmasının ardından 12 yıl geçtikten sonra Cemiyet kurulabilmişti. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1897'de patlak veren Osmanlı Yunan Savaşı'na kadar faaliyetlerine ara verdi. Bu savaş ile 19 Mayıs 1897 tarihli İrade-i Seniyye ile yeniden göreve çağrıldı. Fakat bu savaştan sonra da Cemiyetin sessizliğe gömülmesi söz konusuydu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden faaliyetlerine başlaması 1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra gerçekleşti.⁸³

⁸⁰ Ahmed Midhat, **Hilâl-i Ahmer: Cemiyet-i İnsaniyenin Tarihi**, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1926, s.53. **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnamesi**, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirket, İstanbul, s.21. Salnâme, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Müdürlüğü her üç ayda bir, icraat ve ianede bulunanların isimlerini kapsayacak bir kitapçık yayınlamayı kararlaştırmıştı. Fakat ardı ardına gelen savaşlar buna mani olmuştu. İdare Heyeti kararıyla, Merkez-i Umumice ilk eser olarak salname tertip edilmişti. **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 47.

⁸¹ Ahmed Midhat, **a.g.e.**, s. 91; **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 22-23, 28; Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, **Hilâl-i Ahmer'den Kızılay**, Kızılay, Ankara, 2000, s.14, 23.

⁸² François, **Red Cross, Red Crescent, Red Crystal**, ICRC, Switzerland, 2007, s.6; **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 27, 28; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyet Kanun ve Nizamnameleri**, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013, s. 82.

⁸³ Akgün, Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 30. Hüsnü Ada Hilâl-i Ahmer üzerine hazırlamış olduğu kapsamlı doktora tezinde tıp tarihçisi Süheyl Ünver'in Osmanlı-Türk Kızılay tarihi dönemsel ayrımını öne

Özellikle Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda önemli yardım faaliyetlerinde bulunmuş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti askeri kurumlarla işbirliği içinde uyumlu bir şekilde çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin uzun savaş dönemlerinde hem cephedekilere hem de cephe gerisindeki yaşlılara, kadınlara ve çocuklara önemli yardımlarda bulunmuştur. Savaş esirleri ve muhacirlerle ilgili çalışmalar yapmıştır. Bunun yanı sıra doğal afetler⁸⁴, yangınlar ve salgın hastalıklar gibi durumlarda da Hilâl-i Ahmer'in faaliyetleri söz konusuydu.⁸⁵

1.3.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

II. Meşrutiyet döneminde sosyal yardım alanlarında en büyük hizmeti veren cemiyet Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'dir. Birçok hizmeti bulunan Cemiyetin faaliyetlerine bu çalışmanın çeşitli yerlerinde diğer cemiyetlerle olan bağlantılarından dolayı yer verilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerinde kadınların yeri ve önemi açıktır. II. Meşrutiyet döneminde kurulmuş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi bu açıdan oldukça önemlidir.

Esasen 1876 tarihli Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesi'nde madde-i hususiye olarak geçen on yedinci ve sonuncu maddesinde hanımların teşkil edeceği hususi komitelerin kurulabileceği ve hanımların erkekler gibi Cemiyete üye olabilecekleri belirtilmekteydi. Başkan Hacı Arif Bey'in bir takım girişimleri olmuşsa da Hanımlar Merkezi'nin kurulması mümkün olmamıştır.⁸⁶ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin gelişmesinin bir sonucu olarak Doktor Besim Ömer Paşa'nın yardım ve

çıkartır. Buna göre 1869-1877 dönemi zor şartlar altında geçen kuruluş dönemi, 1877-1923 Hilâl-i Ahmer adıyla önemli faaliyetlerin gerçekleştirildiği dönem ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ismini ve mirasını devralarak genel merkezinin Ankara'da yeniden tesis edildiği yardım faaliyetlerinin günümüze kadar devam ettiği dönem olarak üçe ayrılmaktadır. Bu dönemsel ayrıma ek olarak Ada, Nisan 1911 tarihini Cemiyetin güçlü bir kurum olarak kuruluş tarihi olarak öne çıkarır. Bkz. Hüsnü Ada, **Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2011, s.9.

⁸⁴ Cemal Sezer, 1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y. 2014/1, S. 19, s. 17-34.

⁸⁵ Uzun süren savaş yıllarının en önemli sorunlarından birisi de salgın hastalıklardı. Örneğin Çatalca harekâtındaki en büyük sorun kolera salgınıydı. 3.303 asker kolera salgını neticesinde hayatını kaybetmişti. Sahra hastaneleri, karantina bölgeleri kurmuş, 16 bin asker bu hastanelerde, 10 bine yakın asker ise trenle gönderildikleri İstanbul Hastanelerinde tedavi edilmiştir. Taha Akyol, **Rumeli'ye Elveda: Yüzüncü Yılında Balkan Bozgunu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 140, 141.

⁸⁶ Ahmet Mithat, a.g.e., s. 117 ; Ada, a.g.e., s.72.

kılavuzluğuyla, Cemiyetin 15 Ekim 1912 tarihli Nizamnamesinin kırk üçüncü maddesine⁸⁷ uygun olarak yardım ve çalışmalarına kadınların da katılmasını sağladı. Başkadın Efendi'nin fahri başkanlığı ve himayesialtında "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Kısmı" kurulmasını "muallim-i muhterem" Doktor Ömer Paşa üzerine aldı ve Payitahtın önemli hanımlarından 100 kişi "azâ-yı müessise" olarak kaydedildi.⁸⁸ Böylece Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, 20 Mart 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde Besim Ömer Paşa'nın desteği ile kurulmuş oldu.⁸⁹ Osmanlı askerlerinden savaş meydanlarında yaralı veya hasta düşenlere ve diğer sebeplerle yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek amacıyla kurulmuş olan merkez, özellikle Balkan Savaşları sırasında Rumeli'yi terk etmek zorunda kalan Muhacirler arasındaki yetim ve himayeye muhtaç kızlara yardım etmeyi amaçlamıştır.⁹⁰ Sabık Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Prenses Nimet Hanımefendinin başkanlığında kurulan kadınlar kısmına azâ-yı müessise'den başka Sultanlar ile Valide-i Hıdivi de "aza-yı müessise-i fahriye" olmayı kabul ettiler.⁹¹

Doktor Besim Ömer Paşa'nın evinde düzenlenen ilk toplantıda Hanımlar için 30 azâ-yı müessiseden oluşan bir merkez-i umumi ve bunlar arasından bir idare heyeti seçildi.⁹² Fahri başkanlığını Başkadın Efendinin yaptığı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin üyeleri arasında diğer cemiyetlerde de yaygın olduğu üzere dönemin tanınmış asker-sivil bürokrat, eşraf eşleri ve yakınları da bulunuyordu. Sadece Müslüman kadınlar değil Osmanlı tebaasında yer alan gayrimüslim kadınlar

⁸⁷ Nizamname'de "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İnas Kısmı" başlığıyla yer alan kırk üçüncü maddesinde "*Dersaadet'te, Vilayet, Liva ve kazalarda Osmanlı Hanımlarından mürekkeb ve mahalleri zükûr merkez ve şubelerine merbut bulunacak ve yalnız iânât cem'i ve levazım ihrâzı ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilir.*" denilmekteydi. Zuhâl Özeydin "Osmanlı Hilâl-i Ahmeri Sâlnâmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987, s.184; Salname, s. 74.

⁸⁸ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 36; Kızılay Arşivi, 216/2, 11 Mart 1328 (24 Mart 1912).

⁸⁹ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkeziyesi Takvimi II**, İstanbul 1332, s.141.

⁹⁰ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi**, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330, s. 25;

⁹¹ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 36; Kızılay Arşivi 193/327, t.y.

⁹² **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 37; Hanımlar Merkezi kuruluşu toplantısının 13 Ocak 1912 (31 Kânûn-ı evvel 1327) tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte resmi kuruluş tarihi Padişahın iradesiyle Başkadın Efendi'nin merkezin fahri başkanlığını kabul ettiği 20 Mart 1912 (7 Mart 1328) olarak verilmektedir. Bkz. **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi**, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330, s.10; Besim Ömer, **Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans**, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2007, s. 81.

da cemiyetin üyeleri arasında yer almaktaydı. Hanımlar Genel Merkezi idare heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı: “*Başkan; Mahmut Muhtar Paşa’nın eşi Prenses Nimet Muhtar Hanımefendi, ikinci başkan; Ziya Paşa’nın eşi Ayşe Hanımefendi, bir diğer ikinci başkan; Dr. Zoeros Paşa’nın eşi Madam Zoeros, Ayandan Ahmet Rıza Bey’in kardeşi Selma Hanımefendi, kâtib; Faik Paşa’nın eşi Fatma Aliye Hanımefendi, kâtib; müze müdürü Halil Bey’in eşi Sadiye Hanımefendi, Fransızca kâtib; Düyûn-ı umumiye mektupçusu Vahid Bey’in eşi Leyla, İngilizce kâtib; Diran Kelekyan Efendi’nin eşi Madam Neomi Kelekyan, Veznedar; Cebeli Lübnan Mutasarrıfı Ohannes Efendi Kuyumcuyan Paşa’nın eşi Madam Kuyumcuyan, Aza; Yusuf Razi Bey’in eşi İsmet Hanım, Aza; Madam Pançiri, Kâtib ve Muhasebeci; merhum Ziya Paşa’nın kızı ve Veli Bey’in eşi Nezihe Zeyneb Hanımefendi*”.⁹³

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Merkez-i Umumisi idari heyetindeki isimlerle birlikte 30 kişiden oluşuyordu. Bu isimler şu şekildedir: “*Teşrifat Müdürü İsmail Cinani Bey’in eşi Seniye Havva Hanımefendi, merhum Sami Paşa’nın kızı Melek Hanımefendi, Mısırlı Hüsnü Bey’in eşi Melek Hanımefendi, Rasih Bey’in eşi Safvet Hanımefendi, Ömer Besim Bey’in eşi Macide Hanımefendi, Basri Bey’in eşi Mihrimah Hanımefendi, Doktor Ali Galip Bey’in eşi Sabiha Galib Hanımefendi, Madam Doktor Akil Muhtar Bey, Erkan-ı Harbiye Miralaylarından Halil Bey’in eşi Seniye Hanımefendi, Ferid Paşa’nın kızı Feyziye Hanımefendi, Merhum Sırrı Paşa’nın eşi Leyla Hanımefendi, Merhum İbrahim Paşa’nın kızı ve Hakkı Bey’in eşi Sabiha Hanımefendi, Reşid Bey’in eşi Fethiye Hanımefendi, Merhum Hamdi Bey’in eşi Naile Hamdi Hanımefendi, Madam Astina Gümüşgerdan Efendi, Madam Asodoryan Efendi, Madam Manuk Azaryan Efendi, Cemal Beyin eşi Ramire Hanımefendi*”.⁹⁴ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi kurucu üyeleri yukarıdaki isimlerin de yer aldığı 100 kişiden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra azâ-yı âmîle olarak 752 ve azâ-yı muâvene olarak da yüzlercesinin ismi belirtilmiştir. Ayrıca Hanımlar Merkezi’ne yeni üyeler kaydoldukça isimleri gazetelerde ilan edilmeye devam etmiştir.⁹⁵

⁹³Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s. 266, 267.

⁹⁴Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s. 266.

⁹⁵Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkeziyesi Takvimi II, s. 34-72, 133.

Hanımlar Merkezi'nin kuurlmasından sonra Besim Ömer Paşa, Hilâl-i Ahmer'in tarihçesi, memleketin içinde bulunduğu durum ve hanımların yapacağı vazifelere dair bir konuşma yapmıştı. Fatma Aliye Hanım da yaptığı konuşmada kadınların da bu vatanın evlatları olarak yerine getirmesi gereken vazifeler olduğunu vurgulayarak Hanımlar Merkezi için çalışmaya davet etmişti.⁹⁶

Veliaht Yusuf İzzettin Efendi 13 Kasım 1914 tarihinde Hanımlar Merkezi'ni ziyaret ederek iftihar defterine şunları yazmıştı: *“Şefkât ve insaniyet üzerine müesses bulunan bu cemiyete riyâset ve hanımlarımızın mesâi-i insaniyetkâranesini müşahade etmek benim için fevkalâde bâis-i sürûr ve ibtihâc bir keyfiyettir. Bundan dolayı hanımlarımıza teşekkürât-ı fâikamı takdim eder ve mesâi-i masrufalarının müntec-i muvaffakiyet olmasını temenni eylerim.”*⁹⁷

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1911 yılında üçüncü defa resmen kurulduktan sonra Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda önemli hizmetlerde bulunmuş ancak vilâyetlerdeki merkez ve şubelerin teşkilatlanması ile fazla ilgilenememiştir. Vilâyetlerde merkez, liva ve kazalarda şubelerin hangi şartlarda kurulup çalıştırılacağı hakkında açık bir nizamname hazırlanmamış olması bu başarısızlığın sebebi olduğundan 1913 Meclis-i Umumi toplantısında bu amaçla bir nizamname hazırlanarak 1913 senesi boyunca merkez ve şubelerin açılması hedeflenmişti.⁹⁸ Fakat bu karar alınmadan önce de Ayastefanos-Makriköy Kadınlar Şubesi mevcuttu. Başkanlığını Fatma Raziye Hanımefendi'nin yaptığı bu şube, 24 Temmuz 1912 yılında kurulmuştu. Şubenin Ayastefanos ve Makriköy'de toplam üyesi 260'tı. Salnamenin yazıldığı yıla kadar toplanıp merkeze gönderilen iane 22.117 kuruştur.⁹⁹

Cemiyet büyüdükçe İzmit'ten Bağdat'a kadar çok farklı yerlerde hanımlar merkezine bağlı şubeler açılmıştır. Açılan şubeler üye listelerini merkeze bildirmekteydi.¹⁰⁰ Örneğin, 19 Ekim 1912 tarihli Yanya valiliğinden Hilâl-i Ahmer

⁹⁶ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 15-19.

⁹⁷ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 25.

⁹⁸ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s. 270.

⁹⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s. 276.

¹⁰⁰ Kızılay Arşivi, 156/147.2, 29 Şubat 1915; Kızılay Arşivi, 192/25, 17 Mart 1918.

Cemiyeti Genel Merkezine bir hanımlar şubesi açıldığı bildirilmekteydi.¹⁰¹ Merkezde olduğu gibi şubelerde görev alan hanımlar da bölgenin ileri gelenlerinin eşleri ya da anneleriydi. Yine Beyşehir kazasında Hilâl-i Ahmer Kadınlar şubesi açıldığında başkanlığına Kaymakam Bey'in eşi getirilmiş ve Hâkim Bey'in eşi de üyeler arasında yer almıştı.¹⁰² Konya'da açılmış olan hanımlar şubesinin başkanlığını da Vali Bey'in eşi üstlenmişti ve üyeleri arasında şehrin ileri gelenleri bulunmaktaydı.¹⁰³ Aynı şekilde Kastamonu'da açılan hanımlar şubesinin başkanı Vali Reşit Paşa'nın eşi ve kâtibi Maarif Müdürü'nün eşi idi. Kastamonu Hanımlar Şubesi kurulmuş olan şubenin idare heyeti, görevleri ve görev sürelerini içeren listeyi merkeze göndererek onay talep etmişti.¹⁰⁴ Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve şubelerine üye olan kadınların isimleri ile birlikte ikametgâhları Genel Merkeze bildirmektedir.¹⁰⁵ Ayrıca çeşitli yerlerde açılmış olan şubeler Hilâl-i Ahmer mütaka müfettişleri tarafından nizamnameye uygun hareket edip etmedikleri de teftiş edilmektedir.

1.3.2. Cemiyetin Faaliyetleri

Hilâl-i Ahmer'e hizmet eden kadınlar, Cemiyet için önemli miktarda yardım topladılar. Özellikle Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan savaşları esnasında uzun saatler çalışarak Hilâl-i Ahmer Hastaneleri için ihtiyaç duyulan çamaşır, çarşaf, sargı gibi malzemelerin hazırlanmasında faaliyet gösterdiler.¹⁰⁶

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Heyeti, gerçekleştirdiği çeşitli yardım faaliyetleriyle ihtiyaç sahibi olan halka ulaşmaya çalışmıştır. Bu faaliyetler arasında kermesler, çay ziyaretleri, toplantılar, konferanslar, sergiler yer almaktaydı. İhtiyaç sahiplerine Hanımlar Merkezi tarafından erzak dağıtılmaktaydı. Erzak alacakların listesi Hanımlar Merkezi İdare Heyeti tarafından önceden belirlenmekteydi.¹⁰⁷ Asker aileleri özellikle yardım edilenler arasındaydı. Örneğin, Kırkkilise Nakliye Taburu

¹⁰¹ Kızılay Arşivi, 165/5, 6 Teşrîn-i evvel 1328 (19 Ekim 1912).

¹⁰² Kızılay Arşivi, 28/24, 13 Teşrîn-i evvel 1330 (26 Ekim 1914).

¹⁰³ Kızılay Arşivi, 28/29, 9 Teşrîn-i sâni 1330 (22 Kasım 1914).

¹⁰⁴ Kızılay Arşivi, 28/77, 12 Şubat 1331 (25 Şubat 1916).

¹⁰⁵ Kızılay Arşivi, 193/153, 18 Eylül 1330 (1 Ekim 1914).

¹⁰⁶ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi**, s. 37.

¹⁰⁷ Kızılay Arşivi, 221/186, 8 Mayıs 1920.

Kumandanı Kolağası Hüsnü Efendi'nin ailesine 10 gün için 120 kuruşluk bir yardım yapılmıştı.¹⁰⁸ Ayrıca, sergi, müsamere, konser, tiyatro gibi programların sonunda piyango çekilişleri düzenlenerek cemiyete gelir elde etmeye çalışılıyordu. Bunun yanı sıra “çiçek günü” adı altında çiçek satışları gerçekleştirilerek gelir elde edilmekteydi. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için zaman zaman diğer yardım cemiyetleriyle birlikte hareket edilmekteydi. Böylece, kimsesiz ve muhtaç ailelerin ve ordunun ihtiyaç duyduğu yiyecek, giyecek, tıbbi malzeme ve sair ihtiyaçları sağlamak için çalışılmaktaydı.

Hanımlar Merkezi, Balkan Savaşları başlar başlamaz gazetelerde yayınlanmak üzere bir ilan hazırlayarak ve gazetelere göndermişti. İlanda Hanımlar Merkezi'nin her gün saat 10'dan 5'e kadar Mahmudiye Caddesinde bulunan merkezde yardımların kabul edildiğini ve az çok demeden herkesin yardımda bulunmasının önemi vurgulanmaktaydı. Bu çağrıya gelen cevaplar arasında ilginç ayrıntılar öne çıkmaktadır. Kimisi oğlunun düğünü için biriktirdiği parayı bağışladığını kimisi de fakir ve yaşlı olduğu için yardımda bulunmadığı için üzüntüsünü belirttiği mektupla destek olmaya çalışmıştı.¹⁰⁹

Balkan Savaşları esnasında kimsesiz ve yardıma muhtaç zabitan ailelerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbul'da evlere yerleştirmiştir. Hanımlar Merkezi de muhacirlere birçok eşya dağıtıp ailelerin yerleşmelerinde yardımcı olmuştur.¹¹⁰ Ayrıca toplamda 12.470 parça eşya dağıtılan muhacir ailelere yevmiye tahsis edilerek iâşeleri temin edilmiş ve hamile olan kadınlara çocuk ve beşik takımları verilmiştir.¹¹¹ 1912 yılında Balkan Savaşları esnasında gerçekleşen İdare Heyeti toplantısında okunan rapora göre Merkezin kuruluş tarihi olan 20 Mart 1912'den itibaren 8.5 ay zarfında üye sayısı 1.309 kişiye ulaşmıştır. Balkan savaşlarında merkezin yaptığı ilk işlerden birisi Hilâl-i Ahmer hastaneleri malzemelerinin hazırlanmasıydı. Genel merkezde toplanan üye kadınlar hastaneler için çamaşır ve

¹⁰⁸ Kızılay Arşivi, 12/66, 3 Teşrin-i sâni 1328 (16 Kasım 1912); 12/64, 26 Teşrin-i sâni, 1328 (9 Aralık 1912).

¹⁰⁹ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi**, s. 76, 81-83.

¹¹⁰ Mesut Çapa, “Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti,” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s. 104.

¹¹¹ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi**, s. 87.

sargı bezleri hazırlığına başlamışlardı. İlk aşamada beş gün içerisinde 12700 parça çamaşır hazırlanmıştı. Eşyaların gönderildiği hastaneler arasında Sanayii Nefise Mektebi içerisindeki İngiliz Salib-i Ahmer Heyeti Hastanesi, Haydar Paşa Hastanesi, Maçka Hastanesi, Taşkışla Hastanesi vs. yer almaktaydı. Hanımlar Merkezi bu çalışmalarından dolayı 15 Nisan 1913 tarihinde Harbiye Nazırı Mahmud Şevket tarafından tebrik edilmiş ve takdirle karşılanmıştı.¹¹²

Balkan Savaşlarının başlamasından özellikle de Kırkkilise bozgunundan sonra İstanbul'a akın akın muhacirler gelmişti ve çoğu sokakları ve hastaneleri doldurmuştu. Bu durumda Hanımlar Merkezi üye kadınları hastanelerde hastabakıcılık gibi işlere girişmişlerdi. Özellikle Rusya Petersburg Üniversitesi öğrencileri olan Ümmigülsüm, Meryem isimli öğrenciler Kadırga Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde hastabakıcı olarak çalışmışları dikkate değerdir. Hastabakıcılık yapan öğrencilerden olan Ümmigülsüm Kemalova, 27 Nisan 1914 tarihinde yazdığı mektupla hastabakıcılık görevinde yaralılara yardım etme fırsatı kendisine tanındığı için Hanımlar Merkezi'ne teşekkür etmişti.¹¹³

Kadınların hastanelerde etkili bir şekilde çalışabilmesi için Hanımlar Merkezi'nin teşebbüsü üzerine 1914 Ekim'inden Nisan ayının sonuna kadar Darülfünun konferans salonunda Müderris Doktor Besim Ömer Paşa tarafından 300 kadına hastabakıcılık eğitimi verilmişti. Bu kadınlardan birçoğu Birinci Dünya Savaşı sırasında hastanelerde hizmet etmiştir. Daha sonra eğitim alan 120 kadın imtihana talip olmuştu. 13 Temmuz 1914'te Başkadın Efendi Cemiyetin genel merkezini ziyaret etmiş ve imtihanla hastabakıcılığı kazanan hanımlara şahadetnamelerini bizzat vermiştir.¹¹⁴ Törene davet edilenler arasındaki Nazıma Sultan ise sağlık sorunlarından dolayı törene katılamayacağını bildirerek hastabakıcılık şahadetnamelerini alan kadınları tebrik ettiğini bildirmişti.¹¹⁵

¹¹²Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 83-88.

¹¹³Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 98-100.

¹¹⁴Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 59, 61; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Merkezi Takvimi I, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1331, s. 63.

¹¹⁵Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 103.

Hanımlar Merkezinin faaliyetlerinden birisi çiçek satışlarıyla gelir elde etmekte. Bu amaçla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1913 yılı Ramazan Bayramının birinci gününü "Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü" adı ile kadınları insani vazifelerini Hilâl-i Ahmer yararına ifaya davet etmişti.¹¹⁶Böylece bayram günleri Hilâl-i Ahmer çiçek günleri olmuştu. 23 Ağustos 1914 gününe denk gelen Ramazan Bayramı'nın birinci günü İstanbul'un her köşesinde çiçek dağıtımı gerçekleştirilerek gelir elde edilmişti. Dağıtılan bu çiçekler, ortasında kızıl yarım ay bulunan küçük beyaz çiçeklerdi.¹¹⁷ 1914 tarihinde ise çiçek dağıtımının İstanbul'da Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin gayret ve faaliyeti ile yapılmasıyla önceki seneye göre iki misli fazla gelirin elde edilmesine neden olmuştur.¹¹⁸

Cemiyetin yardımlarını ulaştırdığı muhtaçlar arasında şehit çocukları önemli bir yer tutmaktadır. 1915 yılında Ramazan Bayramın birinci günü Hilâl-i Ahmer kadınlarının tertip ettiği çiçek günü münasebetiyle gazetelere ilanlar verilmiş ve halk şehit çocukları yararına çiçek satın almaya çağırılmıştır.¹¹⁹

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, yaralı askerlerin temiz çamaşır ve çarşaf ihtiyacını karşılamak için 27 Eylül 1914 tarihinde yayınladığı ilanlarla herkesi kıyafet yardımına çağırıyordu. Bu çağrı karşısında aralarında İkinci Kadınefendi, Nazıma Sultan, Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa ve Amerikan sefirinin eşi gibi isimlerin yer aldığı yüzlerce kişi 1.235 parça pamuklu hırka bağışında bulunmuştur. Bağış yapanların isimleri ve bağış adetleri teşekkür etmek maksadıyla gazetelerde yayınlanmıştır.¹²⁰ 29 Kasım 1914 tarihinde ise İkdâm gazetesinde çıkan ilanla Osmanlı hanımları askerler için bir çift eldiven örmeye davet edilmişti.¹²¹

¹¹⁶Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335, s. 59.

¹¹⁷"Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü", *Servet-i Fünûn*, 28 Ağustos 1330 (10 Eylül 1914), C. 47, S. 1214, s. 272.

¹¹⁸Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 59.

¹¹⁹"Hilâl-i Ahmer Çiçeklerini Alınız", *Sabah*, 30 Temmuz 1331 (12 Ağustos 1915), s. 3.

¹²⁰Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 122-129.

¹²¹"Muhterem Osmanlı Hanımlarına", *İkdâm*, 11 Muharrem 1333 (29 Kasım 1914).

Birinci Dünya Savaşı'nın ilan edilmesinin ardından Hanımlar Merkezi düvel-i muharibe sefaretlerine müracaat ederek Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasından önce çamaşır, sıhhi malzemeler hususunda yardım talep etmişlerdi.¹²² Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de bu alanda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile işbirliği içerisinde çalışmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin Hilâl-i Ahmer'e başvurusu üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yeniden bu alanda faaliyetlerine başladı.¹²³ Cemiyet, yaralı askerler hastanelere sevk edildiğinde onların temiz çarşaf ve giysi ihtiyaçlarını karşılamak için gazetelere ilan vererek yardım çağrısında bulundu.

Hanımlar Merkezi gazetelere verdikleri ilanlarla bütün Osmanlı hanımlarını yaralı Osmanlı askerlerine olanlara çamaşır dikmeye davet etmişti.¹²⁴ Gazete müdürlüklerine gönderilen ilandakadınlar çamaşırları görmeleri ve kumaştan arzu ettikleri kadar almaları için merkeze davet edilmişlerdi. Böylece bir örneğe göre evlerinde biçip dikerek önemli bir vazifede bulunacak hanımlar Cuma dışında her gün saat 10'dan öğleye ve öğleden sonra 1'den 5'e kadar Hilâl-i Ahmer dairesinde hanımlar merkezine müracaat edebileceklerdi.¹²⁵ Halk bu ilanlar karşısında desteğini esirgememiştir. Örneğin, Eskişehir ahalisi ilanı takip eden Haziran ayı içerisinde 35.000 kat çamaşır dikerek Hilâl-i Ahmer'e teslim etmiştir.¹²⁶ Zaman zaman tekrarlanan bu ilanlarda "herkesin yakını vatanı müdâfaa ederken ağlama vakti değildir" ifadeleri kullanılarak kadınlar yardıma teşvik edilmekteydi.¹²⁷

Kıyafet yardımları kapsamında seferberlik ilanının ardından Hanımlar Merkezi 1.700 pamuklu hırkayı Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir. Ayrıca Hanımlar Merkezi Dârüssınâası'nda Müdâfaa-i Milliye adına 24.529 hırka

¹²² Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 60.

¹²³ Erdemir, a.g.e., s. 494.

¹²⁴ Kızılay Arşivi, 193/55, 17 Şubat 1330 (2 Mart 1915).

¹²⁵ Kızılay Arşivi, 193/54, 27 Kânûn-i sâni 1330 (9 Şubat 1915); İkdâm, 18 Şubat 1330 (3 Mart 1915).

¹²⁶ Tasvir-i Efkâr, 28 Mayıs 1331 (10 Haziran 1915).

¹²⁷ Kızılay Arşivi, 193/60, 26 Şubat 1330 (11 Mart 1915).

dikilmiştir.¹²⁸ Hanımlar Merkezi, kışın en şiddetli zamanlarında askerlerin sıhhatlerini düşünerek Osmanlı hanımlarını eldiven ve çorap örmeye davet etmişti. Hanımlar Merkezi, topladığı eldiven, çorap atkı gibi malzemelerin bir kısmını hududa sevk edilmesi için sıhhiye-i askeriye deposuna ulaştırmış bir kısmını da Hilâl-i Ahmer sıhhiye heyeti ile muhtaçlara dağıtmak üzere Konya'ya göndermiştir.¹²⁹ Yine Hanımlar Merkezi tarafından imal edilen 3.000 çift yün eldiven Kafkas Cephesi'ndeki askerlere gönderilmişti. Bu yardımın gönderilmesini sağlayan bağışçılara da gazete ilanıyla teşekkür edilmişti.¹³⁰

Lebîb Selîm Türk Yurdu'ndaki bir makalesinde, Alman ve Türk kadınlarının orduları için yaptıkları işleri karşılaştırarak Türklerin daha mühim işler başardıklarından bahsetmektedir. Şöyle ki, 1.600 Alman kadının faaliyet gösterdiği bir cemiyet birkaç ayda Alman ordusu için 30.000 çift çorap ve 30.000 çift eldiven üretmişti. Hâlbuki çalışanlarının sayısı iki yüzden fazla olmayan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dârüssinâası'nda üç ay zarfında 135.000 kat çamaşır üretmişti. Bunun dışında Dârüssinâada, seferberlik başladığında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti için 60 bin adet avcı yeleğini kısa sürede dikip teslim etmişti.¹³¹ 1914 senesi içerisinde çamaşır dikimleri devam etmiştir ve dışarıda diktirilen çamaşırlarla 400 kadar asker ailesine yardım edilmiştir.¹³² Ayrıca, 14 Şubat 1915 tarihinden itibaren 28 gün içerisinde üretilen 10.000 parçadan fazla çamaşır dikilerek Hilâl-i Ahmer

¹²⁸ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 60.

¹²⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 60.

¹³⁰ Kızılay Arşivi, 193/147, 9 Kânûn-i evvel 1330 (22 Aralık 1914).

¹³¹ Lebîb Selîm, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", Türk Yurdu, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, C.9, S.95, 55.

¹³² Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 61.

ambarına teslim edilmiştir.¹³³ Savaşın sonlarına doğru Hanımlar Merkezi tarafından 1000.000 kat çamaşır imal edilerek askeriye teslim edilmiştir.¹³⁴

Lebîb Selîm Türk Yurdu'ndaki makalesinde ilginç birayrıntıya daha yer vermiştir. Buna göre, Çanakkale Savaşı'nda askerleri gazlara karşı korumak için maskeler yapıldığını Avrupa gazetelerinden öğrenen kadınlar aynısını kendilerinin de yapabileceklerini merkeze bildirip onay istediler. Bunun üzerine bütün masrafları kendilerine ait olmak üzere 40.000 kadar ağızlık (maske) yapılarak önce bahriyeli askerlere sonra da karadaki askerlere gönderilmiştir.¹³⁵ Ayrıca, Osmanlı Ordusu Sahra Sıhhiye Umumi Müfettişi Muallim Süleyman Numan da, Hanımlar Merkezi tarafından imal edilen ağızlıklardan talep etmekteydi.¹³⁶ 1914 senesinin Mayıs ayında savaşta kullanılmaya başlanan boğucu gazlara karşı ağızlık ve burunluk imaline başlamış olan Hanımlar Merkezi 100.000 ağızlık Sıhhiye-yi askeriye teslim etmiştir.¹³⁷

Çocukların sağlığıyla yakından ilgilenen Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, çocukların sağlık durumunu takip edebilmek için “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Çocuk Muayenehanesi Hüviyet Varakası” ve “Umumi Müşahadat ve Mülahazat” cetveli adıyla bir dosya tutmaktaydı.¹³⁸

Osmanlı Devleti'nin savaş içerisinde bulunmasından dolayı kadınlar Hilâl-i Ahmer gibi kurumlarda istihdam edilmelerine önem verilmekteydi. Be sebeple, Osmanlı vilayetlerindeki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkez ve şube başkanlarına Hanımlar Merkezinden bir yazı gönderilip kadınların şubeler yeni şubeler açması

¹³³ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 60.

¹³⁴ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 62.

¹³⁵ Lebîb Selîm, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, C.9, S.95, 55.

¹³⁶ Kızılay Arşivi, 177/11, 6 Temmuz 1331 (19 Temmuz 1915). Kızılay Arşivi, 177/12, 6 Temmuz 1331 (19 Temmuz 1915).

¹³⁷ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 61.

¹³⁸ Kızılay Arşivi, 11/34, t.y;

için teşvik edilmeleri istenmişti. Böylece, Trabzon, Eskişehir, Halep'te şubeler açılmıştır. Aynı şekilde Viyana'da Osmanlı hanımları tarafından kurulan Hilâl-i Ahmer şubesi bir sene zarfında 26.000 kron meblağ toplamıştır.¹³⁹

Cemiyetin faaliyetleri arasında yer alan etkinliklerden birisi de konserlerdi. 25 Ocak 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından hanımlara verilen konser ile Hanımlar Merkezi üyeleri tarafından tertip edilmiş ve 600 liradan fazla gelir sağlanmıştır.¹⁴⁰ Cemiyetin yaralı gaziler yararına düzenlenmiş olduğu konser basın aracılığıyla duyurularak katılımın yüksek olması amaçlanmıştır. Cemiyetin Kadıköy Hanımlar Şubesi tarafından 3 Haziran 1915'te Moda'da düzenlenen konser ise Viyolonist Zeki Bey Efendi, Lafika Bey ve Gümüş Gerdan Efendi'nin katılımıyla gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Konserden elde edilen 6.822 kuruş gelir Hilâl-i Ahmer Merkezi Umumisi'ne teslim edilmiştir.¹⁴²

Hanımlar Merkezi'nin önemli kültürel faaliyetleri arasında düzenli olarak çıkartmış olduğu takvimler gösterilebilir. İlk olarak 1914 tarihinde çıkarılan takvimler toplamda 5'e ulaşmıştır. Bu takvimler hem faydalı bilgiler içeren hem de Hilâl-i Ahmer'in gerekliliği ve önemini halka telkin eden eserler niteliğindedir.¹⁴³ Takvimlerde cemiyetin kurulduğu zamandan itibaren düzenli olarak yaptığı faaliyetler de yer almıştır. Bunun yanı sıra kadınların sosyal hayattaki yeri ve önemi, Hilâl-i Ahmer kadınlarının sosyal hayattaki değişime sağladıkları katkının da vurgulandığı gözlerden kaçmamaktadır. Ayrıca, Türk kadının gelişimine katkıda bulunmak için çeşitli bilgilere de yer verilmekteydi. Bunlar arasında herkesin bilmesi gereken sağlık ve ilk yardım, mutfak ve sanat bilgileri felsefe gibi konular yer almaktaydı. Takvim yapraklarının kenarları ise kadınlarla ilgili veciz sözlerle

¹³⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 61.

¹⁴⁰ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 60.

¹⁴¹ "Mecrûh Gazilerimizin Şefkatli Validesi Hilâl-i Ahmer Menfaatine", *Sabah*, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915), s. 4.

¹⁴² "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'nden", *Tasvir-i Efkâr*, 25 Mayıs 1331 (7 Haziran 1915), s. 1.

¹⁴³ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, s. 61.

süslenmiştir. İlk çıkarılan takvimin son sayfalarında ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarihçesi yer almaktadır.¹⁴⁴

Bir diğer kültürel etkinlik ise Cemiyet tarafından düzenlenen konferanslardı. 1917 Nisan'ında Darülfünun konferans salonunda Doktor Besim Ömer Paşa tarafından Hilâl-i Ahmer ile müttefik Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin savaş esnasında ifa ettikleri hizmetlerine dair bir konferans düzenlenmiş ve Cemiyetin hizmetleri anlatılmıştır. Bu konferansta sultanlar ve sefir eşleri de hazır bulunmuşlardır.¹⁴⁵

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin açmış olduğu Dârüssınâası en önemli faaliyetlerinden birisidir.¹⁴⁶ Balkan Savaşı neticesinde Rumeli'den göçen muhacirler arasında yetim ve tam manasıyla korunmaya muhtaç kız çocuklarını himayesin altına alan Hanımlar Merkezi 1913 senesinde bir dârüssınâa tesisine karar vermiş ve Merkez-i Umumi bunu kabul etmişti. Başlangıç sermayesi olarak da 500 lira tahsis edilmişti.¹⁴⁷

1.3.3. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssınâası

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssınâası Balkan Savaşlarının en şiddetlendiği zamanlarda kurulmuştur. Rumeli'den İstanbul'a göç eden aralarında kimsesiz dul kadınların, genç kızların ve şehit çocuklarının da bulunduğu muhacirlere sanat öğretmek ve böylece felaketzedelerin geçimlerini temin etmek amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi bir dârüssınâa kurma girişiminde bulunmuştur.¹⁴⁸

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi tarafından Genel Merkeze gönderilen 12 Haziran 1913 tarihli yazıda, 11 Haziran 1913 tarihli toplantıda bir

¹⁴⁴ Erdemir, a.g.e., s. 491. **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Merkezi Takvimi I**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1331.

¹⁴⁵ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu**, s. 61.

¹⁴⁶ Sanat evi /atölye.

¹⁴⁷ **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu**, s. 62.

¹⁴⁸ **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssınâası: Eytâm ve Erâmîl-i Şühedâya Muâvenet**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, y.y, 1339, s. 3.

heyet oluşturularak müstakilen idare edilmek üzere bir dârüssinâa kurulmasına karar verildiği bildirilmişti. Bunun için merkezden onay talep eden Hanımlar Merkezi, Dârüssinâanın kurulabilmesi ve derhal işe başlayabilmesi için 500 lira talep etmişti.¹⁴⁹

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi, Hanımlar Merkezi'nin bu talebine 17 Haziran 1913 tarihinde olumlu cevap vermiş ve Dârüssinâanın kurulması için çalışmalara girişilmiştir.¹⁵⁰ Böylece Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası, 7 Ağustos 1913 tarihinde, Cağaloğlu'nda, Mahmudiye Caddesinde, ufak bir evde işe başlamıştır.¹⁵¹ Dârüssinâanın kurulmasının temel amacı, *“gelinlik çağına gelmiş ve kimsesiz kalmış zavallı muhacir genç kızlarını, bîçare ihtiyar kadınlarını, bîkes çocuklarını korumak ve onlara bir vasıta-i ma'îşet te'min etmek”* olarak açıklanmıştır.¹⁵²

Hiçbir ticari amacı olmayan bu Dârüssinâanın kurulması için gerekli olan 500 lira Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi tarafından karşılanmıştır. Dârüssinâa, Hanımlar Heyet-i Merkezine bağlı olarak faaliyet yürütecek ve ayrı bir bütçe ile idare edilecekti. Hanımlar Heyeti Merkezi, Dârüssinâayı idare etmek üzere üyelerinden Sadiye Halil, Leyla Vahid, Nezihe Veli ve Macide Besim Hanımefendileri görevlendirdi. Nezihe Veli, Dârüssinâanın hesap işlerini yürütecek, Sadiye Halil ve Macide Besim Hanımlar müessesenin idari işleriyle müessesede çalışanların talim ve terbiye sağlık durumlarıyla ilgilenecek, Leyla Vahid ise işlenecek modellerin tertip ve tanzimini ve modaya uygun hale getirilmesiyle ilgilenecekti. Dârüssinâanın hesap düzenlemesi de ayda bir kez Hanımlar Heyeti merkezi tarafından gönderilen dört kişi tarafından denetlenecek ve onaylanacaktı.¹⁵³

¹⁴⁹Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 4; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, s. 88, 89.

¹⁵⁰Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 4.

¹⁵¹Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 5.

¹⁵²Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 4.

¹⁵³Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 5, 6.

Dârüssinâanın kurulmasıyla birlikte ilk aşamada 15 genç kız ve kadın istihdam edilmişti. İki üç ay gibi çok kısa bir zaman diliminde çalışanların yaptıkları el işleri ve dokunan pamuk ve ipekli bezlere her taraftan büyük bir ilgi gösterildi. Bunun üzerine çalışanların sayısı 110 kişiye çıkmıştı.¹⁵⁴

Dârüssinâanın işçileri çoğaldıkça ve kayıt olmak için müracaatlar arttıkça müessesenin kuruluşuna ve faaliyetlerine dönemin basını da ilgisiz kalamamıştır. 19 Nisan 1914 tarihinde İkdâm gazetesi birinci sayfadan ilk defa olarak bu müessesenin faaliyetlerinden övgüyle bahsetmiştir. Gazete, Veli Beyefendi'nin eşi Nezihe hanımla bir mülakat yapmış, müessesede çalışanların el ve gergef işlerini görmüş ve edindikleri bilgileri ve izlenimlerini okurlarıyla paylaşmıştır. Bu habere göre, 90 şehit ve muhacir çocuğu ve dul kadın burada çalışıyor ve maiyetlerine gerekli olan nafakayı çıkarıyorlardı. Müessese her gün çalışanlarına öğle yemeği ile birlikte 5 kuruş yevmiye veriyordu. Dârüssinâa, 90 olan çalışan sayısını artırarak daha fazla genç kız ve kadını himaye altına almayı amaçlıyordu.¹⁵⁵

Hanımlar Merkezi Dârüssinâası çalışmalarına devam edebilmek için maddi olarak yardıma ihtiyaç duyan bir kuruluştur. İkdâm gazetesi, *“fakat himmet, hamiyet ne kadar âli olursa olsun nihâyet paraya ihtiyaç var. Çünkü Dârü's-sinâ'abir ticaret mahâlî olmaktan ziyade bir hasenât evidir. Onun için satış hasılatı masrafa kifayet etmiyor.”* ifadeleriyle bu meseleye dikkat çekmişti. Gazete, müessesenin gelir ve giderlerinden de bahsederek haftalık masrafını 20 lira olarak bildirmiştir. Örneğin Şubat ayı geliri 10.000 kuruş iken gideri 11.300 kuruştur. Giderler arasında müessesenin kirası 6.5 lira, gaz ve diğer masraflar ise 20 lira olarak gösterilmişti. Dârüssinâa, Hilâl-i Ahmer'den verilen 500 lira ile diğer birkaç müesseseden bağışlanan 400 lira yani toplamda 900 lira ile kuruluşundan itibaren masraflarını karşılanmaya çalışılmaktaydı.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 5.

¹⁵⁵ “Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası”, İkdâm, 6 Nisan 1330 (19 Nisan 1914), s. 1; Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 6.

¹⁵⁶ “Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası”, İkdâm, 6 Nisan 1330 (19 Nisan 1914), s. 1.

Gazeteye mülakat veren Nezihe Hanım, çalışmak için müracaat eden her kıza olumlu cevap veremediklerini belirterek müessesenin büyütülmesi gerektiğini vurgulamıştı. Nezihe Hanım'a göre, müessesenin büyüebilmesi için ilk olarak yapılması gereken şey kiradan kurtulmaktır. Ayrıca gaz, su, elektrik şirketleri gibi büyük şirketlerin Dârüssinâaya yardım etmeleri gerekmektedir. Ayrıca Nezihe Hanım, bazı esnafların da müesseseye yardım edebileceklerini, Avrupa'daki gibi aynı yardımlar yaparak gerekli olan sebze, pirinç, şeker, yağ veya kömür gibi ihtiyaçların bu yolla sağlanabileceğini de eklemekteydi.¹⁵⁷

Basında yer alan ve Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssinâasının faaliyetlerine değinen yazılardan birisi de 4 Kasım 1915 tarihli Türk Yurdu dergisindeki Lebîb Selim'im makalesidir. Ona göre, savaş sırasında Hanımlar Merkezi Heyeti'nin idare ettiği Dârüssinâa, ordu ve ihtiyaç sahipleri için giyim kuşam, hastane malzemesi gibi birçok malzemeyi üretmiştir. Kaybolmak üzere olan dokumacılık zanaatını tekrardan canlandıran Dârüssinâa, Balkan Harbi sonrasında kimsesiz kalan kadınlara sığınacak bir yer olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nda babaları şehit olan yetim kız çocukları da yine Dârüssinâada yer almıştı. Hem sokak hayatından kurtulmuş hem de güzel bir terbiye alarak iş öğrenmeleri sağlanmıştır. Bu sayede, savaşta yaralanan gazilerin yaralarını sarmak için de tezgâhlarda gazlı bezler dokunmuştur.¹⁵⁸

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssinâasında çalışan genç kızlar ve kadınlar hem kendi hayatlarını güvence altına almış ve sokak hayatından kurtulmuş hem de üreterek topluma da katkıda bulunmuşlardı. Burada çalışan işçilerin ürettiği ürünler oldukça ilgi görmüş hatta Beyoğlu'nda ikamet eden yabancı kadınlardan siparişler alınmıştır. Ürünler birbirinden süslü ve moda uygun şekilde işlenmiştir.¹⁵⁹ Dârüssinâaya devam eden işçilerin sayısı arttıkça mevcut bina yeterli gelmemeye başlamıştı. Böylece müessese 1917 tarihinde yine aynı civarda bulunan Doktor Nafiz Paşa'nın konağına taşındı. Bununla birlikte müessese çalışanlarının kalacak yerleriyle de ilgilenmiştir. Müessese, birçoğu yersiz yurtsuz olan çalışanlarını Beyazıt'ta Sultanahmet civarında bir konağa yerleştirdi. Bununla birlikte işçilerine

¹⁵⁷ “Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası”, **İkdam**, 6 Nisan 1330 (19 Nisan 1914), s. 1, 2.

¹⁵⁸ Lebîb Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, **Türk Yurdu**, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, C.9, S. 95, 56.

¹⁵⁹ “Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası”, **İkdam**, 6 Nisan 1330 (19 Nisan 1914), s. 1.

düzenli olarak çorba, pilav, bezelye, fasulye ve ekmek gibi yiyeceklerden oluşan öğlen yemekleri verdi.¹⁶⁰ 1920 senesine gelindiğinde Dârüssinâada derecelerine göre yevmiye alan 100 ila 120 işçi yetim kız ve kadın bir taraftan zanaat ve lisan öğrenirken diğer taraftan da kendilerine kalacak yer ve yiyecek yemek temin edebilmekteydi.¹⁶¹

Dârüssinâanın yaptığı işlerin kısa sürede İstanbul içerisinde büyük rağbet görmesi müessesenin büyümesine ve işçi sayısının artmasına neden olmuştur. Müesseseye bağlı olarak çalışan işçilerin yıllara göre artışı ise şöyledir: 1913 Ağustosunda 15'i geçmeyen işçilerin sayısı 1914'te 75, 1915'te 117 ve 1916'da 125 kişiye ulaşmıştır.¹⁶²

Ürünlere rağbetin artması daha çok işçi ihtiyacını ortaya çıkardı lakin yeni işçileri istihdam edecek mekân bulmak Birinci Dünya Savaşı sırasında büyük sorundu. Bu yüzden Dârüssinâa alternatif bir yol buldu ve müessese dışında kimsesiz kadınlara iş vermeye başladı. Böylece Hilâl-i Ahmer Dârüssinâasının faaliyet alanı genişledi ve 1500 kişinin geçimini sağlamasına olanak sağlandı.¹⁶³

Müessesenin başlangıçtaki gayesi muhacir genç kızlara ve kadınlara geçimlerini sağlayabilecekleri bir iş temin etmek iken zamanla Türk milli nakşını ihya etmek fikri ortaya çıktı. Bunun için ne kadar eski dokuma, havlu, örtü, Türk çinileri, vazoları, oymaları varsa toplandı ve bu eski modeller arasından seçilenler özenle kopyalandı. Ayrıca bu modeller Leyla Vahid hanımın çalışmalarıyla dönemin modasına uygun hale getirilmeye çalışıldı. Böylece Türk milli sanayisine katkıda bulunmak için önemli bir adım atılmıştı.¹⁶⁴

Dârüssinâanınönemli faaliyetleri arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlere yönelik yaptığı yardımlar yer almaktadır. Bu anlamda, Müdâfaa-i Milliye

¹⁶⁰ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 14; Kızılay Arşivi, 645/322, 19 Temmuz 1336.

¹⁶¹ Kızılay Arşivi, 645/322, 19 Temmuz 1336.

¹⁶² Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 17.

¹⁶³ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 17.

¹⁶⁴ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 19, 20.

Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne yardım maksadıyla bu müesseseye ücreti karşılığında siparişler vermiştir. Sonraları, Dârüssinâaaskerlere pek çok eldiven ve çorap örmüş ve çamaşır dikmiştir. Birinci kolordu tarafından verilen sipariş üzerine pek çok çamaşır dikilmiştir.¹⁶⁵ Askerlerin yanı sıra savaş yıllarında da halka da yardım etmeye devam edilmekteydi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise Doktor Besim Ömer Paşa'nın teklifi üzerine tahsis ettiği 1.000 lira ile 400 kundak imal edilmiş ve ihtiyacı olan annelere dağıtılmıştır.¹⁶⁶

Dârüssinânın ilgilendiği meselelerden birisi de himayesi altında bulunan çocukların ve genç kızların eğitimleriydi. Birçoğu eğitimleri konusunda oldukça geri kalan genç kızlar henüz büyük şehre ve cemiyet hayatına alışık değillerdi. Onlara ciddi bir eğitim verilerek okuma yazma öğretilmesi sorumluluğunu da müessese üzerine almıştı. Hatta bazı yaşlı kadınlara da aynı şekilde okuma yazma dersleri verildi. İlk önce dersleri Hanımlar Heyeti Merkezi üyelerinden biri verirken daha sonra Cemil Refet Bey dersleri vermeye devam etmiştir. Başlangıçta müessesede çalışan 110 işçiden sadece 14'ü derslere devam ederken birkaç ay sonra hemen herkes derslere katılmaya başlamıştır.¹⁶⁷

Dârüssinânın işçilerin sağlık durumlarıyla da yakından ilgileniyordu. Özellikle nakışla ilgilenen genç kızların göğüs, akciğer ve gözleri zarar görebilirdi. Bu yüzden belirli aralıklarla çalışanlar muayene ediliyor ve tedaviye ihtiyacı olanlar varsa tedavileri yapılıyordu. Hastalıkları boyunca çalıştırılmıyorlar ve tam yevmiye almaya devam ediyorlardı. İşçilerin arasında hava değişimine ihtiyaç duyanlar varsa Tophane, Firuzağa'da bulunan ve adeta bir sanatoryum görevi gören Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne gönderiliyorlardı.¹⁶⁸

Dârüssinânın işçilerine vermiş olduğu hizmetler bunlarla sınırlı değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın en zor dönemlerinde bile evlilik çağına gelmiş genç

¹⁶⁵Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 22.

¹⁶⁶Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 19, 22.

¹⁶⁷Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 19, 23.

¹⁶⁸Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 24.

kızların çeyizlerini dahi almaya çalışmıştır.¹⁶⁹ Bunun dışında, Fatih yangını¹⁷⁰ sırasında evleri yanan işçileri bazı evlere veya okullara yerleştirmiş ve onlara para yardımında bulunmuştur. Müessese her bayramda işçilerine iki kat yevmiye; her yıl çamaşır, kundura veya başka hediyeler vermiştir.¹⁷¹

Dârüssinâanın kuruluşunun beşinci yıldönümünde Hilâl-i Ahmer'in fahri başkanı Besim Ömer Paşa'dan bir tebrik mektubu almıştır. 25 Temmuz 1917 tarihli, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssinâası İdare Heyeti'ne hitaben yazılan mektupta Balkan Savaşı sonrasında İstanbul'a sığınan muhacirlere yardım etmek maksadıyla kurulan müessesenin gerçekleştirdiği faaliyetlerin daha çok çalışarak sürdürülmesi gerektiğini ifade etmişti. Besim Ömer Paşa, müessesenin düzenlediği sergilerde teşhir ettiği ürünlerin yerli yabancı herkesin dikkatini çektiğini, şehit kızlarının ve dul kadınların unutulmuş olan eski el işlerine yeniden itibar kazandırdığını vurgulamıştı.¹⁷²

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârüssinâası bir ticaret kurumu olmadığı için çoğunlukla satışları masraflarını karşılayamamıştır. Bu sebeple müessese bütçesindeki açığı kapatabilmek için çeşitli vesilelerle halkın yardımlarını almıştır. Sadece ülke içerisinde değil Mısır Müslümanlarından özellikle Prens Ömer Tosun Paşa'nın eşi Prenses Behice Hanım'ın yardımları olmuştur.¹⁷³ Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sırasında Hanımlar Merkezi'nin "öz hemşire" olarak tanımladığı Bîkes Asker

¹⁶⁹ **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet**, s. 24, 25. Meşrutet döneminde kurulan birçok sosyal yardım cemiyetinin ihtiyaç sahibi genç kızların çeyizlerini temin etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda 16 Ocak 1910 tarihinde ünlü İttihatçı'lardan Tunalı Hilmi Bey kaymakam olarak atanmış olduğu Karadeniz Ereğlisi'nde "Karadeniz Ereğlisi Evlendiriciler Cemiyeti" isimli bir evlendirme cemiyeti kurmuştu. Tunalı Hilmi'nin Kazan'ın ileri gelenleri ile birlikte kurduğu cemiyetin amacı, vücutça ve akılca sağlıklı bütün "yetişmiş kızları, delikanlıları bir an evvel evlendirmek" olarak belirtilmişti. Cemiyet, düğünadettler, başlık parası gibi geleneksel engellerin aşılmasına çalışmakla birlikte fakir ve kimsesiz olan gelin ve damat adaylarına ev, tarla, sermaye, yahud çiftçilik levazımı tedarik etmek görevini de üstlenmişti. Bkz. Yavuz Selim Karakışla, "1913 Yılında Kurulan Bayburt Müslüman Dilendirmeler Cemiyeti", **Tarih ve Toplum**, Ağustos 2002, C. 38, S. 224, s.33, 34; Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası: II. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s. 25.

¹⁷⁰ 31 Mayıs 1918 tarihinde Cıbalı, Fatih'te 7.500 evin yandığı büyük Fatih yangını.

¹⁷¹ **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet**, s. 24, 25.

¹⁷² **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet**, s. 25-27.

¹⁷³ **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet**, s. 27.

Ailelerine Yardımcı Cemiyeti'nin ve Halep Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası Başkanı Güzide Mehmet Hanımefendi'nin de yardımları olmuştur. Bunun dışında yurt dışında müsamere ve sergiler düzenlenmiştir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında Berlin'de yardım için bir müsamere yapılmıştır. İstanbul'da yapılan ilk sergi ise 1917 yılında Galatasaray'da müttefik devletlerin Kızılhaçları ile birlikte gerçekleştirilen büyük Hilâl-i Ahmer sergisidir.¹⁷⁴ Sergi 1 Şubat 1917'de başlayıp 30 Nisan 1917 tarihine kadar açık kalmıştır.¹⁷⁵

1917 yılındaki serginin ortaya çıkışı şu şekilde gerçekleşmiştir: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 1916 yılında gerçekleştirdiği toplantıda Merkez üyelerinden Yusuf Razi Bey müessesenin imal ettiği ürünlerin teşhir edileceği bir sergi düzenlenmesi fikrini ortaya atmıştır. Doktor Besim Ömer Paşa'nın da desteği ile uluslararası düzeyde bir sergi açılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶ Hazırlıkların yapılması için cemiyetin merkez üyeleri ile dışarıdan katılan bazı kişilerin oluşturduğu bir heyet meydana getirilmiştir. Heyetin başında İsmail Bey, mali işlerde ise fahri veznedar Kemal Ömer Bey olacaktır. Sergi masrafları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanacaktı. Sergiden gelir elde edilmesi amacıyla sergideki ürünlerin müzayede yoluyla satılması kararlaştırılmıştır. Sergi 1917 yılının Şubat ayı içerisinde Mekteb-i Sultani'de açılmış ve ürünler 30 odada teşhir edilmiştir. 30 odadan meydana gelen serginin ziyaretini kolaylaştırmak için Türkçe, Almanca ve Fransızca dillerinde resimli rehberler hazırlanarak ziyaretçilere verilmiştir.¹⁷⁷

Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ürünlerinin de teşhir edildiği sergide Hilâl-i Ahmer Dârüssinâasının ürünleri oldukça ilgi çekmiş ve Viyana ve

¹⁷⁴ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 25-27.

¹⁷⁵ İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi (İstanbul 1917-1335), Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1917.

¹⁷⁶ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335, s. 46, 47.

¹⁷⁷ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmîyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335, s. 46, 48; Kızılay Arşivi, 555/36, 3 Kânûn-i sâni 1332 (16 Ocak 1917); Kızılay Arşivi, 555/29, 10 Kânûn-i evvel (23 Aralık 1916).

Berlin’de sergilenmeye değer bulunmuştur.¹⁷⁸ Sergiyle ilgili önemli bir ayrıntı da Padişah V. Mehmet’in 16 Şubat 1917 tarihindeki ziyaretiydi.¹⁷⁹ Bu sergiye, sıhhiye-i askeriye, sıhhiye-i bahriye, sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi, Şehremaneti, Evkaf Nezareti, Darülaceze, Bîkes Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve Dârüssinâası, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve yabancı devletlerden Alman, Avusturya ve Macaristan ve Bulgar Salib-i Ahmeri katılmışlardır.¹⁸⁰

Serginin ardından 14 Şubat 1917 tarihinde Tanin gazetesinde müessesenin faaliyetlerinden, burada çalışan 150 işçi, dışardan gelip iş alan 300 kadar asker ailesi bu sayede 1500 civarında muhtaç insana yapılan yardımlardan övgüyle bahsedilmekteydi.¹⁸¹ Sergi Nisan ayı sonuna kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde içlerinde öğrencilerin de bulunduğu 200.000 ziyaretçisi olmuştur. Aynı zamanda yerli ve yabancı basın tarafından da serginin ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktadır.¹⁸² Gerçekleştirilen serginin ardından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sergiye çeşitli yardımlarda bulunan kişi ve firmalara teşekkür yazıları göndermiş ve Hilâl-i Ahmer madalyası hediye etmiştir.¹⁸³

Dârüssinâada imal edilen ürünler ve nakışların ilerleyen yıllarda da özellikle Ramazan ayı içerisinde sergilenmeye devam edilmiştir. Bu sergilerde piyango çekilişleri düzenlenerek geliri Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne bırakılmıştır.¹⁸⁴

Bunların dışında çeşitli şirketlerin de Hanımlar Merkezi himayesinde bulunan Dârüssinâyaya yardım ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Şubat 1914 tarihinde, Reji

¹⁷⁸ Cemal Sezer, “Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ’ası” *Journal of History Studies*, V. 6, April 2014, s. 316, 317.

¹⁷⁹ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet*, s. 34.

¹⁸⁰ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335: 1919 Senesinde Münâkid Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umûmiyyesi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Aid Merkez-i Umumi Raporu*, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335, s. 47.

¹⁸¹ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet*, s. 32.

¹⁸² Sezer, *a.g.m.* s. 318.

¹⁸³ Kızılay Arşivi, 8/1; 8/2, 20 Haziran 1917.

¹⁸⁴ Kızılay Arşivi, 170/5, 5 Nisan 1339 (5 Nisan 1923); Kızılay Arşivi, 128/2, 30 Nisan 1339 (30 Nisan 1923).

İdaresi 200 liralık bir çek göndermiştir.¹⁸⁵ Yine 1914 yılında Dersaadet Tenvir ve Cerr-i Elektriği ve Tünel ve Gaz Metropoliden meydana gelen şirketler temsilcisi tarafından 100 liralık yardım gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ Ayrıca Reji General Demiryolları Şirketi tarafından da 100 liralık bir bağış yapılmıştı.¹⁸⁷

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'nin Balkan Savaşlarından sonra yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalan kimsesiz genç kızlara ve dul kadınlara maiyetlerini sağlamaları amacıyla kurduğu bu müessese, onlar için hem iş yeri hem de eğitim yuvası olmuştu. Bu sayede sokaklarda kalmaktan kurtulmuş olan genç kız ve kadınlar eski el işlemlerini tekrardan canlandırarak ve modaya uygun hale getirerek Türk el işçiliğini tekrardan hem İstanbul'a hem de dünyanın çeşitli ülkelerine tanıtmıştır. Müessesenin Birinci Dünya Savaşı'nda sürdürdüğü faaliyetler Milli Mücadele yıllarında da devam etmiştir. Balkan Savaşı'ndan sonra sosyal ve milli bir vazifeyi üstlenen müessese 10. yılını doldurduğunda o güne kadar yaptığı yardımların tutarı 6.725.892.25 kuruşa ulaşmıştı.¹⁸⁸

1.3.4. Cemiyetin Gelirleri

Cemiyetin gelir kaynaklarının önemli bir kısmını üyelerin aidatları oluşturmaktaydı. Hanımlar Merkezi'nin fahri kurucu üyeliklerini kabul eden hanım sultanlar önemli katkılarda bulunmuşlardı. Baş Kadınefendi 10.000, İkinci Kadınefendi 5.000, Mediha Sultan 5.000, Nazmiye Sultan 2.500, Hatice Sultan 1500, Fehime Sultan 2.000, Zekiye Sultan 4.000, Naile Sultan 3.000 ve Ayşe Sultan 500 kuruş ödemeyi taahhüt etmişlerdi. Listede yer alan diğer isimler ve bağışladıkları miktarlar şu şekildedir: Naciye Sultan 1.500, Seniyye Hanım Sultan 1.500, Feride Hanım Sultan 1.500, Merhum Şehzade Süleyman'ın İkbali Hanımefendi 1000 ve ikinci haremi Tarizter Hanımefendi 1.000, yine Şehzade Süleyman'ın teyzesi Hanımefendi 200, Şehzade Selahaddin'in annesi Kadınefendi 1200, kızları Rukiye Sultan, Adile Sultan ve Atiyye 1.200'er, Şehzade Mecid Efendi'nin eşi 1.000, Şehzade Ahmed Efendi'nin eşi 500 ve Valide-i Hdivi Hanımefendi 11.000 kuruş.

¹⁸⁵ Kızılay Arşivi, 254/4, 25 Kânûn-i sâni 1329 (7 Şubat 1914).

¹⁸⁶ Kızılay Arşivi, 254/2, 23 Kânûn-i sâni 1329, (5 Şubat 1914).

¹⁸⁷ Kızılay Arşivi, 254/3, 24 Kânûn-i sâni 1329, (6 Şubat 1914).

¹⁸⁸ Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, s. 36.

Bu isimlerin dışında yılda bir liradan fazla bağış yapma sorumluluğunu üstlenen ve böylece yıllık 319 lira bağış yapacak olanların isimleri de Hilâl-i Ahmer Salnamesi'nde yer almıştır.¹⁸⁹

Cemiyet üyelerinin ödedikleri aidatlar dışında Hanımlar Merkezinin en önemli gelir kaynağını toplanan ianeler oluşturmaktaydı. 100 liranın üzerindeki ianeler listeler halinde Salname'de yer almaktadır. Hanedan üyelerinin isimleri ve yaptıkları bağışlar şu şekildedir: Baş Kadınefendi 100, Prens Siad Halim Paşa'nın eşi Emine Hanım 1.100, Ufa'da Hacı Abdülatif Efendi Hekimov 348, sabık Hidiv İsmail Paşa'nın kızı Emine Hanım 200 ve eşi Neşedil 100, Rusya'da Abdullah Şinasi Efendi 116, Orenburg'da Şems Hanımefendi 116, Orenburg'da merhum Şerif Efendi'nin ailesi 102, Prenses Nimet Muhtar 110, Mısırlı Aziz İsmet Paşa'nın eşi 110, Hidiv Validesi Hanımefendi 110 ve Prenses Kadriye Hüseyin Hanımefendi 100, Prenses Nimet Hanımefendi 100 lira. Bir lira ve üzeri bağış yapan Müslim ve gayrimüslim yüzlerce ismin bulunduğu listeler salnamede yer almaktadır.¹⁹⁰ 1912/13 (1328) yılında Genel Merkez'in topladığı iane 16.023 lira iken Hanımlar Merkezi de 6014 lira iane toplamayı başarmıştır.¹⁹¹

Merkezin yardım toplamak için başvurduğu yöntemlerden birisi çiçek dağıtımıydı. Kızılay arşivinde bulunan belgelerde, hangi bölgelerde, kimler tarafından çiçek dağıtımı yapılacağı, çalışma düzenleri ihtiyaç duyulan malzemeler ayrıntılı olarak belirtildiği görülür. Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumisi, şubelerine belirlenen bölgelerde kaçar kişilik gruplar oluşturulması gerektiği, bu kişilerin isimlerinin listesi ve kaçar saat çalışacakları mevsim şartları da göz önünde bulundurularak bildirilmekteydi. Aynı şekilde, bölgeleri için önceden ihtiyaç duyulan çiçek miktarı, sepet, pazu bantları gibi malzemelerin de bildirilmesi söz konusuydu.¹⁹² Her sene Ramazan Bayramının birinci günü çiçek dağıtımıyla ilgili çalışmaların yapıldığını merkezden şubelere gönderilen yazılardan anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Kadıköy Hanımlar şubesine gönderilen yazıda, Kadıköy, Haydarpaşa

¹⁸⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s.56-58.

¹⁹⁰ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s. 316, 359-373.

¹⁹¹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, s. 311.

¹⁹² Kızılay Arşivi, 395/47, 6 Haziran 1336 (6 Haziran 1920); 395/25, 14 Temmuz 1333 (14 Temmuz 1917).

ve civarındaki bölgelerde çiçek dağıtımıyla iane toplanması için verilen talimatlar örnek olarak gösterilebilir.¹⁹³

Hanımlar Merkezi Şubelerin yardım toplamak için düzenlediği etkinliklerden birisi de konserlerdi. Örneğin, Makriköy Şubesi tarafından Eylül 1916'da düzenlenen konserin hâsılatı 17 bin 316 kuruş olarak merkeze bildirilmişti.¹⁹⁴ Şubelerden gönderilen yardımlar da gelirler arasında önemli yer tutmaktaydı. Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar şubesinin etkili bir şekilde yardım topladığını söylenebilir. Örneğin, bu şube, Mart 1918 tarihinde toplanan 200 lirayı merkeze göndermiştir.¹⁹⁵ Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şubesi 24 Mayıs 1918 tarihinde yine düzenlenen bir konserin hasılatı olarak 36.250 kuruşu Milli Mahsulât Şirketi vasıtasıyla merkeze göndermiştir. 1918 Haziran ayında ise aynı vasıta ile içerisinde şube aidatlarının da olduğu 9.000 kuruş tutarındaki meblağı merkeze göndermiştir.¹⁹⁶ Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar şubesi, 24 Mart 1919 tarihinde, topladıkları yardımlardan biriken 50 liranın Osmanlı Bankası'nın Ankara şubesine genel merkez namına yatırıldığını haber vermektedir.¹⁹⁷

Merkezin etkili çalışan şubelerinden bir diğeri 3 Temmuz 1915 tarihinde kurulmuş olan Hilâl-i Ahmer Eskişehir Hanımlar Şubesi olduğu görülmektedir.¹⁹⁸ Bu şubenin teşkil edilmesiyle birlikte merkez heyeti ve idaresi seçilmiş ve azâ-yı amele ve muâvenet, merkez ve idare heyeti isimleri listesi İstanbul'daki merkeze gönderilmişti. Üyelerin senelik taahhütlerinin tahsillerinden elde edilen 5.485 kuruş, 2,5 gümüş merkeze teslim edilmiştir. Yine bu şubenin kadınları tarafından çiçek dağıtımı ile elde edilen 212 kuruşu da banka aracılığıyla merkeze gönderilmiştir.¹⁹⁹ 16 Kasım 1915 tarihli belgede, Eskişehir Hanımlar şubesine üye olan kadınların

¹⁹³ Kızılay Arşivi, 395/23, 1334 (1918).

¹⁹⁴ Kızılay Arşivi, 156/330, 1 Eylül 1332 (14 Eylül 1916).

¹⁹⁵ Kızılay Arşivi, 155/89, 18 Mart 1334 (18 Mart 1918).

¹⁹⁶ Kızılay Arşivi, 155/92, 13 Haziran 1334 (13 Haziran 1918).

¹⁹⁷ Kızılay Arşivi, 115/106, 24 Mart 1335 (24 Mart 1919).

¹⁹⁸ Kızılay Arşivi, 157/304, t.y.

¹⁹⁹ Kızılay Arşivi, 158/77, 8 Ağustos 1331, (21 Ağustos 1915).

senelik taahhütleri olan 30 lira tutarındaki meblağ Osmanlı Bankası vasıtasıyla merkeze gönderilmişti.²⁰⁰

Eskişehir Hanımlar Şubesi, 3 Ağustos 1917 tarihinde yardım toplamak için düzenledikleri bir faaliyetten elde edilen 5.112 kuruş Osmanlı Bankası vasıtasıyla genel merkeze gönderilmiştir.²⁰¹ Aynı ay içinde 533 kuruş Hanımlar Merkezi adına merkeze gönderilmiştir. Gönderilen bu meblağların makbuzlarının da talep edildiğini belirtmemiz gerekir.²⁰² 2 Kasım 1917 tarihinde yapılan toplantı neticesinde hayırsever hanımlardan toplanan yardımlar ve şube aidatlarıyla birlikte 4140 kuruş olarak merkeze gönderilmiştir.²⁰³ Yine aynı tarihte, çeşitli kıymetteki filigranlı makbuzların satışından elde edilen 3.144 kuruş 5 para Osmanlı Bankası vasıtasıyla daha sonra merkeze gönderilmiştir.²⁰⁴ Daha sonraki tarihlerde de filigranlı makbuz satışlarıyla Cemiyete gelir sağlanmaya devam edilmiştir.²⁰⁵ 25 Ağustos ve 7 Kasım 1917 tarihleri arasında çeşitli kıymetteki filigranlı makbuz satışlarından elde edilen toplam gelir 3.299,5 kuruş olarak merkeze bildirilmişti.²⁰⁶ Mart 1919 tarihinde, İstanbul İnas Ticaret Mektebi talebelerinden Melek İhsan Hanım'a verilmek üzere Eskişehir Hanımlar Şubesi kâtibesi Fatıma Hanım tarafından Bank-ı Osmani vasıtasıyla 600 kuruş tutarında yardım gönderilmiştir.²⁰⁷ Burada özellikle bir talebeye gönderilen yardımın bir talep karşılığında olup olmadığı açık değildir. Ayrıca muavenet komisyonuna verilmek üzere 162 kuruş gönderilmiştir.²⁰⁸

Eskişehir Hanımlar Şubesinin etkili çalışmalarına rağmen zaman zaman mali sıkıntılar çekmiş olduğu anlaşılmaktadır. 3 Temmuz 1919 tarihinde şubeden merkeze

²⁰⁰ Kızılay Arşivi, 157/107, 3 Teşrîn-i sâni 1331 (16 Kasım 1915).

²⁰¹ Kızılay Arşivi, 157/295, 12 Ağustos 1333 (12 Ağustos 1917).

²⁰² Kızılay Arşivi, 157/296, 14 Ağustos 1333 (14 Ağustos 1917); Kızılay Arşivi, 270/137, 8 Şubat 1332 (21 Şubat 1917).

²⁰³ Kızılay Arşivi, 157/305, 2 Kânûn-i sâni 1333 (1 Mart 1917).

²⁰⁴ Kızılay Arşivi, 157/320, 2 Kânûn-i sâni 1333 (1 Mart 1917).

²⁰⁵ Kızılay Arşivi, 157/358, 3 Temmuz 1335 (3 Temmuz 1919).

²⁰⁶ Kızılay Arşivi, 157/300, 24 Teşrîn-i sâni 1333 (24 Kasım 1917).

²⁰⁷ Kızılay Arşivi, 157/356, 31 Mart 1335 (31 Mart 1919); Kızılay Arşivi, 157/357-1, 31 Mart 1335 (31 Mart 1919).

²⁰⁸ Kızılay Arşivi, 157/357-1, 31 Mart 1335 (31 Mart 1919).

gönderilen yazıda şubenin içerisinde bulunduğu mali sıkıntılar giderilmediği takdirde faaliyetlerine son vermek zorunda kalacağını belirtilmişti.²⁰⁹

Yurt içinde birçok yerde olduğu gibi yurt dışında da Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne bağlı şubeler açılmaktaydı. Örneğin Viyana Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi 11 Ekim 1916 tarihinde kurulmuştu. Nizamname gereği 12 üyeden oluşan bir heyeti bulunmaktaydı. Viyana Şubesi kuruluşunun ardından üye isimlerini merkeze bildirmişti. Bu listeye göre üye isimler arasında Sefir Paşa'nın eşi Fatma Zehra Hanım, Müsteşar, Doktor, Baş şebender gibi beylerin eşleri yer almaktaydı. Bunun dışında şubeye üye olan Avusturyalı kadınlar da söz konusuydu. Şubenin başkanı Fatma Zehra Hanım, yardımcısı Müsteşar Beyefendinin eşi, Veznedarı Doktor Hikmet Bey'in eşi, muhasebecisi ise İsmail Cemil Bey'in eşi Nazlı Hanım'dı. Türkçe kâtibi Baş Şebenderinin eşi Adile Hanım, Almanca kâtibe Şakir Cemal Beyefendi'nin eşi gibi isimler yer almaktaydı. Şube yeni açıldığı halde 30.000 kron toplamıştır ve yardım toplamaya devam edebilmek için merkezden yeni makbuz talep etmiştir.²¹⁰

Viyana Şubesi tarafından daha sonra gönderilen bir yazıda Viyana Şubesinde toplanılan yardımların toplamı 45.000 kron olarak belirtilmişti. Bu meblağın 120 kronu cemiyetin masrafları için harcanmış ve kalanı merkeze gönderilmiştir. Bu meblağın ardından Viyana Şubesi toplam 76.316 kron yardım elde etmiş ise de ortaya çıkan masraflar düşüldükten sonra 69.831 kron cemiyete gönderilmiştir.²¹¹ 1918 Mayıs ayı içerisinde Viyana'dan gönderilen bir diğer yazıda da iki kez gönderilen yardımın tutarı 130 kron olarak bildirilmiştir.²¹² Stockholm'de ise Hanımlar Merkezi Dârüssınâası'na verilmek üzere 2.000 kron yardım toplanmıştır.²¹³

Yurt dışından gelen yardımlara bir örnek de Rusya'dan verilebilir. Rusya'da Orenburg'da çıkarılan Vakıf gazetesi müdürü Fatih Efendi aracılığıyla Hilâ-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti'ne ianede bulunan hanımlar vardı. Örneğin bir hanım 1000 ruble

²⁰⁹ Kızılay Arşivi, 157/358, 3 Temmuz 1335 (3 Temmuz 1919).

²¹⁰ Kızılay Arşivi, 161/93, 161/93-1, 27 Kasım 1917.

²¹¹ Kızılay Arşivi, 615/212, 6 Mart 1917.

²¹² Kızılay Arşivi, 313/146, 3 Mayıs 1918.

²¹³ Kızılay Arşiv, 398/234, 9 Teşrîn-i evvel 1332 (22 Ekim 1916).

karşılığında 116 lira 30 kuruş yardımda bulunmuştu. Gene Fatih Efendi'nin gönderdiği bir listede yardımda bulunanların isimleri ve ne kadar yardım ettikleri yazılıydı. Bu listeye göre toplam yardım, 519.5 lira 39 kuruş civarındaydı.²¹⁴

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ne hanedan üyeleri tarafından da zaman zaman yardım edilmekteydi. Örneğin Hanımlar Merkezi'nin fahri üyesi Fatma Sultan, Osmanlı askerlerine hediye olarak Merkeze yüzer adet pamuklu hırka, kuşak ve eldiven yardımında bulunmuştur. Hanımlar Merkezi de bu yardımlar için gazetelere verilmek üzere teşekkür ilanı hazırlamıştır.²¹⁵ Padişahın iradesiyle fahri başkanlık görevini üstlenen Başkadın Efendi cemiyet aidatının yanı sıra Mayıs 1915 tarihinde 10 lira bağışta bulunmuştu.²¹⁶

Bağış yapanların isimleri zaman zaman ilan edilmekteydi. Örneğin 5 Mayıs 1915 tarihinde Hanımlar Merkezi'nin başkanı hastanelerde kullanılmak üzere bağışlanan toplam 1.200 kuruş altın akçenin vezneye teslim edilmiş olmakla birlikte henüz bağış yapanların isimlerinin ilan edilmemiş olduğunu hatırlatarak bir an önce ilan edilmesini talep etmekteydi.²¹⁷

1.4. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti

1.4.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

Milli Mücadele'nin başlamasına öncülük eden hareket olarak değerlendirilen Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgiler üzerine Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu askeri, siyasi, sosyal ve psikolojik çöküntü içinde ortaya çıkmıştı. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Edirne'nin de düşmesiyle birlikte Bulgarların Trakya topraklarını ele geçirmesi ve Çatalca önlerine kadar gelmesi üzerine bir koruma mekanizması olarak²¹⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından 1 Şubat 1913 tarihinde kurulmuştu.²¹⁹

²¹⁴ Kızılay Arşivi, 191/8, 191/8.1, 15 Kânûn-i evvel 1328 (28 Aralık 1912).

²¹⁵ Kızılay Arşivi, 1913/94, 11 Teşrîn-i evvel 1330, (24 Ekim 1914).

²¹⁶ Kızılay Arşivi, 193/304, 29 Nisan 1331 (12 Mayıs 1915); 193/327, t.y.

²¹⁷ Kızılay Arşivi, 313/67, 5 Mayıs 1915.

²¹⁸ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından Yunanların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkması üzerine bütün Anadolu'da ortaya çıkan Müdâfaa-i Hukuk hareketinin fikri temellerinin Müdâfaa-i

İttihatçılar, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ni resmen kurmak üzere 31 Ocak 1913 tarihinde Darülfünun'da bir toplantı düzenledi. İttihat Terakki Cemiyeti, İstanbul gazeteleri vasıtasıyla kamuoyuna vatanın tehlikede olduğunu beyan ederek tehlikeyi bertaraf edecek bir oluşumu ortaya çıkarmak amacıyla herkesi Darülfünun konferans salonuna davet etti. Bütün milletin düşman işgali karşısında topyekûn bir arada ve seferberlik halinde olması gerektiğini söyleyen İttihatçılar, muhalefetin yanı sıra Ermeni Taşnak ve Hınçak politik teşkilatlarını da savunmaya çağıran bir beyanname yayınladı.²²⁰ Öncelikle vatanın tehlikede olduğunun vurgulandığı bu çağrıda, bütün kesimler özellikle davet edilmekteydi. Burada daha geniş çapta insana ulaşmak için her meslek ve fırka erbabından kişilerin cemiyete katılmaları arzusunun olduğunu söylenebilir. Kurulacak cemiyetin sivil özellikte olmasına dikkat edilmekteydi.²²¹ Bu şartlar içerisinde kurulan Müdâfaa-i Milli Cemiyeti'nin önemli hedeflerinin arasında ordu için gönüllüler ve devam eden savaş için para toplamak da vardı. Fakat bununla birlikte sağlık ve propaganda işleriyle ilgilenmek üzere alt komiteler de kurulmuştu.²²²

Cemiyetin kurucu ve yöneticileri arasında, Sultan Mehmet Reşat, Talât Bey (Dahiliye Nazırı), Enver Paşa (Harbiye Nazırı), Hayri Efendi (Şeyhülislam), Mehmet Saim Halim Paşa (Nafia Nazırı), Cavit Bey (Maliye Nazırı), Ahmet Cemal Paşa (Bahriye Nazırı), İbrahim Bey (Adliye Nazırı), Oskan Efendi (Posta Telgraf ve

Milliye Cemiyeti'nde olduğunu söyleyebiliriz. Hasan Babacan, "İsparta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Cephe Gerisi Faaliyetleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2014, Sayı. 31, s.45.

²¹⁹ **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi**, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet, 1330, s. 3; İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1912 yılında Selanik'teki kongresindeki tartışmaların ardından 5 Ekim'de Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurulduğunu açıklayan bir bildiri yayınladı. Bu cemiyet, 1908'den önce ve sonra anayasal harekete liderlik etmiş Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sekiz üyesinden meydana geliyordu. Genel anlamda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin ana görevi mümkün olan her yolla savaş çabalarını desteklemektir. Savaş için seferberliğin bu halkçı metodunun ilhamı, direkt olarak 1792-1794 Jakoben Cumhuriyeti örneğinden geliyordu. Milli Müdâfaa Cemiyeti aracılığıyla başlı toplanmakta ve ülkeyi son bir siper çabası için örgütlemekteydi. Ayrıca, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, İttihatçıların darbesine kadar hiçbir gücü olmayan, gayri resmi bir teşkilat olarak kaldı. Balkan Savaşları, ittihat ve Terakki Cemiyeti'ne bir programa ve savaşa gücüne sahip tek teşkilat olarak görünme imkânını tanıyarak ona yeni bir hayat verdi. Bkz. Feroz Ahmad, "Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum 1908-1918", **Tarih ve Toplum**, 11/64 (Nisan 1989), s. 49.

²²⁰ Feroz Ahmad, "Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum 1908-1918", s. 49.

²²¹ Nazım H. Polat, "Milli Mücadelede Sivil Direnişin Kökleri: Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti (1913-1919)", **Türkler**, C.9, s. 1050.

²²² Feroz Ahmad, "Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum 1908-1918", **Tarih ve Toplum**, 11/64 (Nisan 1989), s. 49.

Telefon Nazırı), Ahmet Şükrü Bey (Maarif Nazırı), Süleyman Elbustani Efendi (Ticaret ve Ziraat Nazırı)²²³, Mithat Şükrü (Bleda), Hüseyin Cahit (Yalçın), Dr. Esat (Işık) gibi isimler yer almaktaydı. Kuruluşundan itibaren ittihatçı etkisinin olduğu açıktır, fakat Cemiyetin ittihatçı damgası yememek için attığı adımlar da söz konusudur. Kurucu ittihatçılar diğer siyasi grupların liderleri Prens Sabahattin, Damat Ferit Paşa, Müşir Fuat Paşa gibi isimleri de cemiyete katılmak için davet etmişlerdir. Davete icabet etmeyen bu liderlerinyine de çeşitli kurul üyeliklerine seçildikleri görülmektedir.²²⁴

Cemiyetin öncelikli amacı, harp meydanına koşabilecek milli terbiye, sıhhat ve imkâna sahip bir toplum oluşturmak; imkânlar dairesinde harbin musibetlerine uğramış olanlara yardım sağlama ve milletin refah ve saadetiyle alakadar olma şeklinde belirtilmiştir. Cemiyetin devlet nizamına riayet edeceği, hükümetin işleyişiyle alakadar olmayacağı ve politika ve partilerden uzak duracağı Nizamnamesinde özellikle vurgulanmıştır.²²⁵ Genel itibariyle Cemiyetin kuruluşu bir kültür ve sağlık amacına dayanır ancak aynı zamanda askeri bir özelliği de vardır. Cemiyet, insanları savaşa hazırlarken cephe gerisindeki insanları da savaşın etkilerinden koruyacaktı.²²⁶Feroz Ahmad, bu yarı askeri kuruluşun asıl amacını, bütün ülkeyi savaşa seferber etmek, böylece hükümetin savaşı sürdürebilmesine yardımcı olmak olarak açıklamaktadır. Nitekim kuruluşundan birkaç gün sonra çıkarılan “Savaş Halinde Askeri Gereçlerle İlgili Geçici Kanun”la ülke savaşa hazır bir hale getiriliyordu.²²⁷Ayrıca Ahmad, “milli” kelimesinin resmen ilk kez bu cemiyette kullanılması nedeniyle halkçılık akımının bir adım daha ileriye götürülerek Türk siyaset hayatının bir parçası haline getirildiğini öne sürmektedir.²²⁸

31 Ocak 1913 tarihinde Darülfunun’da düzenlenen kuruluş toplantısında Cemiyetin çalışma alanlarıyla ilgili 5 farklı heyet oluşturulmuştur. Bu heyetler, 9

²²³ Tunaya, **a.g.e.**, s. 475. Tunaya’ya göre cemiyetin kuruluş tarihi 31 Ocak 1329 (13 Şubat 1914) dur.

²²⁴ Nazım H. Polat, “Milli Mücadelede Sivil Direnişin Kökleri: Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti (1913-1919)”, **Türkler**, C.9, s. 1050.

²²⁵ **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi**, s.4; Tunaya, **a.g.e.**, s. 477.

²²⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s. 475.

²²⁷ Feroz Ahmad, **Jön Türkler 1908-1914**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 155.

²²⁸ Ahmad, **Jön Türkler**... s.197.

kişiden oluşan İane Heyeti, 25 kişiden oluşan Tenvir-i Efkâr Heyeti (Heyet-i İrşadiye), 9 kişiden oluşan Gönüllü Alaylar teşkili için Heyet, 7 kişiden oluşan Hastahaneler Heyeti ve son olarak Heyet-i Faale (İdare Heyeti) olarak belirlenmişti.²²⁹

Cemiyetin genel merkezi kongre tarafından seçilecek birinci ve ikinci başkan ile oluşturulan heyetlerin başkanlarından bir araya gelecek bir İdare Heyeti tarafından yönetilmesi planlanmıştı. İstanbul belediyelerinde birer merkez şubesi bulunacaktı. Ayrıca, kazalarda kurulan şubeler livalara, livalardakiler vilayetlere ve vilayetteki şubeler de İstanbul'daki genel merkeze bağlı olacaktı. Cemiyetin gerek İstanbul'da gerek taşrada bulunan şubelerinin her birindemaliye, irşat, mümaresat-ı bedeniye ve askeriye, sıhhiye ve idare heyetleri oluşturulacaktı.²³⁰ Cemiyetin İstanbul'da kurulup nizamnamesinin oluşturulmasının hemen ardından taşra şubelerinin kurulması için harekete geçildi. 1 Şubat 1913 tarihinde Başkan Şerif Ali Haydar'ın imzasıyla bütün vilayet, sancak ve kaza belediye başkanlarına bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafla milletin yardım ve desteğine ihtiyaç duyulduğu, bunun temini için Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurulduğu ifade edilerek Cemiyetin taşradaki vazifeleri bildiriliyordu. Böylece, Osmanlı ordusu için gerekli malzemelerin temini ve sevki, iane toplanması ve gönüllü alayların oluşturulması, halkın aydınlatılması ve gerekli görülen yerlerde hastaneler açılması görevleri taşraya bildiriliyordu.²³¹

Maliye heyetinin vazifesi ise Cemiyetin gelirlerinin artırılması hususunda ne gibi çalışmalar yapılması gerektiğine ve bu konuda atılacak adımlara karar vermektedir. Ayrıca Cemiyetin hesaplarının düzenlenmesi ile denetlenmesiyle yine bu heyetin vazifeleri arasındaydı. Çeşitli suretlerle iane toplama, cemiyet yararına konser, tiyatro, müsamere vesaire düzenlenmesi gene bu heyete aitti. Nizamname kuralları gereğince yardımlar kesinlikle gönüllülük esasıyla toplanmalıydı ve ahali güç durumda bırakılmamalıydı. Gerek İstanbul'da gerek taşrada toplanan yardımlar

²²⁹ Polat, *a.g.e.*, s. 1051.

²³⁰ *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi*, s. 5; Tunaya, *a.g.e.*, s. 476-477.

²³¹ Erol Akcan, "Aydın Vilayetin Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Bazı Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 54, Bahar 2014, .s. 3; Erol Akcan, "Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti", *Tarihin Peşinde*, Yıl 2015, S. 13, s.161-183.

doğrudan doğruya Genel Merkeze aktarılacaktı ve şubelerde yüz, merkezde bin liradan fazla para tutulmayacaktı, fazlası banka şubelerine veya Ziraat Bankası'na yatırılacaktı.²³²

İrşad Heyeti'nin vazifesi ise halkı Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ile ilgili bilinçlendirmek için konferanslar, vaazlar, dersler düzenlemektir. Mekteplerin müdürleri ile irtibata geçilerek gerektiğinde öğrencilere nasihat verilmesini organize edecekti.²³³ Bu heyetin yükünü Mehmet Akif Ersoy, Hüseyin Kazım Kadri, Abdullah Cevdet, Yusuf Akçura, Halide Edip Adivar gibi isimler üstlenmişlerdir.²³⁴

Mümareset-i Bedeniye ve Askeriye Heyetlerinin görevleri, gençleri beden ve zihnen savaşa hazır durumda bulundurmak olarak açıklanabilir. Bunun için jimnastik, koşu, yüzücülük, kürek çekmek, top oynamak, atış yapmak, binicilik gibi faaliyetler uygulanacaktı.²³⁵

Sıhhiye Heyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile birlikte savaş bölgelerinde dispanser ve hastaneler kurmakla vazifelendirilmişti. Köyleri dolaşıp hastaları tedavi etmek,eczane bulunmayan köylere ve kasabalara ilaç temin etmek, çocukları küçük yaştan itibaren sağlığın önemi hakkında bilinçlendirmek de bu vazifeler arasında yer almaktaydı.²³⁶

Son olarak Heyet-i İdare, gerek Genel Merkezde ve gerek şubelerde oluşturulan heyetlerin vazifelerini yerine getirmesini takip etmek, denetlemek ve karar verecek en üst organ olarak görev yapmak üzere oluşturulmuştu.²³⁷

Nizamnamede yer alan heyetlerin dışında bir de Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Heyeti oluşturulmuştu ve bu heyet oldukça faal bir şekilde çalışmalarda yer almıştı. Prenses Nimet, Nazime Sultan, Fatma Aliye, Gülsüm Kemalova, Fehime Nüzhet, Nakiye (Elgün), Naciye, Halide Edip, Selma, Nigar (Binti Osman), Huriye

²³²Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, s. 8-9.

²³³Tunaya, a.g.e., s. 479-480.

²³⁴Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, s.10-11; Polat, a.g.m., s. 1052.

²³⁵Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, s.13-14.

²³⁶Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, s.14-15.

²³⁷Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, s.16-17.

Baha, İhsan Raif, Nezihe Muhlis gibi devrin önemli kadınları 8 Şubat ve 15 Şubat 1913 tarihinde Darülfünunda toplantı düzenleyerek, Osmanlı kadınlarının sesini duyurmuştur. Yaptıkları etkili konuşmaların sonunda Orduya maddi katkı sağlamak için kadınlar kürkleri, pırlantalar hibe etmişlerdi.²³⁸

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ninyabancı dil ile haberleşmeye önem verdiği anlaşılmaktadır. Cemiyet kuruluşunun hemen sonrasında 2 Şubat 1913 tarihinde Sadaret makamından, Cemiyetin yazı ve hesap işleriyle ilgilenmek ve gerektiğinde yabancı dil ile haberleşme sağlamak görevini yerine getirecek bir kâtibin merkezdeki dairelerin birinden gönderilmesi talebinde bulunmuştur.²³⁹ Sadaret makamı bu talebi Maliye ve Fransızca haberleşme için Hariciye Nezaretlerine ilettiler.²⁴⁰ Maliye Nezareti, cemiyetin hesap işleriyle ilgilenmesi için Muhasebe-i Umumiye Muvazene Kalemi memurlarından Emin Bey'i geçici bir süreyle görevlendirdi.²⁴¹ Hariciye Nazırlığı ise söz konusu görevi için Sofya Sefareti ikinci kâtibisi Haydar Bey'i tayin etti.²⁴² Cemiyetin ikinci başkanı Hulusi, bu atamaların hızlandırılması için ayrıca çaba sarf etmişti.²⁴³

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti 17 Temmuz 1918 tarihinde padişahın himayesine kabul edilmiştir.²⁴⁴ Daha sonra Padişahın Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ni himayesi altına almasından dolayı Cemiyetten bir heyet Mabeyn-i Humayun'a giderek Padişaha teşekkürlerini arz etmiştir.²⁴⁵

1.4.2. Cemiyetin Gelirleri

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti dönemin sıkça başvurulmuş yardım toplama yöntemlerinin hemen hepsini kullanmıştır. Cemiyete gelen ayni ve nakdi yardımların yanı sıra, gelir elde etmek için Müdâfaa-i Milliye sineması kurulmuş ve çeşitli

²³⁸ Tunaya, **a.g.e.**, s. 508.

²³⁹ BOA, **BEO**, 4139-310377, 24 Safer 1331 (2 Şubat 1913).

²⁴⁰ BOA, **BEO**, 4139-310377, 24 Safer 1331 (2 Şubat 1913).

²⁴¹ BOA, **BEO**, 4139-310377, 26 Safer 1331 (4 Şubat 1913).

²⁴² BOA, **BEO**, 4139-310377, 27 Safer 1331 (5 Şubat 1913).

²⁴³ BOA, **BEO**, 4140-310442, 27 Safer 1331 (5 Şubat 1913).

²⁴⁴ BOA, **BEO**, 4224-339237, 8 Şevval 1336 (17 Temmuz 1918).

²⁴⁵ Lütfi Simavi, **Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim (Osmanlı Sarayı 1909-1919)**, haz. Sevdâ Şakar, Şehir Yayınları, İstanbul, 207, s. 324; BOA, **BEO**, 4529-339631, 11 Zilkade 1336 (18 Ağustos 1918).

filmler gösterilmiş, bazı yayınlar satılmış, mağazalarda piyangolar düzenlenmiş, rozetler ve yüzükler hazırlanarak satılmıştır. Bu satışların gerçekleşmesi için gazetelere ilanlar verilmiştir.²⁴⁶

Cemiyet, gelir edle etmek için sinema faaliyetlerine başvurmuştur. Öncelikle çeşitli mekânları kiralayarak sinema gösterimlerinde bulunmuştur. Cemiyet, 1915 yılında Rumelihisarı gazinosunda ve Şehzadebaşı'nda "Müdâfaa-i Milliye Sineması"nı kurmuştur. Gösterimde olan sinemaları basın yoluyla halka duyurulmuştur.²⁴⁷ Gazetelerdeki ilanlarda gösterilecek filmler ve haftalık programlar yer almıştır. Örneğin İkdâm gazetesinde Makriköy Sakızağacı'nda Miltiyadi Gazinosunda piyano dinletisiyle birlikte muharebeye ait film ve dramaların gösterileceği ilan edilmişti. Gösteriler Pazar, Cuma ve Çarşamba günleri haftada üç kez olacaktı.²⁴⁸ Benzer şekilde Müze-i Askeri Sineması da Sabah gazetesine verdiği ilanla günlük programını halka duyurmuştur.²⁴⁹

Cemiyet, gelir elde etmek için film yapımına da başlamıştır. 1917 yılında Sedat Simavi, "Pençe" ve Casus" filmlerini Cemiyet adına çekmiştir. Cemiyetin yapımcılığını üstelendiği bir diğer film ise 1918 yılında yine Sedat Simavi tarafından çekilen Alemdar Mustafa Paşa filmidir.²⁵⁰

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, yapımcılığını üstlendiği filmlerin yanı sıra, diğer sinemalardan elde edilen gelirleri de kaynak olarak kullanmayı amaçlamıştır. Bunun için 1916'da Dâhiliye Nezareti'ne başvurarak kurban bayramında sinemalardan elde edilen gelirin Cemiyete aktarılmasını talep etmiştir. Başvuru neticesinde, 7 Ekim 1916 tarihinde kurban bayramının birinci günü sinemalardan elde edilen hasılat Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne aktarılması uygun bulunmuştur.²⁵¹

²⁴⁶ Polat, **a.g.e.**, s. 50-52.

²⁴⁷ Feyza Kurnaz Şahin, "Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXX, Mart 2014, S. 88, s. 6.

²⁴⁸ "İlan", **İkdâm**, 9 Nisan 1331 (22 Nisan 1915), s. 4.

²⁴⁹ "İlan: Müze-i Askeri Sineması", **Sabah**, 4 Teşrin-i sâni, 1333 (4 Kasım 1917), s. 2.

²⁵⁰ Şahin, **a.g.m.**, s. 7, 8.

²⁵¹ Şahin, **a.g.m.**, s. 9.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Ahmet Rasim, Şehabeddin Süleyman, Hüseyin Bey gibi dönemin ileri gelen yazarlarından da destek görmüştür. Bu isimlere devrin önemli kadınları da dâhildir. Darülfünunda yapılan konferansta Halide Edib, Nezihe Muhiddin, Fehime Nüzhet gibi dönemin önemli kadın simalarının yaptığı konuşmalardan katılımcılar öylesine etkilenmişti ki üzerlerindeki mücevherlerini hatta kürklerini çıkarıp bağışlamışlardır.²⁵²

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, kültürel faaliyetlerle gelir elde etmeye çalışmıştır. Örneğin Abdülhak Hamit Efendi'nin eserinin Ramazan'da sahneleneceğini ve inanların bu oyunu izlemelerini tavsiye etmiştir.²⁵³ Cemiyet, Sultan Reşad'ın doğum günü vesilesiyle 20 Şevval 1333 (31 Ağustos 1915) günü, Hilâl-i Ahmer adına iane toplanmak için merkezden çiçek talebinde bulunmuştu.²⁵⁴

Cemiyetin yardım çağrılarına yurdun farklı kesimlerinden cevaplar gelmekteydi. Maraş Mutasarrıflığı ordunun ihtiyacı olan yiyecek ve hayvan yardımı yanı sıra 122.699 kuruşluk meblağı Müdâfaa-i Milliye vasıtasıyla Tekâlif-i Harbiye Komisyonu'na ulaştırmıştır.²⁵⁵ Ayrıca Balkan Savaşı'nda Edirne'nin kurtarılması için ordunun ihtiyaç duyduğu para devlet hazinesinden karşılanmadığı için Dâhiliye ve Harbiye Nezareti bu parayı Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti aracılığıyla halktan toplamaya karar vermiştir. Dâhiliye Nezareti'nin 1 Ağustos 1913 tarihinde Müdâfaa-i Milliye kasalarında bulunan paraların İstanbul'a gönderilmesi isteği üzerine çeşitli miktarlarda meblağlar gönderilmiştir. Diyarbakır Valisi Hakkı Bey, Viranşehir'de toplanan 30 liranın gönderileceğini bildirmiştir. Erzurum Valisi Reşit Bey, 800 adet Osmanlı altınının Cemiyet namına postaya verildiğini haber vermiştir. Adana Vilayetinden 70 lira gönderilmiştir. Konya Valiliği, Akşehir'de toplanan 1.800 lira, Beyşehir'de toplanan 600 lira, Yalvaç'ta toplanan 200 liranın ve bir hafta sonra gene Akşehir'de toplanan 12.200 kuruşun Cemiyete gönderildiğini haber vermiştir. Trabzon Valisi S. Rıfat Bey ise 1.000 liranın Cemiyete gönderildiğini

²⁵² Polat, *a.g.e.*, s. 54.

²⁵³ "Üstad-ı Muazzama'nın Eseri", *Sabah*, 10 Haziran 1331 (23 Haziran 1915).

²⁵⁴ 21 Ağustos 1915 tarihlerine kadar Çatalca'da henüz Hilâl-i Ahmer teşkilatı kurulmamıştı. Burada bir teşkilat açılana kadar Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti sorumluluğu üzerine alarak çiçek satışı gerçekleştirmişti. Kızılay Arşivi, 395/4, 8 Ağustos 1331 (21 Ağustos 1915).

²⁵⁵ Erdal Aydoğan, "Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşında Bazı Çalışmaları", *Atatürk Dergisi*, C.III, Ocak 2003, s. 70.

bildirmişti.Bolu Sancağı'ndan2.800 kuruş, Karesi Sancağı'ndan 120 lira ve daha sonra Kındırgı'da toplanan 20.928 kuruş, Erdek'te toplanan 2.465 kuruşu Cemiyet merkezine gönderilmiştir.²⁵⁶

Yurdun farklı yerlerinden yapılan yardımların yanı sıra Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne kurumların yaptığı yardımlar da söz konusuydu. Örneğin 24 Temmuz 1913 tarihinde Şirket-i Hayriye Cemiyete 500 lira bağışta bulunmuştu.²⁵⁷

Cemiyete yapılan nakdi yardımların yanında aynı yardımlar da oldukça dikkat çekmektedir. Örneğin Erzincan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, ordunun kışlık ihtiyaçlarına çare olması maksadıyla 100 yorgan, 14.773 çift çorap, 2.634 takım çamaşır, 432 mintan, 238 çift kışlık eldiven gibi ihtiyaçlar toplamıştır.²⁵⁸Yine Cemiyete ulaştırılan yardımların önemli bir kısmında kadınların rolü olduğu söylenebilir. Örneğin, 1913 yılının Mart ayında, kadınlar tarafından bağışlanıp telgrafla arz edilen yardım olan 108 lira postaya verilerek takdim edilmiştir.²⁵⁹Türk Kadınları Bıçkı Yurdu Cemiyeti²⁶⁰ de 33 adet pamuklu gömleği Cemiyetebağışlamıştır. Ayrıca kumaşlarını Müdâfaa-i Milliye Cemiyetin karşıladığı 55.155 adet kışlık gömlek dikilerek Cemiyete teslim edilmiştir.²⁶¹İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti de İstanbul, Üsküdar, Beylerbeyi ve Emirgan gibi yerlerde açmış olduğu dikiş-nakış işleri atölyelerinde diktirdiği 1.500 çift yün çorap ve 1.450 adet avcı yeleklerini Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir.²⁶²

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin gelir elde etmek için başvurduğu yöntemlerden bir diğeri tütün satışlarıydı.Örneğin, Haziran 1915 tarihinde Beyoğlu

²⁵⁶ BOA, **DH.MTV**, 35/8, 5 Rebiülahir 1333 (21 Ocak 1915); Erol Akcan, "Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti", **Tarihin Peşinde**, Yıl 2015, S. 13, s. 166.

²⁵⁷ BOA, **DH. MTV**, 35/8, 5 Rebiülahir 1333 (21 Ocak 1915).

²⁵⁸ "Erzincanlılar'ın Eser-i Hamiyeti", **Tanin**, 1 Şubat 1330 (14 Şubat 1915), s. 2.

²⁵⁹ Kızılay Arşivi, 78/256, 8 Mart 1329 (21 Mart 1913).

²⁶⁰ Türk Kadınları Bıçkı Yurdu Cemiyeti, Esirgeme Derneği'nden ayrılan Behice Hakkı Hanım'ın şahsi çabalarıyla 1914 yılında Divân-ı Umûmiye civarında, Çiftesaraylar Caddesi 21 numaralı hanedeki bir yurttan faaliyete başlamıştır. Tiğince Oktar, **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Hayriyesi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 87.

²⁶¹ "Türk Kadınlığının Harbi Umumi'deki Faaliyetleri", **Türk Yurdu**, 9/96, 5 Teşrîn-i sâni 1331 (18 Kasım 1915), s. 270.

²⁶² Lebîb Selîm, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, C.9, S.95, 57.

Hilâl-i Ahmer Hastanesi, yaralılar için Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nden para karşılığında bir sandık “asakir-i şahane” tütününü gönderilmesi talebinde bulunmuştur.²⁶³ Bir diğer gelir kapısı ise dış suları ve dış tozları satışıydı.²⁶⁴ Bununla birlikte, esnaftan gelen yardımlar da önemli bir gelir kalemiydi. Cemiyetin kuruluşundan itibaren celep esnafının her ay yaptığı yardımlar Eylül 1915 tarihine gelindiğinde 1.193.859 kuruş 15 paraya ulaşmış bulunmaktaydı. Bunun için Cemiyet Tasvir-i Efkâr gazetesinde bir teşekkür yayınlamıştı.²⁶⁵ Gelir elde etmek için başvurulmuş yöntemlerden birisi de rozet satışlarıydı. Bu doğrultuda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden 1915'te Kurban Bayramı dolayısıyla rozet dağıtımı için 100 kutu ile 100 sepet talebinde bulunmuştu.²⁶⁶ Ayrıca Cemiyetin omuz askısı, sargı bezi gibi sağlık malzemelerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti karşılamaktaydı.²⁶⁷

Çanakkale Savaşı sırasında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından gelir elde etmek için “*cihad-ı mukaddesimize iştirakin delil-i maddi ve yadigâr-ı tarihi olmak üzere*” sloganıyla “cihadiye yüzükleri” hazırlamıştır. Cemiyet, piyasaya süreceğini ilan ettiği yüzüklerin fiyatını 5 kuruş olarak belirlemiş ve gazetede ilana şu cümleyi eklemiştir: “*işbu yüzüğün kıymet-i maneviyesi kıymet-i maddiyesinden pek yüksek olmağla her ferd-i Osmanînin birer tane edinmesi ve hiçbir kimsenin bu yüzükten mahrumiyet tecviz etmemesi me'mul ve muntazardır*”.²⁶⁸ Böylece herkesi yüzüklerden almaya çağıran Cemiyet, ilandan yaklaşık bir ay sonra yüzükleri 5 kuruştan piyasaya sürmüştür.²⁶⁹

Çanakkale Savaşı'nda yaralanan gazilerin İstanbul'a gelmesi üzerine yurt öğrencileri ve müdire hanımefendiler kendi aralarında iane toplayarak şeker, çikolata, sigara ve saire almışlar ve hastaneleri ziyaret ederek yaralılara dağıtmışlardır. Yaralıların artması üzerine yatak takımları gibi eşyalara ihtiyaç

²⁶³ Kızılay Arşivi, 498-46, 3 Haziran 1331 (16 Haziran 1915).

²⁶⁴ “Müdâfaa-i Milliye Menfaatine”, Tanin, 7 Mayıs 1332 (20 Mayıs 1916), s. 4.

²⁶⁵ “Müdâfaa-i milliye Cemiyeti Merkez Umumisi'nden” “**Tasvir-i Efkâr**, 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915), s. 2.

²⁶⁶ Kızılay Arşivi, 395/5, 6 Ağustos 1331 (19 Ağustos 1915).

²⁶⁷ Kızılay Arşivi, 1004/12, 1334 (1918).

²⁶⁸ “Cihadiye Yüzükleri”, **Tasvir-i Efkâr**, 27 Mart 1331 (9 Nisan 1915), s. 2.

²⁶⁹ “Hediye Tevzî”, **Sabah**, 21 Nisan 1331 (4 Mayıs 1915), s. 2.

duyulmuştur. Bunun üzerine yurt öğrencileri tarafından 273 parça eşya ve 33 takım yatak tedarik edilerek Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne iane olarak teslim edilmiştir.²⁷⁰

Zaman zaman gönderilen yardımların yerine ulaşması ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Örneğin Kuşadası Müdâfaa-i Milliye başkanı Hasan Efendi, harp ianesi olarak 500 lirası kendisi ve 1.265 lirası ahali tarafından olmak üzere toplam 1.765 lirayı Osmanlı Bankası'nın Kuşadası İzmir Şubesine havale ettiğini merkeze bildirmişti.²⁷¹ Fakat Hasan Efendi tarafından iane-i harbiye olarak gönderildiği beyan edilen 500 liraya ait çekin Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne veya başka bir yere verildiğine dair bir kayıt bulunamadığından gerekli kişilerle haber verilerek çekin ikinci bir nüshasının gönderilmesi tebliğ edilmişti.²⁷²

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti için toplanan yardımlarla ilgili suiistimler de yaşanabilmekteydi. Müdâfaa-i Milliye ve asker ihtiyaçları için Zonguldak'ta toplanan ianenin sarfında suiistimal olduğuna dair mahalli mülkiye müfettişliğinin raporu üzerine, dedikoduya meydan vermemek için Dâhiliye Nezareti iane toplanmasının yasaklanmasını emretmişti.²⁷³ Bu tür suiistimler cemiyetin itibarı açısından tehlike arz etmekte olduğundan önlemlerin süratle alınması önem taşımaktaydı.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından yabancı tebaadan iane toplanması hususuna da değinmek gerekmektedir. Rusya Sefareti, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti memurlarının, Burgaz Ada'da oturan Rusyalı George Kalfa'dan Osmanlı askerleri için elbise veya ona karşılık gelecek 140 kuruş talep edildiğini belirtmiştir. Eğer istenilen bu yardımı vermezse zorla alınacağı yönündeki şikâyetlerden duydukları rahatsızlık dile getirilmiştir. Ayrıca Yunan Sefareti de aynı şekilde Heybeliada'da yerleşik Mösyö Eliyasko isimli şahıs iane talebini olumsuz karşılamış ve şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine, Hariciye Nezareti, Cemiyet Nizamnamesinin

²⁷⁰ Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harbi Umûmî'deki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, 5 Teşrîn-i sâni 1331 (18 Kasım 1915), Yıl 5, S. 96, s. 70-72.

²⁷¹ BOA, **BEO**, 4181-313560, 5 Receb 1331 (10 Haziran 1913); **BEO**, 4183-313716, 12 Receb 1331 (17 Haziran 1913); **BEO**, 4195-314593, 9 Şaban 1331 (14 Temmuz 1913).

²⁷² BOA, **BEO**, 4230, 317246, 16 Zilhicce 1331 (16 Kasım 1913).

²⁷³ BOA, **DH.İ.UM.EK.**, 94/23 22 Ramazan 1333 (3 Ağustos 1915).

altıncı maddesini hatırlatarak hiç kimseden isteği dışında yardım toplanamayacağını Cemiyete bildirmiştir.²⁷⁴ Neticede vatansever niyetlerle de olsa, gönüllü olarak yapılması gereken yardımlarını yabancılardan zorla alınmaya çalışılması Cemiyetin itibarı açısından son derece önemliydi. Hariciye Nezareti, yabancı sefirlerin ileride daha sert tepkilerine yol açabilecek bu gibi davranışlara özellikle dikkat edilmesi gerektiğini Sadaret makamına iletmiştir.²⁷⁵ Babıâli'den Yunan tebaasının taciz edilmeyeceğine dair teminat verilmişti. Buna rağmen, Aralık 1914 tarihinde Cemiyetin menfaatine çalışan bazı kimseler tarafından kanuna aykırı şekilde iane toplamak için Yunan tebaasına tiyatro bileti bırakılıp bedelinin zorla alındığına dair Yunan sefaretinin şikâyeti ile karşılaşmaktayız. Hariciye, Dâhiliye ve Sadaret makamı arasındaki yazışmalardan tekrar bu konuyla ilgili önlem alındığı anlaşılmaktadır.²⁷⁶

1.4.3. Cemiyetin Faaliyetleri

Savaş yıllarında, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile birlikte en çok faaliyet gösteren cemiyet Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Birçok alanda faaliyet gösteren bu cemiyet özellikle yaralıların yararına yardım toplayarak bunları yerlerine ulaştırmakla meşgul olmuştur. Nitekim Fethi Okyar, cemiyetin faaliyetlerini, *“Zafere susamış olan halk, varılan sonuçların şevki ile kurulan Donanma ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyetlerine cömertçe bağışlarda bulunuyor ordusunun eksiklerini tamamlama yolunda yarış ediyordu”*, ifadeleriyle dile getirmişti.²⁷⁷

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile bağlantılı bir şekilde çalışmaktaydı. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti cephede bulunan askerlerin yiyecek ihtiyaçlarına katkıda bulunmak için bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, Nisan 1913 tarihinde Bolayır'da bulunan Osmanlı askerlerine Cemiyet tarafından hazırlanan kavurmanın teslim edilip dağıtılmasıyla ilgili o bölgede bulunan Enver Bey görevlendirilmişti. Kavurmanın Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından hastane gemisi olarak kullanılan Cambridge Vapuruyla iletilmesi

²⁷⁴ BOA, BEO, 4317-323764, 4 Zilhicce 1332 (24 Ekim 1914).

²⁷⁵ BOA, BEO, 4317-323764, 4 Zilhicce 1332 (24 Ekim 1914).

²⁷⁶ BOA, BEO, 43-29-324628, 13 Safer 1333 (31 Aralık 1914).

²⁷⁷ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Yay. Haz. Cemal Kutay, İstanbul, 1980, s. 141.

kararlaştırılmıştı.²⁷⁸ Daha sonraki bir tarihte, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından Gelibolu'da bulunan Osmanlı askerleri ve donanma için hazırlanan kavurma ve sigaraların teslim ve dağıtımıyla ilgili Cambridge Vapurunda Faik Beyin ve arkadaşları görevlendirilmişti.²⁷⁹ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Gelibolu'da bulunan askerler ile Çanakkale'de bulunan donanma için Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti adına verilen kavurma vesairenin teslimi ve dağıtılması noktasında yardımları için Hilâl-i Ahmer Cemiyetine teşekkürlerini sunmuştu.²⁸⁰ Takip eden aylarda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından Gelibolu'ya kavurma ve bulgur göndermek için Enver ve Talat Beyleri görevlendirdiği anlaşılmaktadır.²⁸¹

Birinci Dünya Savaşı boyunca önemli yardım faaliyetlerinde bulunan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, 18 Mart Çanakkale zaferinin ardından gazilerin günlük sigara ihtiyacının karşılanması için 25.000 paket sigara siparişi vermiş ve gerekli paranın toplanacağı bir hesap açmıştır.²⁸²

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti cephedeki askerlerin yanı sıra şehit çocuklarının durumuyla da ilgilenmekteydi. Cemiyet, şehit çocukları ve eşleri için "Eytâm ve Erâmil-i Şühedâ" adıyla bir şube açmıştır. Cemiyet, vatanları uğruna şehit olan askerlere milletin büyük bir borcu olduğu ve bunun ne yapılsa yapılsın ödenemeyeceğidüşüncesiyle yardım için kampanya başlatmıştır. Bu kampanyaya Tasvir-i Efkârgazetesi destek vermiştir. Gazete ilk olarak "Eytâm ve Erâmil-i Şühedâ" için Müdâfaa-i Milliye'ye 5.400 kuruş bağışladığını duyurmuştur.²⁸³ Tasvir-i Efkâr kampanyaya yapılan yardımları birinci sayfadan duyurmaya devam etmiştir. Ayrıca Padişah da kampanyaya 800 Osmanlı altını bağışlamıştı.²⁸⁴ Gazete daha

²⁷⁸ Kızılay Arşivi, 129/72 31 Mart 1329 (13 Nisan 1913). Kızılay Arşivi'nde bulunan ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Merkezi Umumisi ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti arasındaki yazışmalardan iki kurumun gerçekleştirdiği faaliyetleri takip etmek mümkündür.

²⁷⁹ Kızılay Arşivi, 129-77 10 Nisan 1329 (23 Nisan 1913); 129/84, 15 Nisan 1329 (28 Nisan 1913); Ayrıca, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti memuru Ali Efendi'nin Cambridge vapuruyla Gelibolu'ya gitme talebi de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından kabul edilmiştir. Kızılay Arşivi, 129/78, 11 Nisan 1329 (24 Nisan 1913).

²⁸⁰ Kızılay Arşivi, 129/84, 15 Nisan 1329 (28 Nisan 1913).

²⁸¹ Kızılay Arşivi, 129-85 22 Nisan 1329 (5 Mayıs 1913).

²⁸² "Kahraman Müdâfilere Hediye", **İkdam**, 9 Mart 1331 (22 Mart 1915).

²⁸³ "Şühedânın Çocukları Milletimizin Evlatlarıdır", **Tasvir-i Efkâr**, 25 Nisan 1331 (8 Mayıs 1915), s. 1.

²⁸⁴ "Uhde-i Millete En Büyük Vedi'a: "Eytâm ve Erâmil-i Şühedâ", **Tasvir-i Efkâr**, 25 Nisan 1331 (9 Mayıs 1915), s. 1.

sonraki sayılarında da doğrudan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti veznesine ulaştırılan yardımları ve yardım yapan kişi ve kurumları ve ne kadar yardım yaptıklarını gösteren listeleri aynı şekilde birinci sayfadan duyurmaya devam etmiştir.²⁸⁵ 1915 yılı yazı sonuna kadar devam eden kampanyadan elde edilen toplan miktar 335.275 kuruş ve 30 para olarak duyurulmuştur.²⁸⁶

Yapılan faaliyetler içinde savaşta şehit olan askerlerin geride bıraktıkları yetimlerin tahsilleri için, kaza merkezlerinde bir *Darüleytam*²⁸⁷ kurulması da yer almaktaydı. Bunun için Harbiye Nezaretinden Maarif Nezaretine tezkire gönderilmişti. Maarif Nezareti, Darüleytamların Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından kurulması için gerekli işlemlerin tamamlanacağını bildirmişti. Bunun üzerine Sadaret Makamı bu konuyu Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne bildirmiştir.²⁸⁸ Böylece, Hilâl-i Ahmer ile birlikte çalışan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti sayıları gittikçe artan savaş yetimlerine modern tarım metotları ve zanaatlar öğretmek amacıyla Anadolu'da darüleytamlar kurdu.²⁸⁹ Gene Gümölcine'de şehit çocukları ve kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların eğitim ve öğretimlerinin ve yaşlarının karşılanması amacıyla kurulan yerel Türk Fukaraperver Maarif Cemiyeti'nin Karaağaç şehbenderliğine müracaatıyla, Edirne Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından tedarik edilen 68 kıyye²⁹⁰ sabunun ihraç edilmesine müsaade edilmişti.²⁹¹

²⁸⁵“En Büyük Vazifemizden Biri: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muavenet”, **Tasvir-i Efkâr**, 27 Nisan 1331 (10 Mayıs 1915), s. 1; “En Büyük Vazifemizden Biri: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muavenet”, **Tasvir-i Efkâr**, 28 Nisan 1331 (11 Mayıs 1915), s. 1; “En Büyük Vazifemizden Biri: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muavenet”, **Tasvir-i Efkâr**, 29 Nisan 1331, (12 Mayıs 1915), s. 1.

²⁸⁶ “En Büyük Vazifemizden Biri: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muavenet”, **Tasvir-i Efkâr**, 30 Ağustos 1331 (12 Eylül 1915), s. 2.

²⁸⁷ Gerek Balkan Savaşları gerekse Birinci Dünya Savaşında şehit olanların çocuklarının barınma ve eğitim gibi sorunlarının çözülmesi gayretinin bir sonucu olarak Dârüleytamlar kurulmuştur. “Yetimler yurdu, yetimhâne” anlamına gelen dârüleytam, Maarif Nâzırı Ahmed Şükrü Bey'in teklifiyle 25 Kasım 1914 tarihinde kurulmuş ve önceleri İttihat ve Terakkî Fırkası'na bağlı olarak 1915 yılı başlarından itibaren faaliyete geçmiştir. Bkz. Hidayet Yavuz Nuhoglu, “Dârüleytam”, **DİA**, C. 8, s. 521; Salih Özkan, “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 19, 2006, s. 211-229.

²⁸⁸BOA, **BEÖ**, 4201/315049, 26 Şaban 1331 (31 Temmuz 1913).

²⁸⁹ Ahmad, “Jön Türkler”, s. 243.

²⁹⁰ Kıyye'nin karşılığı 1.282 gramdır.

²⁹¹BOA, **MV**, 210-49, 6 Safer 1336 (21 Kasım 1917); **DH.İ.UM.EK**, 43/6, 17 Safer 1336 (2 Aralık 1917).

Cemiyetin, Hilâl-i Ahmer ile irtibatta olduğu konulardan biri elbette ki tıbbi ihtiyaçlardı. Cemiyetin talep ettiği ilaçlar ve tıbbi malzemeler depoda bulunduğu takdirde miktarları ve fiyatları yazılarak Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine bildirilmekteydi. Örneğin, Ağustos 1916 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden talep edilen 566 kuruş tutarındaki ilaçların ücreti genel merkeze iletilip satış gerçekleştirilmişti.²⁹²

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti zaman zaman bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmiştir. Bu minvaldeki bir örnekte Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Defterdar Hastanesi, Aralık 1916 tarihinde Şehremini'de ara sıra görülen lekeli humma (tifüs) hastalığının teşhisinde birçok doktorun tereddütte kaldığını, ancak beşinci ve altıncı günlerinde doğru teşhis koyabildiklerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bildirmişti. Teşhisin konulmasına kadar geçen sürede, hastalığın bulaşmaması için gerekli önlemlerin alınamadığı tıbbi vakaların artmasından anlaşılmıştı. Hastalığın teşhis ve tedavisinde ilerleme kaydeden Defterdar Hastanesi, gerekli görüldüğü takdirde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti himayesinde bulunan hastanelerdeki hastaların muayenesine hazır bulunduklarını ve düzenli olarak durumdan haberdar edebileceklerini Cemiyete bildirmişti.²⁹³

Cemiyetin takibini yaptığı konulardan biri de hasta askerlerin ulaşımı meselesiydi. Bu meseleyle ilgili de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile birlikte hareket edilmekteydi. Mart 1913 tarihinde, Sirkeci'den hastanelere nakledilecek yaralıların ve yaralı askerlerin nakil masraflarını Hilâl-i Ahmer Cemiyeti veznesinden karşılaması ve hastaneden hastaneye nakil edileceklerin masraflarının Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti veznesinden karşılanması kararlaştırılmıştır. Sirkeci'den hastanelere yaralıların sevki için asker tarafından tahsis ettirilmiş kamyonun benzin ve diğer masrafları olarak belirlenen 3 liranın Hilâl-i Ahmer tarafından askeriye verilmesi talep edilmişti.²⁹⁴ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Umumi Hastanesi, Sirkeci'den hastaların ve yaralı askerlerin daha kolay ve ekonomik olduğu için kamyonlarla sevk edildiğini, bunun için günlük 3 liradan 27 günlük masrafın toplamı

²⁹² Kızılay Arşivi, 345/11, 18 Ağustos 1332 (31 Ağustos 1916).

²⁹³ Kızılay Arşivi, 714/313, 4 Kânûn-ı evvel 1332 (17 Aralık 1916)

²⁹⁴ Kızılay Arşivi, 118/133, 10 Mart 1329 (23 Mart 1913).

olan 81 liranın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından ödenmesi için girişimde bulunmuştu.²⁹⁵ Fakat zaman zaman Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin taleplerinin karşılanamaması da söz konusu olabilmekteydi. Örneğin, 13 Nisan tarihinde, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından talep edilen otobüs ücreti Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından reddedilmişti.²⁹⁶ Buna ek olarak, Temmuz 1913 tarihine gelindiğinde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, İstanbul'daki çeşitli hastanelerde bulunan hastaların nakilleri için son zamanlarda yaptıkları ödemeleri devam ettiremeyeceklerini ve esas itibarıyla bu işin Hilâl-i Ahmer'in sorumluluğunda olduğunu bildirmişti.²⁹⁷

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, hastanelerde yatan gazilerin iletişim ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmaktaydı. Örneğin, Beyoğlu St. Joseph Hastanesi tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen yazıdan, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin gazilere muharebe kartpostalı hediye ettiği anlaşılmaktadır. St. Joseph Hastanesi de yaralı gazilere hediye edilmek üzere muharebe kartpostallarından 200 adet ile birlikte kauçuk tutkallı bez, makara gibi tıbbi malzemeler de talep etmişti.²⁹⁸ Beyoğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi de Müdâfaa-i Milliye Cemiyetinden hastanede bulunan yaralıları için 10.000 adet kart postal gönderilmesi ricasında bulunmuştur.²⁹⁹

Cemiyetin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile irtibatlı bir şekilde hastanelerde bulunan askerlerin çamaşır ve ütü işleriyle de alakadar olduğunu görülmektedir. Örneğin, Haracı Muhiddin Hastanesine ulaşan yaralıları verilecek üç dört parça çamaşırın takibi ve ayrıca elbiselerinin Vefa Hastanesi'nde ütü ettirilmesi için bahsi geçen hastanelerle irtibata geçilmiştir.³⁰⁰

Savaş yıllarında askerlerin en çok ihtiyaç duyduğu malzemeler arasında giysiler, temiz çamaşırlar ve çarşaf lar yer almaktaydı. Bundan dolayı yapılan yardımların önemli bir kısmını bu tür malzemeler oluşturmaktaydı. Örneğin

²⁹⁵ Kızılay Arşivi, 118/138, 31 Mart 1329 (13 Nisan 1913).

²⁹⁶ Kızılay Arşivi, 118/138-1, 31 Mart 1329 (13 Nisan 1913).

²⁹⁷ Kızılay Arşivi, 12/166, 20 Haziran 1329 (3 Temmuz 1913).

²⁹⁸ Kızılay Arşivi, 13/59, 11 Eylül 1331 (24 Eylül 1915).

²⁹⁹ Kızılay Arşivi, 498/56, 8 Haziran 1331 (21 Haziran 1915).

³⁰⁰ Kızılay Arşivi, 118/135 17 Mart 1329 (30 Mart 1913); 118/135-1, 17 Mart 1329 (30 Mart 1913); 118/135, 17 Mart 1329 (30 Mart 1913).

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Haseki Nisa Hastanesi'nde yatan yaralıları için her birinden 200 adet olmak üzere gömlek, don, entari ve yatak çarşafı yardımında bulunmuştu.³⁰¹ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile işbirliği içerisinde askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Cemiyetin başvurusu üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yeniden bu alanda faaliyetlerine başladı.³⁰² Hilâl-i Ahmer ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti gazetelere ilan vererek hastanelere sevk edilen yaralılara verilmek üzere temiz çamaşır, çarşaf gibi ihtiyaçlar için yardım çağrısında bulunmuşlardı. Çamaşır yardımında bulunmak isteyenlerin bulundukları bölgenin Müdâfaa-i Milliye şubelerine bağışlarını makbuz karşılığında teslim etmeleri istenmişti.³⁰³

Askerin kışlık giyecek ihtiyacının temini için yapılacak yardımlar Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından toplanacaktı. Dâhiliye Nezareti tüm vilayet, mutasarrıflık ve Medine-i Münevvere'ye Cemiyete işlerinde yardımcı olmalarını tebliğ etmişti. Buna göre, kış mevsiminde askerlere verilmek üzere pamuklu fişan, yün kuşak, eldiven, çorap gibi kışlık giyeceklerin Ağustos ayı itibarıyla bir an evvel tedarik edilerek makbuz karşılığında halktan alınarak askerlik şubelerine teslim edilmesi ve bunların daha sonra Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından toplanması gerektiği bildirilmekteydi.³⁰⁴

Müdâfaa-i Milliye'nin birlikte çalıştığı cemiyetlerden bir diğeri Biçki Yurdu Cemiyeti'ydi. Biçki Yurdu çalışanlarının hazırladığı bir sergide iki takım tayyör için bir çekiliş düzenlendi ve kazanan numaraların sahipleri tayyörleri almaları için Sultanahmet'te bulunan Cemiyet merkezine davet edildi. Çekilişten elde edilen geliri şehit çocukları adına Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlandı.³⁰⁵

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, zaman zaman kiralarını ödeyemedikleri için evden çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan fakir asker ailelerinin kira bedellerini ödemelerine yardımcı olmaktaydı.³⁰⁶ Örneğin Tasvir-i Efkâr gazetesinde asker

³⁰¹ **İkdam**, 24 Nisan 1331 (7 Mayıs 1915).

³⁰² Erdemir, **a.g.e.**, s. 494.

³⁰³ "Müdâfaa-i Milliye'den", **Sabah**, 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915), s. 2.

³⁰⁴ **BOA, DH.İ.UM.EK**, 94/54, 15 Şevval 1333 (26 Ağustos 1915).

³⁰⁵ "Piyango", **Sabah**, 17 Temmuz 1331 (30 Temmuz 1915), s. 2.

³⁰⁶ **BOA, DH.İ.UM**, 78-2/3 29 Muharrem 1334 (7 Aralık 1915).

ailelerinin ev kiraları ayın on beş, on altı ve on yedinci günleri kadınlara ve yirmi birinci ve yirmi ikinci günleri erkeklere verileceği ilan edilmişti. Ev sahiplerinin bağlı oldukları şubelere ellerindeki vesikaları tasdik ettirdikten sonra belirtilen günlerde Müdâfaa-i Milliye Beyoğlu merkez şubesine müracaatları istenmişti.³⁰⁷ Ev kiralarnı ödemek Müdâfaa-i Milliye şubeleri için oldukça masraflı bir işti. İzmir Müdâfaa-i Milliye Şubesi, İzmir'deki asker ailelerinin kiralarnın oldukça yüksek bir miktar olduğunu belirterek Aydın Vilayeti'nden yardım talebinde bulunmuştu. Şube, İzmir ve civarında bulunan askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılamak için hayli masraf etmekteydi. Bununla birlikte, İzmir'de günlük 24 bin fakirin iâşesi temin edilmekte olduğundan şubenin elindeki gelirle asker ailelerinin kiralarnın ödenmesinin imkânsız hale gelmişti. Bundan dolayı İzmir şubesi, ev kiralarnı karşılayabilmek için önemli bir gelir kaynağı olan ve hâlihazırda Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Genel Merkezi'nce idare edilen İzmir ve civarındaki askeri birlikler bütün bayiliği gelirinin tamamen kendilerine tahsis edilmesini talep etmişti. 11 Ağustos 1915 tarihinde Aydın Vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiş olan bu talebe karşılık, bahsedilen bütün bayiliğinin birinci ordu müteahhidi Fahri Bey'e ihale edilmiş olduğu ve Fahri Bey tarafından yakında İzmir'e dağıtımına çıkılacağı cevabı verilerek bu talep karşılanmamıştı.³⁰⁸

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, asker ve asker ailelerine yaptığı yardımların yanı sıra doğal afet sonrası ihtiyaç sahiplerine de ulaşmaktaydı. Örneğin, 4 Ekim 1914 tarihinde Isparta ve Burdur çevresinde meydana gelen ve birçok kişinin ölmesine ve yaralanmasına neden olan depremten hemen sonra, 5 Ekim 1914 tarihinde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti felaketzedelerin acil ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Konya Şubesi merkezine 500 lira yardım göndermişti.³⁰⁹

³⁰⁷ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nden" **Tasvir-i Efkâr**, 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915), s. 2.

³⁰⁸ BOA, **DH.İ.UM**, 89-03/1-22, 26 Şevval 1333 (6 Eylül 1915).

³⁰⁹ 4 Ekim 1914 tarihinde Isparta ve Burdur hattında gerçekleşen depremde birçok kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda da yaralanmıştır. Oldukça şiddetli olan deprem Konya, Kütahya Antalya gibi civar bölgelerde de hissedilmiştir. Deprem sırasında Burdur'da bulunan Konya valisi Burdur şehrinin tamamen harap olduğunu ve insanların çok muhtaç halde bulunduklarını telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Telgrafta ekmek, çadır, kazma kürek gibi acil ihtiyaçlar talep edilmişti. Enkaz altında cenazelerin ve yaralıların bulunduğunu belirten vali hayatta olanları kurtarabilme umuduyla

Cemiyetin istenen bütün talepleri gerçeğeleştirdiğini söylemek elbette mümkün değildir. Selanik'in Yunanlılar tarafından istila edilmesi üzerine maddi sıkıntılar çeken Selanik Sanayi Mektebi, kimsesiz ve mahrum kalan birçok şehit çocuğunun okula devam edebilmesi ve yaşlıları için acilen yardımtalebinde bulunmuştur. Yardım edilmediği takdirde mektebin kapanıp öğrencilerinin perişan bir halde kalacağını ve bilahare mektebin ve gelirlerinin de Yunanlılar tarafından zaptolunacağını bildirmekteydi. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti mektebe yardım etmenin bir insanlık vazifesi olduğunu vurgulayarak 1000 lira ulaştıracağını belirtmişti.³¹⁰ Ancak Selanik Sanayi Mektebinin Müdürü, 15 Ekim 1913 tarihinde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından verilmesi Meclis-i Vükelaca onaylanıp tebliğ edilen 1.000 liranın henüz gönderilmediğini ve yetim kalan çocuklara yuva olan mektebin içine düştüğü perişan vaziyetten kurtulmak için bu yardıma acilen ihtiyaçları olduğunu Sadaret makamına bildirmişti.³¹¹ Bu istek Sadaret makamı tarafından Cemiyete bildirilmişti. Fakat Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, bütçenin uygun olmadığı gerekçesiyle talep olunan 1.000 liralık yardım karşılayamayacağını Sadarete bildirmişti.³¹²

1.4.4. Cemiyetin Faaliyetlerine Son Vermesi

Kuruluşunun ilk yıllarında Osmanlıcı bir görünümünde olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında gayrimüslim vatandaşlar da bulunmaktaydı. Zamanla bu görünümün devrin şartlarında ortadan kalkmaya başladığı görülür. Sultan Reşat dışında bütün üyeleri ittihatçı olan cemiyet partiler üstü kalamamış ve gitgide İttihat ve Terakki'nin bir yan kuruluşu olmuş ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa'ya yardımcı olmuştur. 1918 yılına Padişah Vahdettin Cemiyeti himayesine alınmışsa da

bölgede kalacağını da belirtmekteydi. Konya'dan haber alamayan Vali ayrıca Konya'nın durumunu sorup orada bir hasarın olmadığını yine İstanbul'dan gelen cevapla öğrenebilmişti. Depremzedeler için ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hemen harekete geçmiştir. Cemiyet bir İmdat Heyeti oluşturarak hemen deprem bölgesine göndermiştir. İmdat heyeti ile birlikte acil eşyalar ve muhtaç aileler için 500 Osmanlı lirası bölgeye gönderilmiştir. BOA, **DH.İ.UM.EK**, 73/45, 20 Zilhicce 1332 (9 Kasım 1914). Ölenlerin sayısı 2344 ve yaralananların sayısı ise 681 olarak tespit edilmiştir. Evlerin ise neredeyse 3'te 2'si yıkılmış geriye kalanlar da büyük hasar görmüştür. Bkz. Cemal Sezer, 1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 2014/1, S. 19, s. 17-18.

³¹⁰ BOA, **BE**, 4175-313059, 15 Cemaziyelahir 1331 (22 Nisan 1913).

³¹¹ BOA, **BE**, 4242-318078, 23 Muharrem 1332 (22 Aralık 1913).

³¹² BOA, **BE**, 4242-318078, 23 Muharrem 1332 (22 Aralık 1913).

aleyhte yayınların artmasıyla birlikte cemiyetin sonu yaklaşmıştır.³¹³ Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine karşı muhalefetin ortaya çıkması Birinci Dünya Savaşının başlamasından itibaren. Özellikle Rum nüfus arasında cemiyetin iane toplama faaliyetleri, Yunanistan ile Osmanlı Devleti Hariciye Nazırlıklarının yazışmalarına konu olması olumsuz bir hava yaratmıştır. Bununla birlikte, asıl muhalefet İttihat Terakki iktidarının bittiği 7 Ekim 1918'den sonra başlamıştır.³¹⁴ Kamuoyu oluşturmak için basında cemiyet hakkında aleyhte yazılar çıkmaya başlamıştır.³¹⁵

İkdam gazetesi de önceleri Cemiyetin yayın organı gibi çalışmaktayken iktidar değişikliğiyle yayın politikasını değiştirmiştir. Gazete, Cemiyet'in başkanı Ali Rıfat Çağatay Bey'in istifası üzerine yerine Ali Fethi Bey'in (Okyar) getirildiği haberini verirken, onun daha önceden İttihat ve Terakki'den İstanbul mebusu seçilmiş olduğunu ve o esnada da Avam Fırkası başkanı olduğunu özellikle vurgulamıştır. Ayrıca Cemiyetin Balkan Savaşı sırasında önemli hizmetlerde bulunduğunu fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında yetersiz kaldığını yazmıştır. Savaş sonrasında halkın ciddi yardımlara ihtiyaç duyduğunu ancak cemiyetin sadece savaştan sakat kalanlara cüzi yardımlarda bulunabildiğini belirterek cemiyet teşkilatını eleştirmiştir.³¹⁶

Aleyhte yazılarla cemiyeti İttihatçı gösterme çabaları neticesinde 11 Kasım 1918'de iktidara gelen Tevfik Paşa hükümeti, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ni Harbiye Nezaretine bağlama fikrindeydi.³¹⁷ Müdâfaa-i ve Donanma Cemiyetlerinin mevcudiyetlerine gerek kalmadığı ve varlıkları devam ederse siyaseten mahzurlu olacakları gerekçesiyle feshi Meclis-i Vükelaca uygun görülerek 2 Şubat 1919 tarihinde Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nezareti'ne, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin de Harbiye Nezaretine ilhak edilmesi kararlaştırılmıştı. Cemiyetin ahaliden iane toplanarak oluşturulmuş olan menkul ve gayrimenkullerin hazineye

³¹³ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, s. 476.

³¹⁴ Polat, **a.g.m.**, s. 1053.

³¹⁵ Nazım H. Polat, **Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991, s.135.

³¹⁶ Polat, **a.g.e.**, s.140-141.

³¹⁷ Lütfi Smavi hatıralarında, Tevfik Paşa kabinesinin Müdâfaa-i Milliye'yi Harbiye Nezaretlerine bağlamak etmek arzusunda olduğunu yazar. Daha sonra iş başına gelen Ferid Paşa, bu müesseseye İttihat ve Terakki ocağı nazarıyla baktığından cemiyeti kapattı ve mallarına ve paralarına el koydu der. Bkz. Lütfi Simavi, s. 373. Lütfi Simavi, 373. , mallarına ve paralarına el koydu. Sseseyi İttihad ve Terakki Ocağı nazarıyla baktığından her ikisini de düş

devredilmesi Meclis-i Vükela kararıyla uygun bulunmuştur.³¹⁸Bu karar 24 Mart 1919'da Sadaret makamına, Maliye, Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine tebliğ edilmiştir. Ayrıca karar Takvim-i Vekayi komisyonuna da bildirilerek uygulamaya konulmuştur.³¹⁹

Bu kararla birlikte Cemiyetlerin Ziraat Bankası'ndaki ve taşradan gönderilecek meblağlarına el konulacaktı.³²⁰Donanma ve Müdâfaa-i Milliye Cemiyetlerinin evrak ve mali işlerini tetkik ve tahkikat etmek üzere Dâhiliye Nezaretinden gönderilen yazıya istinaden, bu cemiyetlerin kasa ve hesap defterlerinin incelenmesi için bir müfettiş gönderilmişti.³²¹

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti hesaplarının incelenmesi neticesinde Genel Merkezdeki kasasında bulunan meblağ 4.899 lira 88 kuruşluk nakit para,bankada bulunan 12.353 lira 80 kuruş 5 parayı havi cüzdan, 65.921 lira değerinde tahviller, İtibar-i Milli Bankası hisse senetleri ve şubelerinden havale edilen 1.100 lira ile toplam 84.274 lira 68 kuruş 5 paraolarak belirlenmişti. Ayrıca Cemiyete hediye edilen bir takım meskenlerin de mevcut olduğu anlaşılmıştır. Tahkikat neticesinde Merkez ve şubelerde bulunan meblağa el konulmuştur. Bununla birlikte taşrada bulunan mallar da tespit edilerek hazineye aktarılmıştır. Bu mallar arasında bir sepet fabrikası ile bir de matbaa bulunmaktaydı.³²²

³¹⁸ BOA, **BEO**, 4553-341471, 29 Rebiülahir 1337 (1 Şubat 1919).

³¹⁹ BOA, **BEO**, 4560-341989, 21 Cemaziyelahir, 1337 (24 Mart 1919).

³²⁰ BOA, **BEO**, 4554-342542, 5 Cemaziyelevvel 1337 (6 Şubat 1919).

³²¹ BOA, **BEO**, 4551-341296, 13 Rebiülahir 1337 (16 Ocak 1919).

³²² BOA, **BEO**, 4555-341619, 14 Cemaziyelevvel 1337 (15 Şubat 1919).

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM AMAÇLI SOSYAL YARDIM CEMİYETLERİ

2.1. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye

2.1.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 10 Kasım 1908 tarihinde Selanik'te kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Abdülkerim Paşa'nın kızı Zekiye Hanım Selanik'in önemli edebiyatçılarından ve Kadın³²³ dergisi yazarlarından birisidir.³²⁴ Cemiyetin yayın organı gibi çalışan Kadın dergisinde Cemiyetin nizamnamesi yayınlanmıştı. Buna göre, Cemiyet üyeleri her hafta Pazartesi günü Yalılar'da³²⁵ Merhum Telci Osman Efendi'nin eşi Emine Hanımefendi'nin evinde toplanacaklardı.³²⁶

Cemiyet, kız çocuklarının okula gönderilmesini sağlamak, mevcut okulların eksiklerini gidermek ve yeni okullar açmaya çalışmak amacıyla kurulmuştur. Nizamnamede cemiyetin kuruluş maksadı “*mekteplere hidmet, tevsi'-ima'lumâta gayret, muhtaciânâmu'avenet*” yani, mekteplere hizmet, bilginin yayılması için gayret ve ihtiyaç sahiplerine yardım olarak belirtilmişti. Bu amaçları gerçekleştirmek üzere yola çıkan cemiyet üyeleri, her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduklarını ve bu yolda sermayelerini artırmak için erkeklere yük olmadan, kendi gayretleriyle hareket etmek isteklerini de ayrıca belirtmişlerdi.³²⁷

Nizamnameye göre cemiyetin üyeleri idari (azâ-i idare) ve fahri (azâ-i fahriye) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. İdari üyelerin, cemiyete girişte üyelik ücreti ödemeleri gerekmekteydi, ancak daha sonra belli bir maaş karşılığında

³²³ Selanik'te çıkan **Kadın** dergisi, haftada bir çıkarılırdı. İmtiyaz sahibi İbrahim ve Müdürü Enis Avni olan dergi, 26 Ekim 1908 ile 7 Haziran 1909 tarihleri arasında 30 sayı çıkarılmıştır. **İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)**, İstanbul: Metis Yayınları 1993.

³²⁴ Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, 1. Sene, Dersaadet, 1330, s. 347.

³²⁵ Selanik'in mahallelerinden birisidir.

³²⁶ “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye” **Kadın (Selanik)**, No. 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 14.

³²⁷ “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye” **Kadın (Selanik)**, No. 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 14.

çalışacaklardı. İdare heyetindeki üyelerin mazeretleri olmaması halinde bütün toplantılara katılmaları zorunluydu. Fahri üyeler ise cemiyette bulunmak zorunda değillerdi, yalnız ödemekle mükellef oldukları aidatları ödemek ve kendilerine verilen görevleri yerine getirmekle sorumlu olacaklardı. Cemiyetin fahri üyeliğine Selanik ahalisi dışından İstanbul, Edirne hatta İngiltere'nin Manchester şehrinde oturan Osmanlı vatandaşları da ilgi göstermişti.³²⁸

Cemiyetin üyeleri, mektepleri teftiş eden bir heyette yer almaktaydılar. Teftiş etme hakkına sahip oldukları mekteplerin durumlarını araştırıp, tespit ettikleri eksikleri gidermek için çaba sarf edeceklerini açıkça belirterek bu okullara yapılacak yardımları da cemiyetin programına almışlardı.³²⁹

2.1.2. Cemiyetin Faaliyetleri

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, 18 Aralık 1908 tarihinde Terakki Encümeni'nin idaresi altında bulunan Yadigâr Terakki Mektebi Yalılar Şubesi'nde hem üyelerin hem de dışarıdan hanımların hediye ettiği el emeği ürünlerden oluşan bir sergi düzenlemiştir. Cemiyet, sergi kapsamında bir piyango çekilişi tertip ederek Kadındergisine verdikleri ilanla, bütün Osmanlı hanımlarını sergiye davet etmişlerdi.³³⁰ Bir hayli ilgi gören piyangoda çekilen numaralar ve sergide yer alan altmış parça eşyanın ismi liste halinde 18 Ocak 1908 tarihli Kadındergisinde yayınlanmıştı.³³¹ Listedeki bazı isimler şöyledir: Sadrazam Kamil Paşa'nın kızı, Mehmed Paşa'nın eşi, İstanbul Hariciye evrak müdürü Hasan Mahir Bey'in gelini. "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın**, No. 13, 5 Kânûn-i sâni 1324 (18 Ocak 1909), s. 15,16.³³² Listeden anlaşıldığı kadarıyla hayır için piyangoya katılan hanımların çoğu Edirne, İstanbul ve Selanik'teki önde gelen kişilerin yakınlarıydı.³³² Cemiyetin düzenlemiş olduğu piyangoda el işlerinin yer aldığını öğrenen Selanik ve İstanbul'dan yardımsever başka hanımlar da el işlerini cemiyete hediye olarak göndermişlerdi. Ayrıca piyangodan kazananlardan biri aldığı eşyanın karşılığı olan 5 Osmanlı lirasını da cemiyete bağışlamıştı.

³²⁸ "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın (Selanik)**, No. 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 14.

³²⁹ "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye" **Kadın (Selanik)**, No. 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 14.

³³⁰ "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye İlanı", **Kadın (Selanik)**, 1 Kânûn-i evvel 1324 (14 Aralık 1908), No. 8, s. 5.

³³¹ "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın**, No. 13, 5 Kânûn-i sâni 1324 (18 Ocak 1909), s. 15,16.

³³² Listedeki bazı isimler şöyledir: Sadrazam Kamil Paşa'nın kızı, Mehmed Paşa'nın eşi, İstanbul Hariciye evrak müdürü Hasan Mahir Bey'in gelini. "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye", **Kadın**, No. 13, 5 Kânûn-i sâni 1324 (18 Ocak 1909), s. 16.

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin Aralık 1908 tarihinde düzenlediği sergide Cemiyetin başkanı Zekiye Hanım dikkat çekici bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmada, istibdat döneminden kurtulur kurtulmaz senelerden beri tasarladıkları emellerini gerçekleştirerek bir hayır cemiyeti kurduklarından övgüyle bahsetmişti. Konuşmasında ayrıca “*Maksadımızın en birincisi mekteplere hizmet olduğu cihetiyle o sayede temin edeceğimiz menfaat-i kamilen vatana ait mühim bir meseledir.*” cümlelerine yer vermişti. Zekiye Hanım bir taraftan da kadınların sosyal hayatta yer almalarına getirilen eleştirilere, kadınların birinci vazifesi çocuk terbiyesi ve ev idaresiyle ilgilenmek olmakla birlikte faal bir kadının asıl vazifelerini hakkıyla yerine getirirken yardım faaliyetlerini de en iyi şekilde yürütebileceği cevabını vermişti. Ayrıca bu konuşmadan Emine Hanımefendi'nin Selanik'te bir kız mektebi yaptırarak cemiyete bağışladığı anlaşılmaktadır. Zekiye Hanım, Emine Hanım'a teşekkür ettikten sonra “*yaşasın vatan ve millet; yaşasın musavât ve hürriyet; yaşasın Emine Hanım ve Cemiyet*” diyerek konuşmasını bitirmişti.³³³

Cemiyete gelir sağlamak amacıyla düzenlenen piyangoların belirli aralıklarla devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 25 Ocak 1909 tarihinde piyango çekilişini kazananları gösteren bir ilan daha yayınlanmıştı.³³⁴ Cemiyet, bu piyango çekilişlerinden elde ettiği geliri cari hesap usulüne uygun olarak güvenilir buldukları bir ticarethanede muhafaza etmişti. Giderleri Cemiyet tarafından karşılanmak üzere kız mekteplerine yerleştirilen talebelerin ihtiyaçlarının mümkün olduğunca uygun fiyatlarla sağlanmasına gayret edilmişti.³³⁵

Eğitim masrafları Cemiyet tarafından karşılanan bir kız öğrencinin 23 Kasım 1908 tarihli Kadındergisinde yayınlanan mektubu, cemiyetin faaliyetlerinin takdir ve teşekkürle karşılandığını göstermesi açısından önemlidir. “*Beni bu aciz ve bîkes kızınızı bu dereke-i mazlumeye tenezzülden halâs buyurdunuz. Ben, evet bütün ‘acizemlebu büyüklüğün teşekkürünü ifâyâ cidden muktedir değilim... Daha nice yetim ve bîyuva kızlara, yine benim hemşirelerime mu‘avenet edecek bu maksad-i*

³³³ “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye ve Sergide Zekiye Hanımefendi'nin Nutku”, **Kadın (Selanik)**, No. 10, 15 Kânûn-i evvel 1324 (28 Aralık 1908), s. 11-15.

³³⁴ Müessir-i Hamiyet”, **Kadın**, 12 Kânûn-i sâni 1324 (25 Ocak 1909), s. 12-13.

³³⁵ “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye”, **Kadın (Selanik)**, No. 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 14.

mukaddes cemiyete...” diyerek ninesinin yardımıyla hazırladığı bir hediyeği teşekkür için göndermişti.³³⁶

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye yaptığı çalışmalardan dolayı aldığı övgülerle birlikte olumsuz eleştirilerle de karşılaşmaktaydı. Örneğin, Kadın dergisi müdürü ve yazarlarından Enis Avni, Zekiye Hanımefendi’ye hitaben yazdığı makalesinde Osmanlı kadınlarının kurduğu hayır cemiyetlerinin genel olarak iki eksiğinin olduğunu belirtmişti. Bu eksikleri “ma‘arif ve sanayi” olarak tespit eden Enis Avni, yapılan hayır işlerini ve oluşturulan maarifperver heyetlerini yetersiz bularak daha fazla mektebe ihtiyaç olduğunu vurgulamaktaydı. Enis Avni’ye göre; bütün büyük şehirlerde bir “İnas İbtidai Mektebi”nin kurularak asırlardır karanlıkta bırakılmış kadınların aydınlatılması elzem bir ihtiyaçtır. Bu doğrultuda mevcut mektepler desteklenmekle birlikte hükümetten beklemeden yenilerinin de kurulması şarttır. Mektebe devam vakti geçmiş kadınlar için Enis Avni’nin önerisi Fransa’daki gibi bir “Sanayi’-i Tezyine-i İttihad-ı Nisvan Cemiyeti” kurmak ve böylece her birine bir iş öğretilerek meslek sahibi edindirmektir.³³⁷

Cemiyet gelir elde etmek için, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hanımların kendi elleriyle yaptıkları el işi gibi ürünlerin kullanıldığı piyangolar tertip etmiştir. Ayrıca düzenli olarak gelir ve gider defterleri tutulduğu belirtilmektedir. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye’ye hanedan üyelerinin yardımlarının da olduğunu görmekteyiz. Örneğin Nâzima Sultan³³⁸ 30 Kasım 1908 tarihinde Selanik’teki bu cemiyete 5 Osmanlı lirası bağışlamıştır. Bağışın bir mektupla birlikte, Kadındergisineiletilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye’nin Nâzima Sultan’dan böyle bir talebi olmadığı, Sultanın tamamen kendi isteğiyle bağışta bulunmuş olduğu da ayrıca belirtilmiştir.³³⁹

³³⁶ “Aynen Mektub: Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye Riyaset-i Aliyesine”, **Kadın (Selanik)**, No. 6, 17 Teşrin-i sâni 1324 (30 Kasım 1908), s. 14.

³³⁷ Enis Avni, “Osmanlı Kadınları Cemiyet Müteşekkilesi ve İki Noksan”, **Kadın**, No. 17, 2 Şubat 1324 (15 Şubat 1909), s. 2-5.

³³⁸ Nâzima Sultan, Sultan Abdülaziz’in kızıdır, 1947 tarihinde Beyrut’ta 80 yaşında vefat etmiştir.

³³⁹ “Nâzima Sultan ve Selanik Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye”, **Kadın**, No. 8, 1 Kânûn-i evvel 1324 (14 Aralık 1908), s. 6-7.

Cemiyete bağış yapanlardan birisi de Sultan Reşat olmuştur. Sultan Reşat'ın Rumeli seyahati³⁴⁰ sırasında bölgedeki kadınlar Sultana çeşitli hediyeler sunmuşlardır. Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye de Padişaha inci ile süslenmiş oyali bir kese hediye etmiştir. Bunun karşılığında Sultan Reşat cemiyete 30 lira ihsan etmiştir.³⁴¹

Son olarak, Tanin gazetesine göre Selanik'te kurulmuş olan Cemiyet Nişantaşı'nda bir Milli İnas Mektebi açmıştır. Okulun açılışını Tanin şu satırlarla duyurmuştu: *“Osmanlı Hanımlar Cemiyet-i Hayriyesi, dün Nişantaşı'nda Milli İnas Mektebi'nin resmi açılışını gerçekleştirdi. Osmanlı Hanımlar Cemiyet-i Hayriyesi Meşrutiyetin ilk senesinden beri başlayan mesaisine şâyân-ı şükran bir sebat ile devam etti. Memleketin daha çok görünmeyen sorunlarıyla ilgilenerek önemli vazifeler yerine getirmişlerdi. Askerlerin elbiselerini dikip hazırlamak gibi işleri layıkıyla yapmışlardı.”* Tanin gazetesi faaliyetlerinden ve hayati öneme sahip İnas Mektebinin açılışından dolayı cemiyete teşekkürlerini sunmuştu.³⁴²

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, muhtemelen Selanik'in 1912 yılında Yunan işgaline uğramasıyla birlikte faaliyetlerine son vermiştir. 1915 yılında İstanbul, Şişli'de Abdülkerim Paşa'nın diğer kızı Leyla Hanımefendi tarafından “Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Şişli'de kurulan bu cemiyet, Yavuz Selim Karakışla'ya göre Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin devamı niteliğindedir.”³⁴³

³⁴⁰ Rumeli'de milliyetçiliğin etkisiyle yaşanan isyanların bastırılmaması üzerine Arnavutların kurtarılması, Rumeli'deki halkın devlete ısındırılması için İttihatçılar Sultan Reşat'ın Rumeli'de bir gezi yapmasını planlamışlardı. 7 Haziran 1911'de Selanik'te başlayan, Manastır, Üsküp, Kosova gibi yerleri de içeren Rumeli seyahati 22 gün sürmüştür. Bu seyahat esnasında, bazı kişi ve kuruluşlara yardımlarda bulunmuştur. Cuma namazından sonra okullara ve fakirlere beşer, medreselere ve tekkelere üçer, belediye hastanesine 300, sanayi mektebine 200, Musevi Şevkat Kulübüne 75, Bulgar Kulübüne 50, Çınarlı Meşrutiyet Kulub-ü Cemiyet-i Hayriyesi'ne 30, Rum Eytamhanesi'ne 75 Osmanlı lirası yardımda bulundu. Selanik Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi tarafından Sultan Reşat'a el işlemesi bir yorgan hediye edildi. Mevlüt Çelebi, **Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s. 38.

³⁴¹ Rumeli, 24 Haziran 1911.

³⁴² “Milli İnas Mektebi”, **Tanin**, 19 Teşrin-evvel 1329 (1 Kasım 1913), s. 4.

³⁴³ Selanik Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi ile 1912 yılında Selanik'in Yunan işgaline uğramasından sonra İstanbul Şişli'de açılmış olan Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin isimlerinin aynı olması ve iki kardeş tarafından kurulmuş olmaları iki cemiyetin birbiri ile alakalı olduğunun delili olarak gösterilebilir. Ayrıca cemiyetin 1917 senesi raporu üzerindeki “Şişli” kelimesi cemiyetin adıyla

2.2. Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi

2.2.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, Cemiyetin 1917 tarihli raporunun üzerindeki mühürden anlaşıldığı üzere 1915 (1331) tarihinde İstanbul'da kurulmuştur.³⁴⁴ Orijinal nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Cemiyet raporunun üzerinde el yazısıyla Abdülkerim Paşa Haremi Refika Hanımefendi yazmaktadır.³⁴⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın bir yardım cemiyeti olduğu anlaşılan Şişli Cemiyeti Hayriye-i Nisvaniyesi, fakir ailelerin çocuklarını yatılı okullarda okutarak onların meslek sahibi olması ve nihayetinde ailelerine bakabilecek donanımına sahip olmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Ancak savaş yıllarında pek çok fakir aile açlık ve soğukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Cemiyet, öncelikli amacı olan çocukların eğitimi meselesini ikinci plana atarak, fakir ailelere açlık ve soğukla mücadelelerinde destek olmuştur.

Cemiyetin üyeleri veya idare heyetinin isimleri *1333 Senesi Rapor ve Bilanço* isimli cemiyetin faaliyet raporunda yer almaktadır. Cemiyetin İdare heyetinde Talat, Süreyya, Edibe, Mutia, Rânâ, İclal, Kerime ve Fatma Hanımlar yer almaktaydı.³⁴⁶ 1917 yılında idare heyetinde yapılan bir değişiklikte Cemiyetin başkanlığına Fatma Hanım, muhasipliğine ise Mevhibe Hanım getirilmiştir.³⁴⁷

2.2.2. Cemiyetin Faaliyetleri

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi'nin kuruluşundan itibaren genel olarak aynı, nakdi ve eğitim amaçlı yardımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Cemiyetin 1917 yılı raporuna göre, eğitim sağlık veya diğer kalemlerle ilgili harcamalarında 1916 yılına nazaran artış olduğu saptanmıştır.

karşılaştırıldığında oldukça küçük şekilde yazılmış ve cemiyetin adı ön plana çıkarılmıştır. Bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi (1915), **Tarih ve Toplum**, C. 32, S. 210, İstanbul, Haziran 2001, s. 348.

³⁴⁴ Yavuz Selim Karakışla, "Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi (1915), **Tarih ve Toplum**, C. 32, S. 210, İstanbul, Haziran 2001, s. 348.

³⁴⁵ **Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, 1333 Senesi Rapor ve Bilançosudur**, Matbaa-i Orhaniye, Dersaadet, 1334.

³⁴⁶ Karakışla, **a.g.m.** s. 348.

³⁴⁷ **Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi**, s. 7.

Cemiyet zaman zaman Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve İttihat Terakki ile ortak hareket etmiştir. Örneğin, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve İttihat ve Terakki'nin açları doyurmak üzere açtığı aşhanelerde Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi'nin de bütçesi dâhilinde katkıda bulunduğunu iftiharla belirtmiştir.³⁴⁸ 10 Mayıs 1917 tarihinde Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığı'na gönderdiği yazıda, Hilâl-i Ahmer aşhanelerinin açılması üzerine bu aşhanelere 40 Osmanlı lirası bağışta bulunduğunu bildirmişti.³⁴⁹ Ayrıca İttihat ve Terakki aşhanelerine yapılan yardımlar ise 5.000 kuruş değerindedir.³⁵⁰ 10 Kasım 1917 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yaptıkları faaliyetlerden ve yardımlardan dolayı Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye Başkanı Leyla Hanım'ı gümüş ve idare heyeti üyelerini de tunç Hilâl-i Ahmer madalyasına layık görmüştür. Cemiyet, yine İttihat ve Terakki denetiminde bulunan Darülaceze'ye 9.375 kuruş yardımda bulunmuştur.³⁵¹ Cemiyet, İttihat ve Terakki ile iyi ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim 26 Temmuz 1918 tarihinde Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye mühürlü bir belgede Cemiyet ikinci başkanı Celalet Hanım'ın yeni Maarif Nazırı Nazım Bey'i tebrik ettiği anlaşılmaktadır.³⁵²

Cemiyetin aşhanelere yaptığı katkılar dışında ayni ve nakdi yardımlarını sürdürmüştür. 1916 senesinde fakirlere verilen para, erzak ve yakacığın toplam bedeli 28.790 kuruştur. 1917 senesi içinde ise yardıma muhtaçlara dağıtılan para, erzak, yakacak ve aşhanelerle beraber 90.095 kuruşa varmıştır. 1917 yılı içerisinde dağıtılan ayni yardımların çeşitleri ve miktarları 1916 yılı ile karşılaştırıldığında oldukça fazlaydı. İki sene içerisinde yapılan yardımların tutarı arasındaki fark, artan yoksulluğu ve muhtaçları gözler önüne sermektedir.³⁵³

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yoksulların yaşadığı yiyecek sıkıntısını gidermek için cemiyetin İstanbul'da dağıttığı ayni yardımlar Cemiyetin

³⁴⁸ Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 2.

³⁴⁹ Kızılay Arşivi, 68-29 10 Mayıs 1333 (10 Mayıs 1917). Kızılay Arşivi'ndeki bu belgede, "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aşhaneleri için 40 Osmanlı lirası yardımda bulunmuştur" denilmektedir. Burada cemiyetin adı Şişli olarak belirtilmemiştir, ancak 1333 (1917) tarihi dolayısıyla Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi olduğu düşünülebilir.

³⁵⁰ Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 7.

³⁵¹ Karakışla, a.g.m. s. 349.

³⁵² BOA, MF.MKT., 1235/8, 21 Şevval 1336 (30 Temmuz 1918).

³⁵³ Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 1.

faaliyetlerinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. 1917 yılı içerisinde, 312 kıyye bulgur, 120 kıyye fasulye, 553 kıyye soğan, 854 kıyye patates, 60 kıyye peynir, 200 kıyye peksimet, 80 kıyye incir ve üzüm, 247 kıyye zeytinyağı, 150 kıyye sardalye, 100 kıyye pirinç, 135 kıyye zeytin ve 317 kıyye tuz dağıtılmıştır. Toplamda 3.128 kıyye yiyecek, 60 kıyye sabun ve 3.000 kıyye de kömür dağıtılmıştır.³⁵⁴

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin 1917 yılında yaptığı yiyecek ve yakacak yardımlarının toplamı 7 ton 933 kilo olarak hesaplanabilir.³⁵⁵ Yapılan bağışların dönemin açlık ve sefaleti düşünüldüğünde oldukça mütevazı olduğu açıktır. Yine de miktarı az olsa da Cemiyetin yaptığı yardımların çeşitliliği dikkat çekmektedir.

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, her ne kadar çocukların eğitim ve öğretim yardımları ikinci planda tutulmuş olsa da, 1916 yılında eğitim işleri için 30 lira 15 kuruş harcamıştı. Cemiyetin İstanbul ve Taşra sultanilerine yerleştirdiği kız ve erkek çocuklarının kitap ve defter tutarları dâhil eğitim masrafları için 135 lira 90 kuruş harcama yapmıştır.³⁵⁶ 1917 senesi içerisinde ise İstanbul ve taşradaki sultanilerde yatılı olarak okuttuğu öğrencilere 5.970 kuruş ayırmıştır. Bundan başka, İstanbul'da yatılı gündüz okullarına gönderdiği öğrenciler de mevcuttu ve bu öğrencilere aynı yıl harcadığı tutar 3.520 kuruştur. Cemiyetin yurt dışında okuttuğu bir öğrencisi mevcuttu. Cemiyetin Almanya'da okuttuğu bu öğrencisi için 3.100 kuruş harcamıştır ki bu miktar neredeyse İstanbul'da yatılı olmayan öğrenciler için ayırdığı miktar kadardır. Ayrıca Cemiyet himayesinde bulunan öğrencilerin defterleri için de 1.000 kuruş harcanmıştır.³⁵⁷

Asıl amacı çocukların eğitimine katkı sağlamak iken savaş ortamında çeşitli sahalarda varlığını gösteren Cemiyetin faaliyetlerinden birini de hastalara yapılan yardımlar oluştuyordu. Şişli'de bulunan Feriköy Hastanesi'nde yatmakta olan savaş gazilerine 780 kuruş tutarında helva, yine bu hastanedeki hastalara 402 kuruş değerinde portakal dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra hastaların ilaçları için de 1.700

³⁵⁴ Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 10.

³⁵⁵ Karakışla, a.g.m. s. 350.

³⁵⁶ Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 2.

³⁵⁷ Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 7.

kuruş değerinde ilaç yardımında bulunulmuştur. Ayrıca, Feriköy Hastanesinin elektrik ile aydınlatılmasına yardımcı olmak için de 10.000 kuruş bağış yapılmıştır.³⁵⁸

2.2.3. Cemiyetin Gelir ve Giderleri

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, 1917 senesinde yayınladığı raporda yıllık bilançosuna yer vermiştir. Buna göre, Cemiyetin gelirlerinin önemli bir kısmını üyelerinden aldığı aylık aidatlar ve üyelerin kayıt olmak için ödedikleri bedel oluşturmaktadır. Her hayır kurumunda olduğu gibi burada da cemiyetin yapılan bağışlardan elde ettiği önemli yardımlar söz konusudur. Resmi izin alınarak toplanan yardımlar da bir diğer gelir kapısıydı. Örneğin 1917 senesinde resmi izinle toplanan yardımların tutarı 87.545 kuruş olarak belirtilmişti.

Tablo 1: Şişli Cemiyet-i Hayriyesi Nisvaniyesi, 14 Şubat - 31Aralık 1917 tarihleri arasındaki bilançosuna ait gelirler.³⁵⁹

Gelir Türleri	Kuruş
1916 senesinden devreden nakit	19.877
Üyelerin aylık aidatlarından	10.990
Üyelerin kayıtlarından	460
1916 senesine ait aylık bakiyeden	1.047
Hayırseverler tarafından yapılan bağışlar	57.438
Resmi izin ile toplanan yardımlar	87.545
Borçların tahsilinden	1.100
Cemiyet hanımları tarafından satışı gerçekleştirilen makara hasılatı	2.877
TOPLAM	181.334

Cemiyetin giderlerinin en önemli kısmını muhtaçlara dağıtılan erzaklar oluşturmaktaydı. 1917 senesinde dağıtılan erzakın toplam tutarı 55.929 kuruştur. Erzak dışındamuhtaçlara nakdi yardımlar da dağıtılmıştı ve bu tutar 15.315 kuruş olarak belirtilmişti. Yakacak harcamaları cemiyetin gider kalemlerinden bir diğerini oluşturunuyordu. Aynı yıl içerisinde 9.850 kuruş tutarında yakacak dağıtılmıştı.

³⁵⁸Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 7.

³⁵⁹Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 6.

Tablo 2: Şişli Cemiyet-i Hayriyesi Nisvaniyesi, 14 Şubat – 31Aralık 1917 tarihleri arasındaki bilançosuna ait giderler.³⁶⁰

Gider Türleri	Kuruş
Cemiyet hanımlardan önceki yıl alınan borçlara ödenenler	15.000
Muhtaçlara nakit olarak dağıtılan yardımlar	15.315
Muhtaçlara dağıtılan erzak	55.929
Muhtaçlara dağıtılan yakacak-kömür	9.850
İstanbul ve taşradaki Sultanilerde yatılı okuyan öğrencilere	3.520
Almanya’da eğitim gören bir öğrenciye	3.100
Cemiyetin himayesinde bulunan öğrencilere defter	1.000
Hastalar için ilaç	1.700
Darülaceze aidatı	9.375
İttihat ve Terakki aşhanelerine	5.000
Hilâl-i Ahmer aşhanelerine	4.000
Sermaye suretiyle nakdi yardım	2.600
Muhtaç kadınlara ev kirası yardımı	1.630
Muhtaç kadınlara harcırah	1.600
Feriköy Hastanesine avdet etmiş esirlere verilen helva	780
Feriköy Hastanesi hastalarına dağıtılan portakal	402
Feriköy Hastanesi elektrik aydınlatmasına tahsis edilen	10.000
Kırtasiye ve çeşitli masraflar	1.539
Gelecek seneye devreden nakit mevcudu	33.023
TOPLAM	181.334

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, 1916 yılında toplam 30.013 kuruş gelir elde etmişken 34.805 kuruş harcamada bulunmuştur. 1917 (1333) yılında ise cemiyetin gelirlerinin toplamı 161.457 ve giderlerinin toplamı 130.772 kuruş olmuştur. 1917 yılında önceki yıla nazaran önemli bir gelir gider artışı yaşanmıştır. Dolayısıyla Cemiyet daha fazla kişiye yardım eli uzatabilmiştir. Bu noktadan hareketle savaşın her geçen gün daha çok insanı muhtaç duruma düşürdüğü görülmektedir.³⁶¹

Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi’ne 1917 yılında nakdi yardımda bulunanların sayısı 53 kişidir. Raporda yer alan listeye göre, Kazım Emin Bey’in eşi

³⁶⁰Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 7.

³⁶¹Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 8, 9.

Vesile Hanım 13.000 kuruş ile en yüksek bağışı yapmıştır. Diğer cemiyetlerin raporlarında olduğu gibi kadınların isimleri ya eşleriyle birlikte anılmakta ya da isimleri hiç anılmadan kimin eşi tarafından yardım edildiği yazmaktadır. Nakdi yardımların gösterildiği listenin en alt kısmında az miktarda da olsa yapılan aynı yardımlara yer verilmiştir. Buna göre, Zeki Nafiz Bey'in eşi 80 kıyye nohut ve Merhum Şekip Efendi'nin eşi ise 10 kıyye nohut erzak yardımında bulunmuşlardır.³⁶²

Tablo 3: Şişli Cemiyet-i Hayriyesi Nisvaniyesi'ne nakdi yardımda bulunanların isimlerini gösteren liste.³⁶³

Bağış Yapanlar	Kuruş
Kazım Emin Bey'in eşi Vesile Hanımefendi	13.000
Nazım Ali Molla Beyefendi	5.000
Mehmet Emin Bey'in eşi	4.000
Edip İzzet Bey'in eşi	3.500
Telci Mehmet Sami	3.000
Mustafazade Ahmet Bey	2.500
Halil Ali Molla Bey	1.200
Şefik Rıfat Bey	1.200
Katipzâde Fevzi Bey	1.200
İsmail Hakkı Bey	1.200
Merhum Osman Telci Efendi halilesi Hanımefendi	1.000
Şadi Bey	1.000
Tevfik Ahad Bey'in eşi	1.000
Çömlekçioğlu Efendi	1.000
Merhum Selim Hüsnü Bey'in eşi	1.000
Halil Vehbi Efendi'nin eşi	1.000
Namık Kapancı Bey'in eşi	800
Lütfü Bey'in eşi	800
Neşet Bey'in eşi	800
Fazıl Beyefendi'nin eşi	800
Osman Fehmi Beyefendi'nin eşi	800
Saim Beyefendi	800
Makriköy'de (Bakırköy) bir iki hanım	740
Merhum Şekip Efendi'nin eşi	700

³⁶²Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 11,12.

³⁶³Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, s. 11, 12.

Eczacı Sabri Bey'in eşi	600
Aziz Fikri Bey	600
Hasan Akif Bey	500
Hidayet Ferit Bey'in eşi	500
İbrahim Peyruş Bey	500
Sıddık Veli Bey	500
Merhum Salim Hüsnü Bey'in annesi	400
Doktor Nail Bey'in eşi	400
Kemal Beyefendi	400
Eşteryo Atnaşnof Efendi	400
Faiz Kapanıcı Efendi'nin eşi	400
Halil Ali Molla Bey'in annesi	300
Hayri Cevdet Bey	300
Halit Bey	300
Merhum Keresteci Ethem Efendi'nin eşi	300
Hasan Akif Bey'in eşi	280
Halit Selim	200
İhsan Bey'in eşi	200
İkbal Bey'in eşi	200
Ali Atıf Bey eşi	100
Hasan Hüseyin Beyefendi	100
Zeki Nafiz Bey'in eşi	100
Aziz Refik Bey'in eşi	100
Ata Şükrü Bey'in eşi	100
Süleyman Şevket Bey'in eşi	100
Dehani Veli Bey	100
Dehani Veli Bey'in eşi	100
Ahmet Bey'in eşi	100
Çeşitli şekillerde elde edilen yardımlar	1228
TOPLAM	57.418

1918 senesinde Cemiyetin Başkanı Fatma Hanım, 1917 yılı içerisinde hayırseverler tarafından Cemiyete aynen ve nakden yapılan bağışlar için Valiliğe bir dilekçe yazarak geriye dönük ruhsat talebinde bulunmuştu. Dilekçe ile birlikte, Cemiyetin bilançosu, gelir gider tablosu ve nizamnamesi gibi belgeler de gönderilmiştir.³⁶⁴ Konuyla ilgili belirtilen mazeretler bahsi geçen bağışların harcama şekli ve dağıtımları Cemiyetin 1917 senesi bilançosunda gösterilmiş olmasına

³⁶⁴ BOA, **DH.İ.UM**, 11-4/6-11, 3 Zilhicce, 1336 (9 Eylül 1918).

dayandırılarak kabul edilmiş gibi değerlendirilse de Cemiyetler Kanunu'nun on yedinci maddesinde “*ruhsat-ı mahsûsa istihsâli teberruâtın kabulünden mukaddem olacağı*” Valilik tarafından açıklanmıştı. Buna ek olarak önceki seneye ait bağışlar için ruhsat verilip verilemeyeceğinin açıklığa kavuşması için İstanbul Vilayeti konuyu bir tezkere ile Dâhiliye Nezareti'ne sorma ihtiyacı duymuştur. Dâhiliye Nezareti ise konunun açığa çıkarılması için tezkireyi Şura-yı Devlet'e havale etmişti. Şura-yı Devlet'e havale edilen 5 Mayıs 1918 tarihli tezkire ekleriyle Mülkiye ve Maarif dairelerinde incelenmiştir. Cemiyetler Kanunu'nun on yedinci maddesinde “*vasiyet ve hibe edilen emvâli hükümetin ruhsat-ı mahsûsası olunmaksızın cem'iyet kabul edemez*” diye yazılı olup, yardımların kabulü nizamname gereğince önceden resmi ruhsat alınmaksızın caiz değilse de vasiyet ve hibe gibi bağışlar önceden anlaşılamayacağından bunun için ruhsat alınması mümkün değildir, cevabı verilmiştir.³⁶⁵ Bundan dolayı, Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye Başkanı Fatma Hanım tarafından Cemiyete bağış yapıldıktan sonra hükümetten hususi ruhsat talebine mecbur kaldığı anlaşıldığından isteği kabul edilmişti.³⁶⁶

2.4. Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi

Rehber-i teavün cemiyeti, 14 Kasım 1910 tarihinde kuruldu ve 19 Kasım 1910 tarihinde İstanbul Valiliği Cemiyetin çalışmasına ruhsat verdi. Cemiyetin amacı, fakir ve kimsesiz çocukları himayesi altına alarak eğitimlerine katkıda bulunmak ve elbise gibi ihtiyaçlarını karşılamak olarak belirtilmiştir. Osman Nevres, Galip Azmi, Hüsameddin, Naim Şamlı, Cemil Şekib, Fahir İpekçi, Kudret Azmi, Cemil İpekçi, Süleyman Şami, Ahmed Akıl, Vahid İpekçi, Murat Nihat, İkbâl Koyuncu, Cezmi Şefik, Osman Nazlı, İqsmail Saim, Doktor Tefik ve Cemal Ahmet Efendiler Cemiyetin kurucularıdır.³⁶⁷ Rehber-i Teavün Cemiyeti merkezinin

³⁶⁵ BOA, **ŞD.MLK.MRF**, 2386/43, 27 Şevval 1336 (5 Ağustos 1918).

³⁶⁶ BOA, **BEÖ**, 45-22/339102, 22 Ramazan 1336, (1 Temmuz 1918).

³⁶⁷ Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamnamesi, BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915); **Osmanlıdan Cumhuriyet'e Cemiyetler**, haz. Ekrem Sırma, Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013, s. 38.

Çemberlitaş'ta Selanik Bonmarşesi sahiplerinden İpekçi İsmail Efendi'nin evinde olduğu anlaşılmaktadır.³⁶⁸

Rehber-i Teavün Cemiyeti'ne dâhil olmak isteyenlerin yerine getirmek zorunda oldukları sorumluluklar vardı. Üyeler haftada bir kuruş vermekle mükellef olmakla birlikte bu ücret aydan aya da ödenebilmekteydi. İane olarak daha fazla aidat ödemek isteyenler olursa memnuniyetle karşılanacağı da Cemiyetin nizamnamesinde ayrıca belirtilmişti. Üyeler belirlenen aidatları ilk müracaatlarında yapacak ve karşılığında makbuz alacaklardı. Belirlenen ücreti ödemek istemeyen ve Cemiyetten ayrılmak isteyen üye olursa bunu derhal idare heyetine bildirmeleri istenmekteydi.³⁶⁹

İdare heyeti, kurucuların yapacağı seçimle belirlenecek beş kişiden ibaret olacak ve on beş günde bir toplantı yapacaktı. Heyet bir yıl görev yapmak üzere seçilecek ve tekrar seçilebilme hakkına sahip olacaklardı. Bunun yanı sıra, bir kâtip, bir sandık emini ve bir tahsildar aynı şekilde bir yıl görev yapmak üzere idare heyeti tarafından seçilecekti.³⁷⁰

Cemiyetin yararına gelir elde edebilmek amacıyla piyango çekilişi, tiyatro, konferans gibi etkinlikler düzenlenmesi ve bu etkinliklerin düzenlenmesine karar verecek merciinin sadece idare heyeti olabileceği belirlenmişti. Cemiyet, ihtiyacından fazla parayı bir muteber banka veya bankere verip nemalandıracaktır.³⁷¹

Diğer taraftan bütçenin el verdiği ölçüde, Cemiyet İdare Heyetinin himaye altına alınmasını önerdiği çocukların her türlü hastalıktan uzak, sağlıklı olmaları gerekmektedir. Burada Cemiyetin neden hasta çocuklara yardım etmeyi programına almadığı sorusu akla gelebilir. Bu noktada Cemiyetin sadece çocukların eğitime odaklanarak ve diğer meselelerle ilgilenmek zorunda kalmaması isteği bir cevap olabilir. Cemiyetin himayesi altına alacağı fakir ve kimsesiz çocukların devam edecekleri mektepler idare heyeti tarafından belirlenecekti. Ayrıca, yüksek tahsile yönlendirilecek gençlerin devam edecekleri mektebin belirlenmesinde talebenin

³⁶⁸ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁶⁹ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁷⁰ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁷¹ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

arzusu ve kabiliyeti dikkate alınacaktı. Cemiyet, bu öğrencilerin tahsillerine devam etmesinin teşvik edilmesini önemli vazifelerinden biri olarak görmekteydi. Ayrıca, başarılı öğrenciler Cemiyet tarafından ödüllendirilecekti.³⁷²

Öğrencilerin Cemiyetin himayesinde kalabilmeleri belli şartlara bağlıydı. Bu şartlara göre, öğrenciler geçerli mazeretleri olmaksızın sınıflarını geçemeyip başarısız olmaları durumunda Cemiyetin himayesinde kalmaya devam edemeyeceklerdi. Ayrıca, bu öğrenciler devam ettikleri mekteplerin kurallarına aykırı davranışları söz konusu olması halinde himayeden mahrum kalacaklardı.³⁷³

Her sene Kasım ayı başında bütün üyelerin bir araya geldiği bir toplantı yapılarak Cemiyetin bir senelik faaliyetleri ve yardımları değerlendirilecekti. Okutulmakta olan çocuklar, gittikleri mektepler, bir senelik gelir ve giderlerin yer aldığı bir rapor bu toplantılardan sonra yayınlanacaktı. Her sene başında yapılacak heyet toplantısında üyelerin nizamnameye madde ilave etmeyi önerebileceklerdi ancak bu maddelerin temel esaslara aykırı olmaması şartı ve idare heyetinin kabul etmesi gerekliliği söz konusuydu.³⁷⁴

Nizamnamede belirtildiğine göre, Cemiyetin İstanbul'da bir genel merkezi bulunduğu gibi aynı amaca ve nizamnameye sahip bir şubesi de Selanik'te vardı. Ayrıca, Selanik mebusu Mehmed Cavid Beyefendi de cemiyetin fahri başkanıydı. Cemiyetin feshi durumunda mevcut sermayesi Selanik'te bulunan Feyzîye Mektebi'ne devredilecekti. Cemiyetin İstanbul'da ve Selanik'te birer murahhas sorumlusu vardı. İstanbul'un hükümete ve diğer kurumlara karşı sorumlusu genel sekreter Galip Azmi ve Selanik sorumlusu Genel Sekreter Naim Şamlı olarak belirlenmişti.³⁷⁵

Rehber-i Tevaün Cemiyeti ile ilgili elimizde nizamnamesi ve cemiyet merkezinin nerede olduğunu gösteren yazı dışında bir belge bulunmamaktadır. Cemiyet, nizamnamesinde taahhüt ettiği faaliyetleri yerine getirebildi mi,

³⁷² BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁷³ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁷⁴ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁷⁵ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

faaliyetlerini ne zamana kadar sürdürdü tespit edilemedi. Fakat İstanbul Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen cemiyetlerin merkezlerini gösteren belgeye göre Rehber-i Teavün Cemiyeti'nin en azından 1915 yılına kadar faaliyette bulunduğu ileri sürülebilir.³⁷⁶

2.3. Teâlî-i Nisvan Cemiyeti

2.3.1. Kuruluşu ve Amaçları

Teâlî-i Nisvan Cemiyeti, 1912 yılında Halide Edip Adivar başkanlığında bazı münevver kadınlar ve hocalar tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyet, 1917 tarihine kadar 5 sene faaliyette bulunmuştur. Halide Edip, *Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan Tesirleri* kitabında Teâlî-i Nisvan Cemiyeti ile ilgili bir değerlendirmeye yer vermiştir. Bu değerlendirmede Halide Edib, 1908'de Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan hürriyet havasında kadınların eğitime daha çok önem verildiğinden; kadınsız yeni bir Türkiye yaratmanın imkânsız olduğundan söz etmekteydi.³⁷⁷

Halide Edib'in ilk kadın cemiyeti olarak tanımladığı Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'nin asıl amacı milli geleneklerden vazgeçmeden kadınları irfanen yükseltmek ve bu sayede kadınları sosyal hayata alıştırmaktır. Cemiyetin faaliyet alanı eğitim olduğu için daha ziyade manevi yardım sunduğu söylenebilir.³⁷⁸ Kadınlar bu dönemde "Teâlî-i Nisvan" adıyla ilk Cemiyeti tesis etmişler ve bu Cemiyet üyelerine konferans vermek için çeşitli fikir şubelerine mensup erkekleri davet etmişlerdi. Bu gaye ile ilk defa olarak Cemiyet kadın erkek bir arada konferanslar düzenlemiştir. Böylece, Türk kadını çarşafı ve yüzünde peçesiyle birlikte erkek dinleyicilere ilk defa Teâlî-i Nisvan Cemiyeti bünyesinde umuma açık yerlerde konferans vermeye başlamıştır.³⁷⁹

³⁷⁶ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

³⁷⁷ Halide Edib Adivar, **Türkiye'de Şark- Garp ve Amerikan Tesirleri**, yay. haz. Mehmet Kalpaklı, Nuri Aksu, Can Yayınları, İstanbul, 2009, 252, 252; Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, 8 Teşrîn-i evvel 1331(21 Ekim 1915), s. 43.

³⁷⁸ Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, 8 Teşrîn-i evvel 1331(21 Ekim 1915), s. 43.

³⁷⁹ Nezihe Muhiddin, **Bütün Eserleri C. 4 Hikayeler, Mensureler, Makaleler, Hitabeler, Yazılar, Türk Kadını**, yay. haz. Yaprak Zihinoğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 367.

Ruşen Zeki'nin Nevsâl-i Milli'de yayınlanan makalesinden öğrendiğimiz kadarıyla, Cemiyetin nizamnamesinde amacı, “hususât ve adât-ı milliyemizin halelden masûn kalmasına riayet edilmek şartıyla, kadınlarımızda seviye-i irfanın i'tilasına hidmet etmektir”, şeklinde ifade edilmiştir.

Cemiyet İngilizce tahsil vermeyi uygun bularak merkezinde İngilizce kursu veren bir dersane de açmıştır. Ruşen Zeki'nin belirttiğine göre, İngilizceye verilen bu önem, İngiltere'de kurulmuş olan “Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti”yle paralel çalışılmasından kaynaklanmıştır. Tabii burada Halide Edib'in Amerikan Koleji'nde aldığı eğitimin de etkisinin olduğu akla gelmektedir. Buna ek olarak, çeşitli dillerde kadınlarla ilgili yazılar, tarihi, edebi ve sosyal eserlerin Türkçeye çevrilmesi, dersler ve konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştı.³⁸⁰

Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'ne üye olmak için bazı şartları sağlamak gerekmekteydi. Asli üye olmak için iyi derecede Türkçe okuyup yazmak ve İngilizce derslerine devam etmek bu şartlar arasındaydı.³⁸¹

2.3.2. Cemiyetin Faaliyetleri

Teâlî-i Nisvan Cemiyeti, nizamnamesinde belirttiği amaçlar doğrultusunda, kadınların fikri açıdan gelişimlerine katkıda bulunmak için Fünun-ı İbtidaileri ve el işleri için umumi dershaneler açmıştır. Bu dershanelerden birinde haftada bir defaya mahsus olarak bir “Mekteb-i İbtidaiye” programı takip edilecek ve ayda beş kuruş ödeyerek isteyen her hanım programa dâhil olabilecekti. Dershanelerin bir diğerinde eski “Türk işleri”, “hesap işleri”, “beyaz işler” ve “çamaşır imalatı” gibi sanayi gösterilecek ve bu kısım tamamen ücretsiz olup aksine ileride devamlı öğrencilerine birer ücret de verilecektir. Bunun dışında dershaneye devam eden hanımların on beş günde bir gerçekleşecek hususi konferanslarla ayrıca fikri ilerlemelerine hizmet edilecektir. Hanımların bu faaliyetlere katılabilmesi için 18 Haziran 1913 tarihine kadar Gedik Paşa'da Ali Bey Yokuşunda Teâlî-i Nisvan Cemiyeti merkezinde

³⁸⁰ Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, Dersaadet, 1330, s. 344; Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, s. 53.

³⁸¹ Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, Dersaadet, 1330, s. 345.

kaydolmaları gerekmektedir.³⁸² Mekteb Müzesi dergisi³⁸³ bu çalışmasından dolayı Cemiyetten övgüyle bahsetmekteydi.

Cemiyetin en fazla muvaffak olduğu amacı verdiği konferanslar ve derslerdir. Hem genel merkezde hem de başka yerlerde birçok konferanslar verilmiştir. Verilen bu konferansların çoğunluğu tarih, fenn-i terbiye ve daha başka konulara dair olup hemen hepsi ilmidir.³⁸⁴ Örneğin 21 ve 22 Mayıs 1329 tarihinde Umumi Konferanslar Cemiyeti'nin ilanında Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'nin katılım ve desteğiyle Darülfünun salonunda hanımlara mahsus olmak üzere Celal Nuri Bey tarafından “İslamiyet ve Kadın” hakkında bir konferans verileceği duyurulmuştu. Konferansa iki kuruşluk bir katılım ücreti olduğu ve ücretten elde edilecek hâsılatla umumi konferanslara mahsus olmak üzere sinematograf kurdelları (film makaraları) yaptırılacağı duyurulmuştu.³⁸⁵ Aynı ayın sonunda yine Darülfünun salonunda, Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'nin tertip ve yardımıyla Sati Bey tarafından “Çocukların Ahlakta Ebeveynin Mesuliyeti” hakkında yapılacak konferansa bütün hanımlar davet edilmişti. Konferansa katılım ücreti 2 kuruş olarak belirlenmişti. Elde edilecek hasılatın Cemiyetin hazırlamakta olduğu “irtisam vesaiti” (projektör) için harcanacaktı.³⁸⁶

Cemiyetin merkezinde Fransızca, İngilizce dersleri verildiği gibi aynı zamanda çocuk ve ev bakımı hakkında da bilgi verilmiştir.³⁸⁷ Çocuklar için oluşturdukları küçük bir merkezde faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu faaliyetle o zamanki Amerikan sefirinin eşi Madam Morgenthau³⁸⁸ da ilgilenmiştir bu sayede bazı Amerikalı kadınların da yardımları söz konusu olmuştur.³⁸⁹ Gedikpaşa Amerikan Mektebi'nde Bayan Marden ve Bayan Bowen, İngilizce derslerinin

³⁸² “Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'nde Kadın Dersler”, **Mekteb Müzesi**, 1 Haziran 1329 (14 Haziran 1913), s. 79

³⁸³ 15 günde bir çıkan Mekteb Müzesi dergisinin başyazarı ve imtiyaz sahibi Ahmet Edip'tir.

³⁸⁴ Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, Dersaadet, 1330, s. 344.

³⁸⁵ “Hanımlara Konferans”, **Kadınlar Dünyası**, No: 35, 8 Mayıs 1329 (21 Mayıs 1913), s. 4;

“Hanımlara Konferans”, **Kadınlar Dünyası**, No: 36, 9 Mayıs 1329 (22 Mayıs 1913), s. 4.

³⁸⁶ “Hanımlara Konferans”, **Kadınlar Dünyası**, No: 55, 28 Mayıs 1329 (10 Haziran 1913), s. 4;

“Hanımlara Konferans”, **Kadınlar Dünyası**, No: 57, 30 Mayıs 1329, s. 4.

³⁸⁷ Halide Edip Adivar, **Mor Salkımlı Ev**, yay. haz. Mehmet Kalpaklı, Gülbün Türkgeldi, İstanbul, Can Yayınları, 2008, s. 197.

³⁸⁸ 1913-1916 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Amerikan Büyükelçisi olarak görev yapan Henry Morgenthau'nun eşidir.

³⁸⁹ Adivar, **Türkiye'de Şark- Garp ve Amerikan Tesirleri**, s. 252.

sorumluluklarını alarak aynı zamanda mektebin salonunu da kadınlara umumî konferanslar verilmek için açmışlardı.

Temelde kadınların fikri ilerlemeleri için kurulmuş olan Cemiyet, Osmanlı Devleti'nin içerisine düştüğü buhranlı savaş yıllarında asıl amacının dışında faaliyetlerde de rol almak zorunda kalmıştır. Balkan Savaşları başladığında, Halide Edip başkanlığındaki Cemiyet, hastabakıcılık ve yardım faaliyetlerine girişmişti.³⁹⁰ Halide Edip'in "bu harp kadar fena idare edilmiş tarihimizde görülmemiştir" diyerek tanımladığı Balkan Savaşı neticesinde Makedonya muhacirleri İstanbul'a gelmişler ve camileri doldurmuşlardı. Bu esnada bir kolera salgını başlamıştı. İstanbul'da korkunç bir sefalet yaşanmaktaydı. Bulgar ordusunun İstanbul'a girmesi ihtimali insanları tedirgin etmiş ve birçok aile de İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Bütün bu olayların içerisinde Halide Edip, Nakiye Hanım'ın Fatih'teki evinde "Teâlî-i Nisvan Cemiyeti"nin yardım ve hastabakıcı kolunu tanzim etmeye çalışıyordu.³⁹¹ Ayrıca, Kasım 1913 tarihinde Teâlî-i Nisvan Cemiyeti Gedikpaşa'da bir aşhane açmak istediğini duyurdu fakat bu isteğin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir.³⁹²

Teâlî-i Nisvan Cemiyeti, Sultanahmet civarında otuz yataklı küçük bir hususi hastane kurmuştu. Hastanenin açılabilmesi için gerekli mekânı (evi) üyelerden Mihri Pektaş temin etmişti. Halide Edip'in de sabah erken saatlerden akşamları geç vakitlere kadar çalıştığı bu hastanede, Cemiyetin iki kadın üyesinin eşleri olan bir cerrah ile bir eczacı da gönüllü olarak yardımda bulunmuştu. Burada ameliyat dâhilyaralıların tedavileri yapılmıştı. Cemiyet üyeleri de hemşirelik gibi görevlerde yer almışlardı. Bu hastaneye sadece neferler kabul edilmişti. Halide Edip anılarında bu durumu şöyle açıklıyordu: "Türk kadınının bu nevi hasta bakıcılığı ilk defa o günlerde başlıyordu. En küçük dedikodu en büyük skandala yol açabilirdi."³⁹³

³⁹⁰ Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, s. 188.

³⁹¹ Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, s. 197.

³⁹² Nicole A.N.M. Van OS, "Aiding the Poor Soldiers's Families: The Asker Âilelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti", **Türkiyat Mecmuası**, C. 21 / Güz, 2011, s. 279.

³⁹³ Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, s. 197, 198.

Balkan Savaşlarının ortaya çıkardığı neticelerden dolayı, Teâlî-i Nisvan Cemiyeti hem hastanelere yardım etmek hem de Makedonya'daki Sivil Müslüman Türklerin uğradıkları zulmü ve savaşı protesto etmek amacıyla büyük bir salonda bir miting tertip etmiştir. Büyük ilgi gören mitingde altı tanınmış şair ve yazarın konuşma yapmıştır. En çok ilgi gören konuşma şair Celal Sahir'in annesi Fehime Nüzhet Hanımın konuşması olmuştur. Bu konuşmaların etkisiyle mitinge katılan kadınlar henüz konuşmalar bitmeden kürk, elmas gibi değerli eşyalarını masanın üstüne bırakmışlardır. Cemiyet bununla kalmayarak, miting sonunda iki kadın temsilci seçerek Beyoğlu'ndaki sefarethaneler aracılığıyla Türk kadınlarının protestolarını Avrupa'daki kraliçelere göndermişlerdir.³⁹⁴

Cemiyetin faaliyetlerinden birisi de yaklaşan Ramazan Bayramı öncesi 350 kadar şehit çocuğuna elbise hazırlamak ve onları bayramda eğlendirmektir. Cemiyet bunun için gerekli meblağı toplamak üzere Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ile ortak mesaide bulunmuştur.⁷ Ağustos 1915'te Şişli Osmanbey Gazinosu'nda beylere ve hanımlara ayrı olmak üzere müsamere düzenlemiştir. Böylece Vakıf Mektebi çocuklarının yardımlarıyla ianeler toplanmış ve müsamerelerden elde edilen gelirler ise Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine bağışlanmıştır.³⁹⁵ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ile birlikte Teâlî-i Nisvan Cemiyeti şehit çocuklarını üzerlerinde "şehit çocukları" yazılı ipek kurdeleler göğüslerine takılı olarak Gülhane Parkına götürmüş ve burada çikolata ikram ederek bayramı yalnız geçirmemelerini sağlamışlardır.³⁹⁶

Halide Edib, bütün bunları o zaman içerisinde güçlüklerle karşılaştıkları halde yaptıklarını belirtmektedir. Bu zorlukları tanımlarken, herhangi bir kadın hareketinin İslamiyet'e aykırı gören mutaassıp zihniyetin çirkin iftiralarla karşıladığını veya sırf yeni bir hareket olmasından dolayı genç yazarlar tarafından alay konusu olduklarını dile getirir. Halide Edib, tabii olarak bu güçlüklerle birlikte hayırlı sonuçların da

³⁹⁴ Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, s. 203.

³⁹⁵ Lokman Erdemir, "Sebepler ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından)", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008, s.500; Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", **Türk Yurdu**, 8 Teşrin-i evvel 1331 (21 Ekim 1915), s. 43.

³⁹⁶ Lokman Erdemir, "Sebepler ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından)", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008, s.504; **Tasvir-i Efkâr**, 2 Ağustos 1331 (15 Ağustos 1915), s. 2.

ortaya çıktığını, bu sayede bu tür faaliyetlere yukarıdan bakan yüksek sınıf kadınların da alakaları ve faaliyetleri olduğunu vurgulamaktadır. Balkan Savaşı patlak verdiğinde protesto mitingleri düzenlemek, hasta bakmak, Balkanlardan gelen dul ve yetimlere yardımda bulunmak için kadınları ellerinden gelenleri yapmışlardır. Hatta İstanbul tehlike altındayken ve birçok kişi İstanbul'dan uzaklaştığı tarihlerde dahi Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'nin açtığı hastanede çalışanlar yerlerinden uzaklaşmamışlardır. Ayrıca bu hastanenin sadece yaralı erleri tedavi için kabul etmiş olması Anadolu'lular üzerinde çok olumlu etki bırakmıştır.³⁹⁷

Teâlî-i Nisvan Cemiyeti, kadınların eğitimiyle ilgili faaliyetlerde bulunmak üzere kurulmuş fakat Balkan Savaşları nedeniyle açtıkları hastanelerde üyeler bizzat çalışmışlardır. Dolayısıyla eğitim alanındaki faaliyetleri sekteye uğramıştır. Kadınların okuyup yazabilmeleri için özel dersler tertip ederek yola çıkan Cemiyet üyeleri kendilerini hasta ve yaralı askerlerle ilgilenirken bulmuşlardır. Meşrutiyetin ilanından sonra faaliyete geçen Cemiyet Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu karışıklık ortamında ise faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır.³⁹⁸

2.5. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği

2.5.1. Derneğin Kuruluşu ve Amaçları

Erkeklerin önemli bir kısmının savaşta olması sebebiyle kadın nüfusunun aktif olarak iktisadi hayatta yer almaları ve geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmeleri gerekmektedir. Cemiyetlerin yoğun olarak ortaya çıktığı Meşrutiyet döneminde kadınların iktisadi hayata katılmalarını destekleyen bir grup kadın bu doğrultuda bir adım attı.

Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Osmanlı aydın kadınları tarafından Balkan Harbi (1912-1913) sonrasında ortaya çıkan koşullar neticesinde 25 Mart 1913 (12 Mart 1329) tarihinde İstanbul Gedikpaşa'da

³⁹⁷ Adıvar, *Türkiye'de Şark- Garp ve Amerikan Tesirleri*, s. 252.

³⁹⁸ Nezihe Muhiddin, *a.g.e.* s. 367.

kurulmuştur.³⁹⁹ Derneğinkurucuları arasında, her biri aynı zamanda eğitimci olan Nezihe Muhiddin, Sabiha Kâmi⁴⁰⁰, Hamiyet Hulusi, Naciye Hurşid, Sitare Ahmet (Ağaoğlu), Behire Hakkı, Saniye Muhtar, Matlube Ömer ve Saniye Rüstem yer almaktaydı.⁴⁰¹ Ayrıca Üçüncü Kadınefendi, Derneği himayesi altına aldı.⁴⁰² Kuruluş yıllarından itibaren derneğin iki yıl genel sekreterlik görevini üstlenen Nezihe Muhiddin, aynı zamanda İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'nde muallim ve müdür olarak görev almaktaydı. Bu sırada verdiği konferanslarla da kadınların eğitimi için çalıştı. 1912 yılında kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan okul, Nezihe Muhiddin'in Esirgeme Derneği faaliyetlerini bu okula kaydırmasıyla ayakta kalmaya devam etmiştir.

Derneğin kuruluş amacı, Balkan Savaşları sonrasında kimsesiz kalan yardıma muhtaç kadınlara iş imkânları sunmaktır. Ayrıca, kız çocuklarına milli esaslar dairesinde eğitim verilmesi ve onların meslek sahibi olmalarını sağlayacak el işi gibi zanaatların öğretilmesicemiyetin amaçları arasında yer almaktadır.⁴⁰³

Kadınlar Dünyası dergisinin 18 Nisan 1913 tarihli nüshasında Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamname otuz dokuz maddeden oluşmaktadır. Nizamnamenin birinci maddesinde derneğin kuruluş amacı şu şekilde açıklanmıştır: “*Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği'nin maksad-ı teşekkülü, İttihad ve Terakki Kız Sanai' Mektebi'ne nakden ve fikren yardım etmek, şühedâ ve muhâcirin yetim ve bîkes kalan kız çocuklarına te'sis olunacak dârü's-sinâ' adasanayi'-i nisaiyeyi öğretmek ve hayat-ı iktisâdiye-i Osmaniye'nin inkişaf ve*

³⁹⁹ BOA, **ŞD.MLK.MRF**, 56-24, 21 Rebiülahir 1340 (22 Aralık 1912). Osmanlı Arşivindeki bu belgede derneğin kuruluş tarihi 12 Mart 1329 (25 Mart 1913) olarak verilmektedir. Fakat **Türk Kadını** veya **Kadınlar Dünyası** dergilerinde kuruluş tarihi olarak sadece 1328 (1912/1913) senesi verilmiştir. “Esirgeme Derneği ve Sergisi”, **Türk Kadını**, S. 4, 4 Temmuz 1334 (4 Temmuz 1918), s. 63; Cemiyet son derece milliyetçi bir cemiyettir. Hızla örgütlenerek İstanbul'da şubeler kurmuştur ve bir sanat evi açmıştır. Tunaya, **a.g.e.**, s. 507.

⁴⁰⁰ Sabiha Kami, Süleyman Paşa'nın kızıdır.

⁴⁰¹ Serpil Çakır, “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, **Toplum ve Bilim**, no. 45, Bahar 1989, s. 93.

⁴⁰² “Esirgeme Derneği ve Sergisi”, **Türk Kadını**, sayı 4, 4 Temmuz 1334 (4 Temmuz 1918), s. 63.

⁴⁰³ BOA, **ŞD.MLK.MRF**, 56-24, 21 Rebiülevvel 1340; Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, Dersaadet, 1330, s. 343-352; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyet Kanun ve Nizamnameleri, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 293.

terakkisine çalışmak.”⁴⁰⁴ Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, derneğin amacı öncelikli olarak yeni bir okul açmak değil, mevcut olan İttihat ve Terakki Kız Sanai‘ Mektebi’ne katkıda bulunmaktır. İlk aşamada yeni bir okul açmanın zorluğunun farkında olan dernek kurucuları böyle bir yöntemi seçmiştir. Ayrıca şehit ve muhacirlerin yetim kalan kimsesiz kız çocuklarını da iş yaşamına girmeleri ile ilgili meslek eğitimi almalarının sağlanmasıyla, Osmanlı ekonomisinin gelişimine katkı sunmalarının sağlanması amaçlanmıştır.⁴⁰⁵

Nizamnamenin ikinci maddesinde, derneğin kuruluş amacının gerçekleşmesi doğrultusunda yapılacak çalışmalardan bahsedilmektedir. Bunun için gerekirse sadece kadınlara yönelik ücretli veya ücretsiz hitabeler düzenlenecek, Türk hanımlarının sanayi-i nisaiyeye rağbetini ve Türk ahlak ve adetlerini ihya için uygun eserler neşredilecek ve çeşitli mahallelerde kadınların başında olduğu şubeler kurulacaktır.⁴⁰⁶

Üçüncü madde ise, gerek mektebin gerek dârüssınâanınve gerekse iktisada ait hususların hiçbir fırka ve cemiyetle bağlı ve münasebette bulunmayacağını açıklamıştır. Dördüncü maddeyle, derneğin mektebe ait hususlar hakkında aldığı kararların mektebin ilk kurucusu olması cihetiyle İttihat ve Terakki Nur-ı Osmaniye kulübüne bildirilecektir. Buna ilaveten beşinci maddede, kulübün mektep üzerinde ancak teftiş etme hakkının olup, genel işlerine (muamelat-ı umumiye) müdahale hakkının olmadığı ve olmayacağı belirtilmiştir. Altıncı maddeyle ise kulübün, mektep ve dârüssınâanın “terakki ve tekâmülüne” dair makul nasihatlerin dernek tarafından kabul edilebileceği belirtilmiştir. Yedinci maddeyle “siyaset, derneğin daire-i iştigalinden gayet hariçtir” diyerek siyasetle ilgilenilmeyeceği açıkça ortaya konmuştur.⁴⁰⁷

Derneğin İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi’ne yardım etmesi İttihat Terakki Cemiyetine bağlılık olarak yorumlanabilir. Fakat Derneğinnizamnamesinin

⁴⁰⁴ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, **Kadınlar Dünyası**, no:2, 5 Nisan 1329 (18 Nisan 1913), s. 4.

⁴⁰⁵ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, s. 4; Ruşen Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, Dersaadet, 1330, s. 343-352.

⁴⁰⁶ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, s. 4.

⁴⁰⁷ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, s. 4.

üçüncü maddesinde görüldüğü üzere; derneğin hiçbir okul ve fırka ile ilişkisi olamayacağı belirtilmiştir. Ancak yine de, Derneğe yönelik “sırf İttihad Terakki Sanayi Mektebi’ni himaye etmek için kurulmuştur” şeklinde iddialar çıkmış, bu iddialara⁴⁰⁸ Nezihe Muhiddin, Kadınlar Dünyası dergisine Nezihe Muhlis mahlasıyla yazdığı mektupla cevap vermiştir.⁴⁰⁹ Mektubunda Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği’nin amacı; bütün Osmanlı ve Türk hanımlarını aynı merkezde toplayarak birleştirmek, sadece kurulmuş bir mektebi himaye altına almak değil yenilerini de açmak ve bu yolla kadınların aydınlanmasını sağlamak olarak açıklamıştır. Ayrıca, henüz kurulmuş bir derneğin hemen bir mektep açamayacağı için mevcut olanı ıslah etmesinin daha uygun olacağı gerekçesiyle İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi’ne yardım edilmesinin programa alındığı vurgulamıştır. Bununla birlikte, hangi fırka ve cemiyete mensup olursa olsun Derneğin, yardıma muhtaç gördüğü bütün kız mekteplerine elinden geldiğince destek olacağını ve ihtiyaç halinde yeni mekteplerin tesisine de çalışılacağını belirtmiştir.⁴¹⁰ Burada anlatılmak istenen maksat herhangi bir siyasi cemiyetten yararlanmak değil kadınlara ait meselelerde faydalı olmaya çalışmaktır.

Fakat bu noktada Nur-i Osmaniye Kulübü’nün mektebi teftiş etme hakkıyla ilgili bir soru akla gelmektedir. Nezihe Muhiddin yazdığı mektupta bu konuya açıklık getirmiştir. Mektubun yazıldığı tarihte Nur-i Osmaniye Kulübü’nün, ihtiyaç üzerine Kulüp üyelerinden iki fahri muallimeyi okula tayin etmekten başka maddi bir

⁴⁰⁸ Söz konusu eleştiri “Teşebbüsde İttihad” başlığıyla **Kadınlar Dünyası**’nda yer almış bir yazıdır. Bu yazıda “*derneğin mesaisi hemen hemen bir kız sanayi mektebinin idaresiyle, yardım toplanmasından ibaret kalacak gibi görünüyor. Yalnız İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi’ni idare etmek için bu kadar teşkilatı biz fazla görüyoruz...*” denilmektedir. Ayrıca, mektebin ilk kurucusu olan İttihat ve Terakki-i Nur-i Osmaniye Kulübü’ne verilmesini de eleştirerek, “*Biz, Esirgeme Derneği’nin bu mektebin erkeklerinin elinden tamamen alınmasını isterdik. Nur-i Osmaniye Kulübü ne olursa olsun yine bir siyasi fırkanın şubesidir*” diyerek mektebin tamamen kadınlara terk edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bkz. Emine Seher Ali, “Teşebbüsde İttihad, **Kadınlar Dünyası**, S. 3, 6 Nisan 1329, (19 Nisan 1913), s. 2.

⁴⁰⁹ Yaprak Zihinoğlu, **Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, İstanbul: Metis, 2003, s. 61.

⁴¹⁰ Nezihe Muhlis, “Mektub: Kadınlar Dünyası Ceride-i Muhteremesine”, **Kadınlar Dünyası**, No: 6, 9 Nisan 1329 (22 Nisan 1913), s.1-2; Serpil Çakır, “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, **Toplum ve Bilim**, no:45, Bahar 1989, s. 92.

yardımı olmadığı ve cemiyetin zorla mülk edinmesinin söz konusu olmadığını belirtmiştir.⁴¹¹

Nezihe Muhiddin, Derneğin İttihat ve Terakki Kız Sanaii Mektebi'nin himayesi altına alınmasıyla Derneğe siyasi bir şekil verilmeye çalışılması suçlamalarını bu mektupla kesin bir dille yalanlamıştır. Dahası tek amaçlarının mevcut okulu himaye altına almak olmadığını, asıl hedefin yeni okullar açmakla birlikte kadınların milli iktisadın gelişmesine katkıda bulunmasını sağlamak olduğunu vurgulamıştır. Azaların yıllık tahsisatının %70'inin iktisadi bir şirket tesisi için sarf edileceğini ve şirketten temin edilecek gelirin yine hayır işlerine ayrılacağını da belirtmiştir.⁴¹²

Dernek nizamnamesinin ikinci bölümü heyet idaresi ile ilgili bilgi sunmaktadır. Nizamnamenin sekizinci ve dokuzuncu maddesiyle derneğin A'zâ-yı Umumiye tarafından seçilmiş 12 üye ile idare olunacağı; Dernek üyelerinden biri birinci başkan, bir diğeri, ikinci başkan, bir kâtip ve bir de veznedar olacaktır. İdare heyetinin haftada en az bir defa toplanması, idari işlerin belirlenmesi, alınacak kararların müzakere edilmesi ve herkesin söz hakkına riayet edilmesi onuncu maddeyle belirlenmiştir. On birinci ve on ikinci madde ile bir ay zarfında mazeretsiz olarak üç toplantıya katılmayan üyelerin istifa etmiş olduğu kabul edilmekteydi. Toplantılarda bulunan üyeler devam defterini imzalayacaktı.⁴¹³

On üçüncü ve on dördüncü madde, Dernek kararlarının idare heyeti tarafından mutlak çoğunlukla alınması ve müzakerelerde ve kararda hazır bulunan üyeler tarafından imzalanması gerektiğine dairdir. Toplantılardaki müzakereler ve alınan kararlar karar defterine yazılacak, verilen kararlara karşı rey kullananlar muhalif kararlarının sebeplerini yazılı olarak ve imzalarıyla sunacaklardı.⁴¹⁴

⁴¹¹ Nezihe Muhlis, "Mektub: Kadınlar Dünyası Ceride-i Muhteremesine", **Kadınlar Dünyası**, No: 6, 9 Nisan 1329, (22 Nisan 1913) s. 2.

⁴¹² Nezihe Muhlis, "Mektub: Kadınlar Dünyası Ceride-i Muhteremesine", **Kadınlar Dünyası**, No: 6, 9 Nisan 1329, s. 2.

⁴¹³ "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi", s. 4

⁴¹⁴ "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi", s. 4

On beşinci madde şubelerle merkezin haberleşmesine dairdir. Şubelerle haberleşmede, birinci başkan ve onun gıyabında ikinci başkan yetkiliydi. Bu haberleşmelerde kâtibin de imzasının olması gerekliydi. Derneğin mührünün nasıl muhafaza edileceğine dair bir madde de mevcuttu. Buna göre mühür, başkanın ya da üyelerden birinin mührüyle mühürlenmiş bir kutu içerisinde muhafaza edilecekti.⁴¹⁵

On yedinci maddeye göre, Derneğin idare heyetine birinci başkan onun gıyabında ise yardımcısı başkanlık edecektir. İdare heyeti ve vazifeleri ile ilgili son madde olan on sekizinci maddede, idare heyetinde müzakere edilecek maddelerin müzakere takvimi heyetin toplanmasından önce başkan ve kâtime tarafından düzenlenecek ve heyet toplandığında tebliğ edilecektir. Müzakerelerde bu takvime riayet edilecektir.⁴¹⁶

Derneğe üyelik usulleri de nizamname ile belirlenmişti. Buna göre, on dokuzuncu maddedeDerneğin kurucu üye (a'zâ-i müessise), daimi üye (a'zâ-i fa'ale) ve geçici üye (a'zâ-i müzahire) olmak üzere üç gurup üyesinin olacağı belirtilmektedir. Yine aynı madde üyelerin aidatlarıyla ilgili bilgi vermektedir. Kurucu üye 1 lira aidat (tahsisat) öderken, daimi üyelerin birinci sınıfı 1 lira ikinci sınıfı 50 kuruş ve geçici üyelerin birinci sınıfı 1 mecdiye, ikinci sınıfı 10 kuruş aidat verecektir. Yirminci madde ise taahhüdünü 3 ay düzenli olarak yerine getirmeyen kadınların kongrede oy hakkından mahrum olacaklarını belirtmektedir.⁴¹⁷

Nizamnamenin yirmi birinci ve yirmi ikinci maddelerine göre, Derneğe üye olabilme şartlarından biri de üyelerden birisinin teklif sunması şartıydı. İdare heyeti üyesi olarak teklif edilen adayın da heyet idaresi tarafından tahkikatı yapıldıktan sonra kabul edilmesi söz konusuydu. Yirmi üçüncü maddeye göre, idare heyetine kabul edilen üyenin kendisine karar tebliğ edilmeden Derneğe getirilmesi söz konusu değildi. Tebliğden sonra yeni üye ilk aidatını derneğe göndermek zorundaydı. Yirmi beşinci maddede heyet idaresinin 4 sene boyunca değişmeyeceği ve bu süre sonunda yeniden seçim yapılacağı belirtilmekteydi. Yirmi altıncı ve yirmi yedinci madde,

⁴¹⁵ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, s. 4

⁴¹⁶ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, s. 4

⁴¹⁷ “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi”, s. 4

bütün üyelerin Derneğe ve kurumlarına karşı nakden ve fikren hizmet etmekle yükümlü hale getiriyordu.⁴¹⁸

Yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu maddeye göre, ilk sene bir defa ve daha sonra Eylül ve Mart aylarında olmak üzere senede iki defa tüm üyelerin katılacağı kongre yapılacaktı. Otuz ve otuz birinci maddelere göre kongre iki veya gerekirse üç celsede sona erdirilecektir ve idare heyetinin raporu okunduktan sonra tenkit ve teklifler müzakere edilerek gerekli kararlar alınıp ve bütçeye karar verildikten sonra toplantı sona erecekti. Otuz ikinci madde, idare heyeti seçiminin senede bir kere mart ayında düzenlenecek kongrede yapılacağını belirtmekteydi.

2.5.2. İktisat Şubesi

Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği ile ilgili bir diğer nizamname de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır. Bu nizamnamenin birinci maddesi "*Esirgeme Derneği'nin iktisat şubesinin en esaslı ve mühim gayesi vatanın hakiki ihtiyaçlarına çare bulmak üzere bütün Müslüman ve Türk kadınlarının çalışıcı kuvvetlerini bir merkezde toplamak ve bütün Müslüman ve Türk Osmanlı kadınlarının sanat ve ticaret için fikirlerini açmak ve uyandırmaktır*", şeklindedir. Anlaşılan Derneğin Müslüman Türk kadınlarının ekonomiye katkıda bulunmalarını sağlamak üzere kurulmuş olan iktisat şubesi mevcuttu.⁴¹⁹

Buna göre Cemiyet, amaçlarına erişmek için yapabildiği kadar Osmanlı Devleti'nin her yerinde sanat evleri, şirketler ve mektepleri açacak ve açılmış mekteplerden uygun olanları himayesi altına alacaktır. Bu sayede yok olmakta olan milli sanayinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.⁴²⁰

Bu sanat evlerinde çalışan çocuklar çalıştıkları sanatta kabiliyet gösterdiklerinde başladıkları tarihten itibaren kendilerine uygun bir ücret verilecekti. Yine çocukların maharet ve kabiliyetleri doğrultusunda verilecek ücret, bir

⁴¹⁸ "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizamnamesi", s. 4

⁴¹⁹ BOA, DH.İ.UM, 89-2/1-23, "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi", 15 Ramazan 1333, (27 Temmuz 1915), s. 2.

⁴²⁰ BOA, DH.İ.UM, 89-2/1-23, "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi", 15 Ramazan 1333, (27 Temmuz 1915), s. 2.

mümeyyiz heyeti tarafından yazılı olarak verilecek raporlarla belirlenecekti. Diğer taraftan çocuklar için belirlenen ücretin yarısı hemenverilecek diğer yarısı da diploma aldıklarında kendilerine verilmek üzere biriktirilecekti. Böylece çocuklar mezun olduklarında ellerinde sermaye olacaktı.⁴²¹

Derneğin iktisat şubesi İstanbul ve mahallelerinde olduğu gibi taşrada da şubeleraçmayı hedeflemişti. Her şubenin idare heyetinin, başkan, kâtime ve veznedar da dâhil olmak üzere toplam beş üyeden oluşması gerekiyordu. İdare heyetleri, şube üyeleri tarafından gizli oyla seçilecekti. Ayrıca seçilen idare heyetinin, merkez idare heyetine bildirilmesi gerekmektedir.⁴²²

İdare heyetlerinin haftada bir kere kendi şubelerinde toplanmaları, ayrıca bütün şube başkanlarının da ayda bir defa genel merkezde toplanarak görüşülen konuların kayıt altına alması beklenmekteydi. Ayda bir yapılan bu toplantılarda; memleketin iktisadi meselelerinin görüşülmesi için bütün şube başkanlarının katılımı zorunluydu. Şubelerin toplantılarda görüştüğü konulardan merkez düzenli olarak haberdar edilmeliydi. Derneğin şubeleri, bütün yapacaklarını merkeze bildirmek üzere muhitlerinde Osmanlı ve Türk iktisadına dair her şeyi bilmeliydiler. Kadınların eğitimine önem veren Dernek; sırf kadınlara yönelik olmak üzere hutbeler verilmesi ve yine aynı maksatla kitaplar yazılıp yayınlanmasını hedefleri arasına koymaktaydı.⁴²³ Burada Derneğin milli iktisata verdiği önem anlaşılmaktadır.

Bu amaçları gerçekleştirmek için üyelerin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevler söz konusuydu. Bu çerçevede, Derneğe giren her üye, daha fazla üyenin kaydolması için çalışacak ve memleketin ekonomik ihtiyaçları düşünerek muamelat-ı dâhiliyeyi himaye fikrini yaygınlaştırıp ve neşretmeye gayret edecekti. Her üye milli ahlaka ve İslami terbiyeye uygun hareket etmek zorundaydı. Bunun yanı sıra üyeler kendi çocuklarını da Müslümanlık ve Türklük fikriyle büyütmeyi taahhüt etmekle sorumluydular. Bir Müslüman ve Türk kadınının ortak gayesi, Müslümanlık ve

⁴²¹BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi”, 15 Ramazan 1333, (27 Temmuz 1915), s. 3.

⁴²²BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi”, 15 Ramazan 1333, (27 Temmuz 1915), s. 3.

⁴²³BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi”, 15 Ramazan 1333, (27 Temmuz 1915), s. 4, 5.

Osmanlının birliğinin yanı sıra Türklük olacaktır. Bu doğrultuda Müslüman ve Türk kadınlığının yükselmesine bütün ruhu ile çalışacaktır.⁴²⁴

Derneğin mali işleriyle ilgili maddelerinde bir senelik maliye işlerinin bilançosunu yapılarak yayınlanacağı belirtilmektedir. Derneğin gelirini üyelerin kayıtücreti ve aylık ödeyecekleri aidatlar oluşturmaktaydı. Burada bir defaya mahsus olmak üzere verilen kayıt miktarı belirtilmemiş ne kadar ücret verileceğıüye olacak kadının arzusuna bırakılmıştır. Yapılan her türlü ödemenin makbuz karşılığında olması gerekliliğı ayrıca vurgulanmıştır. Bütün şubelerin gelirlerini merkez heyetine teslim edip karşılığında makbuz alması gerekmektedir. Derneğin masrafları ve acil ihtiyaçları karşılandıktan sonra, senelik gelirinin % 10'u sanat evlerine, % 10'u Derneğin himayesinde bulunan mektebe ve % 10'u Derneğin ihtiyat parası olmak üzere birikime ayrılacak ve kalanıyla da bir İktisat müessesesi kurulmaya çalışılacaktı. Dernek üyeleri kendi sermayeleriyle meydana getirecekleri sanat evlerinin ve iktisat müessesesinin yaptığı kârı Cemiyetin hayır işleri için harcanacağı bildirilmekteydi.⁴²⁵

Son olarak nizamnamede altı ayda bir toplanması gereken kongreden bahsedilmektedir. Bu kongrelerde bütün şubelerin başkanları ve üyeleri bizzat hazır bulunmakla yükümlüydüler. Üç oturumda tamamlanacak kongrelerde üye olmayanların katılımı ise söz konusu değildi.⁴²⁶

2.5.3. Derneğin Gelirleri

Derneğin gelir kaynaklarının başında üyelerin aidatları gelmektedir. Kurucu üye 1 lira aidat öderken, daimi üyelerin birinci sınıfı 1 lira, ikinci sınıfı 50 kuruş ve geçici üyelerin birinci sınıfı 1 mecdiye, ikinci sınıfı 10 kuruş aidat verecektir. Ayrıca, Sultan Vahdeddin tarafından Esirgeme Derneğı'ne 50 Osmanlı lirası bahşedilmiştir. Buna ek olarak Baş Kadınefendi de derneğıhimesi altına almıştır.

⁴²⁴BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi", 15 Ramazan 1333, (27 Temmuz 1915), s. 5, 6.

⁴²⁵BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi", 15 Ramazan 1333 (27 Temmuz 1915), s. 6, 7.

⁴²⁶BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, "Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneğinin Nizamnamesi", 15 Ramazan 1333 (27 Temmuz 1915), s. 8.

Bunun yanı sıra, Derneğe gelir sağlamak amacıyla sık sık rastladığımız dönemin yöntemlerinden birisine başvurulur; piyango çekilişi düzenlenir. Kadınlar Dünyası dergisinin 14 Nisan 1913 tarihli sayısında düzenlenmiş olan bu piyango çekilişini kazananların listesi yayınlanmıştır.⁴²⁷

Derneğin yardımlarının devam edebilmesi için başvurduğu yöntemlerden birisi de çiçek satarak gelir elde etmektir. Derneğin Birinci Başkanı Hamiyet Hulusi Hanım yardımların devam edebilmesi için çiçek satışlarına izin verilmesine dair Dâhiliye Nezareti'ne bir arzuhal sunmuştur.⁴²⁸ Ayrıca, Derneğin ihtiyaçlarını karşılamak için Galatasaray Sultanisi'nde bir müsamere düzenlenmesine müsaade edilmişti.⁴²⁹

Dernek rozet satışlarından da gelir elde etmekteydi. Fakat rozet dağıtılmasıyla ilgili istenmeyen sorunlar da yaşanabilmekteydi, zira rozet dağıtarak iane elde etmek isteyen cemiyetlerin izin alması zorunluydu. Cemiyetlerin önceden izin alınmaksızın rozet dağıtımıyla yardım toplayamayacağına bilinmesine rağmen; bir keresinde Osmanlı Türk Hanımlarını Esirgeme Derneği'nin bu yolla yardım topladığı polis müdüriyetince tespit edilmiş ve Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği tarafından kız çocukları aracılığıyla kutu dolaştırılarak rozet dağıtma suretiyle yardım toplanmaya devam etmesinin anlaşılmaması üzerine İstanbul Vilayeti harekete geçmiştir. Vilayet, izin alınmaksızın yardım toplanmasının engellenmesini ve Derneğin Başkanı hakkında soruşturma başlatılmasını Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bildirmiştir.⁴³⁰ Bu tebligatta üzerinde durulan kanun şöyledir: Cem-i İanat Nizamnamesi gereğince; kamuya açık alanlarda ve nakliye vasıtası ile ulaşılabilecek yakınlıkta olan yerlerde kutu dolaştırarak yardım ve bağış toplamak yalnız Müdâfaa-i Milliye ve Donanma ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri gibi kamu yararına hizmet eden mevcudiyet ve tüzükleri tasdik ve kabul edilmiş cemiyetlere mahsustur. Bu cemiyetler Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri ile mevlit kandili ve padişahın tahta çıkış yıldönümlerinde ve 10 Temmuz tarihine

⁴²⁷ “Esirgeme Derneği Tarafından Tertib Edilen Piyangoda Keşide Edilip Kazanan Numaralar”, **Kadınlar Dünyası**, no:7, 1 Nisan 1329 (14 Nisan 1913), s. 4.

⁴²⁸ BOA, **DH.İ.UM**, 11-6, 5 Şevval 1339 (12 Haziran 1921).

⁴²⁹ BOA, **MF.MKT**, 1243-14, 14 Zilhicce 1339 (19 Ağustos 1921).

⁴³⁰ BOA, **DH.İ.UM**, 11-4/6-86, 14 Muharrem 1340 (17 Eylül 1921).

rastlayan günlerde bu suretle bağış toplayabilirlerdi. Adı geçen günlerde, bahsedilen cemiyetlerden hangisinin yararına yardım toplanacağını mahallin en büyük mülkiye memuru yardım toplama gününden önce tayin ve tebliğ eder.⁴³¹

Sadrazamlık Mektubi Kalemi'nden, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre, bu nizamnameye rağmen, bir süredir gayrimüslim unsurlara mensup bazı cemiyetler ve müesseseler tarafından da rozet dağıtılarak sürekli olarak iane toplanmaktaydı. Buna nazaran mevcut hükmün yalnız Müslüman cemiyetlerine uygulanması adaletli olmayacağından kanuna aykırı olarak yardım toplamaya devam eden cemiyetler hakkında kanuni işlem uygulanacak ve gerekiyorsa kanuna aykırı iane toplayanlar gözaltına alınarak kanuna aykırı davranışların önüne geçilecekti.⁴³²

2.5.4. Derneğin Faaliyetleri

Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği doğrudan para yardımı yapan bir kuruluş değildi. Bu Cemiyetin asıl gayesi dul kadınların iktisadi hayata katılımlarını gerçekleştirmek ve özellikle kız çocuklarına eğitim olanakları sunarak hem kendi geçimlerini sağlamaları hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmalarıdır. Dolayısıyla kısa değil uzun vadeli ve çok daha etkili bir yardım yöntemi geliştirdiği söylenebilir.

Dernek amaçları doğrultusunda sadece kadınlara mahsus olmak üzere ücretli-ücretsiz konferanslar düzenleyeceğini, Türk kadınlarının “sanayi-i nisanîye’ye (kadın sanatları) rağbet etmelerini sağlayacağını, Türk âdetini canlandırmak için eserler yayımlayacağını, çeşitli semtlerde kadınlardan oluşan şubeler açılacağını belirtmiştir.

⁴³¹ 23 Kasım 1912 tarihli Cem’i İnat Nizamnamesi, Birinci Fasıl, Madde 2: “*Umuma mahsus mahallerde ve vesaiti nakliye derununda kutu dolaştırarak iane cemi yalnız Müdâfaa-i Milliye ve Donanma ve Hilâl-i Ahmer gibi menfaat-i umumîyyeye hadim ve mevcudîyyet ve nizamnameleri bairade-i seniye musaddak cemiyetlerden menfaata mahsus olmak üzere Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk günleri ile velâdeti peygamberi ve cülûs-i hümayuna ve on Temmuz tarihine musaduf günlerde caizdir. Eyyam-ı mezkûrede bahs olunan cemiyetlerden hangisinin menfaatine iane toplanacağını hükümet-i mahalliyyenin en büyük mülkiye memuru eyyam-ı mezkûre-ain hululundan mukaddem tayin ve tebliğ eder.*”<http://www.dernekler.gov.tr/tr/Mevzuat/mulga-anayasa/mulga-kanun.aspx>, Erişim Tarihi, 14.05.2015.

⁴³² BOA, **DH.İ.UM**, 11-4/6-86, 14 Muharrem 1340 (17 Eylül 1921).

Böylece Kasımpaşa ve Kanlıca başta olmak üzere çeşitli semtlerde şubeler açmıştır.⁴³³

Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Kasımpaşa ve Kanlıca başta olmak üzere çeşitli semtlerde açılan şubelerde konferanslar düzenleyerek kadınların iktisadi hayata katılım noktasında bilinçlendirilmelerini hedefledi. Bu konferanslardan 13 Mayıs 1913 tarihli Kadınlar Dünyası dergisindeki habere göre 16 Mayıs 1913 günü, genel merkez kâtibesi Nezihe Muhiddin (Nezihe Muhlis)⁴³⁴ tarafından Kanlıca Şubesi'nde iktisadi bir konferans düzenleneceği; konferansa bütün Kanlıca ve civardaki kadınların davetli olduğu ilan edilmekteydi. Ayrıca Dernek tarafından görevlendirilen Tahsin Efendi de içtimai bir konferans verecekti.⁴³⁵

Bir diğer ilanda ise 1913 yılı Mayıs ayının ilk haftası yapılacak konferansa Kasımpaşa civarında bulunan hanımlar davet edilmekteydi. Aynı hafta içerisinde Kasımpaşa Uzun Yol'da, İttihad-ı Anasır İnas Mektebi'nde yapılacak olan konferansta Nezihe Muhlis konuşmacı olacaktı. Aynı ilanda şehit ve muhacir evlatlarından müteşekkil sanat evi açılmak üzere olduğu ve yardım almak isteyenlerin onaylanmış vesikalarla Derneğe müracaat etmeleri de duyurulmaktaydı.⁴³⁶

Esirgeme Derneği'nin faaliyetleri kadınların eğitimiyle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda orduya çamaşır ve elbise hizmeti sunan “Kadınlar Eşya Pazarı” Derneğe bağlı olarak çalışmaktaydı. Bu sayede kadınların sosyal yaşama katılımlarını da sağlamıştır.⁴³⁷ Ayrıca, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği heyeti idaresi üyeleri Darüşşafaka Mektebinde bulunan gazileri ziyaret ederek ikişer

⁴³³ Çakır, “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, s. 93.

⁴³⁴ Nezihe Muhlis, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği kâtibesi olan Nezihe Muhiddin'in kullandığı mahlastır.

⁴³⁵ “Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği Kanlıca Şubesinden”, **Kadınlar Dünyası** sayı: 27, 30 Nisan 1329 (13 Mayıs 1913), s. 1; “Kanlıca Şubesinden”, **Kadınlar Dünyası** sayı: 28, 1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913), s. 4; “Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği Kanlıca Şubesinden”, **Kadınlar Dünyası** sayı: 29, 2 Mayıs 1329 (15 Mayıs 1913), s. 1

⁴³⁶ “Konferans”, **Kadınlar Dünyası**, No: 14, 17 Nisan 1329 (30 Nisan 1913), s. 4; Konferans”, **Kadınlar Dünyası**, No: 15, 18 Nisan 1329 (28 Nisan 1913), s. 4

⁴³⁷ Zihinoğlu, a.g.e., s. 62.

adet de portakal hediye etmişlerdir.⁴³⁸ Bu faaliyet yaralı veya hasta olarak yatan gazileri ziyaret ederek onların morallerini yüksek tutulması açısından son derece önemli bir davranış olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Dernek, 1918 Temmuz'unun ilk haftası Ramazan ayı dolayısıyla Türk Ocağı'nda içerisinde 1.000 lira değerinde eşya bulunan bir sergi düzenlemiştir.⁴³⁹ Esirgeme Derneği, sergiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni de davet etmiştir.⁴⁴⁰

Türk Kadını dergisinde yer alan bilgiler ışığında, 1918 senesine gelindiğinde Derneğin 250 civarında üyesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 75 yetim kız çocuğu yevmiye karşılığında çalışmaktaydı. Sadece sanat değil ilköğretim derecesinde öğretim de görmekteydiler. Hiçbir resmi daireye bağlı olmayan Derneğe, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın, Hidiv ailesinin, bazı hayır cemiyetlerinin ve muallim Tahsin Bey'in kuruluş aşamasından itibaren himmetleri söz konusu olmuştur.⁴⁴¹

Birçok soruna çözüm üretmiş olan Dernek kuruluşundan 1920'li yıllara kadar 110 aileye yardımda bulunmuştur. Yardımlar kadınlara doğrudan para verilerek değil onların iş bulması sağlanarak gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, himayesi altında bulunan yetim kız çocuklarına geleneksel nakış, beyaz dikiş, fisto ve dantel gibi el işleri öğretmek kendilerini yetiştirmeleri sağlanmıştır.⁴⁴² Evini geçindirebilecek ev hanımları yetiştirmek amacıyla bir okul kurulmasına muvaffak olan Dernek, 12 öğretmene (muallime) diploma vermiştir.⁴⁴³

Dernek yerli malı kullanımını savunmakla birlikte milli iktisada önem vermektedir. Dernek, programda vaat ettiği amaçları hayata geçirmeyi başarmış ve bu doğrultuda birçok kadın ve yetim kız çocuğuna el işleri öğretmekle kalmayıp aynı zamanda her sene Avrupa'dan yüksek fiyatlarla ithal edilen dantel, fisto gibi malların

⁴³⁸ "Gazilerimize Hediye", **Sabah**, 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915), s.2; Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmîdeki Faaliyetleri", **Türk Yurdu**, 5 Teşrin-i sâni 1331 (18 Kasım 1915), s. 270-271.

⁴³⁹ "Esirgeme Derneği ve Sergisi", **Türk Kadını**, S. 4, 4 Temmuz 1334 (4 Temmuz 1918), s. 63.

⁴⁴⁰ **Kızılay Arşivi**, 298/10, 20 Haziran 1918.

⁴⁴¹ "Esirgeme Derneği ve Sergisi", **Türk Kadını**, S. 4, 4 Temmuz 1334 (4 Temmuz 1918), s. 63.

⁴⁴² BOA, **ŞD.MLK.MRF**, 56-24, 21 Rebiülahir 1340 (22 Aralık 1921).

⁴⁴³ BOA, **ŞD.MLK.MRF**, 56-24, 21 Rebiülahir 1340 (22 Aralık 1921).

memleket içerisinde üretilmesine katkıda bulunmuştur. İktisadi açıdan memlekete faydalı bir dernek olarak değerlendirildiğini görülmektedir.⁴⁴⁴

Göçmen ve şehitlerin kimsesiz kalan kız çocukları için biçki-dikiş ve Türk el sanatlarının öğretildiği sanat evi açılıp, çok sayıda Türk kızı eğitilerek beceri ve meslek sahibi olmaları sağladı. Yüzlerce muhacir ve fakir Türk kadını himaye altına alınarak yardım edildi.⁴⁴⁵ Ayrıca bu Cemiyetin merkez idaresi dâhilinde “Sanat Evi” adıyla dört sınıfı ve 75 öğrencisi olan bir dârüssinâasitesis edilerek şehitlerin geride bıraktığı yetim kız çocuklarıyla, göç etmek zorunda kalan kimsesiz kız çocuklarına ilkökul derecesinde eğitim vererek çeşitli zanaatlar öğretilmekteydi. Burada tercih edilen sanatlar özellikle eski Türk motiflerini içeren el işleriydi.⁴⁴⁶

Cemiyetin Başkanı Hamiyet Hulusi Hanım, bir arzuhalde Derneğin, yaptığı yararlı işlerden dolayı Cemiyetler Kanunu’nun on yedinci maddesine göre “menafi-i umumiyye hadim cemiyet” yani “kamu yararına faydalı dernekler” arasında yer alması talebiyle Dâhiliye Nezareti’ne başvuruda bulunmuştur.⁴⁴⁷ Polis Müdüriyet-i Umumiyesince yapılan incelemede, Derneğin programında belirtilen doğrultuda kamu yararına faydalı olduğu kararına varılmıştır. Dâhiliye Nezareti’ne tebliğ edilen irade-i seniyye ile 10 Mart 1922’de Cemiyetler Kanunu’nun on yedinci maddesi uyarınca “menafi-i umumiyye hadim cemiyet” olduğuna Şura-yı Devlet tarafından karar verildiğini belirtmiştir.⁴⁴⁸ Böylelikle Padişahın iradesiyle kamuya yararlı dernekler kapsamına alınmıştır.

⁴⁴⁴ BOA, ŞD.MLK.MRF, 56-24, 21 Rebiülahir 1340 (22 Aralık 1921); **Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet**, s. 20.

⁴⁴⁵ Çakır, “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, s. 93.

⁴⁴⁶ BOA, ŞD.MLK.MRF, 56-24, 21 Rebiülahir 1340 (22 Aralık 1921).

⁴⁴⁷ BOA, ŞD.MLK.MRF, 56-24, 21 Rebiülahir 1340 (22 Aralık 1921).

⁴⁴⁸ BOA, İ.DUİT, 116-32, 11 Şaban 1340 (9 Nisan 1922).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOKSULLARA YÖNELİK SOSYAL YARDIM CEMİYETLERİ

3.1. Fukaraperver Cemiyetleri

Fukaraperver cemiyetleri II. Meşrutiyet’İN ilanından sonra sayıları artan yardım cemiyetlerinin en önemlilerindendir. İstanbul’da birçok semtte fukaraperver adıyla cemiyetlerin kurulmuş olduğu görülmektedir. Burada üzerinde durulacak olan fukaraperver cemiyetleri hakkında nispeten daha fazla belge olan fukaraperver cemiyetleridir.⁴⁴⁹

14 Aralık 1908’de, İttihat Terakki Cemiyeti’nin himayesiyle kurulan Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Hayriyesi yardım cemiyetleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Başlangıçta İstanbul’un hemen her semtinde gönüllü girişimlerle şubeler açılması planlanmışsa da bu konuda başarılı olunduğu söylenemez. Balkan Savaşları’yla birlikte İttihatçılar yarı-resmi yardım ve bağış cemiyetlerini ön plana çıkarmıştır. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti 1913 yılında kendisini feshetmiştir. Bu kararla birlikte şubeler bağımsız fukaraperver cemiyetleri olarak varlıklarını sürdürmüştür.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde katalog taramalarında karşımıza çıkan diğer fukaraperver cemiyetleri şu şekildedir: *Fatih Fakirleri Himaye Cemiyeti*, *Eyüb Fukaraperver Cemiyeti*, *Anadolu Hisarı Muavenet-i Hayriye Cemiyeti*, *Kasımpaşa Fukaraperver Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi*, *Feriköy ve Şişli Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyesi*, *Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti*, *Aksaray Fukaraperver Cemiyeti* ve *Eyüb Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyetleri* şeklinde sıralanabilir. Ayrıca daha küçük mahalleler veya sokaklarda da yardım cemiyetleri veya yardım sandıkları oluşturulmuştur. *Üsküdar İhsaniye Mahallesi Müslüman Yardım Birliği*, *Kılıç Ali Paşa Muhtacın Sandığı*, *Beşiktaş Sinanpaşa-yı Atik Müslüman Yardım Birliği* bunlardan birkaçıdır. Bkz. Nadir Özbek, “90 Yıllık Bir Hayır Kurumu”, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti.” **Tarih ve Toplum** 30, no. 180 (1998): 4-10.

⁴⁵⁰Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914**, İstanbul: İletişim, 2011, s. 279-280; İstanbul veya merkezdeki fukaraperver cemiyetler gibi taşrada da benzer cemiyetler kurulmuş olduğu bilinmektedir. Örneğin, *Kayseri Muin-i Fukara Cemiyeti*, *İnebolu Fakirler Aç Derneği* ve *Mersin İslam Hayır Cemiyeti* bölgelerindeki fakir halka yardım amacıyla kurulmuş cemiyetlerdir. Fakir ve yardıma muhtaçların dilenmek zorunda kalmadan yardım ulaştırmayı amaçlamaktaydılar. Bkz. Kıranlar, **a.g.e.**, s. 285-288. Taşrada kurulmuş olup dilencilikle mücadeleyi amaçlayan önemli cemiyetlerden biri de Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti’dir. Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti, Tunalı Hilmi’nin Bayburt Kaymakamı olduğu sırada onun önderliğinde kurulmuştur. Kaymakamın yanı sıra Bayburt eşrafı da cemiyete katılmıştır. Tamamı erkeklerden oluşan 32 kişilik kurucu listesindeki isimlerin 15’i Bayburt’ta görevli bulunan memurlardan ibarettir. Cemiyetin 12 maddelik nizamnamesi 28 Ağustos 1913 tarihlidir. Tunalı Hilmi’nin böyle bir cemiyete ön ayak olarak işsizliğe engel olma ve toplumsal ve kültürel yozlaşmanın bir ölçüde önüne geçebilme çabası olduğu anlaşılmaktadır. Cemiyet amacını açıklarken

Osmanlı Arşivi incelendiğinde bu isimle üç cemiyet ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti olarak sıralanabilir. Eyüp ve Topkapı Cemiyetleri, Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti programını örnek alıyordu. Temel işlevi, devletin faaliyet alanı dışında kalan konularda faaliyet yürütmektir. Bu cemiyetlerin üç temel amacından bahsedilebilir. Birinci olarak, İstanbul ve civar ahalisinden gerçekten yardıma muhtaç ve çok fakir olanlara yardım etmektir. İkincisi, yoksul çocukların eğitimine yardımcı olmaktır. Son olarak da, dilencilikle mücadele etmektir. Burada yardımı hak edenle etmeyen ayrımı yapılmaya çalışılmaktadır.⁴⁵¹

3.1.1. Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti

Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, 14 Aralık 1908 (1 Kanunievvel 1324) tarihinde kuruldu. Genel merkez Çakmakçılar Yokuşu'nda Büyük Yeni Han'daki bir dairede bulunuyordu.⁴⁵²

Cemiyetin amacı nizamnamesinin birinci maddesinde, *hükümet-i Osmaniye'nin ifâsına mecbur olduğu mu'âmelâtıdan mâ'adâ ahvâlde Dersaadet ile havalisinde mütemekkin hakikaten muhtac-ı mu'âvenet ve pek fakir ailelere bilâ-tefrîk cins ve mezheb mümkün mertebe iâne etmekten ve ileride cemiyetin istitaat-ı maliyesi kesb-i vüs'at ettikçe fukara-yı etfalın te'min-i istikbâline hâdim teşebbüsâtında bulunmaktan mümkün mertebe tese'ül ve ref'ine çalışmaktan ibarettir*, şeklinde belirtilmiştir.⁴⁵³ Buradan anlaşılacağı üzere Cemiyet, İstanbul semtlerindeki gerçekten yardıma muhtaç olan yoksullara, ırk ve mezhep ayrımı gözetmeksizin

işin ve işleyen dostu işsizliğin ve dilenciliğin düşmanı olduğunu vurgulamıştır. Dilencilığe girişmiş olanlara iş bulmayı sadakanın en makbulü olarak belirtmiştir. Hedefini gerçekleştirirken bütün işsizlere iş bulma sözü vermemiş, güçlü bulunanlara değil hastalık veya bir felaketten dolayı yardımına muhtaç olanlara el uzatacağını beyan etmiştir. Cemiyetin öncelikli amacı mutlak suretle dilenciliğin önüne geçmektir. Bunun için hükümetle birlikte önlem almayı hedeflemektedir. Sadece kazalarda değil köylerde de dilenciliği önlemek amaçları arasındadır. Cemiyetin sıraladığı amaçlarının ne kadarını gerçekleştirdiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Yağmur Say, "“Bir Şart-Bir Dilek” Adlı Broşürler İle “Bayburd Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti” Hakkında Bir İnceleme Denemesi” **Belleten**, C. LVI, Ağustos 1992, S. 216, s545-446; Karakışla, “Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti”, s. 34, 35.

⁴⁵¹ Özbek, **a.g.e.** s. 281.

⁴⁵² BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

⁴⁵³ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

yardımda bulunmayı hedeflemekteydi. Bununla birlikte dilencilikle mücadele etmek Cemiyetin öncelikli amaçlarından birisiydi.

Nizamnamenin ikinci, üçüncü ve dördüncü maddeleri ise gelirlerine dairdir. Buna göre Cemiyetin gelirlerinin önemli bir kısmını yapılan bağışlar karşılamaktaydı. Aylık olarak yardımda bulunanlar Cemiyetin tabii üyesi sayılmaktaydı. Bunun yanı sıra, yabancılar tarafından yapılacak yardımların da kabul edileceği bildirilmekteydi. Ayrıca, Cemiyetin nakdi işlerini ticaret odası başkanı denetleyecekti. Yardım toplamak için tahsilâta bulunacak kişinin elinde muhakkak Cemiyetin mührüyle mühürlenmiş bir itimatname bulunması şarttı.⁴⁵⁴

Nizamnamenin beşinci maddesinde Cemiyetin idare heyetine dair bilgiler mevcuttur. Cemiyetin kurucu üyeleri 26 kişidir. İdare heyeti 3 sene zarfında vazifesini ifa edecek ve bu süre sonunda, tabii üyeler tarafından gerek görüldüğü takdirde çoğunluğun oyuyla yeniden bir heyet oluşturabilecekti. Sekizinci maddeye göre, eğer üç sene sonunda yeni bir idare heyeti seçilirse, Cemiyetin birinci ve ikinci başkanlarının yeniden seçilmesi söz konusu olacaktı. İdare heyetinden birisinin istifa etmesi durumunda ise, yerine tabii üyeler arasından uygun bir kişi atanacaktı.⁴⁵⁵

Cemiyetin birinci başkanı, Dersaadet İkinci Ceza Mahkemesi Başkanı Tahsin Bey Efendi ve İkinci başkanı, Rüşumat Emaneti tercümanlarından Mihran Efendi'ydi. Üyelerin isimleri de şu şekildedir: Yenikapı Mevlevihanesi Postnişini⁴⁵⁶ Abdülbaki Efendi Hazretleri, Sedrettin Beyefendi, Divan-ı Hümayun Kalemî Baş Kâtibi İsmet Beyefendi, İstanbul İkinci Ceza Mahkemesi üyesi Kalyarki Beyefendi, Dadyan Ohannes Beyefendi, Divan-ı Umumiye Komiserlik kalemî müdürü Ahmet Ragıp Beyefendi ve müdür yardımcısı Cemal Beyefendi, Makriköy Mektebi İdadisi muallimlerinden Hazım Efendi, Beyoğlu Müstantık üyelerinden Şevket Beyefendi, İstanbul Müddei Umumiliği Başyardımcısı Tevfik Beyefendi, Avukat Yakup Asım Beyefendi, İstanbul Müstantık üyelerinden Esad Beyefendi, Orman ve Maden Nezareti Muhasebe Kalemî görevlisi Hami Tahir Beyefendi, Giritli Merhum Abdülatif Efendizade Matbuat-ı Dahiliye çalışanı Ahmet Celal Beyefendi, Rumeli

⁴⁵⁴ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

⁴⁵⁵ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

⁴⁵⁶ Tarikat veya dergâhta posta oturan, yani o tarikatın şeyhi manasındadır.

şimendiferi kumpanyası hukuk müşaviri Yakup Samanon Efendi, Dahiliye Evrak Odası çalışanı Selahaddin Beyefendi ve Emin Ali Beyefendi, Ziraat Bankası muhasebe kalemi çalışanı Nusret Beyefendi ve memur muavini Rıfat Beyefendi, Maliye Nezareti Muhasebe-i Umumiye yazıcısı İbrahim Kemal Beyefendi, Hukuk Mektebi öğrencisi Hafız Hikmet Bey, Hazine-i Hassa Mefruşat kalemi çalışanı Latif Beyefendi, Divan-ı Hümayun kalemi çalışanı Naim Beyefendi, Nafia Nezareti muhasebe kalemi katibi Atıf Beyefendi.⁴⁵⁷ Görüldüğü üzere kurucu üyeleri arasında mülki idare memurları, hukukçular, maliyeciler, öğretmen, öğrenci ve din âlimi bulunmaktaydı.

Nizamnamenin son maddesi Cemiyetin gerekli görülen semtlerde birer şube açmasıyla ilgilidir. Buna göre, bu şubelerin her birinde bir müdür ve altı üyesi olan idare heyeti oluşturulması planlanmaktaydı. Her bir şube kendi bölgesinde toplanacak yardımlardan sorumlu olacaktı. Bununla birlikte, yardıma muhtaç kişiler sadece kendi bölgelerindeki şubelere başvurabilecekti.⁴⁵⁸

3.1.2. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti

3.1.2.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

Günümüze dek varlığını devam ettirebilmiş olan Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, fukaraperver cemiyetleri arasında özel yere sahiptir. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Gureba-yı Müslimin Hastanesi'nde doktor olan Galib Hakkı Bey'in teşebbüsüyle, Aralık 1908'de kurulan Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin Topkapı şubesi olarak 24 Şubat 1908'de kurulmuştur. Cemiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Şehremini'deki Topkapı Kulübü'nden temin edilen bir odada faaliyete başlamıştır.⁴⁵⁹ Cemiyet, Şehremini'deki bu odada beş yıl faaliyet gösterdikten sonra Birinci Dünya Savaşı yıllarını geçirdiği Şehremaneti'nde eski nizamiye karakolu binasına taşınmıştır. Mütareke yıllarında ise daha sonradan Tıp Fakültesi Çapa klinikleri başhekimlik binası olarak kullanılan binaya geçmiştir. Daha sonra Yenibahçe Tatlıkuyu'da bir evde çalışmalarına devam eden Cemiyet

⁴⁵⁷ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

⁴⁵⁸ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

⁴⁵⁹ Özbek, **a.g.e.**, s. 324; **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti: Faaliyetleri Broşürü**, s. 8.

Cumhuriyet dönemine kadar bu binada kalmıştır. Bugün ise, Topkapı Sur içinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.⁴⁶⁰

Doktor Galib Hakkı Bey ile birlikte aynı hastanede Eczacıbaşı olan Nafiz Bey Cemiyetin veznedarı olarak kurucuları arasında yer almıştır. Cemiyetin diğer kurucu üyeleri arasında yer alan Şehremini'deki keresteci Hakkı Efendi, Cemil Efendi, Bodos Efendi ve Onnik Efendi ile birlikte altı kişiden oluşan ilk yönetim kurulu ortaya çıkmıştır.⁴⁶¹

Cemiyetin, kuruluş sürecinde İttihat ve Terakki'nin etkisinde olmasına rağmen gayri siyasi ve sivil niteliklerinin ön planda olduğu söylenilebilir. Mesela kurucuları Hilâl-i Ahmer'de olduğu gibi bürokratlar arasından değildi. Hilâl-i Ahmer kurulundaki 100 delegeden 22'si eski veya yeni vükela, 6'sı Şura-yı Devlet üyesi, 12'si mebus, 7'si asker, 5'i mülkiye ricalindendi.⁴⁶²

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti kurucuları Topkapı semtinde yaşayanlar ve çalışanlardan oluşuyordu. Nadir Özbek, kurucularının farklı kesimlerden oluşmasını ise; meşrutiyetin ilk yılları itibariyle, Osmanlı eliti açısından, farklı cemaatlerin uyumlu bir şekilde bir arada yaşayabileceği düşüncesinin hala canlı olduğunu ortaya koyması olarak değerlendirmektedir. Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'yla birlikte bu doğrultudaki düşünce hızla yok olsa da Topkapı Fukaraperver Cemiyeti "Osmanlı" kimliğini koruyabilmişti. Bununla birlikte Özbek, kurucularının "orta

⁴⁶⁰ **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti: Faaliyetleri Broşürü**, s. 11, 12; BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

⁴⁶¹ **Fukaraperver Cemiyeti'nin kulaktan kulağa aktarılan bir kuruluş hikâyesi vardır.** Bu hikâyeye göre, karlı bir kış günü, İstanbul'un mütevazı semtlerinden Topkapı'da bugünkü cemiyet binasının bitişiğinde bulunan bir eczanede, Eczacı Onnik Efendi, Topkapılı Hacı Kuyumcuzaade ve Doktor Galip Hakkı Bey soba başında hem sohbet edip hem de dışarıda lapa lapa yağan karı seyrederken yolda geçen, üstündeki bir ceket ve pantolondan başka bir şey bulunmayan ayakkabıları yırtık bir adam dikkatlerini çeker. Adamın hali yüreklerini sızlatır. Kısa bir sessizlikten sonra Doktor Galip Hakkı Bey: "Onnik Efendi" der, "şu zavallı adamın halini görüyor musun? Ne acınacak bir durum. Acaba bu sefaletle mücadele edemez miyiz?" Onnik Efendi, "Aman doktorcuğum biz kimiz ki, bir koskoca sefaletle mücadele edelim. Olsa olsa şu adamı çağırır, beş on kuruş yardımında bulunabiliriz." "Hayır hayır Onnik Efendi, bu yardım hiçbir şey sağlamaz, iş sefaleti ortadan kaldırmak, yardımı bütün fakirlere ulaştırmaya gayret etmektir ve biz bunu yapabiliriz." "Nasıl?" "Bir cemiyet kurarak. Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti diye bir hayır kurumu var. Onun Topkapı şubesini açarız. Hemen bugünden başlayarak teşebbüse geçebiliriz. İşte ben ilk sermayeyi koyuyorum. Her gün bu tabağa onar para koyalım, gelen hali vakti yerinde hastalara, eşe dosta da durumu anlatalım, bakalım, bir haftada ne toplanacak." Böylece Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Hayriyesi Topkapı şubesi kurulmuş olur. **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti: Faaliyetleri Broşürü**, s. 7-8.

⁴⁶² Özbek, a.g.e, s. 325.

sınıf'tan geldiklerini ve eğitim görmüş orta tabaka Osmanlı aydın kesiminin oluşmasının II. Abdülhamid dönemi eğitim sisteminin etkisiyle olduğunu hatırlatmaktadır.⁴⁶³

Topkapı Fukaraperver Şubesi'nin faaliyetleri yanında yardımları sönük kalan Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi 1913 yılında bütün hak ve vecibelerini Topkapı şubesine devrederek kendisini feshetmiştir. Böylece 1913 senesine kadar bir şube olarak çalışan Topkapı Fukaraperveri, bu tarihten sonra faaliyetlerine Topkapı Fukaraperver Müessesesi-i Hayriyesi adıyla müstakil bir şekilde devam etmiştir.⁴⁶⁴ Cemiyet, 1931 senesine kadar çalışmalarına bu isimle devam etmiştir. 20 Ocak 1931 tarihinde Cemiyet, "Topkapı Türk Fukaraperver Hayır Müessesesi" ismini alarak 1934 senesine kadar çalışmalarına bu isim altında devam etmiştir. 1938'de Topkapı Yoksullara Yardım Kurumu ve 1948'de Topkapı Fakirlere Yardım Yurdu isimlerini almıştır. Fakat halk arasında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti olarak bilinmeye devam etmiştir.⁴⁶⁵

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, öncelikle bölgesindeki fakir ve muhtaçlara yardım etmeyi hedeflemiştir. Topkapı, Şehremini, Yenibahçe ve Mevlevihane civarındaki Merkezefendi, İbrahimçavuş, İlyaszade, Caferağa, Arpaemini, Ereğli, Kürkçübaşı, Karabali, Beyazıtâğa, Melekhatun, Uzunyusuf, Nakkaş, Kâtip Muslahattin, Fatmasultan, Veledikarabaş mahallelerinde sakin olan yoksullara maddi ve manevi destek olmayı amaç edinmiştir. Burada bahsi geçen mahallelerin Museviler dışında bütün milletlerden insanların sakin olduğu ve İstanbul'un en fakir mahalleleri arasında yer aldıklarını belirtmek gerekir.⁴⁶⁶

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti görevlerini şu şekilde sıralamıştır: İstanbul'un en fakir on beş mahallesinde, anasız ve babasız ya da sadece babadan mahrum çocukları himayesine alıp okuyup yazmaları için gerekli eşyayı ve onların yiyecek ve giyeceklerini temin etmek; bu çocukların ailelerine bakmak; evinde bakılamayan ve

⁴⁶³ Özbek, **a.g.e.**, s. 284.

⁴⁶⁴ Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu", s. 4.

⁴⁶⁵ Said Kesler, **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti**, İskender Matbaası, İstanbul, 1968, s. 10-12.

⁴⁶⁶ Aziz Haydar, "Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi" **Kadınlar Dünyası**, 1 Şubat 1329, s. 3. Aziz Haydar, bu makalesinde mahallelerin fakirliğini, "sanki dünyanın bütün yetimleri, kimsesizleri, şehid yavruları ve muhtaçları bu bölgede toplanmış, öyle harap haldeler", diyerek tanımlar.

sokaklarda sürünmekte olanları hastanelere sevk etmek; hasta olanların evlerine doktor göndermek; ilaçlarını almak; ekmek ve katık vermek; işsizlere iş bulmak ve gerekirse sermaye vermek; haftanın sayılı günlerinde hastaları bedava muayene etmek; yangın, zelzele gibi doğal afetlerde felakete uğrayanların yardımına koşmak.⁴⁶⁷

3.1.2.2. Cemiyetin Faaliyetleri

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, belirlediği amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini gerçekleştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Cemiyetin 1910/1911 (1326) senesine ait raporunda bir sene boyunca yapılan yardım faaliyetleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Cemiyet, insanlardan toplanan para yardımlarının ayırım gözetmeksizin herkese ulaştırılmasının vicdan ve insaniyet namına yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olduğunu belirterek aynı zamanda bunu bir iftihar sebebi olarak görmektedir.⁴⁶⁸

Cemiyetin bir yıl içinde yaptığı yardımlar arasında en dikkat çekici olanlar çocuklara yaptığı yardımlardır. Annesi ve babası veya sadece babası olmayan çocuklar; anne babası iâşe, eğitim ve öğretimine muktedir olmayan 5'i kız 41'i erkek olmak üzere 46 çocuk himaye altına alınmıştır. Bu çocukların 43'ü Müslüman, 1'i Ermeni, 2'si de Rum'dur. 43 Müslüman arasında Türk, Arap, Kürt, Boşnak ve Rumeli muhacirleri bulunmaktadır. Topkapı Fukaraperver Şubesi'nde bir ayırım söz konusu olmayıp farklı kesimlerden insanlara aynı muamele söz konusudur ve gösterilen bu yaklaşım Cemiyet için bir iftihar sebebidir.⁴⁶⁹

Şubenin kuruluşundan itibaren himaye altına alınan çocukların ihtiyaçlarının karşılanması yanında eğitim almaları da sağlanmıştır. Çocukların civardaki ibtidaiye, rüşdiye ve idadiye mekteplerinde eğitim hayatlarına devam etmeleri sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, çocukların ahlak eğitimlerine de önem verilmiştir. Bu doğrultuda,

⁴⁶⁷ Said Kesler, *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*, İstanbul, İskender Matbaası, 1968, s. 6-7.

⁴⁶⁸ **Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice**, İstanbul: Tanin Matbaası, 1327 (1910/1911). s. 4.

⁴⁶⁹ **Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice**, s. 5.

her hafta Cuma günleri çocukların şubede bir araya gelmeleri sağlanmış ve çocuklara ahlak ve beden eğitimi dersleri verilmiştir.⁴⁷⁰

Ayrıca Cemiyet, çocukların çamaşır, çorap, fes gibi elbise ihtiyaçlarının yanında kitap, defter, kalem gibi okul için gerekli malzemeleri imkânlar dâhilinde karşılamaktaydı. Her Cuma günü ihtiyaç sahipleri ile yardım edenler“dost sofrası” adını verdikleri kahvaltı etkinliğinde bir araya getirilmekteydiler. Böylece himaye altına alınan çocukların büyüüp iş ve imkân sahibi olduklarında aynı hissiyatla yardıma muhtaç çocuklara el uzatmaları için bilinçlenmeleri amaçlanmaktaydı.⁴⁷¹

Aile reisinden mahrum ailelerin imkânlar dâhilinde ihtiyaçlarının karşılanması için acilen yardım edilmesi de hedefler arasındaydı. Aile fertleri sayısına göre yevmiye, et, ekmek, katık tahsis edilmiş ve aksatılmadan bu hizmetin devam ettirilmesinde kararlılık gösterilmişti.⁴⁷²

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti’nin en önemli yardım faaliyetleri arasında hasta bakımları yer almaktaydı. Cemiyetin üye doktorlarının yardımıyla her hafta Cumartesi günleri ayırım gözetmeksizin müracaat eden her kesimden hasta ücretsiz olarak muayene edilirdi. Bu hastalardan ilaçları alamayacak durumda olanlara ilmühaber ibraz ettikleri takdirde ilaçları dahi ücretsiz olarak karşılanırdı. Hastalardan muayenahaneye gelemeyecek durumda olanların doktor bizzat evlerine gidip muayenelerini gerçekleştirirdi. İhtiyaç durumlarına göre, süt, yoğurt, ekmek, et gibi yiyecek yardımında bulunulurdu. Evlerinde bakacak kimsesi olmayan hastalar masrafları karşılanarak hastanelere sevkleri sağlanırdı.⁴⁷³

1910/1911 (1326) senesi içerisinde 12 ay zarfında, Cemiyetin muayenehanesinde 489 Müslüman, 497 Ermeni, 128 Rum olmak üzere toplam 1.114 hasta ücretsiz olarak muayene edilmiştir. Yapılan muayeneler sonunda 85 hastanın

⁴⁷⁰ Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi‘ Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice, s. 6

⁴⁷¹ Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi‘ Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice, s. 7.

⁴⁷² Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi‘ Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice, s. 8.

⁴⁷³ Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi‘ Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice, s. 8, 9.

ilaçları ücretsiz olarak temin edilmiştir. Bunlardan başka, muayenehaneye gelemeyecek durumda olan 24 hastanın muayene ve tedavileri evlerinde gerçekleştirilmiştir. Yine bu hastalardan 5'i hastanelere ve 4'ü Darülaceze'ye masrafları karşılanarak sevk edilmiştir.⁴⁷⁴

Cemiyetin amaçlarından biri de iş görmeye muktedir olduğu halde iş sahibi olmayan ihtiyaç sahiplerine iş bulmaktır. Bu prensip doğrultusunda müracaatlar yapılmış ise de Cemiyetin bu konuda zorluklarla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Müracaat edenlerden birkaçına Cemiyet üyelerinin gayretiyle iş bulunmuşsa da şirketlere ve ticaret müesseselerine yapılan müracaatlar sonuçsuz kalmıştır. Sosyal yardım cemiyetlerinin henüz kurulma aşamalarında olması bakımından yeterince iyi tanınmadıkları anlaşılabılır. Yapılan çalışmalardan bu ticaret müesseselerinin haberdar olmadıkları fakat çalışmalar sürdükçe bu sorunun ileride çözüleceğine dair Cemiyetin umutlu olduğu anlaşılmaktadır.

Cemiyetin kuruluşundan itibaren geçen bir yılda ihtiyaç sahiplerine 10.858 kıyye ekmek yardımı yapılmıştır. Bunun yanı sıra şiddetli geçen kışa çare olması için iki defa olmak üzere 2.000 kûsur kıyye kömür dağıtılmıştır.⁴⁷⁵

30 Haziran 1911 tarihli rapora göre; 114 Müslüman, 103 Ermeni, 50 Rum toplamda 267 hasta, muayene edilmiştir. Acezeden bir tanesinin masrafları karşılanarak darülacezeye gönderilmiştir. 12 yetim korumaya alınıp okullara gönderilmiş ve ihtiyaçları karşılanmıştır. Ayrıca fakirlere erzak yardımı yapılmıştır.⁴⁷⁶

Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesinin 1913/1914 (1329) senesine ait hayır ve hesap işlerine dair beyannamesi Cemiyet tarafından yayınlanması için Sebilürreşad'a gönderilmişti.⁴⁷⁷ Bu rapordan, 1913/1914 senesi

⁴⁷⁴ Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice, s. 9.

⁴⁷⁵ Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayırsever Bir Netice, s.10.

⁴⁷⁶ Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu", s. 7.

⁴⁷⁷ "Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi", Sebilürreşad, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 180-182.

içerinde yapılan tüm faaliyetleri, Cemiyetin gelir ve giderlerini takip etmek mümkündür.

Cemiyet, bir sene zarfında muayenehanesine müracaat eden 1.265 hastanın muayenesini ücretsiz olarak gerçekleştirmiştir. Bu muayeneler cemiyetin sorumluluk alanı olarak belirlediği mıntika dâhilinde, karşılıksız olarak gönüllü bir şekilde hizmet sunmakta olan bir doktor tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra muayene edilen hastalardan ilaç almaya gücü yetmeyen 161 hastaya ilaçları ücretsiz olarak temin edilmiştir. Ayrıca, bu yıl içerisinde de muayeneye gelemeyen 11 hastanın evlerine gidilerek ücretsiz muayene edilmişlerdir. Hastalardan çok fakir olanlarına süt ve yoğurt yardımı yapılmıştır. İlâveten, evlerinden tedavileri imkânsız olan 12 hastanın masrafları karşılanarak, Gureba-yi Müslimin, Haseki Nisa, Cerrahpaşa, Şişli Etfâl gibi çeşitli hastanelere sevk edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Cemiyet, bu yıl içerisinde 50 fakir ve muhacir çocuğa çiçek aşısı yapılmasını sağlamıştır.⁴⁷⁸

Cemiyet, sorumluluk alanı olarak belirlediği mıntika dâhilinde bulunan yetim veya ailelerinin ekonomik durumları okula devam etmeleri için yeterli olmayan çocuklarının tahsiline yardımda bulunmuştur. 49 erkek ve 9 kız çocuğu olmak üzere 58 çocuğu himaye altına alarak bu çocukların tamamı Şehremini’de bulunan Eser-i Ahvat-ı Ana mektebiyle Topkapı Merkez Rüşdiyesi’ne ve mahalle İbtidaiye mekteplerine ve iki öğrenci de Sultaniyelere gönderilmiştir. Önceki sene himaye altına alınan çocuklarla birlikte hepsinin kitap, defter, kağıt, tebeşir, taş tahta, lastik kalem, resim takımı gibi okul ihtiyaçlarının yanı sıra sıhhi ihtiyaçları da karşılanmıştır. Ayrıca, bazı çocukların fes, çorap, yazlık ve kışlık elbise, terlik iç çamaşırı gibi giyim kuşam ihtiyaçları da temin edilmiştir. 2 öksüz ve yetim ve 2 yetim çocuk ücretleri ödenerek yatılı okula kaydettirilmiştir.⁴⁷⁹

Cemiyetin çocuklarının tahsilleri için gerekli yardımları sağlaması olumlu neticelerle sonuçlanmaktaydı. 1913/1914 senesi raporuna göre Cemiyetin

⁴⁷⁸ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 180.

⁴⁷⁹ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 180.

yardımlarıyla yüksekokula devam eden 3 öğrenciden biri diplomasını alarak mezun olmuş böylece Cemiyet ilk meyvesini vermiştir.⁴⁸⁰

1913/1914 içerisinde himaye altındaki çocuklar ve muhacir çocukları için yazlık ve kışlık 100 kat elbise, 94 çift ayakkabı imal ettirilmiştir. İsminin zikredilmesini istemeyen hayır sahibi bir aile tarafından bağışlanan kız ve erkek çocuk çamaşır ve elbiseleri de ihtiyaç sahibi çocuklara verilmiştir.⁴⁸¹

Cemiyetin gözetiminde himaye altındaki çocuklara dini ve milli eğitim vermeye bu yıl içinde devam edildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda önceden olduğu gibi çocuklar bir mürebbiyenin gözetiminde Cuma günleri Cemiyet merkezinde öğle yemeği için bir araya gelmekte ve ahlaki eğitimlerine devam etmekteydiler.⁴⁸²

Himaye altındaki çocukların yardıma muhtaç ailelerine bu bir yıl zarfında toplam 4.738 kıyye ekmek ve birkaç ilave katık olarak zeytin ve peynir yardımında bulunulmuştur. Ayrıca, ailenin geçiminden sorumlu olan erkekler harpte olduğu için bakacak kimseleri olmayan 12 yardıma muhtaç asker ailesine de yardım edilmiştir.⁴⁸³

Cemiyetin sorumluluk alanı olarak belirlediği bölgede dağınık bir halde ikamet eden ve hiçbir taraftan yardım alamayan oldukça zor durumdaki muhacirler yardım için Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne müracaat etmişlerdi. Fakat Cemiyetin bütçesi bu yardımı karşılayacak güce sahip değildi. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin nakdi yardımı ile Cemiyet, iki yaşına kadar olan çocuklar dâhil olmak üzere 72 ailede 246 nüfusun geçiminin sorumluluğu üzerine almıştır. 8 hafta boyunca bu muhacirlere yardım edilmiş ve bu süre zarfında, 2.599 kıyye ekmek, 8.334 kıyye yağ, 136 kıyye pirinç, 36.234 kıyye patates, 7.812 kıyye fasulye, 7.612 kıyye tuz, 7.621 kıyye soğan 5.512 kıyye sabun ve 1.108 kuruş gaz ve kömür parası

⁴⁸⁰ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 180.

⁴⁸¹ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 180.

⁴⁸² “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

⁴⁸³ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

dağıtılmıştır. Bu sürenin sonunda ve muhacirlerin dönüşlerinden sonra mazeretleri dolayısıyla mecburen kalmak zorunda olanlara zaman zaman yardım edilmeye devam edilmiştir. Bu ailelerden beşinin reisine sermaye verilmiştir.⁴⁸⁴

Cemiyet yaptığı nakdi ve ayni yardımların yanı sıra çalışmaya muktedir olanlara iş bulmayı da kendisine görev edinmişti. Yardıma muhtaçlardan ve muhacirlerden 30 aileye iş bulmak için Cemiyetin girişimlerde bulunduğunu fakat bu yıl içerisinde bu konuda başarısız olduğu görülmektedir.⁴⁸⁵

1913 senesinin Ramazan ayında yapılan yardımlar da raporda yer almaktadır. Buna göre, 30 fakir aileye yağ, zeytin pirinç gibi gıda yardımı yapılmıştır. Belediye dairelerinden gönderilen 370 kıyze ekmek de Cemiyet tarafından yardıma muhtaç kişilere dağıtılmıştır.⁴⁸⁶

Cemiyet, üyelerinden aldığı aidat ve vatandaşlardan kutu dolaştırılarak toplanan yardımlardan oluşan bütçesinin ve bunlarla yapılan hayır işlerinin hesaplarının tüm vatandaşlar tarafından tetkik edilebileceğini bunun için Topkapı civarında Tatlıkuyu'da Yenibahçe Caddesi'ndeki merkezin Cuma günleri öğleden sonra umuma açık olduğunu duyurarak herkesi davet etmekteydi.

1914 yılının ilk iki ayında ise Cemiyetin muayenehanesine müracaat eden 165 hasta muayene edildi, 3 ailenin evine doktor gönderildi, 15 hastaya ilaç verildi, 3 yetişkin 2 çocuk hasta hastaneye yatırıldı. Bunun yanı sıra, 10 yetim çocuk himayeye alındı, mekteplere gönderildi ve otuz üç kat elbise, palto, ceket vesaire yetimlere verildi. Eser-i Ahvat Ana mektebine 11 yetim çocuk kaydettirildi. 2 öksüz ve 2 yetim çocuk yatılı olarak mektebe verildi ve her türlü ihtiyaçları karşılandı. Muhacirlere pek çok yardımlar edilerek açıkta kalanlar iskân ettirildi, aç olanlara ekmek, patates vesaire verildi. 3 ihtiyaç sahibine iş bulunarak sefaletten kurtarılıp birkaç hasta

⁴⁸⁴ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

⁴⁸⁵ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

⁴⁸⁶ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

yetime süt, yoğurt tayin edildi.⁴⁸⁷ 13 Ekim 1915 tarihinde Doktor Galip Hakkı imzasıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen belgede, Cemiyete başvuran yaralı sayısının 182'ye ulaştığı ve bunlardan 5 yaralının daha pansumanlarının yapıldıktan sonra taburcu edilerek evlerine ulaştırıldıkları bildirilmişti.⁴⁸⁸

3.1.2.3. Cemiyetin Gelir Kaynakları

Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin başlıca gelir kaynaklarını üyelerin aidatları oluşturmuyordu. Bunun yanı sıra yukarıda bahsedilen yardımlar haftada bir iki kere gezdirilen kutularla hayırseverlerden toplanan paralar ile yapılmaktaydı. 5 Ağustos 1911 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda, kutulardan çıkan yardımlar 284 adet kuruşluk, 4 adet çeyreklik, 115 adet metelik olmak üzere toplam 409 kuruş veznedar Onnik Efendi'ye teslim edilmişti. Toplanan yardımın miktarı düşük olsa da büyük bir titizlikle kayıtlara geçirilmişti. Yardım kutuları daha sonra kumbaralara dönüştürülmüştür. Üzerine "Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Hayriyesi" ibaresi bulunan kumbaralar bu alandaki ilk örnekleri oluşturmaktaydı.⁴⁸⁹ Ayrıca Cemiyet, 1911 yılında Ramazan ayı boyunca akşamları konserler düzenlemiş ve bunlardan gelir elde etmişti. Yangın mağdurları için yardım toplamış ve İane Komisyonuna teslim etmiştir.⁴⁹⁰

II. Meşrutiyet yıllarında hayır kurumlarının başvurduğu gelir kaynakları; konser, müsamere ve gece eğlenceleri düzenlemek, piyango çekilişi tertip etmek, rozet yapıp satmak gibi faaliyetlerdi. Beyoğlu Tepebaşı'ndaki tiyatrodaki çok sayıda yardım konseri düzenlenmişti. Ayrıca Gülhane Parkı da bu tür etkinliklerin düzenlendiği mekânlardan birisiydi.⁴⁹¹ Osmanlı Fukaraperper Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi de bu tür faaliyetlerle Cemiyete gelir sağlamaktaydı. Mesela, 3 Haziran 1910 tarihinde Dördüncü Dâire-i Belediye Başkanlığına yazılan bir arzuhalle, Topkapı semtindeki ihtiyaç sahipleri yararına, cemiyet idari heyeti tarafından Beylerbeyi Çeşmesi Bahçesi'nde Haziran ayı içerisinde havanın müsait

⁴⁸⁷ Aziz Haydar, **a.g.m.** s. 3.

⁴⁸⁸ Kızılay Arşivi, 23-283, 30 Eylül 1331 (13 Ekim 1915).

⁴⁸⁹ **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti: Faaliyetleri Broşürü**, s. 8

⁴⁹⁰ Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu", s. 8.

⁴⁹¹ Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu", s. 7.

olduğu bir pazar günü konser düzenlemek istediklerini bildiriyorlardı. Konser için üç kuruluşluk beş bin adet bilet basılacak ve yaklaşık 30 lira kadar masraf edileceğinden acele müsaade talep ediliyordu.⁴⁹² Dördüncü Samatya Dâire-i Belediye'si de, Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyyeti'ne Topkapı Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin Ermeni milleti fukara çocukları yararına Beylerbeyi Çeşmesi Bahçesi'nde düzenleyeceği konserin bir mahzuru olup olmadığını sormuştu.⁴⁹³ Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyyeti, konserin herhangi bir sakıncası olmadığını, yalnız konserin tarihi belirli olmadığından ihtiyaç olduğunda ona göre gerekli tedbirlerin alınması için Cemiyet heyetinin konser zamanından birkaç gün evvel zabıtaya bilgi vermesi gerektiği bildirilerek konsere izin vermişti.⁴⁹⁴

Topkapı Fukaraper Cemiyeti'nin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile işbirliği içerisinde çalışmaları olmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin zaman zaman Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'ne erzak bağışında bulunmuştur. Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, himayelerinde bulunan yardıma muhtaçlar adına Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne teşekkür yazıları göndermişti.⁴⁹⁵ Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Hilâl-i Ahmer'le işbirliği yaparak aşhane ve dispanserler kurulmasına yardımcı olmuştur.⁴⁹⁶ Cemiyetin fukara ve yetim çocuklara dağıtılmak üzere ucuz fiyattan 57 kat elbisenin tedariki için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım talebinde bulunmuştur.⁴⁹⁷ Ayrıca cemiyet çiçek satışları yaparak gelir elde etmek için gerekli olan çiçek, sepet, pazubant gibi malzemeleri Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden talep etmiştir.⁴⁹⁸

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile ortak hareket etmesinin yanı sıra işleyişini de örnek aldığı söylenebilir. Zira Topkapı Fukaraperver

⁴⁹² BOA, **DH.EUM.THR**, 37-44 (255), 22 Mayıs 1326 (4 Haziran 1910).

⁴⁹³ BOA, **DH.EUM.THR**, 37-44 (256), 26 Cemaziyelevvel 1328 (26 Haziran 1908).

⁴⁹⁴ BOA, **DH.EUM.THR**, 37-44 (257), 28 Mayıs 1326 (10 Haziran 1910).

⁴⁹⁵ Kızılay Arşivi, 17-7, 6 Mayıs 1330 (19 Mayıs 1914).

⁴⁹⁶ Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu", s. 9.

⁴⁹⁷ Kızılay Arşivi, 71/82, 10 Temmuz 1333 (10 Temmuz 1917).

⁴⁹⁸ Kızılay Arşivi, 395/105, t.y.

Cemiyeti başkanı Doktor Galip Hakkı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yıllık bilançosunun bir kopyasını örnek olması açısından merkezden talep etmişti.⁴⁹⁹

1913/1914 (1329) yılı faaliyet raporuna göre gelirler, üyelerden toplanan 15.403 kuruş; kutularda toplanan 10.814 kuruş 15 para; çeşitli yardımlarla toplanan para ise 5.958 kuruş 20 para (bu miktarın 49 lirası Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti merkezi tarafından verilmişti); toplam miktar 32.175 kuruş 35 para olarak belirtilmişti. Ayrıca Telgraf Nezareti İdare memuru Sabık Raşid Bey merhumun birer liralık 4 hazine tahvili miras olarak cemiyete bıraktığı ayrıca belirtilmiştir.⁵⁰⁰

1913/1914 giderleri incelendiğinde Cemiyetin himayesi altındaki çocuklara, yardıma muhtaç yoksullara ve muhacirlere verilen ekmek için 7.234 kuruş, himaye altındaki çocukların okul gereçler için 1.162 kuruş 30 para, yatılı mektebe gönderilen 4 talebenin ve diğer bazı çocukların mektep masrafları için 3.269 kuruş harcanmıştır. Ayrıca muhacirve bazı kimsesiz çocuklar için 1.692 kuruş ve ihtiyaç sahiplerine karşılıksız verilen ilaçlar için 229 kuruş 20 para⁵⁰¹ harcanmıştır. İhtiyaç sahibi hastalara alınan süt ve yoğurt için 208 kuruş 35 para masraf edilmişti. Şişli Etfâl, Cerrahpaşa gibi hastanelere gönderilen hastalar için ise 88 kuruş harcanmıştı. Ayrıca tahsildar için 1.521 kuruş ve mürebbiye için 1.200, kutu gezdirip yardım toplayan memur için 1.145 kuruş ödenmiştir. Bir diğer gider kalemi de yetimlere yaptırılan elbise ve ayakkabılardı. Elbiseler için de 3.782 kuruş 20 para ve ayakkabı veya terlik için de 3.266 kuruş harcanmıştı. Yine himaye altındaki çocukların, fes, püskül, çorap, tıraş, hamam gibi masrafları için 1.713 kuruş 25 para harcanmıştı. Cemiyetin kuruluşundan itibaren kullanılan tahta ve çinkodan yapılmış yardım toplamak için kullanılan kutuların yenilenmesi, makbuz ve sair kalemler için yapılan masrafların tutarı ise 1.240 kuruş 20 para tutarındadır. Giderlerin toplamı 27.663 kuruş olarak belirtilmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁹ Kızılay Arşivi, 224-5, 7 Ağustos 1327 (7 Ağustos 1911).

⁵⁰⁰ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

⁵⁰¹ Topkapı'da eczacı ve cemiyetin kurucu üyelerinden Onnik Efendi her ay sermayesi 50 kuruş civarında olan ilacı Kânûn-ı evvel itibaren cemiyete karşılıksız olarak bağışlamıştır.

⁵⁰² “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330, C. XII, S. 296, s. 181.

Gelir ve gider tutarlarından sonra kasada kalan nakit ile 1 adet Mısır tahvili bir adet Rumeli Şimendiferi tahvili satın alınarak Emniyet Sandığı'na verilmiştir. Kendi kendine tartan bir kantar hâsılatı Cemiyete ait olunmak üzere satın alınarak Güllhane Bahçesine konulması için Şehremaneti'nden izin alınmış olduğundan buna ait masrafların karşılığı ihtiyat akçesidir. Emniyet Sandığı'na yatırılmış para ise Cemiyetin kurmayı tasarladığı tesislerine kaynak olmak üzere saklanmıştır.⁵⁰³

Tablo 4: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1913/1914 (1329) Senesi Genel Bilançosu: Gelirler

Gelir Kalemi	Kuruş	Para
Toplam gelir	32.175	35
Muhacirlermünasebetiyle Hilâl-i Ahmer tarafından	21.600	
Önceki seneden devreden nakit	9.493	20
Ramazanda Yenibahçe Tiyatrosunda oynananoyundan	2.757	15
Tahsil edilmeküzere geçen seneden alınan makbuz tutarı	446	
Emniyet Sandığına mevdu paradan temettü	433	
Toplam	66.905	30

Tablo 5: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, 1913/1914 (1329) Senesi Genel Bilançosu: Giderler

Giderler Kalemi	Kuruş	Para
Masraflar toplamı	27.663	
Gayri kabil tahsil makbuzlar tutarı	654	
Kabil-i tahsil makbuzlar tutarı	6.071	
Sekiz hafta müddetle muhacirlerin iâşe masrafı	13.428	15
Kasa mevcudu	6.456	15
2649 numaralı cüzdanla Emniyet Sandığına mevdu para	16.633	

⁵⁰³ “Umur-ı Hayriye: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Sebülürreşad**, 1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914), C. XII, S. 296, s. 182.

Toplam	66.905	30
---------------	--------	----

Cemiyetin mali durumuyla incelendiğinde 1911 yılı gelirleri, 25.960 kuruş 35 para; 1914 yılı, 62.378 kuruş; 1916 yılı, 56.237 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁰⁴ Faaliyetler esas olarak 1911-1916 yılları arasında yoğunlaşmıştır. 1917'den itibaren ciddi bir duraklama söz konusudur.

3.1.2.4. Basının İlgisi

Kısa zamanda bir hayli ilgi gören Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, yardımlarını 15 mahalle ile sınırlı tutarak yardımların elle tutulur gözle görülür hale gelmesini sağlamıştır. Cemiyetin Topkapı civarında yaptığı bu faaliyetler basının da ilgisini çekmiş ve çeşitli gazetelerde cemiyetin faaliyetlerinden ilgiyle söz eden yazılar çıkmıştır. Cemiyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra Ermeni, Rum ve Türklerden oluşan toplam 987 hastayı muayene etmesi, 120 aileyi de himayesi altına alması gibi faaliyetleri dolayısıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Ayrım gözetmeksizin civardaki bütün yoksulların yardımına koşan Cemiyetin büyük bir ilgiyle karşılaştığını bu gazetelerin makalelerinden anlaşılmaktadır.⁵⁰⁵

İlk olarak 11 Şubat 1911 (29 Kanunisani 1326) tarihinde Sabah gazetesi Başyazarı Diran Kelekyan Efendi, “Fukara İçin” başlıklı bir yazı kaleme alarak Topkapı Fukaraperver Cemiyeti’nin faaliyetlerinden övgüyle söz etmiştir.⁵⁰⁶ Bunu takiben, Tasvir-i Efkâr gazetesi’nde, 1911 tarihinde Mahmut Sadık’ın* “Fukaraperver Cemiyetleri” başlıklı bir makalesi çıkmıştır. Makalesinde, Tasvir-i Efkâr’da Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi’nin bir senelik faaliyetlerinden bahsettikten sonra Cemiyetin çok büyük işler başardığını belirtmiştir. Buna ek olarak, insanlığı yüceltecek olan faaliyetlerinden dolayı Cemiyete teşekkür etmekle birlikte; teşekkürün yeterli olmayacağını, herkesin üzerine düşen sorumluluklar

⁵⁰⁴Özbek, a.g.e., s. 329.

⁵⁰⁵ Kesler, **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti**, s. 8.

⁵⁰⁶ Diran Kelekyan, “Fukara İçin”, **Sabah**, 29 Kânûn-i sâni 1326 (11 Şubat 1911), s. 1.

* Makalesinde Arapça Sad harfini Rumuz olarak kullanmıştır. Refii Cevad Ulunay, bu rumuzu kullanan kişinin Mahmut Sadık olduğunu söylemiştir. Kesler, **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti**, s. 8

olduğunu hatırlatıp, herkesi elinden geldiğince maddi ve manevi yardımda bulunmaya çağırmıştır.⁵⁰⁷

Said Kesler'in belirttiğine göre, Ermenice Ceride-i Şarkiye gazetesi de 5 Nisan 1911 tarihinde "Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti" başlığıyla bir yazı yayımlamıştır. Kesler'in aktardığı bu yazıda; Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da kurulan ve doğrudan doğruya halkın yararına çalışan Cemiyetler arasında bulunan "Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi"nin önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu Cemiyetin Topkapı civarında yani şehrin yardıma en fazla muhtaç olan bölgesinde ihtiyaç sahiplerine yardımlarını yetiştirirken Meşrutiyet'in ruhunu da yansıttığını vurgulamıştır. Bu yazıda eşitlik ilkesi çerçevesinde ayırım gözetmeksizin her kesime yapılan yardımların Meşrutiyet'in de ilkelerinden biri olan *musavat** ile örtüştüğü vurgulanmıştır. Bununla birlikte Cemiyetin hastalara ve çocuklara yönelik yaptığı yardım faaliyetleri ile ilgili sayısal bilgilere de yer vererek, hayırseverlik maksadı ile yapılan yardımların ve gösterilen çabanın Osmanlılar için memnuniyet verici olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰⁸ Ermeni milleti içinden Cemiyete karşı övgü dolu yazıların olması bu Cemiyetin ayırım gözetmeksizin yaptığı çabaları gösteren bir delildir. Tabii burada Cemiyetin kurucuları arasında Ermeni milletinden olan isimlerin etkisini göz ardı edilmemelidir. Kurucuların arasında Onnik ve Bodos Efendilerin olması Ermeni çocuklarına karşı özel bir ilgi olmasını sağladı.⁵⁰⁹

Aziz Haydar, 14 Şubat 1914 tarihinde Kadınlar Dünyası dergisinde "Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi" adıyla bir makale kaleme almıştır. Makalede

⁵⁰⁷ Kesler, *Topkapı Fukaraperver Cemiyeti*, s. 8; *Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-i Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayır Âver Bir Netice*, s. 20-23.

* Fransız İhtilali'nin *liberte, egalite, fraternite*, kavramlarının etkisiyle Meşrutiyetin ilan edilmesi mücadelesini verenler *hürriyet, müsavat, uhuvvet* ilkelerini benimsenmiştir.

⁵⁰⁸ *Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayır Âver Bir Netice*, s. 18-19.

⁵⁰⁹ Özbek, "90 Yıllık Bir Hayır Kurumu", s. 7.

Topkapı civarındaki mahallelerin perişanlığından bahisle Cemiyetin buradaki muhtaçlara yaptığı yardımlardan övgüyle bahsetmiştir.⁵¹⁰

Basının ilgisi yanında, 1911 senesi içerisinde yardım edilen mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetleri tarafından mahallelerindeki acze ve fukaralara yaptıkları yardımlardan ötürü Cemiyete teşekkürnâmeler gönderilmiştir. Ayrıca, Topkapı Ermeni Kilisesi Cemaati tarafından da Cemiyete ayırım yapılmaksızın yapılan yardımlar için bir teşekkürnâme gönderilmiştir.⁵¹¹

3.1.3 Eyüp Sultan (ve Civarı) Fukaraperver Cemiyeti

Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti, 14 Aralık 1908 tarihinde kurulmuş olan Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin bir şubesi olarak ortaya çıkmıştır. Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti'nin 30 Haziran 1915 tarihli nizamname sureti üzerindeki mühürden anlaşıldığı üzere Cemiyet 1912 (1328) tarihinde kurulmuştur.⁵¹² İstanbul Vilayeti Meclis-i Umumi Encümeni Kalemi evrakına göre cemiyet idari merkezi olarak Eyüp'te Kızıl Mescid Mahallesi'nde Maşrık-ı Füzuyat Mektebi'ni (Ramazan Ağa Mektebi) kullanılmıştır.⁵¹³

Eyüp Sultan civarındaki fakirliğin ve dilenciliğin önüne geçmek amacıyla bir fukaraperver cemiyeti kurmak için harekete geçildi. Böylece Eyüp Sultan türbesinin manevi havasından da istifade edilerek, Eyüp Sultan için kesilen kurbanlar ve yapılan bağışlar bu hayır cemiyeti için önemli bir gelir kaynağı olabilirdi.⁵¹⁴

Cemiyetin kuruluş sürecine gelirsek, Eyüp Fukaraperver Cemiyeti, Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin bir şubesi olarak çalışmalara başlamak üzere nizamnamesini hazırlayarak İstanbul Şehremaneti'ne başvuruda bulunduğu

⁵¹⁰ Aziz Haydar, "Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriye'si", **Kadınlar Dünyası**, 1 Şubat 1329 (14 Şubat 1914), s. 3.

⁵¹¹ **Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi' Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayır Âver Bir Netice**, s. 14-18.

⁵¹² **Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi**, BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyet Kanun ve Nizamnameleri**, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 123.

⁵¹³ BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 15 Ramazan 1333 (27 Temmuz 1915).

⁵¹⁴ Sadık Sarısan, "Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX**, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 74.

anlaşılmaktadır. Şehremaneti 6 Ağustos 1910 tarihinde “teşekkül eden Fukaraperver Cemiyeti Nizâm-nâmesinin tasdîkine dâir” ifadesinin yer aldığı tezkire ile Dâhiliye Nezareti’nin bilgisine başvurmuştur. Şehremaneti’nin belirttiğine göre, Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi tarafından tanzim edilen nizamnamenin Cemiyetler Kanunu’na uygun olarak tasdikine dair muamelenin yapılması için verilen arzuhal Belediye Beşinci Dairesi’ne gönderilmiştir. Beşinci Daire’den alınan tezkirede, Şehremaneti’nin iane toplanması hakkındaki talimata bir defaya mahsus olarak düzenlenmiş ve sürekli olarak iane toplayarak hayır işlerinde bulunmak üzere teşekkül edilen cemiyetler hakkında hüküm verme yetkisinde değildi. Dolayısıyla, bu konuda karar verecek merci olan Dâhiliye Nezareti’ne başvurularak Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti’nin tasdik edilmesini istemişti.⁵¹⁵

Dâhiliye Nezareti’nin 10 Ağustos 1910 tarihli cevabında, Cemiyetler Kanununun altınca maddesine göre, cemiyet kurmak isteyenlerin nizamnamelerinin iki nüshasıyla birlikte beyannamelerini Dâhiliye Nezareti’ne göndermeleri gerektiği bildirilmekteydi. Cemiyetler Dâhiliye Nezareti’nin onayından sonra faaliyete geçebilecekti. Konuyla ilgili olan makamdan yani Vilayetten ilmühaber aldıktan sonra cemiyetin kuruluşu hükümet nazarında onaylanacaktı. Fakat cemiyetin nizamnamesi kanunun hükümlerine aykırı ise bu durumda İlmühaber veren İstanbul Vilayeti tarafından cemiyet feshedilecek veya işlemlerindeki eksikliklerin giderilmesi için evrakın iadesi yönünde karar alınabilecekti.⁵¹⁶

Eyüp Fukaraperver Cemiyeti’nin Ağustos 1910 tarihindeki bu girişiminin nasıl neticelendiğine dair bir kayda ulaşılamamıştır. 1910 tarihinde Cemiyet kurulmaya hazır haldedir ve Şehremaneti’ne onay için başvurmuştur fakat Dâhiliye Nezareti’ne iletilen başvurunun ne şekilde sonuçlandığını kesin olarak bilinmemekle birlikte onaylanmamış olması muhtemeldir. Daha sonra Cemiyet Nizamnamesinde kuruluş tarihini 1912 (1328) olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Cemiyetin ilk kuruluş teşebbüsünde kurucuların isimlerine dair bir bilgiye de rastlanmamıştır.

⁵¹⁵ BOA, **DH.MUI**, 121/17, 8 Şevval 1328 (13 Ekim 1910).

⁵¹⁶ BOA, **DH.MUI**, 121/17, 8 Şevval 1328 (13 Ekim 1910).

Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti nizamnamesinde, “*Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü himayesinde bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi nizamnamesi*” ifadesi yer almaktadır. 1910 yılındaki kurulma teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanan Cemiyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti himayesinde ve kontrolünde kurulmuş olduğunu anlaşılmaktadır.⁵¹⁷

Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyeti nizamnamenin başında, “*Eyüp Sultan ve civarında yani sur haricinde bulunan fukara ve muhtacın-i muavenet maksadıyla bu kere teşekkül eden fukaraperver cemiyet-i hayriyesi işbu nizamname dâhilinde münderiç-i mevâd ve ahkâm mucibince ifâ-yı muavenet edecektir.*” İfadesi yer almaktadır. Buna göre Cemiyetin amacı Eyüp Sultan’da sur haricinde bulunan, hakikaten yardıma muhtaç ve pek fakir olan kimselerin mümkün mertebe işlerinin sağlanmasıydı. Bununla birlikte Cemiyet, bütçesi elverdiği ölçüde fakir çocukların geleceklerini güvence altına almak hedeflenmekteydi.⁵¹⁸

Nizamnameye göre, Cemiyetin idare heyeti ise 21 kişiden oluşmaktaydı. Eyüp İttihat ev Terakki Kulübü idare heyetinin 6 üyesini belirleyecekti. Ayrıca, Eyüp Merkez Memuru, Eyüp Belediye Tabibi, Camii-i Kebir müderrisi, Camii-i Kebir birinci imamı, Eyüp Belediyesi’nden seçilen bir üye ile belediye bölgesindeki mahallelerden seçilecek 10 kişiden oluşacak bir idare heyeti söz konusuydu. Eyüp Merkez zabıt memuru, Belediye tabibi ve Camii-i Kebir müderrisi ve imamı daimi dört üye olacaktı. Daimi üyelikleri memurluk görevleri süresince devam edecek eğer görevlerinden ayrılırlarsa yerlerine halefleri seçilecekti. İdare heyetinin hizmet süresi iki sene olup bu sürenin sonunda yeniden seçim yapılacaktı ve arzu edildiği takdirde

⁵¹⁷ Cemiyetin nizamnamesi, “*Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü himayesinde bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi nizamnamesi*” ifadesiyle başlayan bölümde 14 madde bulunmaktadır. Ayrıca, “*Eyüp Sultan ve civarında yani sur haricinde bulunan fukara ve muhtacın-i muavenet maksadıyla bu kere teşekkül eden fukaraperver cemiyet-i hayriyesi işbu nizamname dâhilinde münderiç-i mevâd ve ahkâm mucibince ifâ-yı muavenet edecektir.*” İfadesiyle başlayan bir bölüm daha vardır. Burada ise, üç fasıl bulunmaktadır. Birinci fasıl, idare heyeti ve heyetin vazifeleriyle; ikinci fasıl cemiyetin yardımda bulunacağı kimselerle; üçüncü fasıl ise gelir ve giderlerle ilgili olmak üzere, toplam 23 maddeden oluşmaktadır.

⁵¹⁸ **Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.**

eski üyelerin de bu seçime katılma hakları vardı. Ayrıca, Cemiyetin nizamnamesi ancak üçte iki çoğunluğun sağlanması halinde değiştirilebilecekti.⁵¹⁹

21 kişiden oluşan idare heyetinden biri başkan, biri başkan yardımcısı, bir veznedar (sandık emini), ve bir de genel sekreter (katib-i umumisi) seçilecekti. Bu kişiler cemiyet üyeleri arasından fakat daimi üyeler dışından seçilecekti. Cemiyet sadece genel sekreteri aracılığıyla hükümetle irtibat halinde olacaktı. İdare heyeti haftada bir defa toplanacak ve gerekirse toplantı sayıları artırılacaktı. Üst üste üç toplantıda bulunmayan üyelerin Cemiyetle ilişkisi kesilecekti.⁵²⁰

Cemiyetin bir kutu içinde muhafaza edilecek resmi bir mührü olacaktı. İdare heyeti fahri olarak hizmet edecek olup herhangi bir ücret almayacaktı. Cemiyetin meşgul olduğu işlerin artmasına bağlı olarak gerekirse idare heyeti yeteri kadar memurun istihdam etmesine karar verebilecekti. Cemiyetin evrak, senet gibi belgeleri bir kasada muhafaza edilecekti.⁵²¹

Cemiyetin hayır işleri denetime açık olacaktı şöyle ki, Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Umumi Heyetince seçilmiş iki kişi ile mahalle ahali tarafından seçilmiş dört kişiden oluşan bir komisyon tarafından her altı ayda bir teftiş edilecek ve hesap özetlerinin bir kopyası ilan edilecekti.⁵²²

Eyüp Fukaraperver Cemiyeti, işlemlerinin ve hesaplarının düzenli bir şekilde gerçekleştirmek için altı adet kayıt defteri tutacaktı. Bu defterlerden birincisi kasa, ikincisi karar, üçüncüsü tevziat, dördüncüsü tahrirat, beşincisi isim defteri ve altıncısı ise Cemiyetin ikinci başkanının gözetiminde bulunacak olan kasa defterinin kontrolünü içeren defterdir. Cemiyetin bütün işlemlerini ve hesaplarını kayıt altına alarak sistemli bir çalışma yapmayı hedeflemiş olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, her toplantı esnasında müzakere konuları ve sonrasında alınan kararlar “defter-i

⁵¹⁹Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Cıvırı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²⁰Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Cıvırı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²¹Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Cıvırı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²²Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Cıvırı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

mahsusa”ya kaydedilerek kararların asılları tarih ve numara sırasına göre saklanacaktı. Gerek müzakerelerin yazıldığı defter gerek diğerlerinde yanlışlık yapılması halinde, üzeri okunacak şekilde çizilip yeniden yazılacaktı.⁵²³

Cemiyet nizamnamesinde yardımda bulunacağı kimseleri de detaylı bir şekilde belirtmiştir. Yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşması ve oldukça titiz bir çalışma gerçekleştirilmesi için çalışmalar düzenlenmişti. Bu yüzden, yardıma muhtaç kişilerin isimlerini “defter-i mahsusa”ya kaydedilebilmesi için yerine getirilmesi gereken bazı işlemler vardı. Buna göre, ihtiyaç sahipleri mensup oldukları mahallenin imam ve muhtarıyla ihtiyar meclisi tarafından hazırlanmış olan bir şehadetname ile Cemiyete başvuracaklardı. Bu başvurunun ardından Cemiyet üyelerinden birisinin yapacağı tahkikat sonucunda hazırlayacağı rapora göre yardım alıp alamayacağı belirlenecek ve böylelikle deftere kaydedilecekti. Bu tahkikatta, ilk önce yardım edilecek kişinin şeran kendisini geçindirecek birisinin olup olmadığına, ikinci olarak günlük ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olup olmadığına ve üçüncü olarak da başka bir yerden yardım alıp almadığına bakılacaktı.⁵²⁴ Gerçekten de yardıma muhtaç birçok insanın bulunduğu bir dönemde, yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması oldukça önem arz etmekteydi.

Cemiyetin faaliyetlerinden birisi sağlık alanında olacaktı. Yardıma ihtiyacı olanlar tespit edildikten sonra cemiyetin fahri doktorlarını fakir hastaların tedavileri için evlerine muayeneye gönderecekti. Muayene edilen hastaların gerekli ilaçları ve bunun yanı sıra et ve sair yiyecekler de temin edilecekti. Bakımları evde mümkün olmayan hastaların Darülacezeye yerleştirilmesi için gayret sarf edilecekti.⁵²⁵

Cemiyetin çocukların eğitimi için bir mektep açmayı planladığı anlaşılmaktadır. Bu okul açılıncaya kadar, yetim kız ve erkek çocuklar, yatılı veya

⁵²³ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²⁴ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²⁵ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

gündüz resmi veya hususi mekteplere kayıt ettirilecekti. Bu çocukların kitap defter gibi okul ihtiyaçları ve elbiseleri karşılanacaktı.⁵²⁶

Cemiyetin bir diğer amacı da tıpkı Topkapı Fukaraperver Cemiyeti'nde olduğu gibi dilencilikle mücadele etmektir. Cemiyetin Eyüp Sultan civarında dilenciliği önlemek için bulduğu çözüm yolları arasında taşradan İstanbul'a dilenmeye gelenleri memleketlerine göndermek vardı. Ayrıca, dilenciler arasında gerçekten yardıma muhtaç olanlar varsa bunları da Darülacezeye kabul edilmeleri için çaba sarf edecekti.⁵²⁷

Eyüp Fukaraperver Cemiyeti, nizamnamesinin üçüncü bölümünde gelirlerin ne şekilde sağlanacağını beyan etmiştir. Cemiyet, en önemli gelir kaynakları olarak Eyüp Sultan'da kurban edilen hayvanların derilerini, belediye tarafından müsadere edilen taze ekmekleri belirlemiştir. Toplanacak kurban etleri ve ekmekler Cemiyetin defterinde kayıtlı olan fakirlere dağıtım memuru tarafından sırasıyla dağıtılacaktı. İhtiyaç sahiplerinin her birine, yapılan yardımların karşılığında biri verilen et miktarını bir diğeri de ekmek miktarını gösteren makbuzlar verilecekti. Cemiyetin resmi mührünün bulunduğu bu makbuzların üzerine yardım yapılan kişinin ismi, numarası ve ikamet ettiği yerin adresi yazılacaktı. Ekmek ve etleri dağıtan memur bu makbuzlardan birisini muhafaza edip Cemiyete teslim edecekti. İhtiyaç sahipleri arasında en zor durumda olanlara İdare Heyetinin kararıyla her gün ekmek almak üzere hususi makbuz koçanları verilecekti.⁵²⁸

Bunun yanı sıra, görevliler tarafından dolaştırılacak kutu hasılatı ile basılan bir kuruşluk yardım biletlerinden elde edilecek gelirlere de yararlanılacaktı. Cemiyetin sorumluluk alanındaki mahallelerde uygun görülen yerlere Cemiyete ait mühürlü kutular bırakılacaktı. Böylece bağışta bulunmak isteyenler bu kutular aracılığıyla yardım edebileceklerdi. Cemiyetin gelir elde etmek için konser ve konferanslar düzenleyecekti. Elbette hayırsever kişilerin yapacağı bağışlar ve

⁵²⁶ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²⁷ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵²⁸ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

hediyeler de Cemiyetin gelir kaynaklarını oluşturacaktı. Cemiyet gelirini arttırmak için en önemli gelir kaynağı olan kurban derilerini mümkün olduğu takdirde müzayede ile bir müteahhide ihale edecekti.⁵²⁹

Eyüp Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin faaliyetleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Kuruluş aşaması ve hedefleri belirlenen Cemiyetin amaçlarını ne derece hayata geçirdiği bir soru işaretidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğini alarak kurulan Cemiyet 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında dağılmış olmalıdır.⁵³⁰

3.1.4. Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti

Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, 15 Mayıs 1912 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Zeki Bey, başkan yardımcısı Reşide Hanım, muhasebecisi Osman Bey, genel sekreteri İhsan Ziya Bey ve Veznedarı İbnürrefik Ahmet Nuri Bey'dir. Cemiyetin amacı, ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın fakirlere yardım etmektir. Cemiyetin Erenköy ve Bostancı'da şubeleri bulunmaktaydı.⁵³¹ Kuruluşundan itibaren Kadıköy fukara ahalisine maddi yardımlarda bulunan cemiyet kamu yararına çalışan (menâfi'-i umûmiyye hâdim) cemiyetlerden biri olarak kabul edilmişti. Kuruluşundan sonraki yıllarda Cemiyetin üyeleri arasında değişikli olduğu anlaşılmaktadır. 1918 tarihli bir belgede Kadıköy Mühürdâr Caddesi'nde oturan Selanik eşrafından Şevket Bey'in eşi Aliye Şevket Hanım'ın Cemiyetin ikinci başkanı olduğu belirtilmektedir. 7 Mart 1918 tarihli İstanbul Polis Müdiriyet-i Umumiyesi, Dâhiliye Nezareti'nden Cemiyetin nizamnamesinin sureti dosya oluşturmak için talep edilmişti.⁵³²

Cemiyetin faaliyetleri hakkında ise detaylı bilgi bulunmamaktadır. Fakat, Birinci Dünya Savaşı yıllarından sonra da faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. 17 Ağustos 1919 tarihinde Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti tarafından

⁵²⁹ Eyüp Sultan İttihat ve Terakki Kulübü Himayesinde Bulunan Eyüp Sultan ve Civarı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi.

⁵³⁰ Sarısan, a.g.m., s. 77.

⁵³¹ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyetler, haz. Ekrem Sırma, Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013, s. 39.

⁵³² BOA, DH.EUM.6.ŞB 32/53, 24 Cemaziyelevvel 1336 (7 Mart 1918).

Nizamname’de yapılan değişiklikler Cemiyetler Kanununa aykırı olmadığı beyanıyla Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine takdim edildiği anlaşılmaktadır.⁵³³ Ancak elimizde bu nizamname bulunmamaktadır.

Kadıköy Fukaraperver Hanımlar Cemiyeti tarafından fakirlere hizmet etmek için bir muayenehane açıldığı anlaşılmaktadır. Açılan muayenehane için gerekli olan ilaçların Sıhhiye Genel Müdürlüğü’nden talep edilmişti. Fakat Sıhhiye Genel Müdürlüğü’nün yeterli bütçesi olmadığı için istenilen ilaçların tedariki için Sıhhiye Müdürlüğü Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne başvurmuştu. Sıhhiye Müdürlüğü, fukaranın hayrına çalıştığı tespit edilmiş olan bu tür hayır cemiyetlerinin desteklenmesi gerektiğini belirtmişti.⁵³⁴

Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti, fakir ve yardıma muhtaçların ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere Kurban Bayramı’nın birinci günü rozet dağıtımını gerçekleştirmek üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nden 70 adet kutu ile 70 adet çiçek sepeti talep etmiştir. 28 Temmuz 1920 tarihli cevapta, kutu ve sepetlerin hiçbir cemiyete verilmemesi kararlaştırılmış olmasına rağmen Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti’nin bu talebinin Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanmış olduğunu anlaşılmıştır.⁵³⁵

3.2. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi

3.2.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, yardımsever Müslüman kadınlar tarafından 1908 Ekim ayının başında Selanik’te kurulan bir yardım cemiyetidir. Müslüman kadınlar tarafından kurulmuş olmasına rağmen, Cemiyetin kavmiyet ve mezhep ayırımı yapmaksızın tüm “Osmanlı” kadınlarından mürekkep

⁵³³ BOA, **DH.HMS**, 4-1/4-76, 20 Zilkade 1337 (17 Ağustos 1919).

⁵³⁴ Kızılay Arşivi, 74/94 8 Kânûn-ı sâni 1335 (8 Ocak 1919).

⁵³⁵ Kızılay Arşivi, 645/323, 23 Temmuz 1336 (23 Temmuz 1920); 395/59, t.y; 7 Ocak 1919’da Polis Müdüriyeti’nden Dâhiliye Nezareti’ne bildirildiğine göre Merkez-i Umumiye’nin bazı eşyaları Kadıköy Fukaraperver Cemiyeti’ne izinsiz olarak götürüldüğü anlaşılmaktadır. BOA. **DH.KMS**, 49/63, 6 Rebiülahir 1337 (7 Ocak 1919).

olması amaçlanmıştır.⁵³⁶ Cemiyet, kimsesiz kadınlara ve onların çocuklarına yardım etmeyi amaç edinmiştir. Cemiyetin yayın organı gibi çalışan Selanik'te çıkan Kadın dergisi, “yetim ve biçarelere kol uzatan sefaleti saadete, cehaleti irfan ve kemâlâtakalb etmeğe çalışan ve milleti millet etmek için kadınlığı ihyaya bezl-i himemât eyleyen Cemiyet-i Hayriye-yi Nisvâniyeden Osmanlı kadınları Şefkât Cemiyet-i Hayriyesi mükerreren ve kemâl-i iftihar ile arz ve ilan eylediğimiz vech üzere ve sa'y ve iktidarı dâhilinde her vesile-i hayriyeden istifade ettiği gibi bütün erbab-ı şefkât ü hamiyet Osmanlı hanımları dahi bilatelkin bu esbâbı tezyif ve ishar eylemek için yekdiğeriyle müsabaka edercesine izhar-ı lütuf ve mu'avenet buyuruyorlar”, diyerek Cemiyetin amaçlarından ve çalışmalarından övgüyle bahsediyordu.⁵³⁷ Böylelikle Cemiyet, 22 Kasım 1908 tarihinde ilk genel toplantısını yaparak faaliyetlerine başlamıştır.⁵³⁸

Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, 14 Aralık 1908 tarihinde Selanik Vilayeti aracılığıyla Yıldız Sarayı'na gönderdiği telgrafta son zamanlarda Selanikli Müslüman kadınlar tarafından “Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi” namıyla bir cemiyet teşkil ettiklerini bildirmekteydiler. Bu telgrafta Cemiyetin amacını, fukara ve biçare kalmış çocuklara yardımda bulunmak ve bu çocukların talim ve terbiyelerini üstlenmek olarak açıklamaktaydılar.⁵³⁹ Bununla birlikte Cemiyet kendilerine tahsis edilecek uygun bir bina talebinde bulunmaktaydı. Bu telgrafa cevaben, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi'nin mahiyeti hakkında bilgi edinilmesi ve ilaveten talep edildiği gibi uygun bir bina tahsis edilip edilmeyeceğine bakılması tebliğ edildi.⁵⁴⁰ Bu telgraftan birkaç gün sonra ise, cemiyetler hakkında henüz bir nizamname olmadığı için Selanik'teki Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi

⁵³⁶ “Osmanlı Kadınları Şevkat Cemiyet-i Hayriyesi” **Kadın**, No.1, s.13, 13 Teşrîn-i evvel 1324 (26 Ekim 1908); Tunaya, **a.g.e.**, s. 507.

⁵³⁷ “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi”, **Kadın**, No:16, 26 Kânûn-ı sâni 1324 (8 Şubat 1909), s. 11-12.

⁵³⁸ “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi”, **Kadın**, No: 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 16.

⁵³⁹ BOA, **BEO**, 3453/258933, 1 Kânûn-ı evvel 1324 (14 Aralık 1908).

⁵⁴⁰ BOA, **BEO**, 3453/258933, 1 Kânûn-ı evvel 1324 (14 Aralık 1908).

adına istenilen bina hakkında herhangi bir muamele yapılamayacağı Selanik Vilayeti'ne bildirilmişti.⁵⁴¹

Osmanlı kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, 1909'un ilk ayında Siroz (Serez)'da bir şube açmıştır. Bu şube, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra otuzu aşan üye sayısına ulaşmıştır. Cemiyetin sadece büyük şehirlerde değil küçük yerleşim yerlerinde de faydalı olma çabası olduğunu görmekteyiz. Siroz Şubesi de merkez şube gibi Selanik'te kurulacak olan Şefkat Pazarı'nda yardım için toplanan eşyaların satışını gerçekleştirecekti.⁵⁴² Benzer şekilde, şefkat adıyla kurulan cemiyetlere Selanik dışında İstanbul, Konya, Samsun ve Edirne'de de rastlanmaktadır.⁵⁴³

3.2.2. Cemiyetin Gelir Kaynakları

Her Perşembe düzenli olarak toplanan Cemiyet, üyelerini para ve çeşitli eşyalar toplamakla yükümlü kılıyordu. Şefkat Pazarı gibi yerlerde bu eşyalar satılarak elde edilen gelir yoksul kadınlara veriliyordu. Üye kadınların her ay para toplamasının yanı sıra arzu eden kadınların da satılmak veya ihtiyaç sahiplerine aynen verilmek üzere eşya toplaması kararlaştırmıştı.⁵⁴⁴

Kadındergisi de Cemiyetin çalışmalarını yaptığı yayınlarla devamlı olarak desteklemekteydi. Kadındergisi, 21 Aralık 1908 tarihindederginin müdürü ve yazarı Enis Avni Bey'in yazıp düzenlediği *Aşk ve İstibdad* adlı piyesin provalarının devam ettiğini ve sahnelenmesinden elde edilecek gelirin yine aynı şekilde Cemiyete bağışlanacağını ilan etmişti.⁵⁴⁵

Cemiyete katkı sağlayan Selanik Heveskârân Kulübü'nün de burada zikredilmesi gerekir. Kulüp, cemiyet yararına bir oyun sahneleyerek elde edilen 50 lirayı cemiyete bağışlamıştır. Burada bahsi geçen oyun, Enis Avni'nin *Aşk ve*

⁵⁴¹ BOA, **DH.MKT**, 2698/45 17 Kânûn-ı evvel 1324 (30 Aralık 1908).

⁵⁴² "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No:12, 29 Kânûn-ı evvel 1324 (11 Ocak 1909), s. 14.

⁵⁴³ Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, s. 45.

⁵⁴⁴ "Osmanlı Kadınları Şevkat Cemiyet-i Hayriyesi" **Kadın**, No. 1, 13 Teşrîn-i evvel 1324 (26 Ekim 1908), s. 13.

⁵⁴⁵ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No. 9, 8 Kânûn-ı evvel 1324 (21 Aralık 1908), s. 14.

İstibdad adlı oyunu olmalıdır. Bunun yanı sıra Heveskârân Kulübü düzenlediği sinematograf eğlencesinin gelirini de yine Cemiyete bağışlamıştır.⁵⁴⁶

Cemiyetin üyelerinden ve Asker-i Osmaniye Kol Ağalarından Mahmud Bey'in eşi Nadire Hanımın bestelediği "Milli Şarkı"nın notaları Kadın dergisi tarafından yayınlanarak satışa sunulmuştur. Nadire Hanım, satıştan elde edilecek tüm geliri bu Cemiyete bağışladığını duyurmuştur. 42 mısradan oluşan *Milli Şarkı*'nın güftesi ise Edebiyatçı Recazizade Mahmud Ekrem Efendi'ye⁵⁴⁷ aittir. Kadın dergisi bu bağışı büyük bir müjde olarak duyurmuştur.⁵⁴⁸

Cemiyete, asker, bürokrat veya şehrin ileri gelenlerinin aileleri tarafından ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktaydı. Nakdi yardımlara nazaran eşya yardımlarının daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bağışlanan bu eşyaların cinsi ve kimler tarafından bağışlandığının ayrıntılı olarak yer aldığı listeler, Cemiyetin yayın organı gibi çalışan Kadın dergisinde yayınlanmaktaydı. Bu listeye göre Kasım ayı içerisinde toplam 6 lira nakdi yardım yapılmıştı. Yapılan nakdi yardımlardan çok ayni yardımlar dikkat çekicidir.⁵⁴⁹ Aralık ayı içerisinde Kadındergisindeki bağış listelerinde nakdi bağış yoktur. Bağışların yine aynı olarak yapıldığı gözükmektedir.⁵⁵⁰ 1909 yılının ilk ayında cemiyete 5 lira ve eşya bağışı yapılmıştır.⁵⁵¹ Ocak ayı içerisinde dikkat çeken diğer bir yardım ise, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Siroz Heyeti tarafından yeni açılan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi Siroz şubesine yapılan 10 lira tutarındaki bağışı. Bunun dışında yine aynı şubeye 3

⁵⁴⁶ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriye'si", **Kadın**, No. 9, 8 Kânûn-ı evvel 1324 (21 Aralık 1908), s. 13.

⁵⁴⁷ Recaizade Mahmut Ekrem, bu şiiri 1324'ten sonra gelecek 10 Temmuzlara ithaf ettiğini de burada belirtmekte fayda vardır. Yüksel Nizamoğlu, "10 Temmuz İnkılabı'nın Birinci Yıldönümünde Neyyir-i Hakikat gazetesinin Yayınladığı Mecmua Üzerine", **OTAM**, 30, Güz 2011, s. 121.

⁵⁴⁸ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No:16, 26 Kânûn-ı sâni 1324 (8 Şubat 1909), s. 11-12.

⁵⁴⁹ Bağışlanan eşyalar arasında saat, vazo, ipek gibi eşyalar yer almaktaydı. "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No: 5, 10 Teşrîn-i sâni 1324 (23 Kasım 1908), s. 15-16. **Bkz:** "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No: 10, 15 Kânûn-ı evvel 1324 (28 Aralık 1908), s. 15.

⁵⁵⁰ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No: 10, 15 Kânûn-ı evvel 1324 (28 Aralık 1908), s. 15.

⁵⁵¹ Bağışlanan eşyalar arasında bir adet yağlı boya tablo, 3 vazo, levha gibi eşyalar bulunmaktaydı. "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No:11, 22 Kânûn-ı evvel 1324 (4 Ocak 1909), s. 16.

Osmanlı lirası ve değerli eşyalar bağışlanmıştı.⁵⁵² Şubat ayının ilk haftasında yapılan yardımlarda yine aynı ve nakdi yardımlar bulunmaktaydı. Nakdi olarak toplamda 7 Osmanlı lirası bağışlanmakla birlikte Şefkat Pazarında satılmak üzere bağışlanan eşyalar da söz konusudur.⁵⁵³ Şubat ayının son haftasında yapılan eşya yardımları yanında, 2 lira 320 kuruş, 1 mecrediye, yarım napolyon olarak ilan edilmişti.⁵⁵⁴ Cemiyet heyeti tarafından özellikle kayıt altına alınan ve oldukça kıymetli olan bu eşyalar, Şefkat Pazarında satılıp geliri Cemiyete aktarılmaktaydı.⁵⁵⁵

Son olarak 8 Mart 1909 tarihinde bağışlanan eşyaların listesi mevcuttur. Söz konusu listede 1 lira dışında aynı yardımlar da yer almıştır. Bu yardımlar arasında gümüş eşyalar gibi değerli eşyalar bulunmaktadır. Şefkat Pazarında satılıp gelirleri Cemiyete bağışlanan bu eşyalardan nakdi olarak ne kadar gelir elde edinildiğine dair net bir bilgi yoktur. Fakat şehrin ileri gelenlerinin oldukça kıymetli eşyalar bağışlamaktan çekinmemişlerdir.⁵⁵⁶

Bu listelerde dikkat çeken bir diğer nokta ise bağış yapanların isimleridir. Alışılmış olduğu üzere bağış yapan hanımların isimleri yerine eşlerinin, babalarının veya ağabeylerinin isimleri veya unvanlarıyla anılmaktadırlar. Zikredilen isimlere arasında şehrin ileri gelenleri yer almaktadır. Sadece 4 Ocak 1909 tarihli listede, diğerlerinden farklı olarak eşinin veya babasının ismiyle değil kendi ismiyle yer almış olan Mevhibe Hanım dikkat çekmektedir.⁵⁵⁷

3.2.3. Cemiyetin Faaliyetleri

Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriye'si'nin yayın organı gibi hareket eden Kadın dergisi, ilk sayısında Cemiyetin kuruluşunu ve Selanik'in bütün

⁵⁵² Bağışlanan eşyalar arasında Manastır Valisi Fahri Paşa'nın annesinin antika altın saati dikkat çekicidir. "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No:12, 29 Kânûn-ı evvel 1324 (11 Ocak 1909), s. 14.

⁵⁵³ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No:15, 19 Kânûn-ı sâni 1324 (1 Şubat 1909), s. 16.

⁵⁵⁴ Bu listede yer alan eşyalar arasında bir altın, bir gümüş saat ve antika eşyalar yer almaktaydı. "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No:16, 9 Şubat 1324 (22 Şubat 1909), s. 13.

⁵⁵⁵ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No: 9, 8 Kânûn-ı evvel 1324 (21 Aralık 1908), s. 13-14.

⁵⁵⁶ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No. 16, 23 Şubat 1324 (8 Mart 1909), s. 13.

⁵⁵⁷ "Osmanlı Kadınlar Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No. 11, 22 Kânûn-ı evvel 1324 (4 Ocak 1909), s. 16.

yardımsever hanımları tarafından büyük bir ilgiyle karşılandığını duyurmuştu. Derginin dördüncü sayısında Cemiyetin nizamnamesinin hazırlanmakta olduğu memnuniyetle haber verilmişti. Yeni kurulmuş bir cemiyet olmasına rağmen ilk günden itibaren eşya yardımları gönderilmişti. Cemiyet üyeleri, gönderilen eşyaların tümünün açılacak olan şefkat pazarında satılmasını ve elde edilen gelirin sermaye olarak kullanılmasını ayrıca satılmayan eşyaların da Cemiyet heyeti tarafından belirlenecek yardıma muhtaç kadınlara dağıtılmasını kararlaştırmıştı.⁵⁵⁸

Kadın dergisi, Selanik Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye ve Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi olmak üzere iki yardım cemiyeti olduğu ve Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi'nin adresinin doğrudan doğruya derginin adresi olduğunu belirtmişti. Taşradan her husus için derginin idaresine müracaat edilmesi gerektiği de aynı şekilde ilan edilmişti.⁵⁵⁹

Cemiyetin bugünkü sivil toplum kuruluşlarına benzer şekilde yurt dışında da faaliyette bulunmuş olması ilgi çekicidir. Cemiyet, İtalya Messina'daki depreme⁵⁶⁰ yollamak üzere 230 frank toplamış ve bu para İtalyan Konsolosluğu'na teslim edilmiştir. Bu da Cemiyetin kuruluş amaçlarında belirtildiği gibi ayırım yapmaksızın ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunduklarına bir örnek teşkil etmektedir.⁵⁶¹ Bunun dışında Cemiyet aynı ay içerisinde 6 aileye yardım ederek maaşa bağlamıştır.

3.3. Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti

Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, 1908 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Mari Ağacanyan ve müdiresi Fatma Pakize Hanım'dır. Cemiyetin üyeleri arasında Zekiye Salih ve Mari Ağacanyan'ın eşi Ağacan Fikri Efendi isimleri tespit edilmiştir. Cemiyet toplantılarını Daire-i Zabtiye karşısında kiraladıkları bir evde gerçekleştirmekteydi. Cemiyetin kuruluş amacı

⁵⁵⁸ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No. 4, 3 Teşrin-i sâni 1324 (16 Kasım 1908), s. 13.

⁵⁵⁹ "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", **Kadın**, No. 10, 15 Kânûn-ı evvel 1324 (28 Aralık 1908), s. 15.

⁵⁶⁰ Son 100 yıl içerisinde Dünyada gerçekleşmiş en büyük deprem felaketlerinden birisi 28 Aralık 1908'de İtalya'nın Messina şehrinde meydana gelmiştir. 7.5 şiddetindeki Messina depreminde yaklaşık 123.000 kişi hayatını kaybetmiştir.

⁵⁶¹ **Kadın**, No. 14, 12 Kânûn-ı sâni 1324 (25 Ocak 1909), s. 8.

afetzedelerin ihtiyaçlarının temini gibi hayır işleri için yardım toplamaktır.⁵⁶² Ayrıca Cemiyetin başkanı Mari Ağacanyan haftada iki defa yayınlanmak üzere “Osmanlı Kadınları” adıyla siyasi, edebi ve ilmi bir gazete çıkarmak için izin talebinde bulunmuştur.⁵⁶³ Fakat gazete çıkarmak için yapılan başvurunun takip edilmediği anlaşılmaktadır.⁵⁶⁴ Gazete için yapılan başvurunun takip edilememesi Cemiyetin dolandırıcılıktan soruşturulması nedeniyle olduğu açıktır.

Kadınlar Terakkiperver Cemiyeti, zellikle Anadolu’da yaşanan kıtlık nedeniyle mağdur olanlara ve 28 Aralık 1908 tarihinde İtalya’nın Messina şehrinde meydana gelen depremde mağdur olanlara yardım toplamak üzere çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda para toplamak için iane biletleri hazırlamışlardır. Cemiyet, Mart 1909 tarihi itibariyle 300 liraya yakın iane toplamıştır.⁵⁶⁵

Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti ile ilgili en ilginç belgeler dolandırıcılık suçlamalarına dairdir. Cemiyetle ilgili İstanbul’dan İzmit Sancağı’na oradan Geyve Kaymakamlığına ulaşan bir soruşturma gerçekleşmiştir. Zabıta Nezareti’nden Dâhiliye Nezaretine gönderilen belgelerde Cemiyetin topladığı yardımlarla ilgili olarak bazı suiistimallere sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür suiistimallerle ilgili Dâhiliye Nezareti hangi cemiyetlerin kanunlar çerçevesinde yardım topladıklarının tespit edilmesi için talimatları mevcuttur. Bu doğrultuda Zabtiye Nezareti tarafından kontrol edilen cemiyetlerden ruhsatsız olanlarının kapatılması emredilmiştir.⁵⁶⁶ Ocak- 31 Mart 1909 tarihleri arasında 8.572 kuruş iane toplanmıştır ve miktarın 7603 kuruşu masraf olarak gösterilmiştir. 7.603 kuruş ise Cemiyetin başkanının eşi olan Ağacan Fikri Efendi’nin elinde bulunduğu anlaşılmıştır. Hayır işleri için yola çıkan bu tür cemiyetlerin suiistimallerle ahaliyi zarara uğratması sebebiyle Cemiyetin resmi ruhsata sahip olup olmadığı ve ne suretle kurulmuş olduğunun tahkik edilmesi Zabtiye Nezareti tarafından İstanbul Polis Müdürlüğü’nden istenmiştir.⁵⁶⁷

⁵⁶² BOA, **DH.MKT**, 2792/93, 21 Rebiülevvel 1327 (18 Nisan 1909).

⁵⁶³ BOA, **DH.MKT**, 2731/23, 14 Muharrem 1327 (5 şubat 1909).

⁵⁶⁴ BOA, **ZB**, 334/93, 23 Haziran 1325 (6 Temmuz 1909).

⁵⁶⁵ BOA, **DH. MKT**, 2792/93, 21 Rebiülevvel 1327 (12 Nisan 1909).

⁵⁶⁶ BOA, **DH.MKT**, 2792/93, 18 Mart 1325 (31 Mart 1909).

⁵⁶⁷ BOA, **DH.MKT**, 2792/93, 21 Rebiülevvel 1327 (12 Nisan 1909).

Temmuz 1909 tarihinde Tanin matbaasına da bir ihbar notu gönderilir. Bu notta, 400 kuruş maaşla müstahdem iken memurluktan ayrılan Ağacan Fikri'nin, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti namıyla birçok kişiyi kandırarak para topladığı, bununla yetinmeyip bir piyango düzenleyerek gene birçok kişiyi aldattığı ve sonrasında ailesiyle beraber İzmit ve Eskişehir'e kadar giderek Adana muhtaçları adına iane toplamakta olduğundan bahsedilmekteydi. Tanin, bu notu 14 Temmuz 1909'da hükümetin bu konuda adım atması için Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir.⁵⁶⁸ İhbarın ardından İstanbul Vilayeti harekete geçmiştir ve dolandırıcı olduğu iddia edilen kişilerin bulunması ve olayın araştırılması için Aydın'dan Konya'ya, Erzurum, Van, Trabzon'a kadar bütün Anadolu'ya haber verilmiştir. Cevap ise 5 Ağustos 1909 tarihinde İzmit Sancağı Mutasarrıflığından gelmiştir.⁵⁶⁹ Fikri Ağacanyan'ın, iki kadınla birlikte 7 Haziran 1909'da İzmit'e gelerek Belediye'ye müracaat ettiği ve ardından esnaftan bir hayli yardım topladığı ve ardından Adapazarı'na gittikleri belirtilmişti.⁵⁷⁰

7 Eylül 1909'da, Geyve'ye ulaşan Mari Ağacanyan ve beraberindeki kadınların burada gözaltına alındıkları anlaşılmaktadır. Elleriindeki evrak, bilet, senetler tahkik edilerek dolandırıcılıkları sabit olursa adliyeye sevk edilmeleri Geyve Kaymakamlığı, bu kişilerin *"hiçbir cemiyete mensubiyet ve celb-i iane için mezuniyetleri olmadığı"* ifade edilmişti. Burada yakalandıklarında ellerindeki defterden anlaşıldığına göre Geyve ve civarından 2.868 kuruş 20 para toplamışlardı. Esasen muhtaçlar için yardım topladıklarını belirten bu kişiler ellerindeki belgeleri göstermiş olsalar da ifadelerinde çelişki bulunduğu gerekçesiyle evrakların sahte olduğuna kanaat getirilmiş ve adliyeye teslim edilmişlerdi.⁵⁷¹

3.4. Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti

Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, 17 Aralık 1909 tarihinde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin himayesi altında Selanik'te kuruldu. Cemiyetin kurucusu Nesime Yusuf Hanımefendi'dir. Cemiyet, Selanik'te İttihat ve Terakki

⁵⁶⁸ BOA, DH.MUI, 1-4/81, 4 Şevval 1327 (19 Ekim 1909).

⁵⁶⁹ BOA, DH.MUI, 1-4/81, 4 Şevval 1327 (19 Ekim 1909).

⁵⁷⁰ BOA, DH.MUI, 1-4/81, 4 Şevval 1327 (19 Ekim 1909).

⁵⁷¹ BOA, DH.MUI, 1-4/81, 4 Şevval 1327 (19 Ekim 1909).

Cemiyeti'nin Beşinci Kulübü'nün desteğiyle kurulmuş ve cemiyetin genel meclisinin her muamelesi izlenmiş ve hesapları denetlenmiştir.⁵⁷²

İlk kadın cemiyetlerinden biri olmasından dolayı Selanik Valiliği nasıl muamele etmesi gerektiği noktasında kararsızdı. Bu sebeple, Teali-i Vatan Osmanlı Cemiyeti'nin kuruluşundan birkaç ay sonra, 16 Mart 1910 tarihinde Selanik Valisi, kadınlar tarafından kurulan cemiyetler hakkında nasıl muamele edilmesi gerektiğini öğrenmek üzere Dâhiliye Nezareti'ne başvurmuştur. Cemiyetin Nizamnamesi de Dâhiliye Nezareti'ne gönderilerek, Cemiyetin ilmühaber talep ettiği bildirilmiştir. Cemiyetler kanununda kadınların cemiyet kurabileceklerine dair bir madde olmamasından, Cemiyetin kuruluşu kabul edilecek olursa, harici işleriyle ilgilenmek üzere mahremlerinden oluşacak bir komisyon kurulmasına uygun bir fırka ilavesinin uygun olacağı bahsiyle gereğinin yapılması için Selanik Vilayetinden alınan bu tahrirat ekleriyle 21 Mart 1910 tarihinde Şura-yı Devlete takdim edilmişti.⁵⁷³

Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, amacını “*Osmanlı hanımlarının terekkiyât-ı ictimaiye ve tekemmülât-ı medeniyyesi esbâbını istikmal ve vatanın ihtiyacât-ı hazırâ-i umumîyyesine göre alelumum hayrât ve hasenâta hizmet ve delâlet etmek*” ifadeleriyle açıklamıştır. Yani Osmanlı kadınlarının sosyal hayatta ilerlemeleri ve medeni gelişmelerinin sağlanması ve memleketin ihtiyaçları doğrultusunda hayır işleri yapılması şeklinde özetlenebilir. Cemiyet, ırk ve mezhep ayrımı gözetmeksizin ihtiyaç sahibi herkese mümkün olduğunca yardımcı olmaya çalışacaktı.⁵⁷⁴

Dönemin en önemli sorunlarından birisi Osmanlı Donanması'nın güçlendirilmesiydi. Bundan dolayı, Osmanlı hanımlarının yardımlarının bir eseri olarak toplanacak yardımların yüzde ellisiyle Nevzat-ı Vatan adı verilecek bir savaş gemisinin alınmasına bağışlanacak; yüzde otuz beşi ile vatanın gerekli yerlerinde doğumevleri, yetim ve fukara kızlarını meslek sahibi yapmak için ve ülkede üretimi

⁵⁷² “Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”, **Tanin**, 7 Şubat 1325 (20 Şubat 1910), s. 2; Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991, s. 79; Tunaya, **a.g.e.**, s. 507.

⁵⁷³ BOA, **ŞD.MLK**, 2068/4, 28 Rebiülevvel, 1328 (9 Nisan 1910).

⁵⁷⁴ Zafer Toprak, “İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”, **Toplum ve Bilim**, Güz 1988-Kış 1989, no. 43-44, s. 185.

özendirmek için atölyeler, dârüssinâalar ve inâs mektepleri kurulacaktı. Geri kalan yüzde on beşi ise Hilâl-i Ahmer'e, deprem, sel, salgın hastalıklar gibi afetlerde kullanılmak üzere ayrılacaktı.⁵⁷⁵

Cemiyetin çalışma şekli ise şu şekilde belirlenmişti: Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin Selanik'te bir genel meclisi olacak ve her sene en az bir defa olmak üzere toplantı düzenleyecekti. Genel meclise yıllık 120 kuruş ve daha ziyade nakden veya malen yardımda bulunacak hanımlar sürekli üye olacaktı. Meclis-i Umumi, belirli günlerde en az üyesi 50'den az olmamak üzere hazır bulunacak hanımlarla toplantı gerçekleştirecekti. Toplantı günü hazır bulunmayanlar reylerini bir hafta evvelden doğrudan genel merkeze gönderebileceklerdi. Meclis-i Umumi, her sene İyd-i Milli'ye⁵⁷⁶ denk gelen 10 Temmuz (Miladi, 23 Temmuz) günü toplanacak ve gerekirse 15 gün kadar sürecektir. Genel meclisin bir başkanı ve dört başkan yardımcısı olacak ve bunlara ait seçimler gizli oy ile gerçekleştirilecekti. Fakat genel meclisin ilk toplantısı Cemiyet kurucusu sıfatıyla Nesime Hanımefendi başkanlığında toplanacaktı.⁵⁷⁷

Meclis-i Umumi heyeti, Cemiyetin bir seneye ait bütün kararları ve uygulamaları ve başkanlığın Cemiyetin icraatlarının Nizamnameye uygun olup olmadığını teftişi ile mali işler ve muhasebe memurlarının denetlemesini yapacaktı. Ayrıca, idare heyetinin düzenlemiş olduğu bir senelik bütçenin gerekçeleriyle birlikte tetkiki; idare heyeti üyelerinin seçimi, Nizamnamede gerekli görülecek değişiklikler hakkındaki idare heyetinin mazbatalarını tasdik etmek gibi görevler de Meclis-i Umumi Heyeti'ne aitti.⁵⁷⁸

Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti Selanik Meclis-i Umumi İdare Heyetinin başkanlığını kurucu Nesime Hanımefendi üstlenecekti. Cemiyete dâhil

⁵⁷⁵ Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan..." **a.g.m.**, s. 186; "Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti", **Tanin**, 7 Şubat 1325 (20 Şubat 1910), s. 2.

⁵⁷⁶ İd-i Milli, İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği 10 Temmuz (Miladi 23 Temmuz) tarihinde, Osmanlı Devleti'nin ilk resmi milli bayramı olarak 1909'dan itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Mütareke yıllarında kutlanamayan İd-i Milli'nin kutlanılmasına 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından da devam edilmiş ve 27 Mayıs 1935'te ise kabul edilen kanunla kaldırılmıştır. Sanem Yamak, "Meşrutiyet'in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 38, Mart 2008, s. 328, 340.

⁵⁷⁷ Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan..." **a.g.m.**, s. 186.

⁵⁷⁸ Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan..." **a.g.m.**, s. 186.

olacak çeşitli unsurlara mensup dört yardımcı başkan yanında 14 üyesi bulunacaktı. İşte bu heyet, öncelikle geçici olarak Nesime Hanım tarafından Mart 1910 tarihine kadar, daha sonra ise 10 Temmuz'da toplanacak genel meclis tarafından seçilip tayin edilecekti.⁵⁷⁹

Vilayet ve livalarda kurulacak şubelerin idare heyetleri ise bir başkan iki başkan yardımcısı ile dokuz üyeden; kazalarda bir başkan ve beş üyeden ibaret olacaktı. Selanik'teki merkezin çalışmaları ve hesapları İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından izlenip teftiş edilecekti. Diğer mahallerdeki komisyonlara ait vazife yine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin şubeleri tarafından görülecekti.⁵⁸⁰

Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin her ay düzenli alacağı ve deftere kaydedeceği iane 1 kuruştan 5 kuruşa kadar olacaktı. Düzenli veya bir defaya mahsus iane olarak verilecek her tür eşya kabul edilecekti. Hükümetin resmi ruhsatına bağlı olan hibeler, vasiyetler ve bağış yoluyla mal edinilebilecekti. Ayrıca, arzu eden hanımların üyelik ücretlerini daha yüksek ödeyebileceklerini ve takdirle karşılanacakları belirtilmekteydi. 24 liradan daha fazla ianatta bulunan hanımların isimleri Cemiyetin iftihar levhasına kaydedilerek sergilenecekti.⁵⁸¹ Bu suretle Cemiyete yapılacak yardımların tutarının yüksek olması hedeflenmekteydi.

Cemiyet bir de aylık mecmua neşredeceği gibi bütçesi bir komisyon tarafından düzenlenecek ve bilançosu aylık olarak Selanik'teki gazetelerde yayınlanacaktı. Cemiyetin geliri Osmanlı Bankasında veya devletçe tanınmış olan bir Selanik Bankası'nda tutulacaktı. Gelir sağlamak için her sene İd-i Milli'de sergiler açılacak, piyangolar düzenlenecekti.⁵⁸²

Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin idaresi altında bulunacak heyet-i müstahdemebir müdüre, bir müfettiş, bir kâtip, iki muhasebeci ve iki muharrir, bir tercüman ve bir de veznedar olarak belirlenmişti. Bu heyet, iane vermeyi taahhüt edenlerin isimleriyle verecekleri miktarını, adreslerinin ve tarihinde

⁵⁷⁹ Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan..." **a.g.m.**, s. 187.

⁵⁸⁰ Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan..." **a.g.m.**, s. 187.

⁵⁸¹ Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan..." **a.g.m.**, s. 187.

⁵⁸² "Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti", **Tanin**, 7 Şubat 1325 (20 Şubat 1910), s. 2.

yer aldığı bir deftere ayrıntılı bir şekilde kaydetmek ve kişilerin imzalarını almakla yükümlüydüler.⁵⁸³

Her ne kadar Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti ilk kurulan kadın cemiyetlerinden birisi olsa da, Cemiyetin Nizamnamesini hazırlayanlar tamamen erkeklerden oluşmaktaydı. Nizamnameyi hazırlayan komisyonun başkanı Selanik Orman ve Maadin Müdürü Yusufve üyeler Selanik Duyun-ı Umumiyye Nazırı Mehmed Tevfik, Selanik Ziraat Bank Muhasebecisi Rıza, Selanik Merkez Ceza Reisi Rıza, Selanik İstinat Ceza Reisi Ömer Lütü ve Selanik İki Lüle Şeyh Ömer Beylerden oluşmaktaydı.⁵⁸⁴

3.5. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti

3.5.1. Cemiyetin Kuruluşu ve Amaçları

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı uzun süren savaş yılları cephede ölen askerlerin aileleri arasında ciddi bir yoksulluğa neden olmuştu. İşte bu gibi ailelere yardım etmek için bir kadınlar teşkilatı kuruldu. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti⁵⁸⁵, Osmanlı kadınlarının teşebbüsüyle, maiyetleri savaşta olan muhtaç asker ailelerine yardım etmek, erzak elbise gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 24 Aralık 1914'te İstanbul'da kurulmuştur.⁵⁸⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sorunlardan muzdarip olan savaş mağdurlarının yükünü hafifletmek vazifesini üstlenen Cemiyet bu doğrultuda çalışmalarına başlamıştır. Heyetin idarecilerinden biri amaçlarını tanımlarken, şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bizim vazife ve faaliyetimiz sırf bir emr-i insaniyetkâraneden ibaret kalmıyor. Düşmanın tecavüzüne karşı vatanını müdâfaa için meydan-ı şerefe şitab eden maiyetsiz, vasıtasız, sefaletin her*

⁵⁸³ Toprak, “İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan...” **a.g.m.**, s. 188.

⁵⁸⁴ Toprak, “İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan...” **a.g.m.**, s. 189.

⁵⁸⁵ Dönemin gazetelerinde cemiyetin adı Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti olarak da yazılmaktadır. Ayrıca, Lebîb Selim *Türk Yurdu*'ndaki makalesinde cemiyetten “Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti” olarak bahsetmektedir. Bkz. Lebîb Selîm, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, **Türk Yurdu**, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), s. 57. Bu çalışmada bir bütünlük olması açısından Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin kullanılması tercih edilmiştir.

⁵⁸⁶ Rahmi Çiçek, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge”, **Tarih ve Toplum**, S. 116, Ağustos 1993, s. 14. “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti”, *Tasvir-i Efkâr*, 29 Kânûn-ı evvel, 1330 (11 Ocak 1915), s. 3.

türlü elemine maruz bir aile terk eden bir asker tasavvur ediniz. Bu askerin müdâfaasız, muavenetsiz, ihtiyar anası, babası, aile, yurdu, zevcesi, çocukları hatırına geldiği zaman tahassul edecek inkisar-ı cesarete karşı mücadele için ne kadar bir azim ve metanet-i maneviye ile meftur olması lazım gelir. Vakıa hükümet bir dereceye kadar ediyor. Fakat kısm-ı bakiyesi teşebbüsat-ı hususiyenin vazifesidir. Binaen aleyh, bizim heyetimiz bir vazife-i vatanperverane dahi ifa ediyor. Çünkü meydan-ı harbdeki askerlerimizin kuvve-i maneviyesinii'laya çalışıyor". Buradan anlaşılacağı gibi, heyet asker ailelerine yardım ederek askerlerin geride bıraktığı ailelerini düşünmeden savaşmalarını sağlayarak sadece hayırseverlik vazifelerini yerine getirmekle kalmayacak aynı zamanda vatani görevlerini de yerine getirmiş olacaktı.⁵⁸⁷

Cemiyet, Sultan Abdülmecid'in torunu ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın onursal başkanlığında ve himayesinde kurulmuştu. Cemiyetin başkanlığını ise seçkin bir ittihatçı olan Emniyet Umumiye Müdürü İsmail Canbulat Bey'in eşi Nuriye Canbulat ile Müşir (Maraşal) Liman von Sanders Paşa'nın kızı Matmazel Nelly birlikte üstlenmişlerdi. Bu cemiyet Osmanlı ve Almanların birlikte kurdukları bir cemiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸⁸ Matmazal Nelly dışında Liman von Sanders'in diğer kızı General Erich Weber'in eşi Madam Weber Paşa ve Madam Prag Bey adında iki Alman daha Cemiyetin üyeleri arasında bulunmaktaydı. Cemiyetin üyeleri arasında diğer ittihatçıların ve önemli memurların eşleri bulunmaktaydı. Polis Müdür-i Umumiyesi Bedri Bey'in eşi İrfan Bedri, Cemiyetin veznedarlık görevini yürütürken Cemiyetin sekreterlik görevini üstlenen kişi Emine Reşid Hanım'dı. Talat Paşa'nın eşi Hayriye Talat Hanımefendi, Sabiha Nuri Hanımefendi, Gümülcine eski mebusu Arif Bey'in eşi Didar Arif Hanımefendi, Halit

⁵⁸⁷ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", **Servet-i Fünûn**, 15 Kânûn-i sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 179. Servet-i Fünûn'daki bu makalede cemiyetten övgüyle bahsedilmektedir.

⁵⁸⁸ *Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden vârid olan bir varakda cemiyetin bidâyet-i teşekkülünde bir Alman heyeti teşkil edilerek riyasete Sanders Paşa'nın kerimesi Matmazel Liman ittihat olunduğu ve ahiren Almanya sefirinin zevcesi Madam Wangenheim heyeti mezkurenin riyaset-i hayriyesini deruhde eylediğini bi'l-beyan mumailiyeşin şu suretle gösterdiği muâmele-i cemile kariden dolayı beyan-ı teşekkür eylemektedir. "Teşekkür" Tasvir-i Efkar*, 14 Eylül 1331 (27 Eylül 1915), s. 2; *İctihad Dergisi*, cemiyetin kuruşu ile ilgili şu satırları yayınlamıştır: "Liman von Sanders'in muhterem kızı hanımefendinin fazl-ı takdimiyle "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti"ni teşkil etti, Heyet dünden itibaren faaliyete girdi." "Bir Fazilet Dersi", **İctihad**, 15 Kânûn-ı sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 462.

Zeki Hanımefendi, Meliha Kasım İzzetin Hanımefendi, Matbuat Müdürü Hikmet Bey'in eşi Celile Hikmet, Selim Sırrı'nın eşi Hadiye Selim Sırrı üye sıfatlarıyla Cemiyetin heyetinde yer almaktaydılar. Cemiyet kurulduktan sonra ilk toplantısını İsmail Canbulat'ın Şişli'deki evinde gerçekleştirmişti.⁵⁸⁹ Cemiyet yapmış olduğu toplantılara üyelerini gazete ilanları aracılığıyla çağırıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 22 Nisan 1915 tarihinde Emine Reşid imzalı bir ilanla mühim bir meseleden dolayı cemiyetin amile ve muavene üyeleri toplantıya davet edilmekteydi.⁵⁹⁰ Daha sonraki yıllarda da bu ilanlar devam etmiştir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumiyesi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti üyelerinin kuruluşundan itibaren 1,5 yıl içerisinde yaptıkları çalışmalardan dolayı gümüş madalya ile taltif edilmelerini kararlaştırmış ve bu kararı padişahın onayına sunmuştu. Nuriye Canbulat, İrfan Bedri, Hayriye Talat, Sabiha Nuri, Didar Arif, Halit Zeki Meliha Kasım İzzetin, Celile Hikmet, Hadiye Selim Sırrı ve Emine Reşid Hanımefendiler yaptıkları çalışmalardan dolayı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gümüş madalya ile taltif edilmişlerdi.⁵⁹¹

3.5.2. Cemiyetin Gelir Kaynakları

Diğer yardım cemiyetleri gibi Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin gelir kaynaklarının önemli bir kısmını bağışlar oluşturmaktadır. Cemiyet'in idarecilerinden birisiyle yapılan mülakattan edindiğimiz bilgiler ışığında, Cemiyetin kurulduktan kısa bir süre sonra dikkatleri üzerine çektiğini ve kısa sürede kabul görmüş olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Padişah V. Mehmed, heyetin kuruluşundan haberdar olur olmaz 150 Osmanlı lirası bağışında bulunmuştur. Bunun yanı sıra, Şehzadeler ve Kadın Efendiler de yardımda bulunmuşlardı.⁵⁹² Birinci ve

⁵⁸⁹ BOA, **İDUİT**, 72-121, 20 Cemaziyelahir 1334 (24 Nisan 1916); "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", Tasvir-i Efkâr, 29 Kânûn-ı evvel, 1330 (11 Ocak 1915) s. 3; "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", **Servet-i Fünûn**, 15 Kânûn-i sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 179; Serpil Çakır, "Osmanlı Dönemi Kadın Örgütleri", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt. IV, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 354.

⁵⁹⁰ "Davet", **İkdam**, 9 Nisan 1331 (22 Nisan 1915), s. 4.

⁵⁹¹ BOA, **İDUİT**, 72-121, 20 Cemaziyelahir 1334 (24 Nisan 1916); Kızılay Arşivi, 168/70, 13 Nisan 1332 (26 Nisan 1916).

⁵⁹² "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", **Servet-i Fünûn**, 15 Kânûn-i Sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 179.

ikinci Kadın Efendilerin her biri ellişer Osmanlı lirası bağışlamıştır.⁵⁹³ Ayrıca, Temmuz 1915'te Naciye Sultan da himayesi altında bulunan bu cemiyete 40 Osmanlı lirası bağışlamıştır.⁵⁹⁴ Yapılan en önemli bağışlardan birisi ise, Harbiye Nezareti müteahhitlerinden Almanyalı Mosiv Richter'ın Cemiyete yaptığı 500 lira ve bir vagon fasulye bağışıdır.⁵⁹⁵

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'ne farklı cemiyetlerin yaptığı yardımlar da söz konusuydu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ilk defa olarak 100 lira bağışladı ve yardıma devam edeceğini taahhüt etti.⁵⁹⁶ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Şubat 1915'te 5.000 lira daha bağışlayarak verdiği sözü yerine getirmiş oldu.⁵⁹⁷ Aynı şekilde Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de heyete yardımda bulunacağı taahhüdünü verdi. Heyetin kuruluşunun ilk günlerinde yapılan bağışlardan en önemlileri bunlar olmakla birlikte; bunun yanı sıra ufak tefek bağışlar da yapılmıştı. Çalışmalarını durduran (tatil-i muamelat) Topkapı Fukaraperver Cemiyeti de 60 lira olan sermayesini Asker Aileleri'ne Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne vermişti. Buna ek olarak, Cemiyet üyelerinden bazıları üstlenmiş oldukları bu işe önemli meblağlar bağışlamışlardı. Ayrıca, birçok mağazalar elbise göndererek yardımda bulunmuştu. Bakkallar da her ay erzak yardımında bulunacaklarının taahhüdünü vermişti.⁵⁹⁸

Yapılan bağışların yanı sıra, dönemin cemiyetleri rozet satışları, sinema gösterimleri, çeşitli eğlenceler ve piyango çekilişleri düzenleyerek gelir elde etmekteydiler.

Beyoğlu, Taksim civarında yeni açılan Variete Sinema Tiyatrosu'nda 25 Mart 1915'te öğleden sonra eğlencesi düzenlenmişti. Sunulan programda, Padişaha mahsus olan Ertuğrul Vapuru Muzika'sının Lanka Bey idaresinde en güzide parçalarını icra edeceğini duyurmuştu. Bunun yanı sıra eğlencede manzumeler

⁵⁹³ Van OS, "Aiding the Poor Soldiers's Families", s. 266.

⁵⁹⁴ "Asker Aileleri için" **Tasfir-i Efkâr**, 25 Haziran 1331 (8 Temmuz 1915), s.2.

⁵⁹⁵ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden", **Tasvir-i Efkâr**, 7 Kânûn-ı evvel 1331 (20 Aralık 1915) s. 2.

⁵⁹⁶ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", **Servet-i Fünûn**, 15 Kânûn-i sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 179.

⁵⁹⁷ Kızılay Arşivi, 12/202, 2 Şubat 1330 (15 Şubat 1915); Van OS, "Aiding the Poor Soldiers's Families", s. 265.

⁵⁹⁸ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", **Servet-i Fünûn**, 15 Kânûn-i sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 179.

okunması, Matmazel Marta tarafından at ve tel bir gösteri, kuvvet müsabakaları ve katılımcıların dâhil olacağı oyunlar sunulmaktaydı. Katılım ücreti ise diğer gösterilere nazaran oldukça yüksekti. Giriş ücretleri mevkisine göre 50, 30 ve 15 kuruş olarak belirlenmişti.⁵⁹⁹

Rozet satışlarına örnek vermek gerekirse, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti tarafından Padişah V. Mehmed'in tahta çıkışının yıldönümü münasebetiyle 24 Nisan 1915 günü, özel olarak hazırlanmış olan rozetleri dağıtılmış ve bu sayede yardıma muhtaç asker aileleri için gelir elde edilmiştir. Rozetlere rağbeti artırmak için Tasvir-i Efkâr'a iki kez ilan verildiği gözlenmektedir.⁶⁰⁰ Padişahın cülusunun şerefine Cemiyet tarafından dağıtılan rozetlerden elde edilen toplam hasılat 4884 kuruş olmuştur.⁶⁰¹

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti tarafından Cuma günleri çeşitli eğlenceler düzenlenerek ilanları Tasvir-i Efkâr gazetesinde yer almıştır. Bu eğlencelerden elde edilecek tüm gelir Cemiyet tarafından asker aileleri için kullanılmaktaydı. Eğlencelere giriş bedeli 1 kuruş olarak belirlenmişti. Bu eğlencelerden biri 4 Haziran 1915'te Gülhane Parkı'nda çocuklar için düzenlenmişti.⁶⁰² Bir diğer eğlence ise bir hafta sonra Topkapı Parkı'nda düzenlenmişti. Her iki eğlencede de çocuklar için salıncaklar ile atlıkarıncalar; hanımlar ve beyefendiler içinse nişangâhlar kurulmuştu.⁶⁰³ Bu eğlencelerden yaklaşık bir hafta sonra Tepebaşı Bahçesi'nde gündüz hanımlara gece ise beylere yönelik olmak üzere bir konser verilmiştir. Ayrıca bu konserde, biletleri İstanbul'da ve Beyoğlu'ndaki mağazalarda satılan bir piyango çekilişi düzenlenerek geliri Cemiyete bırakılmıştır.⁶⁰⁴ Düzenlenen bu eğlencelerden birinde Prens Hamdi Paşa'nın piyangoya epey kıymetli eşya bağışladığı ve birçok piyango bileti satın

⁵⁹⁹ "Fevkalade Oyun", Tasvir-i Efkâr, 10 Mart 1331 (23 Mart 1915), s. 2.

⁶⁰⁰ "Asker Aileleri İçin ", Tasvir-i Efkâr, 10 Nisan 1331 (23 Nisan 1915), s. 2; "Asker Ailelerine ", Tasvir-i Efkâr, 13 Nisan 1331 (26 Nisan 1915), s. 2.

⁶⁰¹ **Tasvir-i Efkâr**, 25 Nisan 1331 (8 Mayıs 1915), s. 4

⁶⁰² "Gülhane Parkı'nda Parlak Bir Gün", **Tasfir-i Efkâr**, 18 Mayıs 1331 (31 Mayıs 1915), s. 2.

⁶⁰³ "Topkapı Parkı'nda Mutena Bir Gün", **Tasfir-i Efkâr**, 20 Mayıs 1331 (2 Haziran 1915), s. 2; "Gülhane Bahçesinde", **Tasfir-i Efkâr**, 22 Mayıs 1331 (4 Haziran 1915), s. 2.

⁶⁰⁴ "Konser ve Piyango", **Tasfir-i Efkâr**, 1 Haziran 1331 (14 Haziran 1915), s. 2.

aldığı basında yer almıştır.⁶⁰⁵ 1 Temmuz 1915 tarihinde ise Taksim Bahçesi'nde büyük bir konser ve piyango düzenlenmiştir.⁶⁰⁶ Bu büyük eğlencenin ilginç olan bir yanı da Elektrik Şirketinin eğlencenin sponsorluğunu üstlenmesidir. Bahçenin aydınlatılmasından, elektrikli çiçekler, elektrikli sandalyeler gibi oyunların araç gereçlerinin sağlanmasını üstlenmiştir. Ayrıca, Tramvay Şirketi de gece bir buçuğa kadar muhtelif istikametlere ulaşımın sağlanması için arabalar tahsis etmiştir.⁶⁰⁷ Düzenlenen bu piyangolar neticesinde yaralı askerlerin biletlerine de hediyeler çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Beyoğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nden Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne gönderilen bir yazı ile Cemiyet tarafından düzenlenen piyangoda yaralı askerlerin biletlerine çıkan hediye eşyaların gönderilmesi talep edilmekteydi.⁶⁰⁸ Bunların yanı sıra, asker ailelerinin yararına bir eğlence de mezkûr Cemiyetin “erkekler şubesi” tarafından Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın himayesinde olmak üzere Kasım 1915 tarihinde Beyoğlu Tepebaşı Bahçesi'nde bir müsamere olarak organize edilmişti.⁶⁰⁹ 4 Aralık 1915'te ise Taksim Tepebaşı Tiyatrosu'nda hanımlara yönelik bir müsamere düzenlenmiştir ve biletleri tiyatro gişesinden satılmıştır.⁶¹⁰

Cemiyetin gelir kaynaklarından bir diğeri hâsılatı Cemiyete aktarılan sinema gösterimleri idi. Tasvir-i Efkâr gazetesinde sinema ilan örneklerini bulmamız mümkündür. Örneğin Temmuz ayı boyunca verilen ilanlarla, Erenköy'deki İstasyon Caddesi'nde Osmanî Sinemasındaki üç gösteriden elde edilen hâsılat Ramazan boyunca Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne aktarılmıştır.⁶¹¹

Cemiyete gelir sağlanan faaliyetlerden biri oldukça ilgi çekicidir. Çanakkale'de mürettebatıyla birlikte esir edilip Müstecip Onbaşı olarak

⁶⁰⁵ Nevin Yazıcı, “Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü”, **Akademik Bakış**, C.5 S. 9 Kış 2011, s. 256.

⁶⁰⁶ “Taksim Bahçesi'nde Konser”, **Tasvir-i Efkâr**, 14 Haziran 1331 (27 Haziran 1915), s. 2.

⁶⁰⁷ “Taksim Bahçesi'nde Eğlence”, **Tasvir-i Efkâr**, 17 Haziran 1331 (1 Temmuz 1915), s. 4.

⁶⁰⁸ **Kızılay Arşivi**, 498/135, t.y.

⁶⁰⁹ “Müsamere”, **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), s. 2.

⁶¹⁰ “Müsamere”, **Tasvir-i Efkâr**, 17 Teşrîn-i sâni 1331 (30 Kasım 1915), s. 2; “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden”, **Tasvir-i Efkâr**, 21 Teşrîn-i sâni 1331 (4 Aralık 1915), s. 2.

⁶¹¹ “Sinema”, **Tasvir-i Efkâr**, 8 Temmuz 1331 (21 Temmuz 1915), s. 2; “Erenköy İstasyon Caddesi'nde Osmanî Sineması'nda”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Temmuz 1331 (26 Temmuz 1915), s. 2. (hasılatı kısmen diyerek); “Erenköy İstasyon Caddesi'nde Osmanî Sineması'nda”, **Tasvir-i Efkâr**, 16 Temmuz 1331 (29 Temmuz 1915), s. 2.

isimlendirilen Fransız denizaltısı Turquoise'un⁶¹², İstanbul, Azapkapı Tersane-i Amire'ye (Haliç Tersanesi) çekilerek Kasım ayında ziyarete açılmıştır. Cuma ve cumartesi günleri kadınların; pazar ve pazartesi günleri erkeklerin ziyaretine açık olacağı ilan edilmiştir. Ziyaret için şehrin önemli mağazalarında satışa sunulan 1 lira tutarındaki biletlerden elde edilen gelir Cemiyete bırakılmıştır.⁶¹³

3.5.3. Hatıra-i Celadet Topu

Birinci Dünya Savaşı esnasında, Osmanlı Devleti'nin de parçası olduğu İttifak Devletleri'nde şehir meydanlarına dikilen tahtadan heykellere belirli bir bağış karşılığı çivi çakılarak elde edilen hasılat hayır kurumlarına bağışlanıyordu. Bu kurumlar arasında asker ailelerine yardım eden cemiyetler ve Kızıllaç yer alıyordu.⁶¹⁴ Berlin ve Viyana şehirlerinde sergilenen tahtadan heykeller gibi İstanbul'da da sergilenmek üzere bir top heykeli sipariş edilmişti. 30,5'luk bu top Çanakkale'de kullanılan gerçek topların tahtadan imal edilmiş bir modeli olacaktı. Böylece, 18 Mart Zaferini temsil eden tahtadan bir heykel hazırlanmış olacaktı. Bu topa müttefik ülkelerde olduğu gibi çiviler çakılacaktı.⁶¹⁵

8 Nisan 1916 tarihli Taningazetesinde, Hatıra-i Celadet Topu hakkında kamuoyuna bilgi verildikten sonra açılış günü ilan edilmişti. Gazete, yardıma muhtaç asker ailelerinden bu tarihe kadar 25 bin aileye büyük hizmetler sunan Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden övgüyle bahsetmiş ve Hatıra-i Celadet Topuna çakılan çivilerden elde edilecek hasılat yine bu Cemiyet aracılığıyla asker ailelerine bağışlanacağı duyurulmuştu. Tören hazırlıkları; Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın başkanlığında, Dâhiliye Nazırı Talat Bey ile Meclis-i Mebusan Başkan Vekili Hüseyin Cahit, Şehremini İsmail Canbulat, Polis Müdür-i Umumi

⁶¹² Çanakkale'de kıyı bataryalarında görevli Müstecip Onbaşı, 30 Ekim 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı'nı geçmekte olan Fransa'ya ait Turquoise Denizaltısı'nın periskopunu vurarak mürettebatıyla birlikte ele geçirilmesini sağlamıştır.

⁶¹³ "Müstecib Onbaşı'yı Gezmek İsteyenlere: Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden", **Tasvir-i Efkâr**, 3 Teşrîn-i sâni 1331 (16 Kasım 1915), s. 2; Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden", **Tasvir-i Efkâr**, 5 Teşrîn-i sâni 1331 (18 Kasım 1915), s. 2; Lokman Erdemir, "Sebepler ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008, s. 498-499.

⁶¹⁴ Yiğit Akın, "Savaş, Milliyetçilik, Sivil Toplum: Çivi Anıtların İstanbul'daki Örneği Hatıra-i Celadet Topu", **Toplumsal Tarih**, S. 243, Mart 2014, s. 23.

⁶¹⁵ "Ağaçtan Top", **Servet-i Fünûn**, 18 Şubat 1331 (2 Mart 1916), s. 2.

Bedri Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtip-i umumisi Mithat Şükrü, Doktor Nazım ve Meclis-i Ayan kâtip-i umumisi İsmail Beyler'den oluşmuş bir heyet tarafından tamamlanmıştı.⁶¹⁶

18 Mart Zaferini temsilen hazırlanmış olan Hatıra-i Celadet Topu, 12 Nisan 1916 tarihinde saat 11'de, Bayezid Meydanı'nda Harbiye Nezareti kapısı önünde resmi bir törenle açıldı. Öğleden önce icra edilen resmi açılışla birlikte üzerine çivi çakılması da gerçekleştirildi. Tertip heyeti açılış günü çıkan gazeteler aracılığıyla İstanbul'da bulunan bütün mebusları açılışa davet etmişti. Törene Harbiye Nazırı Enver Paşa, şehzadeler ve bazı saltanat üyeleri, Şeyhülislam, Bakanlar Kurulu, Meclis-i Ayan ve Mebusan reisleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimleri, yerel idareciler, yüksek rütbeli subaylar, Almanya ve Avusturya-Macaristan büyükelçileri ve Bulgaristan Sefareti maslahatgüzarı katılmışlardı.⁶¹⁷

Hatıra-i Celadet Topu'na çakılmak üzere altın, gümüş ve demir olmak üzere üç türlü çivi hazırlanmıştı. Altın çiviler beş lira, gümüş çiviler bir lira ve son olarak demir çiviler de beş kuruş karşılığında tahta topa çakılabilecekti. Ayrıca, altın çivi çakanlara isimlerinin ve yaptıkları bağış miktarının yazılı olduğu bir şehadetname ile altın yaldızlı bir rozet verilecekti. Gümüş çivi çakanlara aynı şekilde bir şehadetname ile bu sefer gümüş yaldızlı bir rozet verilecekti. Demir çividen 27 tane çakanlara ise beyaz madenden bir rozet verilecekti.⁶¹⁸ Böylece hayırseverlerin bağış yapmaya teşvik edildiğini söyleyebiliriz. Hatıra-i Celadet Topu'ndan elde edilen hasılat muhtaç asker ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kullanılacaktı.

Fakat Osmanlı Devleti'nde bu çivileri bulmak pek de kolay değildi. Bu yüzden 1916 Mart'ında Talat Paşa, Viyana Elçisi Hüseyin Hilmi Paşa'dan Avusturya'daki Skoda Fabrikasından çivileri satın almasını istedi. Hatıra-i Celadet Topu için imal ettirilen çivilerin bedeli o sırada Viyana'ya seyahat etmek üzere olan,

⁶¹⁶ “Hatıra-i Celadet”, **Tanin**, 26 Mart 1332 (8 Nisan 1916), s. 1.

⁶¹⁷ “Bugünkü Abide-i Celadet Merasimi”, **Tasvir-i Efkâr**, 30 Mart 1332 (12 Nisan 1916), s. 1; “Hatıra-i Celadet: Dünkü Resmi Kışad Merasimi”, **Tanin**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1; Törene katılanların isimlerini en ayrıntılı şekilde açılışın ertesi günü İkdâm gazetesini yer vermiştir. Bkz. “Hatıra-i Celadet Topu'nun Resm-i Kışad” **İkdâm**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1; Akın, **a.g.m.**, s. 25.

⁶¹⁸ “Bugünkü Abide-i Celadet Merasimi”, **Tasvir-i Efkâr**, 30 Mart 1332 (12 Nisan 1916), s. 1.

Skoda Fabrikasının İstanbul'daki temsilcisi Mr.Rosenthal ile Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderildi.⁶¹⁹

Hatıra-i Celadet Topu açılışının ertesi günü de basında haberler yer almaya devam etti. Taningazetesi açılışla ilgili haberinde öncelikle katılımcılara ve bağış yapan hayırseverlere teşekkür edilmiştir. Resmi açılışta Başkumandan vekili Enver Paşa, “*Hudutlarımızda hukuk-ı mukaddese-i İslâmiye ve vataniyeyi ve kahraman müttetiklerimizle müşterek olan menafi-i meşru'amızı müdâfa'aya uğraşan asker arkadaşlarımızın muhtaç-ı muâvenet ailelerine yardım etmek için şitâb eden zevât-ı aliyyeye arz-ı teşekkür ederek âbidenin resmi küşâdını icra ederim*” diyerek tahta topun üzerindeki Osmanlı bayrağını kaldırmıştı.⁶²⁰ Bunun üzerine Mûsikâ, Marş-ı Sultani'yi icra ederken, Sultan Mehmed Reşad namına Sadrazam Said Halim Paşa topa ilk altın çivileri çakmıştır. Daha sonra, Avusturya-Macaristan İmparatoru ile Almanya İmparatoru namlarına büyükelçileri ve Bulgaristan Kralı namına maslahatgüzarı kendi ülkelerinin marşları eşliğinde tahta topa diğer üç altın çiviye çıktılar. Tören esnasında hazır bulunan saltanat üyeleri ve devlet erkânı ileri gelenleri de tahta topa birer altın çivi çakmışlardır.⁶²¹

YineTaningazetesinde Hatıra-i Celadet Topuna çakılan çivilerle ilgili özel bir hadise aktarılmıştı. Şöyle ki, resmi açılışın başından beri tören alanında bulunan Selçuk Sultan İnâs Sultanisi öğrencileri namına Müdire Hanımefendi kürsüye gelerek mekteplerinin de bu hayırlı esere katkıda bulunmak istediklerini ve bunun için iki altın çivi bedeli olan 10 lirayı öğrencilerin katkısıyla getirdiklerini söyledi. İki öğrenci topun namlusuna tırmanarak iki altın çiviye çıktılar. Öğrencilerin bu halleri tören sırasında hazır bulunanlar tarafından coşkulu bir şekilde alkışlandı.⁶²² Bu hadise Gazete tarafından özellikle aktarılacak daha fazla yardım toplanması amaçlanmış olmalıdır.

⁶¹⁹BOA, **DH.KMS**, 37/42, 25 Receb 1332; Van OS, “Aiding the Poor Soldiers's Families”, s. 270.

⁶²⁰ “Hatıra-i Celadet: Dünkü Resmi Küşad Merasimi”, **Tanin**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1; Hatıra-i Celadet Topu'nun Resm-i Küşadı” **İkdam**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1.

⁶²¹ “Hatıra-i Celadet: Dünkü Resmi Küşad Merasimi”, **Tanin**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1.

⁶²² “Hatıra-i Celadet: Dünkü Resmi Küşad Merasimi”, **Tanin**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1.

Açılış günü, Sultan Mehmed Reşad tarafından çıkarılan çivi karşılığında 300 Osmanlı lirası, Almanya İmparatoru tarafından 200 lira, Avusturya İmparatoru tarafından 5 bin kron, Bulgaristan Kralı tarafından 5 bin Frank bağışlanmıştır.⁶²³

Tablo 6: 12 Nisan 1916 tarihli Hatıra-i Celadet Topu resmi açılışındaki bağışçıların isimleri ve bağış tutarları.⁶²⁴

Beş Lira Karşılığında Altın Çivi Çakanların İsimleri:	Osmanlı Lirası
Veli-i uhde-i saltanat hazretleri	150
Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri	50
Şehzade Burhaneddin Efendi Hazretleri	50
Sadrazam Paşa Hazretleri	20
Şeyhülislam Efendi Hazretleri	10
Meclis-i Ayan Reisi Refat Beyefendi	5
Meclis-i Mebusan Reisi Hacı Adil Beyefendi	5
Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa	50
Dahiliye Nazırı Talat Beyefendi	5
Hariciye Nazırı Halil Beyefendi	7
Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa	10
Maarif Nazırı Şükrü Beyefendi	5
Adliye Nazırı İbrahim Beyefendi	6
Ticaret Nazırı Ahmet Nesimi Beyefendi	5
Heyet-i tertip azasından Hüseyin Cahit Bey	5
Heyet-i tertip azasından İsmail Canbulat Bey	5
Heyet-i tertip azasından Bedri Bey	5
Heyet-i tertip azasından Mithat Şükrü Bey	5
Heyet-i tertip azasından İsmail Müştak Bey	5

⁶²³ “Hatıra-i Celadet: Dünkü Resmi Küşad Merasimi”, **Tanin**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1; “Dünkü Merasim ve İntiba’atı”, **Tasvir-i Efkâr**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1.

⁶²⁴ “Hatıra-i Celadet: Dünkü Resmi Küşad Merasimi”, **Tanin**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 1; Hatıra-i Celadet Topu’nun Resm-i Küşadı” **İkdam**, 31 Mart 1332 (13 Nisan 1916), s. 2.

Çorum Mebusu ve Tanin Sermuharriri Muhiddin Bey	5
Tanin ve Hilâl gazeteleri namına	10
TOPLAM:	418

Taningazetesinde belirtildiğine göre bu liste bağışçıların sadece bir kısmını göstermektedir. Aynı gazetede bilgilere göre açılış günü toplam 2000 lira hasılat elde edilmiştir.

13 Nisan 1916 tarihinde ise Hatıra-i Celadet Topu bu kez kadınlar tarafından mızıka bandonun da olduğu özel bir törenle açıldı ve bütün gün kadınların ziyaretine açık kaldı. Kadınlara özel açılış törenine Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan da katılmış ve Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti tarafından karşılanmıştı. Töreni hazırlayan Şehremini İsmail Canbulat'ın eşi ve Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin de başkanı olan Nuriye Canbulat, katılımcılara hitaben “Osmanlı Ordusu'nun bilhassa Çanakkale'de gösterdiği celâdetin hatırası olmak üzere rekz edilen bu top hâsılatının muhtelif harp cephelerimizde cansiperane dövüşen askerlerimizin bîkes ailelerine birçok senedir yardım etmekle müftehir bulunan cemiyetimize terk olunması bizim için pek büyük bir mükâfattır” demişti. Konuşmasının devamında ise kuruluşundan itibaren Cemiyete maddi manevi desteklerini sunan Naciye Sultan'a teşekkürlerini sunmuştu. Açılış konuşmasının hemen ardından Naciye Sultan kadınlar namına topa ilk çiviye çakan kişi olmuştu. Naciye Sultan'ın bu vesileyle cemiyete yaptığı yardım 100 lira idi. Daha sonra törende bulunan diğer kadınlar da çiviler çakarak Cemiyete yardımda bulunmuşlardır. Bu kadınlar arasında üst düzey siyasilerin ve bürokratların eşleri yer alıyordu.⁶²⁵

Kadınlar için yapılan açılış törenin de, Ayan ve Mebusan meclis reislerinin eşleri tarafından 5'er, Nafia Nazırı'nın eşi tarafından 10, Avusturya sefirinin eşi ve Almanya sefareti müsteşarının eşi, Hilâl-i Ahmer'in başkanının eşi ile Nuriye

⁶²⁵ “Hatıra-i Celadet Topu: Hanımlar Tarafından Resm-i Küşadı”, **Tanin**, 1 Nisan 1332 (14 Nisan 1916), s. 2; “Abide-i Celadet Topu'nun Hanımlarımıza Küşadı”, **İkdam**, 1 Nisan 1332 (14 Nisan 1916), s. 2.

Canbulat, Arif Zeki Beyin eşi ve küçük oğlu 5'er lira bağışta bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra, çeşitli yardım cemiyetlerinin de katkıda bulunduğunu görüyoruz. Bunlar arasında, İstihlâk-ı Milli Cemiyeti ve başkanı hanımefendiler de 5'er lira yardımda bulunmuşlardır. Bunun gibi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti idare heyeti ve Hilâl-i Ahmer ve Fukaraperver Cemiyetleri namlarına gene 5'er liralık çiviler çakılmıştır.⁶²⁶

Taningazetesi düzenli olarak 5 lira ve üzeri bağışta bulunanların isim listelerini “Hatıra-i Celadet Topuna İane Verenler” başlığıyla yayınlamaya devam etmiştir. Bu listelerde siyasilerin isimleri ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli cemiyetler, okullar, şirketler ve daha başka kurumlar da yer almaktaydı.⁶²⁷

Tablo 7: 14 Nisan 1916 Tarihli TaninGazetesinde Yer Alan Hatıra-i Celadet Topuna Bağış Yapanların Listesi.⁶²⁸

Bağışçıların İsimleri	Osmanlı Lirası
Şehzade Selim Efendi Hazretleri	30
Şehzade Ahmet Efendi Hazretleri	9
Meclis-i Ayan Birinci Reis Vekili Şerif Ali Hıdır Beyefendi	10
Ayandan Şerif Cafer Paşa	10
Ayandan Müşir Fuad Paşa	5
Ayandan Musa Kazım Efendi	5
Ayandan Dilber Efendi	5
Ayandan İzzet Paşa	5
Ayandan Tevfik Paşa	5
Ayandan Süleyman Paşa	5
Ayandan Osman Paşa	5
Ayandan Şükrü Paşa	5

⁶²⁶ “Hatıra-i Celadet Topu: Hanımlar Tarafından Resm-i Küşadı”, **Tanin**, 1 Nisan 1332 (14 Nisan 1916), s. 2.

⁶²⁷ “Hatıra-i Celadet Topu İane Verenler”, **Tanin**, 4 Nisan 1332 (17 Nisan 1916), s. 2.

⁶²⁸ “Hatıra-i Celadet Topu: Hanımlar Tarafından Resm-i Küşadı”, **Tanin**, 1 Nisan 1332 (14 Nisan 1916), s. 2.

Ayandan Ahmet Efendi	10
Ayandan Şerif Nasır Bey	5
Biga Mebusu Cavit Bey	5
Bağdat Mebusu Sason Efendi	5
İstanbul Mebusu Karasu Efendi	5
İstanbul Mebusu Osman Bey	5
İstanbul Mebusu Hüseyin Tosun Bey	5
Gelibolu Mebusu Süleyman Bey	5
Edirne Mebusu Hacı İbrahim Bey	5
Çanakkale Mebusu Kazım Bey	5
Kırkkilisa Mebusu Rıza Bey	5
İstanbul Mebusu Ahmet Ziya Bey	5
Sinop Mebusu Ömer Lütfi Bey	5
TOPLAM:	169

17 Nisan tarihli Taningazetesinde yer alan 5 lira ve üzeri yardımda bulunanların isimlerinin yer adlığı listeye göre, yapılan yardımların toplamı 192 liradır. Bu yardımların 20 lirası, İstanbul Sansür Heyeti'nin kendi aralarında topladıkları miktardır. Bunun dışında, çivi çakmak suretiyle bağışta bulunanlar arasında Şirket-i Hayriye müdürü, Dersaadet Su Şirketi müdürü, Macar Bankası müdürü gibi kişiler yer almaktaydı.⁶²⁹

Hatıra-i Celadet Topu'na okullar da oldukça ilgi göstermişleridir. 26 Nisan 1916 tarihinde, Eyüp Sultan Reşadiye Numune Mektebi öğrencileri 1,375 kuruşluk çivi çakmak suretiyle yardımda bulunmuştur. Merasimde Üsküdar Ticaret-i Bahriye Mektebi de musikisiyle katılmıştır.⁶³⁰ Bunun yanı sıra kız mekteplerinin de katkıları vardır. Nisan ayının sonunda, Beşiktaş Mihrimah Numune Mektebi öğrencileri

⁶²⁹ “Hatıra-i Celadet Topuna İane Verenler”, **Tanin**, 4 Nisan 1332 (17 Nisan 1916), s. 2.

⁶³⁰ “Hatıra-i Celadet Topu”, **Tanin**, 14 Nisan 1332 (27 Nisan 1916), s. 3.

aralarından topladıkları 800 kuruş ile 5 liralık 1 altın ve 300 kuruşluk 3 gümüş çivi çakmışlardı.⁶³¹

Ayrıca, 1916 Mayıs ayının başında Kabataş Sultanisi 8.5, Dârü'l-muallimîn Aliyye heyet- halîmiyyesi ile talebesi 11 lira, Darülfünun Edebiyat ve Lisan şubeleri heyet-i tâlimiyyesi 15 lira bağışta bulunmuştur. Dahası, Çamlıca'da bulunan yatılı İnâs Sultani Mektebi Hatıra-i Celadet Topuna çivi çakmak için 4362 kuruş tutarında yardım toplamış ve 7 adet altın ve 6 adet gümüş ve birçok demir çivi çakmıştır. Öğrenciler adına yapılan konuşmada, muhtaç asker ailelerine yardım edilmesi söz konusu olduğunda tereddütsüz bütün öğrencilerin bu hayırlı işe katkıda bulunmak istediklerini belirtir.⁶³²

Tablo 8: 2 Mayıs 1916 Tarihli TaninGazetesinde Yer Alan Hatıra-i Celadet Topuna Bağış Yapanlar Listesi.⁶³³

Bağışçıların İsimleri	Osmanlı Lirası
Maarif Müşaviri Prof.Dr. Schmidt	5
Vefa Mekteb-i Sultanisi namına	11
Gelenbevi Mekteb-i Sultanisi Heyet-i İdare ve Talimiyesi	5
Gelenbevi Mekteb-i Sultanisi Talebesi	5
İstanbul Mekteb-i Sultanisi Heyet-i Talimiyesi	5
İstanbul Mekteb-i Sultanisi Talebesi namına	5
Nişantaşı Mekteb-i Sultanisi Heyet-i Talimiyesi namına	5
Nişantaşı Mekteb-i Sultanisi talebesi namına	5
Kadıköy Mekteb-i Sultanisi namına	18
Hahambaşı Nahum Efendi	10
Beylerbeyi'nde 3. Tabur 10. Bölük zabitan ve efradı namına	5
Tıp Fakültesi namına	10
TOPLAM:	89

⁶³¹ “Kızlarımızın Hamiyeti”, **Tanin**, 18 Nisan 1332 (1 Mayıs 1916), s. 3.

⁶³² “Hatıra-i Celadet Topuna İane Verenler”, **Tanin**, 19 Nisan 1332 (2 Mayıs 1916), s. 2.

⁶³³ “Hatıra-i Celadet Topuna İane Verenler”, **Tanin**, 19 Nisan 1332 (2 Mayıs 1916), s. 2.

Hatıra-i Celadet Topuna İstanbul dışından da ilgi olduğunu görmekteyiz. Örneğin 1916 Mayıs ayı içerisinde topa Adanalılar namına altın çivi çakılmak üzere şehremanetine 400 lira gönderilmiştir.⁶³⁴ Bunu Uluborlu, merkez nahiyesi halkının topladığı 6.125 kuruş izledi.⁶³⁵ Ankara Valisi Reşid Bey de toplanan 7000 lirayı Ankaralılar namına Dahiliye Nazırı'na teslim etmiştir.⁶³⁶ Hatıra-i Celadet topuna iane gönderen yerler arasında Fethiye de bulunmaktaydı.⁶³⁷ Harput gibi daha uzak yerlerden gönderilen yardımlar da söz konusuydu.⁶³⁸ Osmanlı Devleti sınırları dışından ulaştırılan yardımlar da söz konusuydu. Örneğin, Burgaz Osmanlı Musevilerinin Hatıra-i Celadet Topu ianesi olarak Hariciye Nezareti namına Burgaz Şehbenderliği'ne teslim ettikleri 12,5 liralık çek İstanbul'a ulaşmıştır.⁶³⁹ Burgaz Osmanlı Musevilerinin bu yardımı karşılığında iki kıta şehadetname gönderilmiştir.⁶⁴⁰ Bir diğer örnek için, Atina Sefiri Galib Kemal Bey'in Harbiye Nezareti meydanında Hatıra-i Celadet Topu dikilmesi merasimi münasebetiyle açılan deftere maaşından kesilmek kaydıyla 50 lira yazılması talebinden de bahsetmememiz gerekir.⁶⁴¹

13 Haziran tarihli bağışçıların listesinde toplam tutar 141 lira 25 kuruş olarak gözükmektedir. Bağışçılar ise çoğunlukla Karadeniz Boğazı inşaat ve istihkâm birinci taburu zabitanı ve 6 bölüğün efradı oluşturmaktaydı. Bu listedeki en büyük bağış ise 100 lira ile Üçüncü Fırkaya mensup 32. Alayın 4. kale jandarma taburu zabitan ve efradı idi.⁶⁴²

Gazetelerde yayınlanan listelerde sadece 5 lira ve üzeri bağışların yayımlandığını yukarıda belirtmiştik. Bunun yanı sıra, listelerin eksiksiz olduğunu da söylemek mümkün değil. Zira listeler verilirken hepsinin isminin yer almasının

⁶³⁴ "Hatıra-i Celadet ve Adanalılar", **Tanin**, 7 Mayıs 1332 (20 Mayıs 1916), s. 4.

⁶³⁵ "Hatıra-i Celadet Topuna İane Verenler", **Tanin**, 31 Mayıs 1332 (13 Haziran 1916), s. 2.

⁶³⁶ BOA, **DH.KMS**, 41/48, 7 Cemaziyelevvel 1335 (1 Mart 1917); Akın, **a.g.m.**, s. 26.

⁶³⁷ BOA, **DH.KMS**, 45/28, 9 Zilkade 1335 (27 Ağustos 1917).

⁶³⁸ BOA, **DH.KMS**, 40/17, 20 Şaban 1334 (22 Haziran 1916).

⁶³⁹ BOA, **HR.SYS**, 2420/21, 4 Mayıs 1916; BOA, **HR.SYS**, 2421/84, 10 Mayıs 1916.

⁶⁴⁰ BOA, **HR.SYS**, 2423/34, 10 Mayıs 1916.

⁶⁴¹ BOA, **HR.SYS**, 2420/40, 9 Mayıs 1916.

⁶⁴² "Hatıra-i Celadet Topuna İane Verenler", **Tanin**, 31 Mayıs 1332 (13 Haziran 1916), s. 2.

mümkün olmadığı da ayrıca belirtilmiştir. Tahminimiz önemli görülen isimlerin öne çıkarılmış olduğu yönündedir. Netice olarak bir yılın sonunda toplanan toplam tutar Taningazetesi'nde 17.517 lira olarak belirtilmişti.⁶⁴³

Hatıra-i Celadet Topu'nun başlangıçta savaş bitene kadar meydanda kalması planlanmıştı. Fakat giderek azalan ilgi neticesinde kampanyanın tamamlanmasına karar verilmiş ve top Nisan 1917'de bugün de bulunduğu İstanbul'daki Askeri Müze'ye yerleştirilmişti.⁶⁴⁴

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne destek olmak için Hatıra-i Celadet Topuna benzer bir girişim de Konya'da gerçekleştirildi. Hasılatı Cemiyete bırakılmak üzere, Hatıra-i Celadet Kılıcı adıyla Konya Sanayi Mektebi'nde yaptırılan tahta kılıç, 20 Aralık 1916 günü hükümet meydanında açılışı gerçekleştirildi. Açılış törenine şehrin ileri gelenleri, mülkiye ve askeriye memurları, öğrenciler ve ahali katılmıştı. Törende vali bir konuşma yaparak amacı izah etmişti. Tıpkı İstanbul'daki gibi, tahta kılıca çiviler çakılarak bağış toplanacaktı. İlk önce vali iki altın çivi çaktı ve onu şehrin ileri gelen simaları altın ve gümüş çivilerle takip ettiler. İlk aşamada 1500 lira hasılat elde edilmişti.⁶⁴⁵

3.5.4. Cemiyetin Faaliyetleri

Cemiyetin faaliyetlerine baktığımızda başlangıçta muhtaç ailelere sıcak çorba dağıtırken, zamanla bu işin güçlüğünden çorba yerine fasulye, pirinç, yağ gibi kuru erzak dağıtımına geçilmiştir.⁶⁴⁶ Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyetinin Tasvir-i Efkargazetesine verdikleri düzenli ilanlardan yaptıkları erzak dağıtımlarının nerede ve ne şekilde yapıldığını takip edebiliyoruz. Nakden yardım yapılmamaktaydı, bunun yerine yağ, pirinç, fasulye, gibi gıda malzemeleri ve elbise olarak âynen yardımlar edilmekteydi. Yardımlar dağıtılırken asla ırk ve mezhep ayrımı gözetilmeyeceği de vurgulanmaktaydı. Cemiyet kurulduğunda toplanan

⁶⁴³ “Teşekkür”, **Tanin**, 6 Nisan 1333 (6 Nisan 1917), s. 2.

⁶⁴⁴ “Teşekkür”, **Tanin**, 6 Nisan 1333 (6 Nisan 1917), s. 2.

⁶⁴⁵ “Hatıra-i Celadet Kılıcı”, **Tanin**, 8 Kânûn-ı evvel 1332 (21 Aralık 1916), s. 2; “Konya'da Hatıra-i Celadet Kılıcı”, **Tanin**, 13 Kânûn-ı evvel 1332 (26 Aralık 1916), s. 2; Akın, **a.g.m.**, s. 27.

⁶⁴⁶ Lebîb Selîm, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, **Türk Yurdu**, 22 Teşrîn-i evvel 1331 (4 Kasım 1915), 2797; Nevin Yazıcı, “Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü”, **Akademik Bakış**, C. 5 S. 9 Kış 2011, s. 256.

yardım malzemeleri İsmail Canbulat Bey'in evinde tutulmaktaydı.⁶⁴⁷ 13 Ocak tarihinde Cemiyetin başkanı Nuriye Canbulat'ın merkez olarak kabul edilen evinden 520 kişiye erzak dağıtımını gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yardımların ise kurulacak olan yeni şubelerde yapılacağı belirtilmekteydi.⁶⁴⁸

Bir süredir İsmail Canbulat Bey'in evinde erzak dağıtımına başlamış olan Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, yardımların nasıl, nerede ve kimlere dağıtılacağını 21 Ocak 1915 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesıyla ayrıntılı olarak duyurmuştu. Buna göre erzağın Perşembe günleri dağıtılacağı duyuruluyordu. Ayrıca, yardımlar sadece silâh altında bulunan asker ailelerine mahsus olduğundan diğer fukaraya bir şey verilmeyecekti. Cemiyetten yardım almanın belli şartları söz konusuydu. Yardım talep eden her aile, sakini olduğu mahallenin imamından veya muhtarından maiyeti askerde bulunduğu dair bir ilmühaberî bölgelerindeki polis merkezlerine ibraz etmek zorundaydılar. Polisler gerekli soruşturmayı yaptıktan sonra ihtiyaç sahibi asker ailelerine vesika vermekte ve yardımlar bu vesikalara istinaden yapılmaktaydı. Ayrıca bu tarihe kadar İsmail Canbulat Bey'in evinde bırakılan ilmühaberler ait oldukları polis merkezine verilmiştir.⁶⁴⁹

Cemiyet, gazeteler aracılığıyla perşembe günleri yalnız sırası olan ailelerin müracaat ederek diğerlerinin beyhude zahmet etmemelerini ve bu ilanın gazete okumayan muhtaç asker ailelerine de duyurulmasını belirtmekteydi. Ayrıca bu ilanla Cemiyet, para, erzak, kadın ve çocuklar için yeni veya eski elbiselerin başışlanması memnuniyetle kabul edeceğini yardımlar karşılığında makbuz takdim edileceğini de duyurmaktaydı.⁶⁵⁰

Cemiyet, 14 Ocak 1915 günü 15 koli erzak dağıttığını ve aynı şekilde 21 Ocak 1915 Perşembe günü 15 koli erzak ile yardımlara devam edeceğini duyurmuştu. Asker ailelerinin Şişli'de Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbulat Bey'in evine mühürlü vesikalarıyla gelmeleri gerektiğini bildirmişti. Fakat

⁶⁴⁷ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti", **Servet-i Fünûn**, 15 Kânûn-ı sâni 1330 (28 Ocak 1915), s. 179.

⁶⁴⁸ "Müessir-i Hamiyet ve Şefkat", **Tasvir-i Efkâr**, 1 Kânûn-ı sâni, 1330 (14 Ocak 1915) s. 5.

⁶⁴⁹ "Muhtaç Asker Ailelerine", **Tasvir-i Efkâr**, 8 Kânûn-ı sâni 1330 (21 Ocak 1915), s. 4.

⁶⁵⁰ "Muhtaç Asker Ailelerine", **Tasvir-i Efkâr**, 8 Kânûn-ı sâni 1330 (21 Ocak 1915), s. 4.

hizmetçilik, terzilik gibi işlerle para kazananlar dışında, “Ekmek Parası” olarak 30 kuruş alan asker ailelerine de erzak verilmeyeceği ayrıca belirtilmişti.⁶⁵¹

Erzak dağıtımları 14 Ocak 1915’te Nuriye Canbulat ve İsmail Canbulat’ın evinde başlamıştı. Yardım taleplerinin artması üzerine dağıtımın daha ehil bir şekilde yapılması gerektiği anlaşıldı ve yeni şubeler açmak için adımlar atıldı. İlk olarak İstanbul, Şişli, Kadıköy ve Bebek’te olmak üzere dört şubenin açılmasına karar verilmiştir. Her şubede ayda bir olmak üzere birer aylık erzak dağıtımı yapılacaktı. Erzak dağıtımı daima pazartesi günü yapılacaktı. 1 Şubat’ta Şehzadebaşı’nda Bozdoğan Kemerî’ndeki şubesinde, 8 Şubat’ta Şişli’de İsmail Canbulat Bey’in evinde; 15 Şubat’ta Kadıköy’de Müdâfaa-i Milliye şubesinde 22 Şubat’ta Bebek’te İskele karşısındaki şubede erzak dağıtımı yapılacağı duyurulmuştu.⁶⁵²

Dağıtımlar belirlenen günlerde alaturka saat dörtten itibaren gerçekleştirilmekteydi. Şehir şimdilik dört mntıkaya ayrılacağından İstanbul tarafındakilerin Şehzadebaşı’na; Beyoğlu tarafından Kuruçeşme’ye kadar olanların Şişli’ye; Üsküdar ve civarının Kadıköy’e; Kuzguncuk ve Kuruçeşme’den itibaren olanların da Bebek’teki şubemize müracaat etmeleri beyan olunmuştur. Bu mntıkalarındaki yardıma muhtaçlar şubelere fasulye, pirinç ve yağ kaplarıyla birlikte, polis merkezlerine müracaat ile cemiyet tarafından isimlerine verilmiş numaralı evraklarıyla birlikte şubelere başvurmaları gerekmektedir.⁶⁵³

Şubat ayı sonunda, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti İstanbul tarafında oturan yardıma muhtaç asker ailelerinin 3.000 kişiye ulaşmış olduğunu ilan etmekteydi. Bu ailelere yalnız Şehzadebaşı merkezinden erzak dağıtımı güçleştigiinden bir sonraki erzak dağıtım gününde üç mahalleden dağıtım yapılması kararlaştırılmıştı. Bu aileler Beyazıt, Ayasofya, Unkapanı, Kumkapı, Fatih, polis merkezlerine yönlendirilmişti. Başvuran ailelerin sayılarındaki artış, Şehzadebaşı, Eyüp ve Şehremîni’de yeni şubeler açılmasını gündeme getirmişti.⁶⁵⁴ Mart ayı

⁶⁵¹ “Muhtaç Asker Ailelerine”, **Tasvir-i Efkâr**, 8 Kânûn-ı sâni 1330 (21 Ocak 1915), s. 4.

⁶⁵² “Asker Aileleri İçin”, **Tasvir-i Efkâr**, 14 Kânûn-ı sâni 1330 (27 Ocak 1915) s.3; Rahmi Çiçek, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti’nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge”, **Tarih ve Toplum**, S. 116, Ağustos 1993, s.14-15.

⁶⁵³ “Asker Aileleri İçin”, **Tasvir-i Efkâr**, 14 Kânûn-ı sâni 1330 (27 Ocak 1915) s. 3.

⁶⁵⁴ “Asker Ailelerine Tevziat”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Şubat 1330 (26 Şubat 1915), s. 3.

başında cemiyet tarafından muavenet edilen asker ailelerinden Kasımpaşa ve Kuruçeşme'ye kadar bütün Beyoğlu mıntikasında oturan ailelere erzak dağıtımını yine Şişli'de İsmail Canbulat Bey'in evinde gerçekleştirmişti.⁶⁵⁵ 10 Mart 1915 tarihinde, Cemiyet tarafından yaklaşık 10.000 nüfusa sahip 3.000 aileye fasulye, bulgur ve yağdan oluşan bir aylık erzak yardımı yapılmıştır. Yardımlarda cemiyetin başkanı ve üyeleri bizzat hazır bulunmuştur.⁶⁵⁶ Yaklaşık bir ay sonra, İstanbul tarafında 5016 ailenin 10408 nüfusuna cemiyetin üyeleri tarafından erzak dağıtımını gerçekleştirilmiştir. Tasvîr-i Efkâr'da çıkan ilanlarda dağıtımları bizzat görmek isteyenlerin Şişli'deki bir sonraki dağıtımını isterlerse yerinde takip edebileceklerini duyurmaktaydı.⁶⁵⁷ Nisan ayının ikinci haftası Kadıköy'de erzak dağıtımını yapılacağı ve mühürlenmiş vesikaları elinde olmayanlara kesinlikle erzak verilmeyeceği tekrar hatırlatılmaktaydı.⁶⁵⁸ Cemiyet erzak dağıtımına 19 Nisan 1915 tarihinde Bebek şubesinde devam etti.⁶⁵⁹ Cemiyet, kuruluşundan itibaren 4 ay zarfında her ay bir bölgede olmak üzere hafta başlarında düzenli olarak icra edilen yardımlardan 12.000 ailenin 30.000 nüfusuna erzak dağıtımını gerçekleştirmiştir.⁶⁶⁰

1915 Mayıs ayı içerisinde Beyoğlu sakinlerine Nişantaşı Teşvikiye Camii'nde, Makriköy⁶⁶¹ ve Osmaniye sakinlerine Mariköy'deki şubede erzak dağıtılmıştır.⁶⁶² Ayrıca yine Mayıs ayı içerisinde, Kadıköy şubesinde asker ailelerine mensup 3.545 kişiye erzak yardımı gerçekleştirilmiştir.⁶⁶³ Aynı ay içerisinde Bebek şubesi ise 2.305 kişiye erzak yardımı sağlamıştır.⁶⁶⁴ Eyüp, Şehzadebaşı ve Şehremini şubelerinde eskiden olduğu gibi erzak dağıtımına Mayıs ayında da devam edilmiştir.⁶⁶⁵

⁶⁵⁵ "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 23 Şubat 1330 (8 Mart 1915), s. 4.

⁶⁵⁶ "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 25 Şubat 1330 (10 Mart 1915), s. 3.

⁶⁵⁷ "Asker Ailelerine Yardım", **Tasvir-i Efkâr**, 20 Mart 1331 (2 Nisan 1915), s. 4.

⁶⁵⁸ "Asker Ailelerine Muavenet", **Tasvir-i Efkâr**, 28 Mart 1331 (10 Nisan 1915), s. 4; "Asker Ailelerine " **Tasvir-i Efkâr**, 10 Eylül 1331 (23 Eylül 1915), s. 2.

⁶⁵⁹ "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 5 Nisan 1331 (18 Nisan 1915), s. 2.

⁶⁶⁰ "Asker Ailelerine ", **Tasvir-i Efkâr**, 13 Nisan 1331 (26 Nisan 1915), s. 2.

⁶⁶¹ Bugünkü Bakırköy.

⁶⁶² "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 19 Nisan 1331 (2 Mayıs 1915), s. 2; "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915), s. 2; "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 30 Nisan 1331 (13 Mayıs 1915), s. 2.

⁶⁶³ "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 1 Mayıs 1331 (14 Mayıs 1915), s. 2.

⁶⁶⁴ "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 6 Mayıs 1331 (19 Mayıs 1915), s. 1.

⁶⁶⁵ "Asker Ailelerine Tevziat", **Tasvir-i Efkâr**, 10 Mayıs 1331 (23 Mayıs 1915), s. 1.

Cemiyetin gene 1915 yılı Mayıs ayı içerisinde düzenlediği yardım faaliyetleri bu kez Sabah gazetesinde şöyle yer almıştır. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti ve Biçki Yurdu Cemiyeti üyeleri, Mekteb-i Harbiye Hastanesi'nde bulunan yaralı gazileri ziyaret ederek, yaralılara bizzat portakal, sigaralar dağıtarak ve ayrıca mektuplarını yazarak yardımda bulunmuşlardır. Ayrıca Cemiyetin üyeleri aralarında topladıkları parayla 60 hastabakıcı gömleği satın alarak hastaneye bağışlamışlardır.⁶⁶⁶

Haziran 1915'te Bebek şubesinde erzak dağıtımı gerçekleşmekle birlikte bir sonraki ilanda, Ramazan ayının yaklaşması ve havaların da çok sıcak olması nedeniyle ailelerin erzak almaya gelmeleri güç olacağından Ramazan ayında başvurulmaması şartıyla 27 Haziran 1915 tarihinden itibaren Ramazan başlayıncaya kadar iki aylık erzakın dağıtımının tamamlanması kararlaştırılmıştı.⁶⁶⁷ Kararlaştırıldığı üzere, Nişantaşı Teşvikiye Camii şubesinden 3344 aileye iki aylık erzak dağıtılmıştır. Ayrıca, 3 Temmuz'da Kadıköy, 5 Temmuz'da Bebek, 7 Temmuz'da Şehremini, Şehzadebaşı ve Eyüp'teki şubelerde iki aylık erzak dağıtımı sağlanmıştır.⁶⁶⁸

Ramazan münasebetiyle asker ailelerine iki aylık erzak dağıtarak bir süre faaliyetlerine ara veren Cemiyet, yeteri miktarda erzak temin edemediği için on beş günlük bir gecikmeyle tekrar yardımlarına kaldığı yerden devam etmiştir. Gecikmeyi telafi edebilmek için kısa aralıklarla, 9 Eylül'de Kadıköy'de ardından 11 Eylül'de Bebek'te erzak dağıtımına başlamıştır.⁶⁶⁹ Cemiyet, hemen arkasından Şişli ve İstanbul şubelerinde erzak dağıtımını amaçlamışsa da yeterli miktarda erzağı tekrar toparlayamadıkları için tekrar bir gecikme ilan etmişlerdi. 23 Eylül'de ise Nişantaşı Teşvikiye Camiinde erzak dağıtımını sağlanmıştı.⁶⁷⁰ 27 Eylül'de ise Şehzadebaşı,

⁶⁶⁶ "Gazileri Ziyaret", **Sabah**, 22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915), s. 2.

⁶⁶⁷ "Erzak Tevzi", **Tasvir-i Efkâr**, 31 Mayıs 1331 (13 Haziran 1915), s. 2; "Erzak Tevzi", **Tasvir-i Efkâr**, 14 Haziran 1331 (27 Haziran 1915), s. 2.

⁶⁶⁸ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden" **Tasvir-i Efkâr**, 16 Haziran 1331 (29 Haziran 1915), s. 2.

⁶⁶⁹ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden" **Tasvir-i Efkâr**, 26 Ağustos 1331 (8 Eylül 1915), s. 2.

⁶⁷⁰ "Asker Ailelerine " **Tasvir-i Efkâr**, 8 Eylül 1331 (21 Eylül 1915), s. 2; "Asker Ailelerine " **Tasvir-i Efkâr**, 10 Eylül 1331 (23 Eylül 1915), s. 2.

Şehremini ve Eyüp Sultan’da dağıtım gerçekleştirilmişti.⁶⁷¹ Ekim ayının sonuna gelindiğinde yardımlar Bebek Şubesinde devam etmiştir.⁶⁷² Gazetede ki ilan önemli bir mesele müzakeresi için cemiyet idare heyetini ve üyelerini 11 Kasım 1915 günün toplantıya çağırırmaktaydı.⁶⁷³ 1915 yılı Kasım ayı sonunda İstanbul tarafında Şehzadebaşı, Şehremini ve Eyüp Şubelerinde erzak dağıtımı devam etmekteydi.⁶⁷⁴ Yine Kasım ayı içerisinde yalnız İstanbul tarafında oturan 25.000 nüfusa sahip 10.000 asker ailesine yardımda bulunuldu. Bu bir aylık erzak pazartesi ile perşembe günleri Şehzadebaşı, Şehremini, ve Eyüb Şubelerinden dağıtıldı.⁶⁷⁵

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti silah altında olan askerlerin ailelerinden muhtaç olanlara yaptığı bir senelik yardımın toplamını Tasvir-i Efkargazetesinde yayınlamıştır. Cemiyet, bu tabloya göre bir yıl zarfında 15.000 aileye ve 40.000 nüfusa yardım eli uzatmıştır.⁶⁷⁶

Tablo 9: Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti Tarafından 5 Aralık 1915 Tarihine Kadar Yardım Edilmekte Olan Asker Ailelerinin Sayısını Gösteren Tablo dur.

Merkezler	Aile Sayısı	Nüfus
İstanbul	8.084	21.216
Beyoğlu	3.942	10.714
Üsküdar	2.354	6.387
Boğaziçi	999	2.697
Toplam	15.379	41.014

⁶⁷¹ “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti’nden ” **Tasvir-i Efkâr**, 12 Eylül 1331 (25 Eylül 1915), s. 2.

⁶⁷² “Asker Aileleri’ne Yardımcı Hanımlar Heyeti’nden” **Tasvir-i Efkâr**, 15 Teşrîn-i evvel 1331 (28 Ekim 1915), s. 2.

⁶⁷³ “Asker Aileleri’ne Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Tarafından” **Tasvir-i Efkâr**, 29 Teşrîn-i evvel 1331 (11 Kasım 1915), s. 2.

⁶⁷⁴ “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti’nden”, **Tasvir-i Efkâr**, 9 Teşrîn-i sâni 1331 (22 Kasım 1915), s. 2.

⁶⁷⁵ “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti’nden”, **Tasvir-i Efkâr**, 14 Teşrîn-i sâni (27 Kasım 1915), s. 2.

⁶⁷⁶ “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti’nden”, **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrîn-i sâni (5 Aralık 1915), s. 2.

Cemiyetin asker ailelerine yardım olarak dağıttığı ettiği fasulye, yağ, pirinç, zeytin, nohut, bulgur, patates, tuz, gibi erzağın toplamı 454.397 kıyye olarak ilan edilmiştir. Bir senelik gelir 1.410.207 kuruş iken giderleri 1.233.576 kuruştur. Kasadaki mevcut para ise 10 para 176.230 kuruş olarak belirtilmişti.⁶⁷⁷

Harbin zor şartlarından dolayı Cemiyete kayıtlı toplam 65.491 nüfuslu 22.600 ailenin erzak ihtiyacını karşılamak güçleştirdiğinden, asker ailelerinin çalıştırılarak maiyetlerini temin etmeleri için Hilâl-i Âhmer Hanımlar Merkezi Dârüssinâası'na 5.000 lira verilmiştir. Ayrıca muhtaç iptidai mektebi öğrencilerine özellikle asker çocuğu olanlara yardım etme teşebbüsünde bulunularak; 4.500 kilo zeytin, üzüm ve incir talebeye dağıtılmaktaydı. Bununla beraber, Fatih'te çıkan büyük yangında bazı mekteplerin yanması ve pek çok kişinin de aç ve perişan halde sokakta kalması neticesinde asker ailelerine dağıtılmak üzere 5.000 lira nakden ve eldeki üzüm, incir ve zeytin de aynen harîk komisyonuna takdim edilmiştir. Bunların yanı sıra, şehit ve gazilerin çocukları mekteplere yerleştirilmiş, asker kızlarının çeyizleri hazırlanmış, hasta ve lohusalara nakdi yardımda bulunulmuştur. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin elinde yardımda bulunacak erzak ve nakit kalmadığı için tekrar faaliyete imkân buluncaya kadar heyetin idaresi bir süre Cemiyetin tatiline karar vermiştir. Fakat kısa bir süre sonra nakdi yardım meselesinin halledilmesi üzerine faaliyetlerine devam etmiştir.⁶⁷⁸

Asker ailelerine verilmekte olan ekmek, fasulye, yağ, bulgur gibi erzakın dağıtımının yeniden yapılacağı gazete ilanı ile duyurulmaktaydı.⁶⁷⁹ 30 Nisan 1916 tarihli bir diğer ilanda ise yeteri miktarda erzak tedarik edildiği duyurularak ve pazar günü içerisinde Üsküdar ve Kadıköy sakinlerinin Kadıköy şubelerine müracaat etmeleri istenmekteydi.⁶⁸⁰ Haziran sonunda ise İstanbul tarafında oturanların

⁶⁷⁷ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden", **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrîn-i sâni (5 Aralık 1915), s. 2.

⁶⁷⁸ Rahmi Çiçek, "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge", **Tarih ve Toplum**, S. 116, Ağustos 1993, s. 14-15.

⁶⁷⁹ "Zabıtân ve Mensûbîn-i Askeriye Ailelerinin Nazar-ı Dikkatine", **Tasvir-i Efkâr**, 12 Nisan 1332 (25 Nisan 1916), s. 2.

⁶⁸⁰ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden", **Tasvir-i Efkâr**, 17 Nisan 1332 (30 Nisan 1916), s. 2.

vesikaları ve maaş cüzdanlarını da yanlarına alarak Laleli Camii, Şehremini ve Eyüp'teki şubelere müracaatları ilan olunmuştur.⁶⁸¹

19 Şubat 1918 tarihinde Heyet-i İdare ve Heyet-i Muavenet Sadaret Konağı'nda toplantıya çağırılmıştı.⁶⁸² Cemiyet konakta genel bir toplantı yapmak üzere bir araya gelmiştir. Heyet-i İdarenin o zamana kadarki mesaisi ve teşebbüsleri hakkında başkan Nuriye Canbulat'ın beyanını takiben kâtime Emine Reşid, Cemiyetin hizmetlerine ve amaçlarına dair bir konuşma yapmış ve Cemiyete hizmet eden kişilere teşekkür etmiştir. Daha sonra Cemiyetin muhasebecisi Suat Reşat bütçe hakkında bilgi vermiştir. Ardından Cemiyetin idare heyetinin seçilmesi işlemine geçilmiştir. Bu seçim sonucunda, başkan Nuriye Canbulat, başkan yardımcısı Hayriye Talat, kâtime Emine Reşit, muhasebeci Suat Reşat, veznedar Sabiha Nuri olmuştur. İrfan Bedri, Nezihe Veli, Tevhide Osman, Hadiye Sırrı, Kamile İsmail hanımlar ve Madam Pançiri ise üye olarak gösterilmektedir.⁶⁸³ 23 Mart 1918 Cumartesi günü saat 2'den 5'e kadar idare heyeti üyeleriyle muavenet üyelerinin Cemiyetin merkezi olan Şişli'de İsmail Canbulat Bey'in hanesine tekrar toplantıya çağırıldıkları anlaşılmaktadır.⁶⁸⁴

Fatih yangını sonrası mağdur olan yangınzedeler için Sadaret makamından taahhüt edilen erzağın Unkapanı'ndaki depodan temin edilerek Hilâl-i Ahmer memuruna teslim edildiği, Daire-i Sadaret Umur-ı İdariye kalemi tarafından Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne bildirilmiştir.⁶⁸⁵

Savaş dönemi hükümeti ile ortak çalışan sivil toplum, asker aileleri yararına toplumu hareketlendirmeye çalışmışlardır. Bürokrasiden insanlar da bu sivil toplum hareketlerinde yer almışlardır. Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti bu anlamda en çok çaba sarf eden cemiyetlerden birisiydi. Önemli İttihatçıların ve yüksek memurların eşlerinin kurduğu bir cemiyet olması dolayısıyla komitelerin

⁶⁸¹ "Asker Ailelerine Muavenet", **Tasvir-i Efkâr**, 16 Haziran 1332 (29 Haziran 1916), s. 2.

⁶⁸² "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden", **Vakit**, 19 Şubat 1918, s. 2.

⁶⁸³ "Yardımcı Hanımlar Cemiyeti", **Vakit**, 1 Mart 1918, s. 2.

⁶⁸⁴ "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nden", **Vakit**, 22 Mart 1918, s. 2.

⁶⁸⁵ BOA, **BEÖ**, 4522/339124, 24 Ramazan 1336, (3 Temmuz 1918); **BEÖ**, 4523-339164, 4 Şevval 1336 (13 Temmuz 1918).

eksikleri İttihatçı seçkin tabakanın üyeleri tarafından karşılandığından itibar eksikliği çekmediler.⁶⁸⁶

3.6. Şehit Ailelerine Yardım Birliği

Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Dünya Savaşı'nı müteakip 1915 tarihinde Muallime Nakiye Hanımefendi tarafından kurulmuştur. Nezihe Muhiddin'in aktarımıyla Nizamnamesinde “Türkün son muharebede şehit düşen evlatlarının bıraktıkları ailelerin ihtiyaçlarına göre mümkün olan her türlü teselli, himaye ve muaveneti ifaya çalışmak” amacıyla İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyet gerektiğinde İstanbul vilayeti dâhilinde şubeler kuracaktı. Nakiye Hanım tarafından savaşta şehit düşen askerlerin ailelerine maaş bağlanması, yetimlerin okullara yerleştirilmesi gibi işler gören Cemiyet İstiklal Savaşı sonrasında dağılmıştır.⁶⁸⁷

3.7. Bîkes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti

Bîkes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin 1916 yılında kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkezi bu Cemiyeti “öz kız kardeş” olarak tanımlamaktadır.⁶⁸⁸ Adından ve kuruluş tarihinden anlaşılacağı üzere, bu Cemiyet Birinci Dünya Savaşı esnasında kimsesiz kalmış, yardıma muhtaç asker ailelerine yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Cemiyetin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ne yardımları olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezinin aldığı kararla 1917 yılının Şubat ayı başında Mekteb-i Sultani'de Cemiyet ürünlerinin teşhir edildiği bir sergi düzenlenmişti. Bu sergiye Bîkes Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin de katılmış olduğunu görüyoruz.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ Ahmad, “Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum”, s. 51.

⁶⁸⁷ Nezihe Muhiddin, a.g.e. s. 372. Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991, s. 82.

⁶⁸⁸ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, **Takvim IV**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1918, s.175.

⁶⁸⁹ Cemal Sezer, “Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ'ası”, **Journal of History Studies**, V. 6, Issue 3, April 2014, s. 316, 317; Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, s. 163.

Cemiyet, 1916 ve 1918 yılları arasında iki yıl iki aylık bir sürede 70.000'den fazla asker yakınına erzak dağıtımında bulunmuştur. Fakat ihtiyaç sahiplerinin fazlalığı ve maddi yetersizlikler nedeniyle Cemiyetin erzak dağıtımı son bulmuştur. Cemiyet, erzak dağıtımı dışında öncelikle fakir ailelere ve kızlara çamaşır ve çeyiz hususunda yardım etmişti. Bununla birlikte hasta çocukların gıda temini için Etfal Hastanesi idaresine iki inek satın alınarak bağışlanmıştır. Cemiyet, mekteplerde bulunan bilhassa asker, şehit ve malul çocuklarına Fatih, Eyüp, Feriköy ve Beşiktaş'ta 50'şer çocuğa öğle yemeği vererek yardımda bulunmuştur. Bunun yanı sıra, asker, şehit ve gazi çocuklarının eğitimi ile de ilgilenen cemiyet birinci yılında 15 öğrencinin eğitim masraflarını karşılamıştır. Bikes Ailelere Yardımcı Hanımlar Cemiyeti kadın hastalarla ilgili de yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Asker eşleri ve kimsesiz kadınları Kadırga Doğumevinde tedavi ettirmiştir.⁶⁹⁰

3.8. Diğer Yardım Cemiyetleri⁶⁹¹

1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1878 tarihinde Cağaloğlu'nda savaş zamanında ordudaki hasta ve yaralıların tedavilerine, savaş dışındaki afetlerde zarar görenlere yardımcı olmak maksadıyla kurulmuştur.
2. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1910 tarihinde Sultan Mahmut Türbesi'nde bütün imkânları ile savaş zamanlarında ordulardaki hasta ve yaralıların acılarını dindirmek ve tedavilerine yardımcı olmak maksadıyla kurulmuştur. Başkan Hüseyin Hilmi Paşa, üye Hamit Bey, üye Doktor Akil Muhtar Bey, üye Adnan Celalettin Muhtar Bey, üye Hikmet Bey ve üye Keresteciyan Efendi Cemiyetin kurucuları arasında yer almaktaydı.
3. Bosna ve Hersek Cemiyet-i Hayriye-i Osmaniyesi, 14 Temmuz 1908 tarihinde Bosna ve Hersekliler arasında maddi ve manevi yardımlaşmak, Osmanlı ahlak kaidelerini yaymak, ve Kanun-i Esasi'nin uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

⁶⁹⁰ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Takvim IV, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1918, s.175,176.

⁶⁹¹ Bu bölümde yararlanılan kaynaklar ağırlıklı olarak: DHEUM., 5 Şb, 79/30; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyetler**, haz. Ekrem Sırma, Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013.

4. Kommerçiyala Dersaadet Müstahdemin Teavün Cemiyeti, 10 Ekim 1908 tarihinde Cadde-i Kebir numara 162’de üyelerinden hasta olanları tedavi ettirmek amacıyla kurulmuştur.
5. Nisvan Heyet-i Edebiyesi, kadınları bilgilendirme ve bilinçlendirme amacıyla 1908’de İstanbul’da kurulmuştur.⁶⁹²
6. Balat Ahemla Cemiyet-i Hayriye’si, 14 Mart 1909 tarihinde Balat Karabaş Mahallesi’nde karşılıklı dayanışmayı sağlamak fakir hastaları tedavi etmek amacıyla kurulmuştur.
7. Samatya Zoodopos Fili Cemiyeti, 6 Mayıs 1909 tarihinde Samatya Sulu Manastır Eczacı Erokliyoş Molas Efendi’nin hanesinde Samatya’da Aya Yorgi Kiparisa Kilisesinin tamir ve bakımına çalışmak amacıyla kurulmuştur. Kurucuları arasında Sırmakeş Nikolaki Çimpoplo Efendi, Terzi Miltiyadi Vinga Efendi, Tanaş Gonaropla Efendi isimleri yer almaktaydı.
8. Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti 19 Temmuz 1909 tarihinde İstanbul’da Osmanlı Donanmasına gemi satın almak amacıyla yardım toplamak için kurulmuştur. Kurucu üyeleri arasında II. Belediye Dairesi’nin Sağlık Heyeti’nden Dr. Hafız İbrahim, Başmühendis Haşım ve Dr. Petraki Papadapula Beyler bulunmaktaydı.
9. Aya Yorgi Cemiyeti, 7 Temmuz 1909 tarihinde Eminönü Limon İskeleyi 56 Numaralı kahvehanede Aravan Köyü ahalisinin bütçelerine katkıda bulunmak maksadıyla kurulmuştur.
10. Ayos Treyon Cemiyeti, 8 Ekim 1909 tarihinde Soğukçeşme Kum Sokak’ta Sirkeci’de okullar yapmak ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek amacıyla kurulmuştur.
11. Ayos Vasilyos Fukaraperver Cemiyeti, 16 Aralık 1909 tarihinde Balat Balino Caddesi Kiliseye ait kahvehanede, ırk dil, din, ayrımı yapmaksızın bütün fakirlere kış mevsiminde kömür dağıtmak ihtiyaç sahiplerine maddi yardımda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Cemiyetin başkanı Rahip Yerasimos Povlidis Efendi, başkan yardımcısı Dimitriyos İstavridis

⁶⁹² “Şuun-ı Nisvan”, **Kadın**, no: 11, 22 Kanun-i evvel 1324/4 Ocak 1909, s. 15.

Efendi, genel sekreteri Vasilyos Vasilyadis Efendi, veznedarı Atanaş Anaĝnostopolos Efendi idi. Üyeleri ise Tarkim Meleniyadis Efendi, Alefter Peripatopolos Efendi, Yorgiyos Saris Efendi ve Kostantin Yorgiyo Efendi isimleri yer almaktaydı.

12. Aya Nikola Fukaraperver Cemiyeti, 12 Ekim 1909 tarihinde Beşiktaş Köyiçi Bostan Sokak Numara 26'da Beşiktaş'ta bulunan fakirlere yardım etmek ve fakir öğrencileri korumak maksadıyla kurulmuştur.
13. Aya Nikola Fukaraperver Cemiyeti, 19 Temmuz 1910 tarihinde Hasköy Kilise Sokağı Numara 13/15'te Hasköy'de bulunan Rum kabristanının duvarlarının tamiri ve bakımını yapmak, fakir öğrencilerin eğitim masraflarını karşılamak amacıyla kurulmuştur.
14. Evangelismos Cemiyet-i Hayriye'si, 19 Ekim 1909 tarihinde Beşiktaş Köyiçi numara 36'da fakirlere yardım etmek ve eğitimine destek olmak amacıyla kurulmuştur.
15. Aya Yorgi Fukaraperver Cemiyeti, 19 Ekim 1909 tarihinde Ortaköy Vapur İskelesi Sokak numara 5'te Ortaköy Rum cemaatine mensup fakir kız ve erkek öğrencilere yardım etmek amacıyla kurulmuştur.
16. Ayos Pandeleos Cemiyeti, 23 Ekim 1909 tarihinde Asmaaltı Papazoğlu Hanında Kiloni'de bulunan fakirlere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Cemiyetin ayrıca Kiloni Tarliyan Siyos Rum Cemiyeti ile işbirliği içerisinde.
17. Prodomos Fukaraperver Cemiyeti, 28 Ekim 1909 tarihinde Tatavla Çeşme Meydanı numara 82'de Tatavla'da sakin fakir ailelerin çocuklarına sahip çıkarak eğitimlerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.
18. Beyoğlu Fukaraperver Nisvan Cemiyeti, 14 Kasım 1909 tarihinde Büyük Parmakkapı'da fakirlere, yaşlılara, dul ve yetimlere yardım etmek, kadın ve kızlara iş bulmak amacıyla kurulmuştur.
19. Aya Varvara Fukaraperver Cemiyeti, 25 Kasım 1909 tarihinde Pangaltı Büyükdere Caddesi numara 114'te Feriköy Ortodoks okullarında okuyan fakir ve yetim kız ve erkek çocuklarına yardım etmek amacıyla kurulmuştur.

20. Panaiya (Meryem Ana) Eytam Cemiyet-i Hayriye'si, 25 Kasım 1909 tarihinde Aynalıçeşme Zelin Sokağı Numara 12 Kilise civarına gizlice bırakılan çocuklara sahip çıkmak amacıyla kurulmuştur.
21. Aforya Semendere Cemiyeti, 27 Kasım 1909 Asmaaltı Canbaz Hanında Semendere Köyü okulunda okuyan kimsesiz çocuklara maddi ve manevi yardımda bulunmak amacıyla kurulmuştur.
22. Ermeni Hayırperver Cemiyeti 1 Aralık 1909 tarihinde Kumkapı Muhsine Hatun Mahallesinde, Kumkapı Ermeni okullarında okuyan öğrencilerin eğitimlerini tamamlayabilmeleri için gereken yardımlarda bulunmak amacıyla kurulmuştur.
23. Aya Haralambos Cemiyeti, 8 Aralık 1909 tarihinde, Topkapı Ahmet Şemsettin Mahallesi numara 34'te Topkapı'da bulunan kiliselerin tamir ve bakımı ile yardıma muhtaç kimselere yardım etmek amacıyla kurulmuştur.
24. Musevi Uhuvvet Cemiyeti, 13 Aralık 1909 tarihinde Galata Zürefa Sokak numara 10'da Cemiyete üye olan ve olmayan yardıma muhtaç kimselere maddi ve manevi yardım etmek için kurulmuştur.
25. Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriye'si, 14 Aralık 1909 tarihinde, Beşiktaş Sinanpaşa-i Atik Mahallesinde bulunan Sinan Paşa Mektebi'nde kurulmuştur. Cemiyetin amacı, fakir ve kimsesiz çocukların eğitimlerini sağlayarak onları topluma kazandırmaktır. Cemiyetin kurucuları arasında, Ragıp Paşa, Şire eski Başşehbenderi Nurettin Bey, Ebniye-i Semiyye Ambar Memuru İsmail Efendi, Maliye Tahakkuk Müfettişi Galip Bey, Ebniye-i Semiyye Başkâtibi Süleyman bey ve Osmanlı Fukara Çocuklar Mektebi Başmuallimi Muzaffer Bey yer almaktaydı.
26. La Fraternite (Kardeşlik) Katolik Teavün Cemiyeti, 27 Aralık 1909 tarihinde Galata Eskivarsiyon General Han'da üyelerini hayırlı işler yapmaya teşvik etmek amacıyla kurulmuştur.
27. Şevet Ahim ve Ets Hayim Cemiyeti, 28 Aralık 1909 tarihinde Kuruçeşme Kır Caddesinde, üyelerinden hasta olanları tedavi etmek için kurulmuştur.

28. Zoodohos Fili cemiyet-i Hayriye'si Meryem Ana Dostluk Cemiyet-i Hayriyesi, 1909 yılında Samatya Tramvay Caddesi Nikolaki Çimpoplo Efendi'nin Hanesinde, Samatya'da Aya Yorgi Kiparisa Kilisesinin tamir ve bakımına çalışmak için kurulmuştur. Sırmakeş Nikolaki Çimpoplo Efendi, Terzi Miltiyadi Vinga Efendi, Tanaş Gonaroplo Efendi Cemiyetin kurucularıdır.
29. Gemilot Hasidim Cemiyeti, 20 Ocak 1910 tarihinde Hasköy Kızıl Minare Timur Kohen Efendi'nin Hanesinde kurulmuştur. Denize düşen, boğulan veya kaybolan Musevileri aramak, cenazeleri bulunduğu gerekli cenaze işlemlerinin yapılmasını sağlamak için kurulmuştur.
30. Havra Kadoşa Küfeci Cemiyet-i Hayriye'si, 20 Ocak 1910 tarihinde, Hasköy Kiremitçi Ahmet Çelebi Mahallesi'nde kimsesiz olarak ansızın vefat eden, öldürülen, intihar eden veya kuyuya düşerek ölenlerin cenaze işlemlerini yapmak ve masraflarını karşılamak üzere kurulmuştur.
31. Aya Mina Fukaraperver cemiyeti, 24 Ocak 1910 tarihinde Beyoğlu Kalyoncu Kolluğu Simitçi Sokağı, Beyoğlu'ndaki okullarda okuyan fakir kız ve erkek öğrencilere yemekhane kurarak yardım etmek için kurulmuştur.
32. Hessed ve Emet Musevi Cemiyet-i Hayriye'si, 27 Ocak 1910 tarihinde Balat Hacı İsa Mahallesi Türbe Sokağı Sinagog bitişiğinde Fakirleri ücretsiz tedavi etmek ve geçimlerine yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.
33. Ayos Nikolaos Sen Piyer Peta Cemiyeti, 12 Şubat 1910 tarihinde Tatavla Yenişehir Caddesi Kilise Sokağında, fakirlere yardım etmek ve hastaları tedavi ettirmek amacıyla kurulmuştur.
34. Agios Haralambos Fukaraperver Cemiyeti, 13 Şubat 1910 tarihinde Boyacıköy İskelebaşı Bakkal Faranhaki'nin Mağazasında, yoksul hastaları tedavi etmek amacıyla kurulmuştur.
35. Agios Pandeles Motos Agapi Maarifperver Cemiyeti, 13 Şubat 1910 tarihinde, Tatavla Mumcu Sokak'ta Tatavla'da Evangelistirya mahallesinde bulunan öğrencilerine yardım etmek amacıyla kurulmuştur.

36. Tatavla Fukaraperver Cemiyeti, 14 Şubat 1910 tarihinde, Tatavla'da büyük yortularda ve olağanüstü günlerde fakirlere para dağıtmak ve hastaları tedavi ettirmek için kurulmuştur.
37. Agios Minas İttihad-ı Uhuvvet Cemiyeti, 24 Şubat 1920 tarihinde Kalyoncu Kolluğu Madam Kiryako Lasdaki'nin Hanesinde, Evangelisterya mahallesi fakirlerine yardım etmek, kız ve erkek öğrencilere kitap dağıtmak için kurulmuştur.
38. Agios Nikolados Cemiyet-i Hayriye'si, 28 Şubat 1910 tarihinde Yeni Mahalle Kilise Sokak'ta, köy kilisesi için mum ve zeytinyağı temin etmek, yortularda fakirlere yardımda bulunmak amacıyla kurulmuştur.
39. Agudat Ahim Cemiyet-i Hayriye'si, 9 Mart 1910 tarihinde, Hasköy Çıksalın Mektebi bitişiğinde, mahallede bulunan fakirlere maddi ve manevi yardımda bulunmak amacıyla kurulmuştur.
40. Tiedoksiya Cemiyeti, 25 Mart 1910 tarihinde Ayasofya Divan Yolu'nda, Rum olup askere alınanlardan fakir olan ailelere yardım etmek maksadıyla kurulmuştur.
41. Barla Cemiyet-i Hayriye'si, 29 Mart 1910 tarihinde Vezneciler Kuyucu Murat Paşa Medresesi karşısında, Barla nahiyesi ahalisinin medeni ve maddi düzeylerinin yükseltilmesine çalışmak amacıyla kurulmuştur.
42. Mekor Ahayim Fukaraperver Cemiyeti, 1 Nisan 1910 tarihinde, Balat Hacı İsa Mahallesi Hafafet Sokağı'ndaki Nesim Aranya Efendi Eczanesi'nde kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmaktır. Başkanı Yazıcızade Nesim Benego Efendi, kâatibi Kağıtçıoğlu Nesim Ada Efendi, Veznedarı Avram Efendi, tahsildarı Sabatay Çaparut Efendi ve üyeleri Yuda Hafım Efendi ile Yasef Mizrahi Efendilerdi.
43. Üsküdar Osmanlı Muhtacine Yardımcı Cemiyeti, 23 Nisan 1910 tarihinde, Üsküdar İskele Camii Muvakkithanesinde kurulmuştur. Cemiyetin amacı Üsküdar ve civarında ikamet eden ahaliden ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın yardıma muhtaç olanlara yardım etmektir.
44. Eğrikapı Ayos Vasilyos Cemiyeti, 23 Mayıs 1910 tarihinde Lonca Balinos Kilisesi'de kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı Paniya

Kilisesinin giderlerini karşılamada yardımcı olmak kiliseye yıllık 60 kuruş yağ parası vermektir.

45. Aya Varvara Fukaraperver Cemiyeti 22 Ağustos 1910 tarihinde, Mumhane Mumcu Hanında kurulmuştur. Cemiyetin amacı Karahisar-ı Şarki Aya Varvara köyünden bulunan kilise ve okula maddi ve manevi yardımda bulunmaktır.
46. Ümit Fukara ve Maarifperver Osmanlı Cemiyeti, 8 Eylül 1910 tarihinde Yeni Çarşı Caddesi Kalaycı Yorgi'nin dükkânında kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacı Maçka kazasına bağlı Zahine köyünde bulunan kız ve erkek okulları ile fakir hastalara yardım etmektir.
47. Sakızlılar Aya Matrona Hayırperver Osmanlı uhuvvet Cemiyeti, 28 Eylül 1910 tarihinde Kalyoncu Kolluğu Çiftekazan'da kurulmuştur.
48. Mişetor Ağmilotha Sadim Cemiyeti, 4 Mayıs 1911 tarihinde Galata'da bulunan Musevi ilkokulları öğrencilerine, cemiyet üyelerine ve yoksullara yardım etmek amacıyla Beyoğlu'nda kurulmuştur.
49. Mişetor Armilot Hasadayim Cemiyeti, 4 Mayıs 1911'de Musevi ilkokullarında okuyan fakir öğrencilerin giyim ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak ve fakir Musevilere maddi manevi yardımda bulunmak için Şişhane'de kurulmuştur.
50. Dersaadet Müstahdemin-i Tüccaran ve İttihad-ı Rumiye Teavün Cemiyeti, 13 Eylül 1911 tarihinde işsiz kadınlara, hasta ve yetimlere yardım etmek için Beyoğlu'nda kurulmuştur.
51. Nikola Aya Varvara İnas Cemiyeti, 30 Kasım 1911'de Aya Nikola Kilisesi'ne yardımda bulunmak için Samatya, Aya Nikola Mahallesinde kurulmuştur.
52. Alikon Cemiyeti, 26 Şubat 1912'de fakirlere yardım etmek için Samatya Irgatpazarı'nda kurulmuştur.
53. Aya Varvara Cemiyet-i Hayriye'si, 1911 tarihinde fakir öğrencilerin kitaplarını ve fakir ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için Samatya'da kurulmuştur.
54. Aya Varvara Cemiyeti, 1911 tarihinde fakir öğrencilere yardım etmek için Fener Atik Mustafa Paşa Mahallesi'nde kurulmuştur.

55. Adana Tesis-i Uhuvvet Cemiyeti, 14 Şubat 1912 tarihinde üyelerin arasındaki kardeşlik duygularını geliştirmek ve fakir öğrencilere yardım etmek amacıyla Atik Ali Paşa Camii Ferah Apartmanı'nda kurulmuştur.
56. Ahava Hesid Cemiyeti, 5 Temmuz 1912 tarihinde üyelerinden hasta olanların tedavilerini yaptırmak amacıyla Kuzguncuk'ta kurulan Musevi cemiyetidir.
57. Ozer Dalim Fukaraperver Cemiyet-i Hayriye'si, 31 Temmuz 1912'de fakir ve kimsesizlere yardım etmek amacıyla Balat Hacı İsa Mahallesi'nde kurulmuştur.
58. Aya Dimitri Cemiyet-i Hayriye'si, 26 Ağustos 1912'de fakir öğrencilere yardımda bulunmak amacıyla Tatavla'da kurulmuştur.
59. Godivil Cemiyet-i Hayriye'si, 16 Ekim 1912 tarihinde Göztepe'de kurulmuştur.
60. Kadıköy Osmanlı Kulübü, 16 Mart 1913 tarihinde hayır işleriyle meşgul olmak ve üyelerini aydınlatmak için Kadıköy Mühürdar Caddesi'nde kurulmuştur.
61. Alyaşa Ganim Kor Cemiyeti 26 Mayıs 1913 tarihinde Ortaköy'de bulunan Musevi öğrencilerine yardım etmek amacıyla kurulmuştur.
62. Agia Teryas Cemiyeti, 17 Nisan 1913 tarihinde Sivrihisar köyündeki Rum okullarının gelişmesine çalışmak ve fakir öğrencilerine yardım etmek amacıyla Üsküdar'da kurulmuştur.
63. Aya Valaherna Meryem Ana Cemiyeti, 3 Temmuz 1913'te Aya Valaherna Kilisesi'nin yenilenmesi için Fener Maraşlı Mektebi'nde kurulmuştur.
64. Kadıköy Müzaheret-i Belediye Cemiyeti, 5 Ağustos 1913 tarihinde Kadıköy ahalisinin menfaatlerine hizmet etmek ve belediye hizmetlerini yaygınlaştırmak için Kuşdili'nde kurulmuştur.
65. Sarayko Hasdavamut Cemiyeti, 10 Eylül 1913 tarihinde, üyeleri arasında hasta olanlarla vefat edenler ile ilgili gerekli işlemleri yapmak amacıyla Hasköy'de kurulmuştur.
66. Seove Or Hayim Cemiyeti, 30 Eylül 1913 tarihinde üyelerinden hasta olanları tedavi ettirmek için Hasköy Yeni Mahalle'de kurulmuştur.

67. Rufe Holim Cemiyet-i Hayriye'si, 11 Ekim 1913'te üyeleri arasındaki hastaların tedavisi mümkün olanları tedavi ettirmek için Ortaköy'de kurulmuştur.
68. Ozer Dalim Fukaraperver Cemiyet-i Hayriye'si, 26 Kasım 1913 tarihinde fakirlere giyim gibi yardımlarda bulunmak için Aynalıkavak Elbise Tüccarı Moiz Kasto'nun hanesinde kurulmuştur.
69. Gold Schmit Fukaraperver Cemiyet-i Hayriye'si 1 Temmuz 1913'te fakir çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur.
70. Ets Hayim Cemiyet-i Hayriye'si, 18 Aralık 1913 tarihinde üyelerinin menfaatleri için Hasköy'de kurulmuştur.
71. Kasımpaşa Fukaraperver Cemiyet-i Hayriye'si, fakir çocukların eğitim masraflarını karşılamak için Kasımpaşa İttihad-i Anasır Mektebi'nde kurulmuştur.
72. Evangelismos Cemiyeti, 6 Ocak 1914 tarihinde okulların gelişmesine atkıda bulunmak ve fakir ailelerin çocuklarına yardımcı olmak için Altı Mermer Davutpaşa Mahallesi'nde kurulmuştur.
73. Egipi Anakidi, 2 Şubat 1914'te Kayseri'ye bağlı Agripas köyü ahalisinin okul ihtiyacını karşılamak ve kimsesiz çocuklara yardım etmek için kurulmuştur.
74. Yeni Mahalle Rum Fukaraperver Cemiyeti, 5 Şubat 1914'te fakirlere yardım etmek için Üsküdar'da kurulmuştur.
75. Union Cemiyeti, 16 Şubat 1914'te üyelerine sağlık hizmeti vermek ve fakir öğrencilerin eğitim giderlerini karşılamak için Kuzguncuk'ta kurulmuştur.
76. Dersaadet Rum Cemiyet-i Hayriyesi, 25 Şubat 1914'te Galata'da kurulmuştur.
77. Kuzguncuk Ozer Dalim Cemiyeti, 10 Mart 1914'te Kuzguncuk'ta bulunan Musevi fakir esnaflara sermaye yardımında bulunmak için kurulmuştur.
78. Agodat Şmirat ve Rofe Holim Cemiyeti, 11 Mart 1914 tarihinde, üyelerinden hasta olanları tedavi ettirmek ve fakir Musevi çocuklarına yardım etmek için Kadıköy'de kurulmuştur.

79. Agios Haralombos Cemiyeti, 6 Nisan 1914'te Kandilli'de bulunan Meta Morfosis Kilisesi'nin tamiri için kurulmuştur.
80. Hasköy Aya Varvara Fukaraperver Cemiyeti, 14 Nisan 1914'te, Hasköy'de oturan fakirlere ve özellikle kız çocuklarına yardım etmek için kurulmuştur.
81. Meta Morfosis Fukaraperver Cemiyeti, 25 Nisan 1914'te Kumkapı'da bulunan fakirlere yardımda etmek ve okul açmak için kurulmuştur.
82. Viktor Holim Cemiyeti, 30 Nisan 1914 tarihinde beş yaşın üzerindeki çocukların genel sağlıklarının korunmasına çalışmak için Üsküdar, Selamsız'da kurulmuştur.
83. Neve Şalom= Muhabbet-i Sıhhat Cemiyeti, 7 Mayıs 1914'te üyelerinden hasta olanları tedavi ettirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için Hasköy'de kurulmuştur.
84. Himaye-i Etfal Şişli Hastanesi Cemiyeti, 20 Mayıs 1914'te, ırk, din ve mezhep ayrımı olmaksızın bütün fakir çocukların hasta olmaları halinde Şişli Hastanesi'nde ücretsiz tedavi edilmesi için kurulmuştur.
85. Rami Karyesi Teşebbüsat-ı Hayriye Cemiyeti, 23 Mayıs 1914'te ayırım yapmadan bütün vatandaşların ilmen gelişmesine yardımcı olmak için kurulmuştur.
86. Agudat Ahim Cemiyeti, 26 Mayıs 1914'te üyeleri arasında hasta olanları tedavi ettirmek ve geçim sıkıntısı çekenlere yardım etmek amacıyla Hasköy'de kurulmuştur.
87. Bene Berit Musevi Cemiyeti, 27 Mayıs 1914'te üyeleri arasındaki hastaların tedavi edilmesi, fakirlere, kimsesiz ve yetimlere yardım etmek için Beyoğlu Asmalımescit'te kurulmuştur.
88. Balat Küfeciler Havra Kodoşa Cemiyet-i Hayriye'si, 7 Haziran 1914 tarihinde kimsesiz olup vefat eden Musevilerin cenazelerini kaldırmak için Balat'ta kurulmuştur.
89. Or Hayehuda Cemiyeti, 23 Haziran 1914'te fakir ailelere mensup çocukların eğitim masraflarını karşılamak için Hasköy'de kurulmuştur.

90. Makriköy İmar ve Teavün Cemiyeti, 30 Kasım 1914'te Makriköy (Bakırköy) ahalisinin medeni ihtiyaçlarını karşılamak ve sosyal yardımlarda bulunmak için kurulmuştur.
91. Aya Triada Cemiyeti, 10 Nisan 1915'te Kadıköy'de bir yemekhane açarak Rum çocuklarına temiz ve sağlıklı yemek vermek amacıyla kurulmuştur.
92. Kadıköy Aya Kanarios Cemiyeti, 19 Temmuz 1915'te fakir öğrencilerin masraflarını karşılamak için Caferağa Mahallesi'nde kurulmuştur.
93. Uhuvvet-i Museviye Cemiyet-i Hayriye'si, 17 Kasım 1915'te Selanik ve civarından gelen muhacirlere yardım etmek için Beyoğlu'nda kurulmuştur.
94. Yörük Karyesi Cemiyet-i Hayriye'si, 2 Şubat 1916'da, Safranbolu'nun Taki Yörük Köyünde bulunan fakir asker ailelerine yardım etmek için Galata'da kurulmuştur.
95. Himaye-i Etfal Cemiyeti, 6 Mart 1917 tarihinde, kimsesiz, fakir ve yetim çocukların sağlıklarını korumak, eğitimlerini yaptırmak için Taksim'de kurulmuştur. Cavit Bey, Ahmet Hakkı Bey, Orfanidis Efendi, Arif Bey, İsmail Canbulat, Muhtar Bey, Emanuel Karasu, Doktor Ömer Fuad Paşa ve Gabriel Noradukyan kurucularıdır.
96. Osmanlı Musevi Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti, 15 Aralık 1917 tarihinde Musevi asker ailelerine maddi ve manevi yardımda bulunmak için Beyoğlu'nda kurulmuştur.
97. Osmanlı Musevi Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti, 7 Mayıs 1918 tarihinde İstanbul ve diğer vilayetlerde bulunan asker ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanması, asker çocuklarının okutulması ve yardıma ihtiyacı olan aileler için bir aşhane kurulması amacıyla İstanbul Yemenici Sokak'ta kurulmuştur.
98. Kabataş teavün cemiyeti, 8 Ocak 1918'de Kabataş Ömer Avni Mahallesi'nde yardıma muhtaç olanların acil ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur. Kabataş Sultanisi Müdürü Nadir Bey başkanlığında kurulmuştur.

99. Mütevelliler Cemiyet, 4 Mayıs 1918’de tarihi hayır kurumlarının imarı ve varlığının sürdürülebilmesi ile yeni hayır kurumları açmak için Beyazıt’ta kurulmuştur.
100. İstanbul Cemiyet-i Hayriye'si, 29 Haziran 1918 tarihinde, çocukları korumak ve tedavilerini sağlamak ve yoksullara yardım etmek için Nurismaniye’de kurulmuştur.
101. Tomhei Ziyonim Cemiyeti, 30 Aralık 1918 tarihinde fakirlere ve kszlere yardım etmek için kurulmuştur.

SONUÇ

1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte ortaya çıkan en dikkat çekici değişikliklerden birisi hızla ortaya çıkan cemiyetlerdir. Bu cemiyetlerin önemli bir kısmını yardım cemiyetleri oluşturmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 23 Temmuz 1908 tarihi ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihine kadar geçen 10 yıllık zaman diliminde toplam 141 sosyal yardım cemiyeti kurulmuştur. 1901 ve 1907 yılları arasında sadece 3 yardım cemiyeti kurulmuşken Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından bir yıl içinde 24 sosyal yardım cemiyeti kurulmuştur. Bu artışın sebebi, Meşrutiyet'in ilanı ile gelen “özgürlük” ortamına bağlanabilir. 1909 yılında 31 Mart Vakası olarak bilinen karşı devrim hareketi ile İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesi ve 1909 Cemiyetler Kanunu'yla cemiyetlerin hukuksal çerçevesinin hazırlanması cemiyetlerdeki artışta bir azalma olmasına neden olmuştur. 1911 yılına gelindiğinde Osmanlı'nın içerisine girdiği uzun savaş dönemi nedeniyle yeniden yardım cemiyetlerinde artış gözükmemektedir.⁶⁹³

Osmanlı Devleti'nde sivil toplum örgütlerinin yolunu açan cemiyetlerin ortaya çıkması, dönemin sosyal yardım anlayışına da farklı bir boyut getirmiştir. Modern anlamda yardım yöntemleri cemiyetlerle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna rağmen, sosyal yardım cemiyetlerindeki faaliyetler her ne kadar gönüllülük esasına dayansa da, cemiyetleri tam anlamıyla sivil toplum örgütü olarak nitelendirmemiz olanaksızdır; çünkü birçoğu hükümetin denetiminde kurulmuş veya denetimi altında tutulmuş olan bu cemiyetlerde çalışan gönüllüler, bürokrasi alanında görev yapan kişilerdi. Dolaylı devlet desteği ile kurulan yardım cemiyetleri aracılığıyla toplum denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bu yardım cemiyetleri aracılığıyla, uzun süren savaşlar nedeniyle bıkınlık içerisinde olan halka savaş propagandası yapılarak halkın desteğini almak amaçlanmıştır. Uzun yıllar gizli bir şekilde varlığını sürdürmüş ve Meşrutiyet'in ilanı ile yasal bir statü kazanmış olan İttihat ve Terakki'nin, bu sebeple, ortaya çıkan cemiyetleri denetim altına almaya çalışması şaşırtıcı değildir. Bir taraftan II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan göreceli

⁶⁹³ Mehmet Ö. Alkan, “1856-1945, İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları. Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi]”, A.N. Yücekök, İ. Turan ve M. Ö. Alkan, **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 106, 108, 140.

özgürlük ortamında kendilerine yer bulan cemiyetler diğer taraftan toplumu denetim altında tutmanın aracı olmuşlardır.

Savaşın en çok etkilediği kesimi hiç şüphe yok ki kadınlar, çocuklar ve muhacirler oluşturmaktadır. Erkekler cephede savaşırken kadınların da hayatları önemli ölçüde değişmekteydi. Erkeklerin uzun süren savaşlarda yer alması asker ailelerinin geçim sorununu ortaya çıkarmaktaydı. Dolayısıyla kadınlar ailenin geçimi ve bakımı sorumluluğunu üstlenmek zorundalardı. Yardım cemiyetleri; cephede savaşan askerlere, bu askerlerin geride bıraktığı ailelerine, dul kadınlara, yetim çocuklara para, yiyecek, giyecek ve yakacak gibi yardımlarda bulunmaktaydılar. Bunun yanında sağlık ve eğitim alanlarında da özellikle çocuklara ve kadınlara yardım edilmekteydi. Kadınlara ve çocuklara kendi hayatlarını idame edebilecekleri meslekler kazanmaları için eğitim verilmekteydi.

Bu konuda en dikkat çekici noktalardan birisi; yardım cemiyetlerinin birçoğunun kadın cemiyeti olmasıdır. Bu bizim açımızdan şaşırtıcı bir sonuç değildir, zira birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kurulan ilk kadın cemiyetleri hayır işleri için kurulmuştur. Cemiyetlerde aktif rol üstelenen kadınlar genellikle üst sınıftan eğitilmiş kadınlar olmuştur. Müslim ve gayrimüslim kadınlar birlikte bu cemiyetlerde faaliyet göstermektedirler. Bu cemiyetlerin en az yardım faaliyetleri kadar önemli olan bir diğer yönü de, kadınların sosyal hayata katılmasında üstlendikleri roldür. Özellikle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesindeki Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve diğer kadın cemiyetleri yaptıkları faaliyetlerle Türk kadınının sosyal hayatta etkili bir biçimde yer almaya başlamasının temelini oluşturmuşlardır. Hastanelerde doktorlara yardımcı olarak hastalara bakan kadınlar, yaptıkları bu hizmetlerle sosyal bir değişimin de başlangıcını oluşturmuşlardır.⁶⁹⁴ Balkan Savaşları ve sonrasında Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı kadını, her ne kadar zorunlu da olsa sosyal hayatta yerini almıştır.

Sosyal yardım cemiyetlerinin, savaşın bütün zorluklarını en ağır şekilde yaşayan ahaliye ne kadar yarar sağladığını söylemek zordur. Her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılmış olsalar da; bütün

⁶⁹⁴ Mahmut Sadık, "Hilâl-i Ahmer İnkılâb-ı İçtimâîsi", **Takvim II**, s.52.

bu girişimlerin, halkın, dehşetli ve uzun savaş yıllarına dayanabilmesi için oluşturulmuş kuruluşlar olduklarını söylemek hata olmaz. Bir kısmı İttihat Terakki'nin iktidarını kaybetmesi neticesinde kapanmış, bir kısmı savaş sonrasında faaliyetlerini durdurmuşken Hilâl-i Ahmer, Topkapı Fukaraperver Cemiyetleri gibi Türkiye Cumhuriyet'inde varlıklarını devam ettiren kimi yardım kuruluşlarının temelleri Osmanlı Devleti'nin bu son dönemlerinde atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kurulan cemiyetlerin etkileri, katkıları veya sonları ne olursa olsun bugünkü sivil toplum örgütlerinin yürütmeye çalıştıkları yolu açmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

1. Bâb-ı Âlî Evrak Odası Belgeleri (BEO)
2. Dahiliye Nezareti Evrakı
 - Mektubi Kalemî (DH.MKT)
 - Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH. MUI)
 - Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Belgeleri (DH.HMŞ)
 - Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH.MTV)
 - İdâre-i Umumiye Belgeleri (DH.İ.UM)
 - İdâre-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK)
 - Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri (DH.EUM)
 - Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemî Evrakı (DH.EUM.THR)
 - Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH.KMS)
3. Hariciye Nezareti Evrakı
 - Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS)
4. İrade Tasnifi
 - İrade. Taltifat (İ.TAL)
5. Maarif Nezareti Tasnifi
 - Mektubi Kalemî (MF.MKT)
6. Meclisi Vükela Mazbataları (MV)
7. Şura-yı Devlet Evrakı
 - (ŞD.MLK)
 - (ŞD.MLK.MRF)
8. İrade Tasnifi Dosya Usulü Evrakı (İ. DUIT)
9. Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB)

B. Kızılay Arşivi, Ankara

II. SÜRELİ YAYINLAR

“Cemiyetler Kanunu”, Düstur, 2. Tertip, C. 2, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1330, s. 604-608.

İkdam

Kadın

Kadın (Selanik)

Kadınlar Dünyası

Mekteb Müzesi

Nevsâl-i Milli

Sabah

Sebilü'r-Reşad (Sırat-ı Müstakim)

Takvim-i Vekâyi

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Türk Kadını

Vakit

III. KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

KİTAPLAR:

ADIVAR, Halide Edib, **Mor Salkımlı Ev**, yay. haz. Mehmet Kalpaklı, Gülbün Türkgeldi, Can Yayınları, İstanbul, 2008.

ADIVAR, Halide Edib, **Türkiye’de Şark- Garp ve Amerikan Tesirleri**, yay. haz. Mehmet Kalpaklı ve Nuri Aksu, Can Yayınları, İstanbul, 2009.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

AHMED Midhat, **Hilâl-i Ahmer: Cemiyet-i İnsaniyenin Tarihi**, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1926.

AKGÜN, Seçil Karal, ULUĞTEKİN, Murat Hilâl-i Ahmer'den Kızılay, Kızılay, Ankara, 2000, s.14, 23.

AKYOL, Taha, **Rumeli'ye Elveda: Yüzüncü Yılında Balkan Bozgunu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

ARSLAN, Ali, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sivil Toplum Kuruluşları", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Cemiyetler**, haz. Ekrem Sırma, Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013.

BELVİRANLI, Ali Kemal, **Osmanlıca İmlâ Lügatı**, Nevde Yayınları, Konya, 1978.

Besim Ömer, Hanımefendilere Hilaâl-i Ahmer'e Dair Konferans, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2007.

BİLGİÇ, A. Timur, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2012.

BİRİNCİ, Ali, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası: II. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.

BLACK, Antony, **Guilds and Civil Society in European Political Thought from the Twelfth Century to the Present**, Methuen, London, 1984.

BUGNION, François, **Red Cross, Red Crescent, Red Crystal**, International Committee of Red Cross, Switzerland, 2007.

ÇAKIR, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

ÇAPA, Mesut, **Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2010.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.

ÇİFTÇİ, Sinan, **İkdam Gazetesi'nin Sistematik İndeksi (1904-1913)**,Akademi
Titiz Yayınları, İstanbul, 2013.

DUNANT, Henry, **A Memory of Solferino**, International Committee of Red Cross,
Switzerland, 1959.

HACİMAHMUTOĞLU, Hande, **Türkiye'deki Sosyal Yardım ve Sisteminin
Değerlendirilmesi**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2009.

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar, Haz. Selahattin Öztürk,
Abdurrahman M.Hacıismailoğlu, Muhammed Hızarcı, İstanbul Büyükşehir
Belediyesi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul,
2006.

HARMSEN, Egbert, **İslam, Civil Society and Social Work: Muslim Voluntary
Welfare Associations**, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2008.

İPEK, Nedim, **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara,
1999.

**İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri
Bibliyografyası (1869-1927)**, Haz. Zehra Toska, Serpil Çakır, Tülay
Gençtürk, Sevim Yılmaz, Selmin Kurç, Gökşen Art, Aynur Demirdirek,
Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

KARPAT, Kemal H. Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, çev. Dilek
Özdemir, İmge Kitabevi Yayınlar, İstanbul, 2006.

KESLER, Said, **Topkapı Fukaraperver Cemiyeti**, İskender Matbaası, İstanbul,
1968.

KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, Başbakanlık
Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991.

KURNAZ, Şefika, **Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye: Hayatı,
Eserleri, Fikirleri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet, 1330.

Nezihe Muhiddin, **Bütün Eserleri 4. Cilt: Hikayeler, Mensureler, Makaleler, Hitabeler, Yazılar, Türk Kadını**, Yay. Haz. Yaprak Zihinoğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

OKTAR, Tiğınçe, **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Hayriyesi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1998.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz. Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi Topkapı Şubesi, Muâvenet-i İnsaniyetkârane İçin Vâsi‘ Bir Saha-, Tatbik, İlk Teşebbüs, Bir Hatıra-i Terakki: Hayır Âver Bir Netice, Tanin Matbaası, İstanbul, 1327/1910.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Merkeziyesi Takvim I, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1331.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Cemiyet Kanun ve Nizamnameleri, haz. Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Cemiyetler, haz. Ekrem Sırma, Turgay Özekici, Übeydullah Kısacık, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2013.

ÖZBAYRAK, İzi Karakaş, **II. Abdülhamid Döneminde Uygulanan Sosyal Yardım Politikaları (1876-1909)**, Libra Kitap, İstanbul, 2011.

ÖZBEK, Nadir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: siyaset, iktidar ve meşruiyet 1876-1914**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük, 17. Baskı, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 1997.

SHAW, Stanford J. SHAW, Ezel Kural **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2010, s.332.

ŞEKER, Mehmet, **İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

Şişli Cemiyet-i Hayirye-i Nisvaniyesi, 1333 Senesi Rapor ve Bilançosudur, Matbaa-i Orhaniye, Dersaadet, 1334.

TAŞÇI, Faruk, **Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2010.

TODARO, Micheal P. ; Stephen C. Smith, **Economic Development**, Eleventh Edition, Addison Wesley, Massachusetts, 2012.

Topkapı Fukaraperver Cemiyeti: Faaliyetleri Broşürü.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2011.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dârüssinâası: Eytâm ve Erâmil-i Şühedâya Muâvenet, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1339.

YILDIRIM, Nuran, **İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi**, Darülaceze Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

ZASTROW, Charles, **Sosyal Hizmete Giriş**, çev. Aslıhan Aykara ve diğerleri, Nika Yayınevi, Ankara, 2013.

Zekât, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

ZİHİNOĞLU, Yaprak, **Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

MAKALELER:

AHMAD, Feroz, “1914-1918 Savaşı Sırasında Jön Türk Politikasının İnkılemleri”, **Tarık Zafer Tunaya Anısına: Yedigâr-ı Meşrutiyet**, haz. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 37-53.

_____, “Jön Türkler Döneminde Savaş ve Toplum 1908-1918”, **Tarih ve Toplum**, C. 2, S. 64, Nisan 1989, s. 47-56.

AKCAN, Erol, “Balkan ve Birinci Dünya Harbi Yıllarında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti”, **Tarihin Peşinde**, Yıl 2015, S. 13, s.161-183.

_____, "Aydın Vilayetin Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Bazı Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.54, Bahar 2014, s. 1-38.

AKIN, Yiğit, “Savaş, Milliyetçilik, Sivil Toplum: Çivi Anıtların İstanbul’daki Örneği Hatıra-i Celadet Topu”, **Toplumsal Tarih**, S. 243, Mart 2014, s.22-27.

ALKAN, Mehmet Ö. “1856-1945, İstanbul’da Sivil Toplum Kurumları. Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi]”, A. N. Yücekök, İ. Turan ve M. Ö. Alkan, **Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1998 s. 79- 145.

ALKAN, Mehmet Ö., “Osmanlı’da Cemiyetler Çağı”, **Tarih ve Toplum**, S. 238, Ekim 2003, s. 4-12.

ARSEBÜK, Esat, “Mameleke İstinat Eden Şahsiyet: Vakıf”, **Adliye Ceridesi**, 1937, s.1133-1134.

ARSLAN, Zehra, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Vol. 3, Iss.11 Spring 2010, p. 57-72.

AYDOĞAN, Erdal “Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti’nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşında Bazı Çalışmaları”, **Atatürk Dergisi**, C.III, Ocak 2003, s.67-74.s.70.

BABACAN, Hasan, “İsparta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’nin cephe Gerisi Faaliyetleri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 31, Nisan 2014, s.45-51.

BAKAR, Bülent, “II. Meşrutiyet Döneminde Ayrılkçı Bir Rum Cemiyeti: Adelfiya”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, S. 7 Bahar 2008, 23-45.

ÇAHA, Ömer; “Sivil Toplum Üstüne”, Sivil Toplum ve Demokrasi, Haz. Lütü Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9-21.

ÇAKIR, Serpil, “Osmanlı Dönemi Kadın Örgütleri”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt. IV, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 354-355.

_____ “Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Derneği”, **Toplum ve Bilim**, No. 45, Bahar 1989.

ÇAPA, Mesut, “Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti,” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**

Dergisi (OTAM), S. 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s. 89-115.

ÇİÇEK, Rahmi, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti’nin Faaliyetleriyle İlgili Bir Belge”, **Tarih ve Toplum**, S.116, Ağustos 1993, s.14-15.

ERTEM, Adnan “Osmanlı’da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi” **Osmanlı Medeniyeti: Siyaset, İtisat, Sanat**, Haz. Coşkun Çakır, Klasik, İstanbul, 2005, s. 25-35.

_____, “Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar”, **Divan**, S.6, 1999, s.111-150.

KARACA, Şahika, “Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım”, **Bilig**, Bahar 2011, S. 57, s.115-134.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi (1915), **Tarih ve Toplum**, C. 32, S. 210, Haziran 2001, s.348-355.

_____, “1913 Yılında Kurulan Bayburt Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti”, **Tarih ve Toplum**, Ağustos 2002, C. 38, S. 224, s.32-38.

KURNAZ, Şefika, “Siyasal Tarihimizin İsimsiz Kahramanlarından: İttihatçı Semiye Hanım”, **Turkish Studies**, Vol. 2, No. 4, Fall, 2007, p. 624-630.

NİZAMOĞLU, Yüksel, “10 Temmuz İnkılabının Birinci Yıldönümünde Neyyir-i Hakikat Gazetesinin Yayınladığı Mecmua Üzerine”, **OTAM**, S. 30, Güz 2011, s. 99-126.

NUHOĞLU, Hidayet Yavuz “Dârüleytam”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.8, s.521.

OS, Nicole A.N.M. van, “Taking Care of Soldiers’ Families: The Ottoman State and the Muinsiz Aile Maaşı”, **Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925**, ed. Erik J. Zürcher, London: I.B. Tauris, 1999, s. 9-110.

_____, “Aiding the Poor Soldiers’s Families: The Asker Âilelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 21 / Güz, 2011, s. 255-289.

ÖZBEK, Nadir, “90 Yıllık Bir Hayır Kurumu: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti.” **Tarih ve Toplum** 30, No. 180, 1998, s. 4-10.

_____, “İkinci Meşrutiyet Ortamında Tatar İslamcıları: Teârûf-i Müslimîn Dergisi”, **Müteferrika**, Yaz 2002, S.21, s. 45-67.

ÖZKAN, Salih, “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 19, 2006, s.211-229.

ÖZTÜRK, Ali İhsan, “Cumhuriyet Döneminde Belediyelerin Asker Ailelerine Yardımları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Y. 2012, C. 11, S. 21, ss.27-57.

POLAT, Nâzım H, “Milli Mücadele’de Sivil Direnişin Kökleri: Müdâfaa-i Millîye Cemiyeti (1913-1919)”, **Türkler**, C. 9, s. 1047-1061.

RUŞEN, Zeki, “Bizde Hareket-i Nisvan”, **Nevsâl-i Milli**, Dersaadet, 1330, s. 343-352.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avârız Vakıfları”, **DİA**, C.4, s.109.

SAY, Yağmur, “"Bir Şart-Bir Dilek" Adlı Broşürler İle "Bayburd Müslüman Dilendirmezler Cemiyeti" Hakkında Bir İnceleme Denemesi” **Belleten**, C. LVI, Ağustos 1992, S. 216, s. 531-550.

SARISAMAN, Sadık, “Eyüp Sultan Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX**, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 70-77.

SEZER, Cemal, “Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dâr-üs-Sanâ’ası” **Journal of History Studies**, Vol. 6, April 2014, p. 311-322.

SEZER, Cemal, 1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, V. 1, S. 19, 2014, s.17-34.

ŞAHİN, Feyza Kurnaz, "Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXX, Mart 2014, S. 88, s. 1-35.

TOLGA, Yaşar "Edirne Gençler Birliği (1919)", **Tarih ve Toplum**, Ekim 2003, s:238, 18-23.

TOPRAK, Zafer, "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, C. I, 1985, s. 205-208.

_____, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti", **Toplum ve Bilim**, No. 43-44, Güz 1988-Kış 1989, s. 173-182.

YAMAK, Sanem, "Meşrutiyet'in Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 38, Mart 2008, s. 323-342.

YAZICI, Nevin, "Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü", **Akademik Bakış**, C.5, S.9, Kış 2011, s. 245-264.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin "Vakıf", **DİA**, C.42, s.479-486.

ZENGİN, Eyüp, Ayhan ŞAHİN ve Salih ÖZCAN, "Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları", **Yönetim ve Ekonomi**, C.19, S.2, 2012, s. 133-142.

TEZLER:

ADA, Hüsni, "Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi**, İstanbul, 2011.

BAYTAL, Yaşar, "Atatürk Döneminde Sosyal yardım Faaliyetleri 1923-1938", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Ankara, 2009.

CAN, Neslihan, “Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950)” **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 2009.

ERDEMİR, Lokman “Sebepler ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı**, İstanbul, 2008.

KARAÇAVUŞ, Ahmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2006, s.39.

KIRANLAR, Safiye, Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, İstanbul, 2005, s283.

ÖZAYDIN, Zuhale, “Osmanlı Hilâl-i Ahmeri Sâlnâmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, 1987.

WEB:

Os, Nicolina Anna Norberta Maria van, “Feminism, Philanthropy and Patriotism: Female Associational Life in the Ottoman Empire, <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/22075>, (Erişim Tarihi, 10.05.2014.)

<http://www.redcross.org.uk/About-us/Who-we-are/Museum-and-archives/Historical-factsheets/The-Battle-of-Solferino>, (Erişim Tarihi, 07.10.2015).

<http://www.hullhousemuseum.org/about-jane-addams/> (Erişim Tarihi, 17.12.2015).

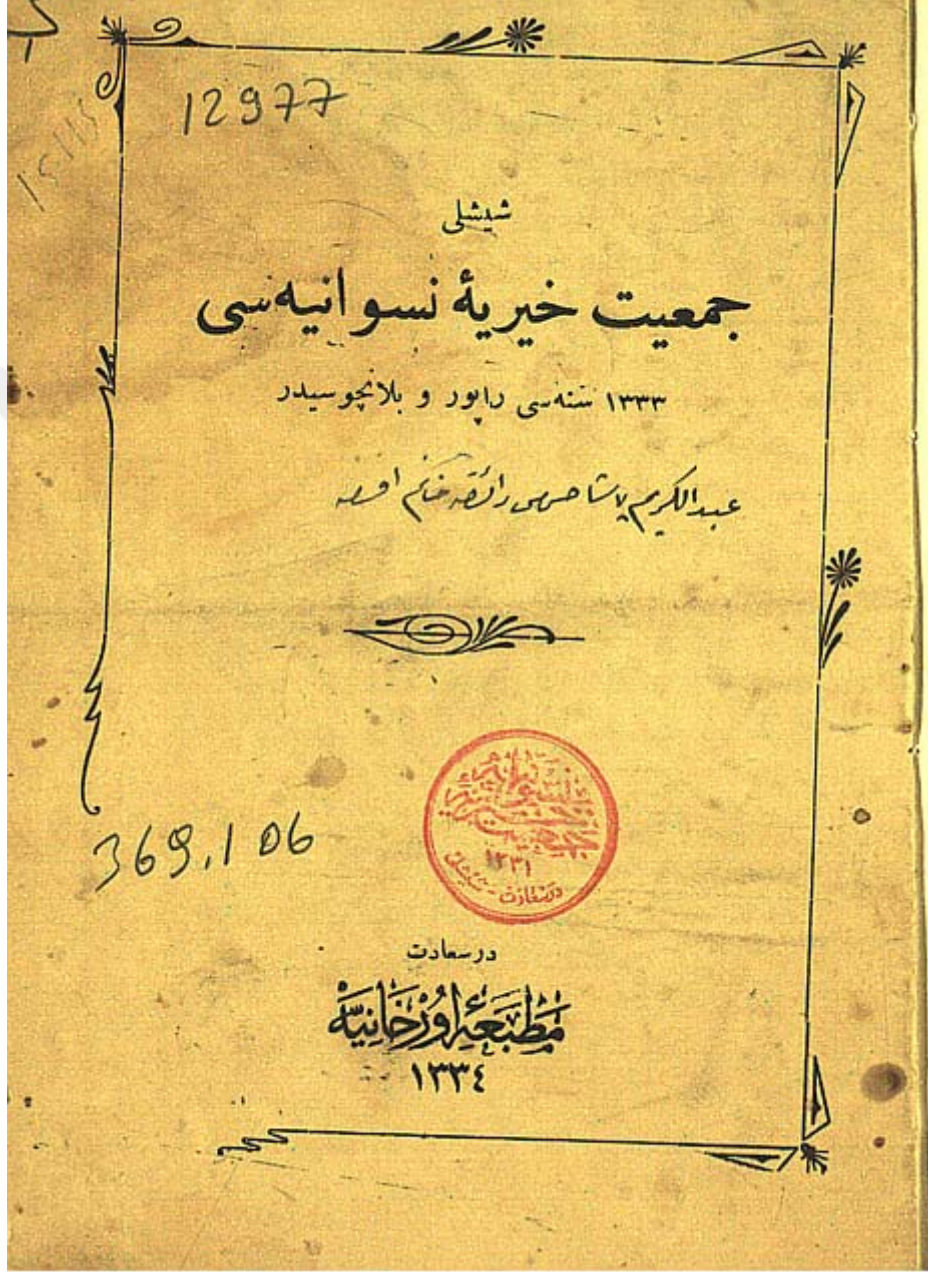
<http://www.dernekler.gov.tr/tr/Mevzuat/mulga-anayasa/mulga-kanun.aspx>, Erişim Tarihi, 14.05.2015.

EKLER

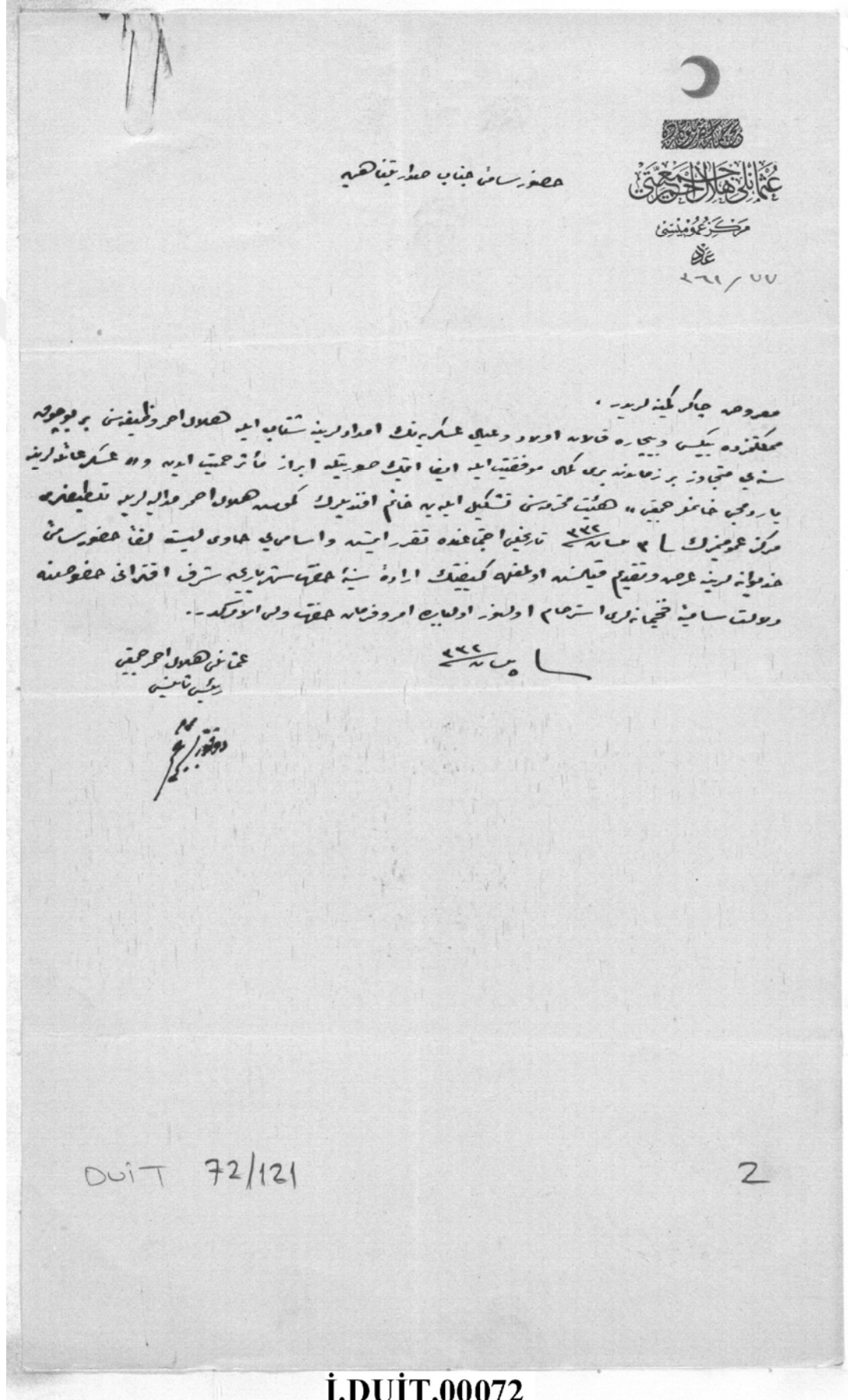
Ek 1: Gazetenin ön kapağında Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti fotoğrafı ve onun hemen üstünde ise cemiyetin logosu yer almaktadır. “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti önünde Nişantaşı’nda muâvenete intizâr edenler.” **Servet-i Fünûn**, 22 Kânûn-ı evvel 1332 (4 Ocak 1917).

Ek 2: Şişli Cemiyet-i Hayirye-i Nisvaniyesi, 1333 Senesi Rapor ve Bilançosudur, Matbaa-i Orhaniye, Dersaadet, 1334. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi.

Ek 3: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumiyesi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne gümüş madalya verilmesine dair belge. BOA, İ.DUİT, 72/121.

[illegible]

Ek 5: Veliht Yusuf İzzettin'in Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni ziyareti. 13 Kasım 1914. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

دولتونجهابتلو يوسف عزالدین افندی حضرتلرینک هلال احمر اداره مرکزیه سنی
حین تشریفلرئده هیئت اداره طرفندن استقبالی .

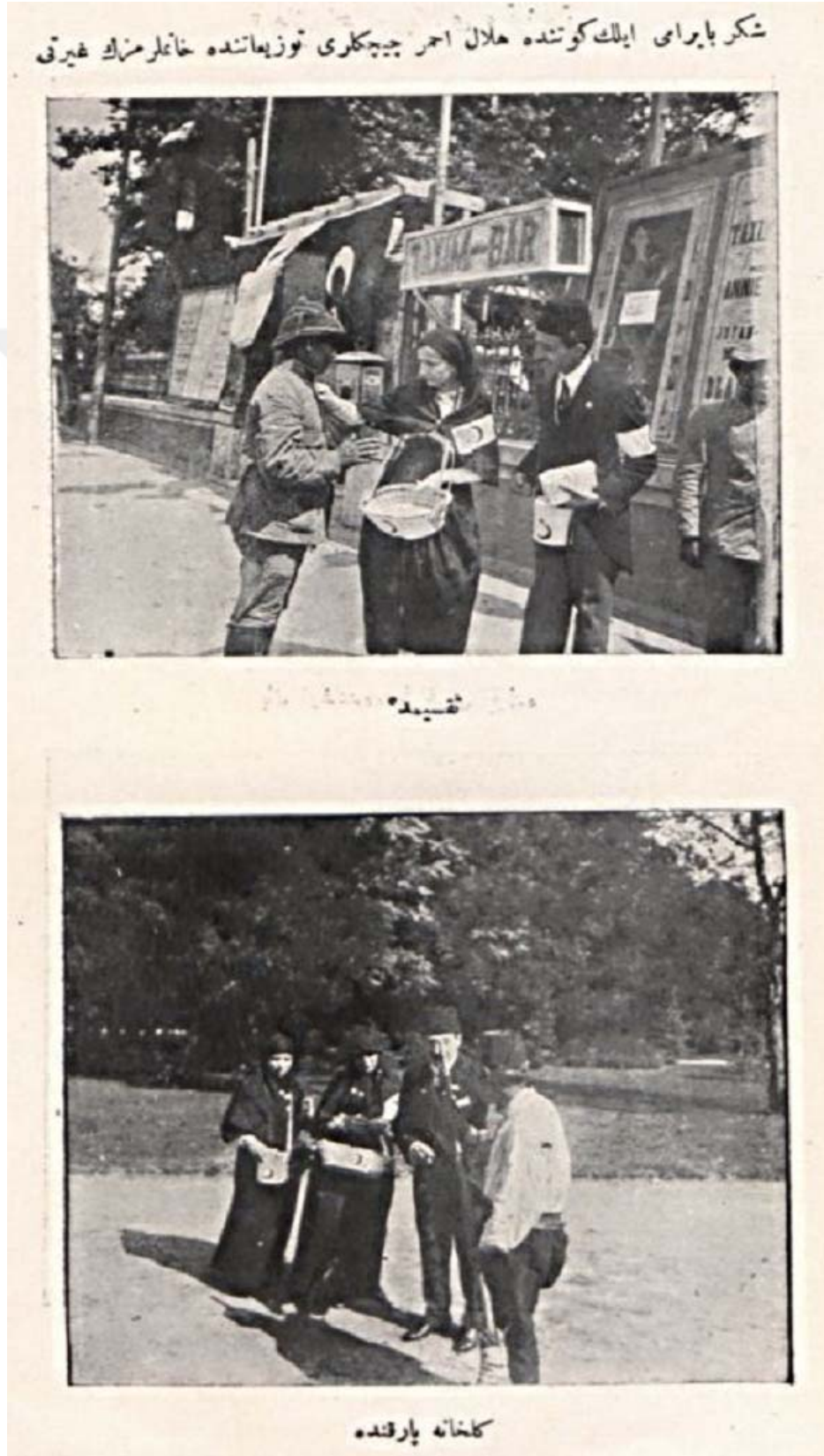
Ek 6: Hilâl-i Ahmer madalyası ve takdirnamesi ile hastabakıcılık şهادetnamesi.
Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan
ve Şürekası, İstanbul, 1330.

Ek 7: Hilâl-i Ahmer çiçeği, defteri, kalemi, cüzdanı ve iğnesi ile Hilâl-i Ahmer kart postalı: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

Ek 8: Şeker Bayramı ilk gününde Hilâl-i Ahmer çiçekleri tevziatında Hanımlar Merkezi Gayreti: Taksim ve Gülhane Parkı'nda. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

Ek 9: Hilâl-i Ahmer çiçekleri tevziatı: Köprübaşında, Beyoğlu'nda Tünel başında. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

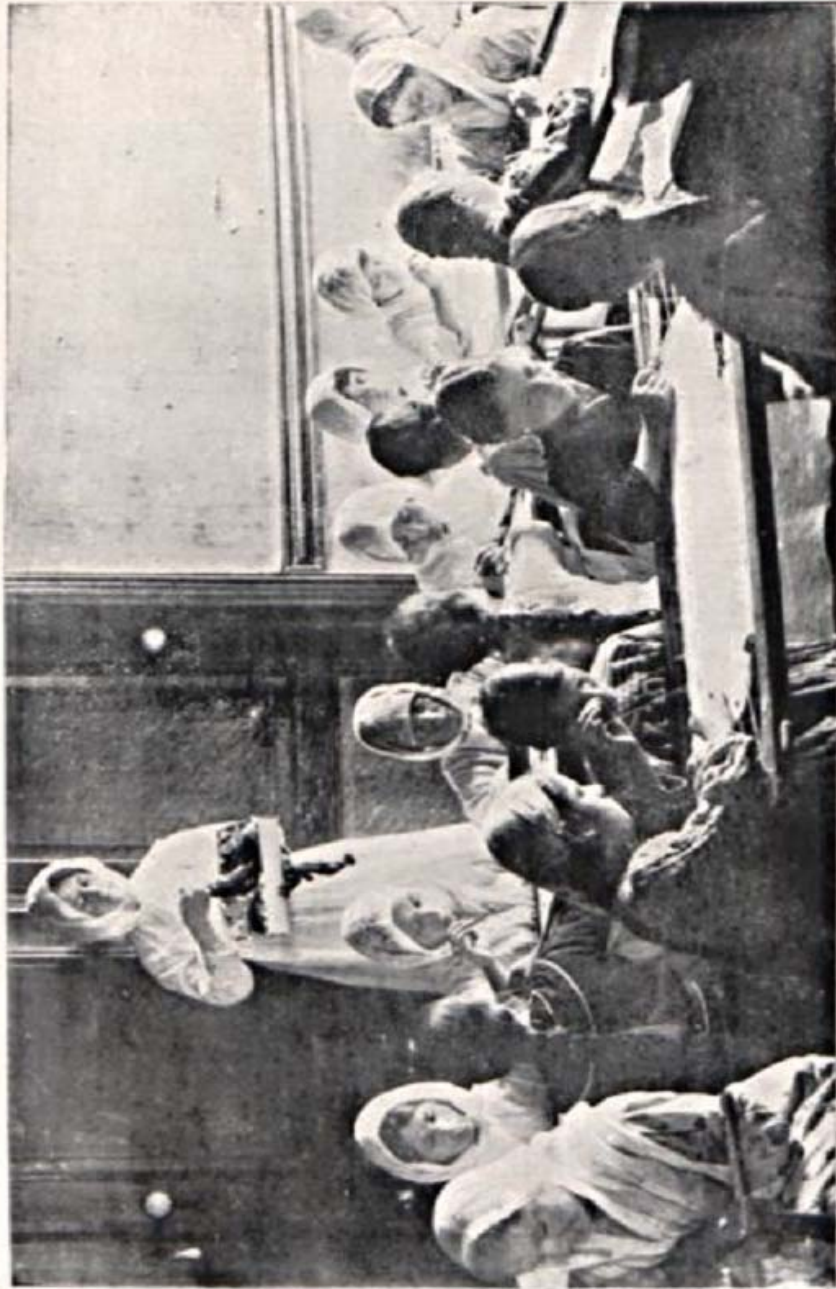

Ek 10: Hilâl-i Ahmer çiçekleri tevziatı: Beyoğlu'nda, Doğruyol'da, Galata'da Tünel civarında. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

غاطله ده، تونل جوارنده

Ek 11: Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası'nda nakış işleyen, oyma yapan, sanat öğrenen ve aynı zamanda okutturulan yetim ve kimsesiz şehit kızları. **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.**

هلال احمر دارالصناعه سنده نقش ایشلین ، اویمایاپان، صنعت اوکره من
وعینی زمانده اوقوتدیربلان شهیدا چوجققلری ، بیکس یاوردولر.

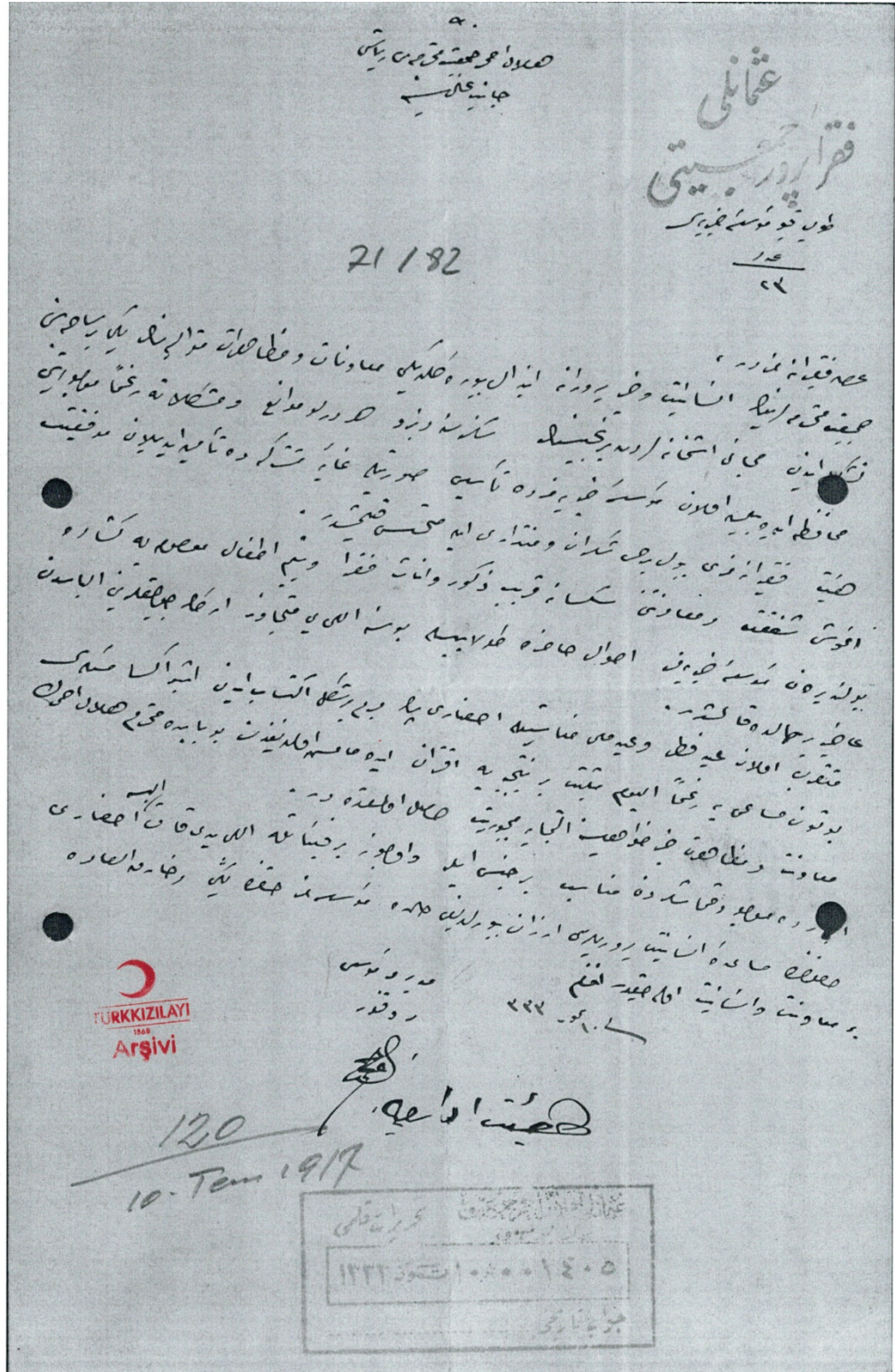
Ek 12: Hilâl-i Ahmer Dârüssinâası'nda askerlerin kışlık ihtiyaçlarının hazırlanması. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1330.

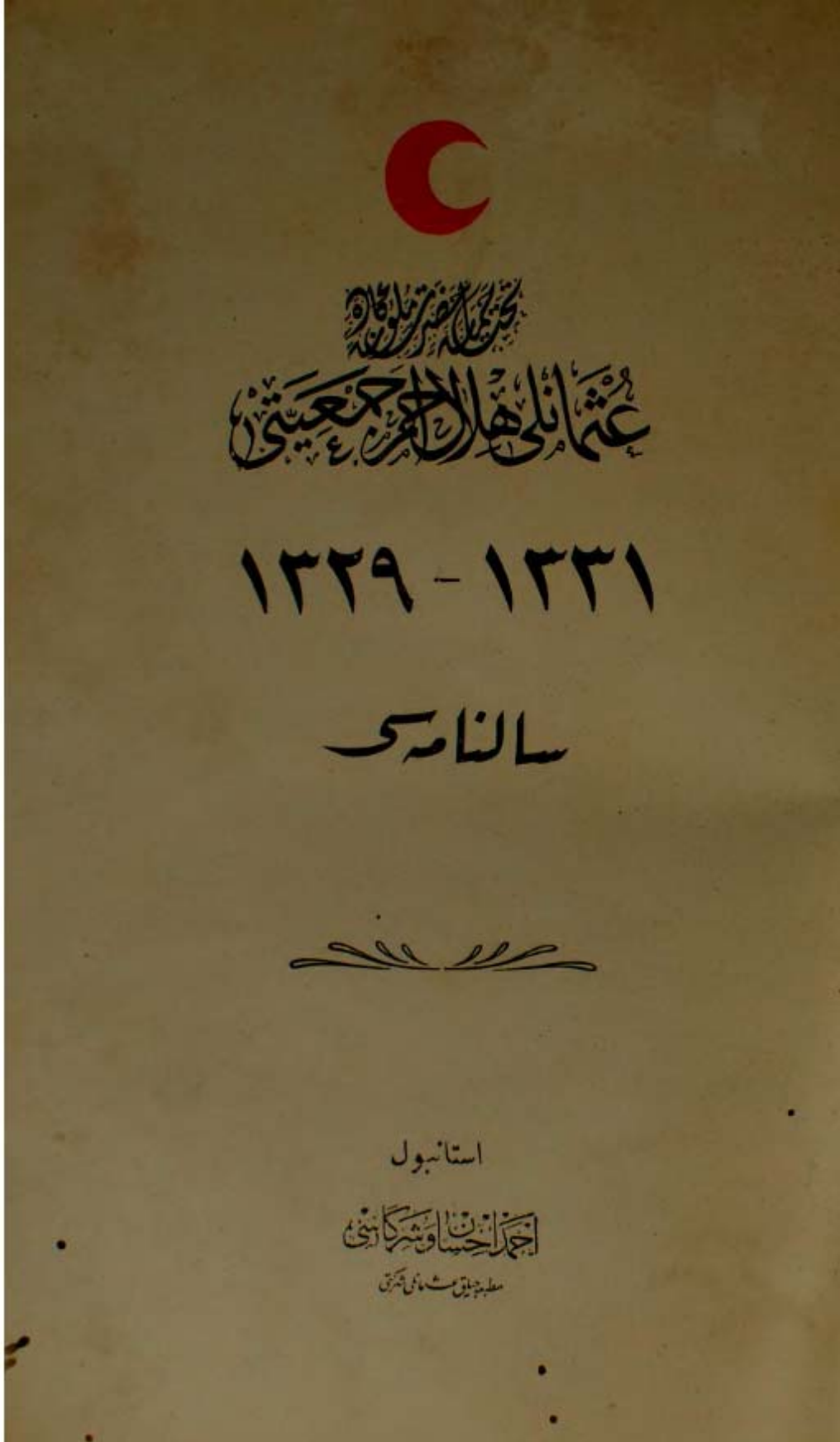
عثمانی هلال احمر جمعیتی خانم‌لر هیئت مرکزیه‌سنک تحت حمایه
و اداره‌سنده بولنان هلال احمر دارالصناعه‌سنده
عساکر عثمانیه لوازیم شتاییه احضاری

[illegible]

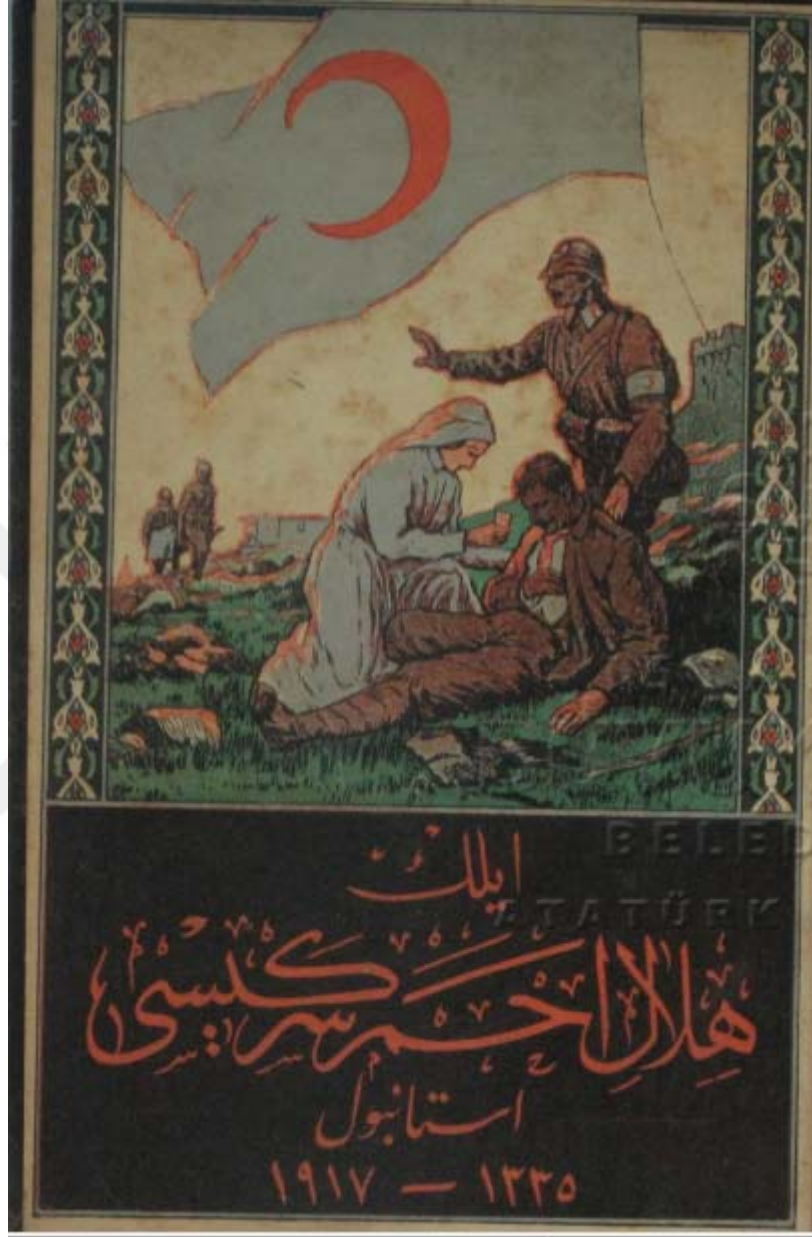
Ek 14: Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Topkapı şubesine Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı yardımlar hakkında. Kızılay Arşivi, 71/82 10 Temmuz 1333 (10 Temmuz 1917)

Ek 15: Hilal-i Ahmer Salnamesi, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul. Atatürk Kitaplığı.

Ek 16: İlk Hilal-i Ahmer Sergisi, İstanbul, 1917. Atatürk Kitaplığı

Ek 17: Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Çocuk Muayenehanesi, Hüviyyet Varakası
Kızılay Arşivi, 111/34.3.

111/34.3

نور کیه

هلال احمر خانملار مرکزی

چوچوق معاینه خانه سی

هویت ورقه سی

چوچوق معاینه سنه قید نومرو سی

اسم و شمیرت

مخلص

سمت

تاریخ ولادت

پیشد برلیدی طرز طرز تقدی

ولادت تاریخی

قید تاریخی

مدت اقامت

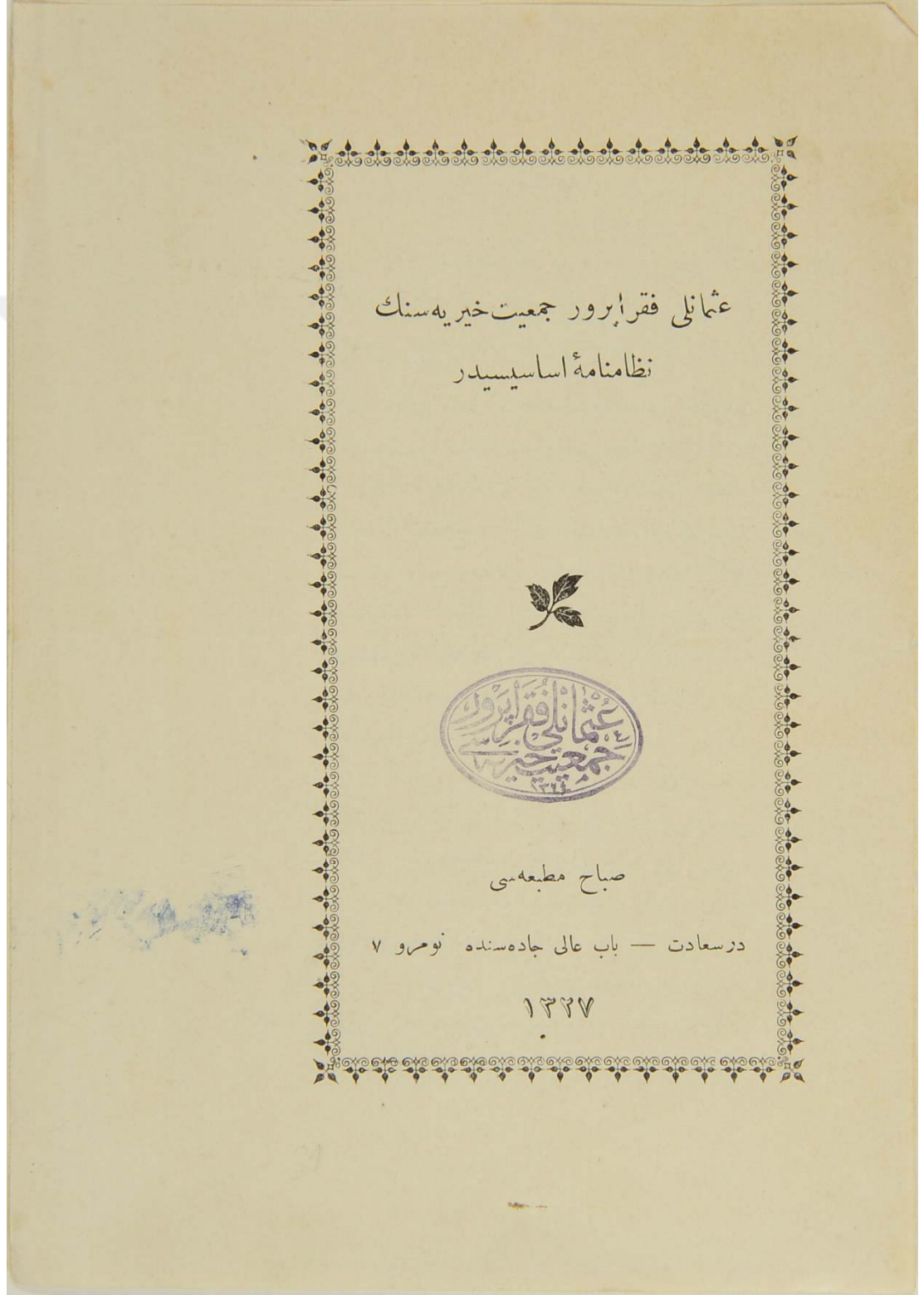
TÜRK KIZILAYI ARŞIVI

**Ek 18: Topkapı Fukaraperver Cemiyeti, Topkapı Fukaraperver Cemiyeti:
Faaliyetleri Broşürü.**

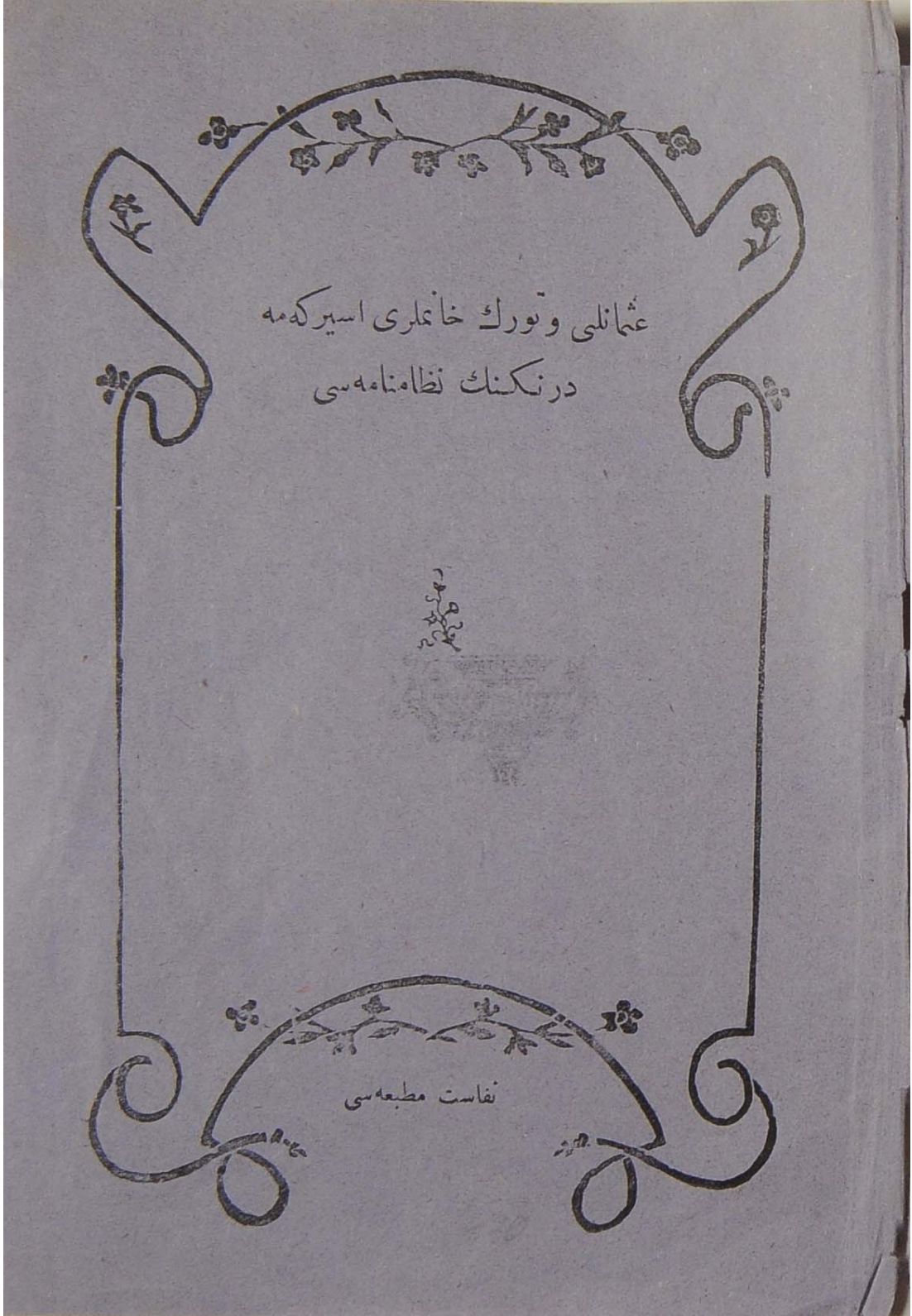

1928 yılında giydirilen öğrenciler

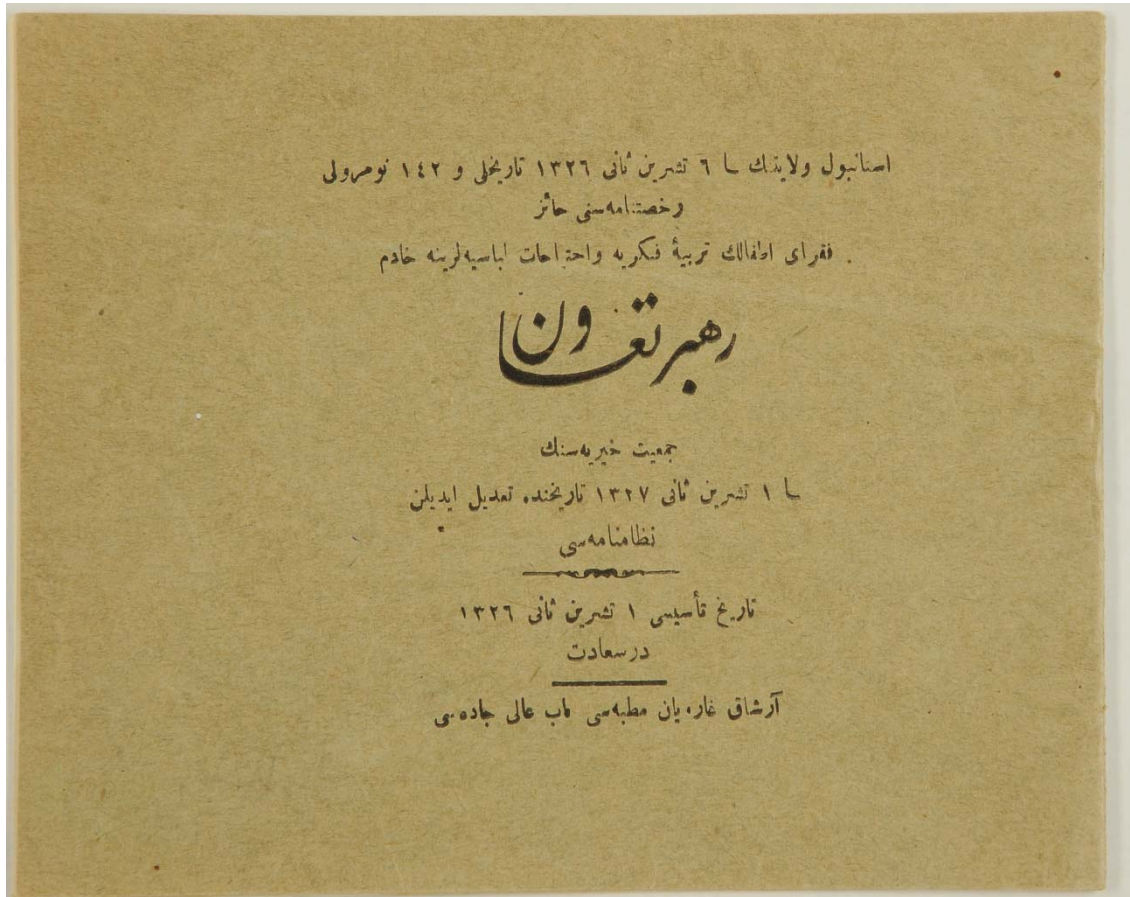
Ek 19: Osmanlı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamname-i Esasidir. BOA, DH.İ.UM, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

Ek 20: Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği'nin Nizamnamesi, BOA, DH.İ.UM, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

Ek 21:Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi Nizamnamesi. BOA, **DH.İ.UM**, 89-2/1-23, 5 Ramazan 1333 (17 Temmuz 1915).

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Rize’de doğdu. İlk ve ortaöğretimini Rize’de tamamladı. 2005 yılında Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. 2009 yılında Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü’nden “ *Women and Fashion in the Constitutional Period*” başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Fatih Üniversitesi Tarih Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. Halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

